FINLANDS SVENSKA HISTORIA 4

HENRIK MEINANDER

Nationalstaten

Finlands svenskhet 1922–2015

SLS
ATLANTIS

Nationalstaten

FINLANDS SVENSKA HISTORIA 4

HENRIK MEINANDER

Nationalstaten

Finlands svenskhet 1922–2015

Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsingfors 2016
Bokförlaget Atlantis, Stockholm 2016

Denna bok har tillkommit inom projektet Svenskt i Finland – en lång historia, finansierat av Svenska kulturfonden, Svenska litteratursällskapet i Finland, Föreningen Konstsamfundet och Stiftelsen för Åbo Akademi.

Boken är nr 702:4 i serien Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland och utges med stöd av Ingrid, Margit och Henrik Höijers donationsfond II inom Svenska litteratursällskapet i Finland.

© Författaren och Svenska litteratursällskapet i Finland 2016
Detta verk är licensierat under Creative Commons Erkännande-Icke kommersiell-IngaBearbetningar 4.0 Internationell (CC BY-NC-ND 4.0).

Pdf-utgåva 2023

Omslag och grafisk form: Antti Pokela
Kartor och diagram: Hannu Linkola
Typsnitt: Adobe Garamond, Granjon, Charlotte Sans

ISBN 978-951-583-355-6 (tryckt utgåva, Finland) www.sls.fi
ISBN 978-91-7353-872-5 (tryckt utgåva, Sverige)
ISBN 978-951-583-590-1 (epub), http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-583-590-1
ISBN 978-951-583-591-8 (pdf), http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-583-591-8
Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland
ISSN 0039-6842 (tryckt)
ISSN 2490-1547 (digital)
UDK 94

VERTAISARVIOITU
KOLLEGIALT GRANSKAD
PEER-REVIEWED
www.tsv.fi/tunnus

Innehåll

7 | *Förord*

9 | *Självständighetens konsekvenser*
Omvälvningarnas tid *9*
Åland som hävstång *14*

19 | *Ideologier och ikoner*
Ideologiskt lapptäcke *19*
Finskhetsrörelsens inflytande *23*
Folkstam och nationalitet *27*
Manifestationer och symboler *31*
□ *Elli Björkstén 34*

38 | *Språkstridens klimax*
Äktfinsk upptakt *38*
Lapporörelsen som tankeställare *42*
Demonstrationer och slagsmål *49*
Universitetsfrågans lösning *53*

59 | *Kollektiv och kultur*
Demografi och geografi *59*
Social struktur och mobilitet *64*
Språkbrukets kontexter *69*
□ *Viborgssvenskar 72*

79 | *Röster och nätverk*
Det svenska stiftet *79*
Utbildning och språksyn *83*
Föreningar, medier, kulturliv *87*
Hövdingar och kosmopoliter *93*

99 | *Krigsåren*
Ömsesidig tacksamhetsskuld *99*
Stockholm som resurs *104*
Vinterkriget *108*
Fortsättningskriget *113*
□ *Tjugofem Mannerheimriddare 114*

120 | *Försoning och återhämtning*
Evakueringar och språkfred *120*
Nykoloniseringens utmaningar *125*
Inre och yttre VSB-fördrag *130*

135 | *Finland som finskast*
Realpolitikens drivkrafter *135*
Kekkonens republik *140*
Norden som resurs *144*
Vänstersväng och kvinnosak *148*
Rikspolitiska agendor *154*
□ *Farbror Kekki 156*

160 | *Flexibla finlandssvenskar*
Tvåspråkighetens demografi *160*
Geografisk förankring och rörlighet *163*
Sociala strukturer och distinktioner *170*
Pengar, makt och språk *174*
Språkbruk och socialt kapital *179*
□ *Popstjärnornas språk 181*

184 | *Undantaget Åland*
Självstyrelsens utveckling *184*
Befolkning och samhällsliv *190*
Framhävda eller negligerade *194*

200 *Det finska Sverige*
Finland i svensk politik *200*
Tornedalsfinnarna *205*
Nya sverigefinnar *209*
□ *Kändisar från Finland* *212*
Rikssvenska finlandssvenskar? *215*

221 *Utbildningen*
Skola och yrkesutbildning *221*
□ *Stafettkarnevalen* *224*
Tre högskolemiljöer *227*
Nylands brigad *232*

239 *Civilsamhället*
Svenska Finlands folkting *239*
Stiftelser och fonder *242*
Organisationer och föreningar *249*

255 *Medierna*
Tidningspressen *255*
Tidskrifter och böcker *261*
Radion *266*
Televisionen *272*

279 *Självreflektioner*
Kontexter *279*
Gränser, grå zoner *283*
Hot, sammanhållning, förnyelse *288*
Territoriet, lagen *291*
Litterära återspeglingar *295*

302 *Språk och gemenskap*
Inrikespolitik och ”tvångssvenska” *302*
□ *Tvåspråkigheten i skolorna* *304*
Finland och Sverige *308*
Ebb och flod *311*

Noter *313*
Källor och litteratur *321*
Bildkällor *331*
Personregister *333*

Förord

Föreliggande arbete är det fjärde och sista bandet i bokserien *Finlands svenska historia*, där utvecklingen av landets svenska samhällsformer och svenska språkkultur under de senaste tusen åren belyses från olika synvinklar. Samlingsverkets övergripande perspektiv på Finlands svenskhet är inkluderande och kontextuellt. Det har även varit en vägledande princip för denna volym som fokuserar på åren 1922–2015 men i många frågor också blickar tillbaka på utvecklingen från slutet av 1800-talet. Årtiondena före 1920-talet beskrivs ingående i seriens tredje del författad av Max Engman, men som bekant är det till nytta att regelbundet lyfta blicken och på nytt sammanfatta de längre trenderna i historien.

Våren 1922 stiftade Finlands riksdag ett knippe språklagar som lade den rättsliga grunden för landets tvåspråkiga offentlighet fram till 2010-talet och samtidigt fungerade som ramverk för landets svenskspråkiga kultur. Detta bidrog på ett avgörande sätt till att landets svensktalande befolkning började uppfatta sig som ett språkligt kollektiv med egen kultur och sakta men säkert accepterade benämningen ”finlandssvenskar” som samlande begrepp för denna föreställda gemenskap.

Ett återkommande tema i detta verk är därför hur denna kulturella och ideologiska konsolidering framskred i korstrycket mellan ett antal andra trender i landets språkliga och samhälleliga utveckling. Mellankrigstidens ofta fräna språkstrid avlöstes under krigsåren av en varaktig språkfred, men under de tre första årtiondena efter kriget gick det finska samhället igenom en rad så snabba strukturomvandlingar att även landets svenskspråkiga befolkning och dess kultur rubbades i grunden. Poängen är således att Finlands svenska kultur och befolkning inte bör analyseras isolerat från sin omgivning, till vilken förutom Sverige även i högsta grad har hört den av stormakterna dikterade geopolitiken i Östersjöregionen.

Eftersom detta verk i första hand riktar sig till en bredare läsekrets har jag försökt fatta mig så kort som möjligt och refererar endast undantagsvis explicit till tidigare forskning på området. Med hjälp av noterna och litteraturförteckningen bör det ändå vara möjligt för var och en att fortsätta det historiska studiet av det svenska i Finland, som sannerligen inte avslutas genom detta bokverk. Faktum är nämligen att många viktiga händelser och fenomen i 1900-talets svenska Finland i alla dess kontexter ännu väntar på att bli utforskade och förklarade.

Helsingfors, våren 2016

Henrik Meinander

Självständighetens konsekvenser

Omvälvningarnas tid

Våren 1922 blev något av en inrikespolitisk vattendelare i Finlands historia. Under de föregående fem åren hade den nyblivna republiken fått kämpa frenetiskt för att få sin statliga suveränitet erkänd, trygga sina yttre gränser och återupprätta en rimlig samhällsfred efter det blodiga inbördeskriget 1918. Sommaren 1919 trädde landets republikanska regeringsform i kraft. Åren 1919–1921 förmådde den finska statsmakten sluta en fördelaktig fred med det bolsjevistiska Rådsryssland, förhandla fram en för republiken acceptabel lösning i Ålandstvisten med Sverige och parallellt med detta driva igenom ett antal samhällsreformer, som stegvis förstärkte medborgarnas tilltro till landets politiska system, ekonomiska bärkraft och nationella gemenskap. Denna turbulens hade självklart återverkningar på relationerna mellan Finlands två största språkgrupper, den finskspråkiga majoritetsbefolkningen och den svenskspråkiga folkgruppen som 1920 utgjorde 11 procent (341 000 personer) av landets då knappt 3,2 miljoner invånare.

Finland hade administrerats och letts på svenska i flera hundra år, vilket innebar att samhällseliterna fram till 1870-talet utbildades och verkade i samhället huvudsakligen på svenska. I mitten av 1880-talet trädde 1863 års språkförordning i kraft. Finska och svenska blev jämlika som administrationsspråk, och inom kort började finskan ta över som dominerande språk inom flera samhällssektorer. Det oaktat kom mycket av den offentliga kommunikationen och den reella maktutövningen också i fortsättningen att ske på svenska. Fram till lantdagsreformen 1906, som införde allmän och lika rösträtt, kommunicerade två av ståndslantdagens fyra stänger och senatens medlemmar internt på svenska. På kommunal nivå verkställdes en motsvarande demokratisering först 1918, vilket innebar att svenskan fram till dess förblev det ledande språket i många stadsfullmäktige även på övervägande finskspråkiga orter.

Allt detta bidrog till att svenskspråkiga finländare på ett synligt och i vissa skeden rentav avgörande sätt deltog i de politiska strävanden som fram till första världskrigets utbrott 1914 syftade till att förhindra en förryskning av Finland. Av samma skäl var de alltjämt strategiskt viktiga samhällsaktörer när storfurstendömet Finland i början av december 1917 tog ste-

Namn och identitet? Under 1910-talet intensifierades diskussionen om vad Finlands svenska befolkning skulle kallas framöver. Kommentar av skämttidningen *Fyren* 1912.

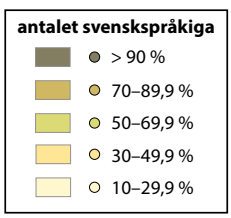
get ut och dess lantdag godkände senatens självständighetsförklaring. Trots det medförde den dramatiskt uppnådda statliga suveräniteten ingalunda en avveckling av den språkstrid som pågått mellan finsk- och svensksinnade finländare sedan 1870. Tvärtom gav självständigheten mera utrymme för diverse inhemska stridigheter, och när det gällde språkstriden så skulle den pågå med växlande intensitet fram till utbrottet av andra världskriget.

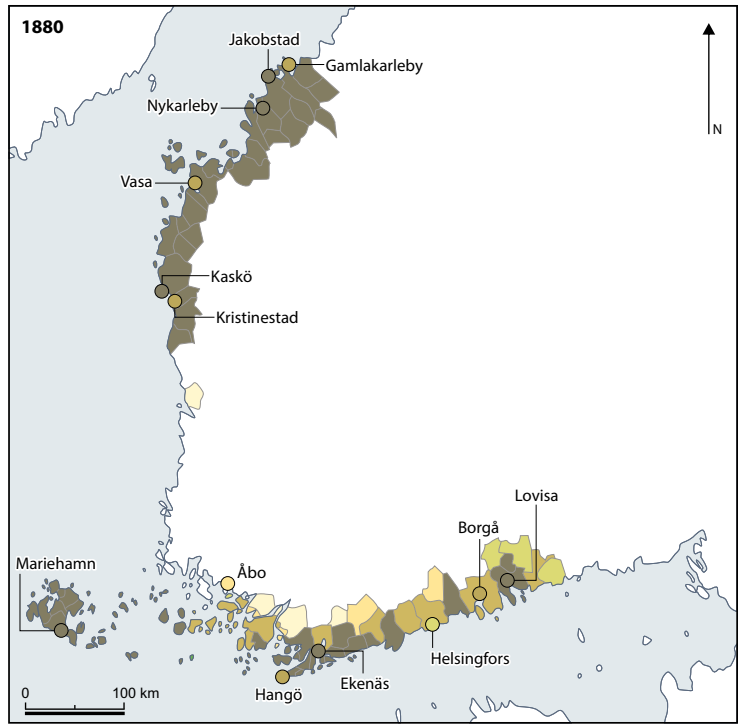
Många forskare har beskrivit språkstridens avveckling som en biprodukt av den existentiella ödesgemenskap som uppstod mellan språkgrupperna under vinterkriget. Andra har snarare sett språkfreden som en följd av stabiliseringen av landets politiska system och den gynnsamma ekonomiska utvecklingen under 1930-talet. Onekligen hade dessa faktorer en viktig betydelse för förlikningen, men frågan är om inte genuina upplevelser av nationell gemenskap under tidigare skeden av landets historia hade lagt grunden för alltsammans. Faktum är att de språkpolitiska tvisterna flera gånger hade skjutits åt sidan redan i slutet av 1800-talet när de nationella intressena stod på spel. Landets finsk- och svensksinnade eliter kunde vara oense om mycket, men en sak förenade dem. De identifierade sig tidigt med det finska nationsbygget och var därför vid behov beredda till kompromisser med sina inhemska konkurrenter.

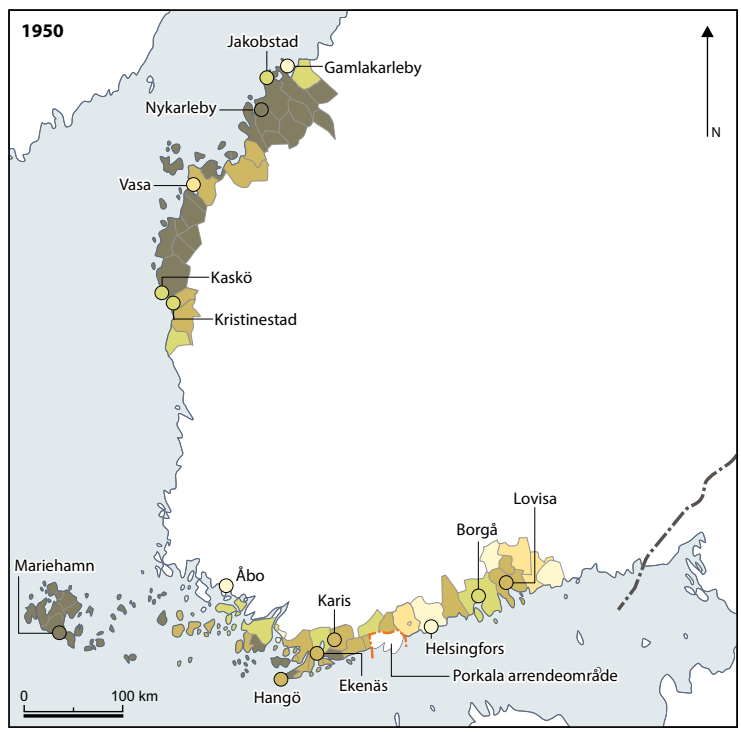
Den första kollektiva manifestationen på denna nationella front ägde rum åren 1899–1905 då landets ungfinska och svensksinnade eliter tillsammans med Socialdemokraterna organiserade stora protester mot de ryska myndigheternas integrationssträvanden. Samförståndet krackelerade strax därefter när den politiska agendan fylldes av inhemska samhällstvister. Men redan några månader efter första världskrigets utbrott uppstod en ny språkförsonande allians inom landets finsk- och svenskspråkiga studenteliter, som i hemlighet inledde en värvning av unga landsmän för militär skolning i Tyskland. Tanken var att dessa jägare skulle leda Finlands frigörelse från det kejserliga Ryssland. Även om självständigheten senare uppnåddes genom en betydligt mer invecklad process, stärkte jägarrörelsen tron på att de för övrigt kivande språkgrupperna verkligen förmådde prioritera nationens intressen när nöden var som störst.[1]

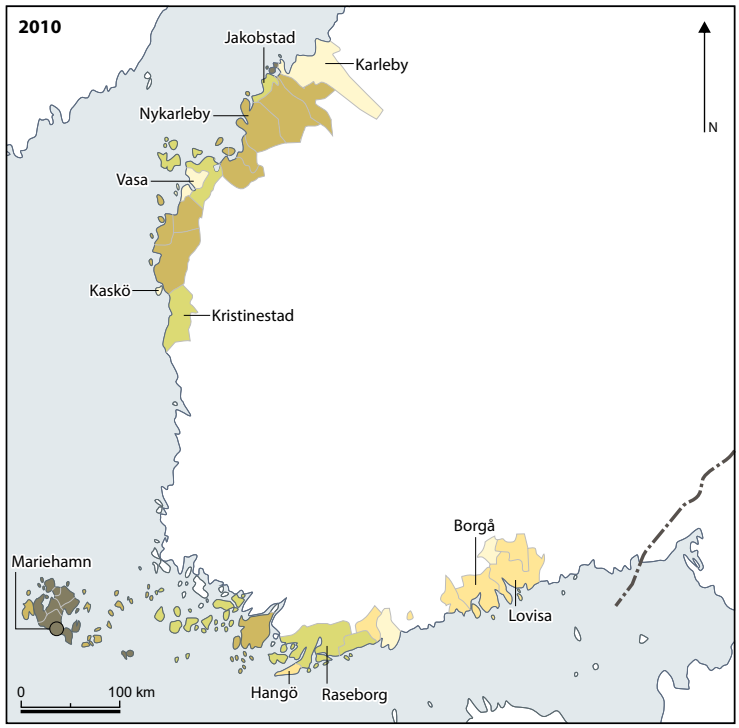
Erfarenheterna från inbördeskriget bekräftade detta i många avseenden. Inte för intet blev upplevelsen av denna språköverskridande ödesgemenskap ett bärande element i den vita sidans energiskt konstruerade minneskult kring händelserna 1918. Samtidigt fungerade det som en effektfull förmaning till borgerlig språkförsoning, vilket tydligt kom fram under den högerpopulistiska Lapporörelsens storhetstid under sommarhalvåret 1930. Skyddskårerna och de vita veteranorganisationerna påminde då högljutt om hur de oberoende av modersmål tillsammans hade räddat fosterlandets frihet och borgerliga samhällsform. Budskapet var inte svårt att förstå – kampen mot den ständigt hotande bolsjevismen fortsatte och krävde alla rättrogna patrioters insatser.[2]

Intressant nog hade erfarenheterna från inbördeskriget en likartad försonande effekt inom det socialistiska lägret. Även om den finländska arbetarrörelsens socialdemokratiska banerförare antog ett marxistiskt partiprogram 1903 förblev många av dess finskspråkiga organisatö-

antalet svenskspråkiga
> 90 %
70–89,9 %
50–69,9 %
30–49,9 %
10–29,9 %

1880
Jakobstad
Gamlakarleby
Nykarleby
Vasa
Kaskö
Kristinestad
Lovisa
Borgå
Mariehamn
Åbo
Helsingfors
Ekenäs
Hangö
0
100 km
N

1950
Jakobstad
Gamlakarleby
Nykarleby
Vasa
Kaskö
Kristinestad
Lovisa
Borgå
Mariehamn
Åbo
Karis
Helsingfors
Porkala arrendeområde
Ekenäs
Hangö
0
100 km
N

Finlands svenskspråkiga befolkning har sedan medeltiden varit bosatt längs landets väst- och sydkust, och ännu 1880 bodde en betydande del av den i landskommuner där över 90 procent av invånarna var registrerade som svenskspråkiga. Därefter vidtog en accelererande urbanisering och industrialisering, som först minskade de svenskspråkigas andel i Helsingfors och andra sydliga kuststäder och därefter även i de övriga svenskbygderna. Det stora undantaget utgörs av landskapet Åland, vars enspråkiga svenskhet har varit lagstadgad sedan 1922. På fastlandet var Österbotten i början av 2010-talet fortfarande landets mest svenskspråkiga region.

rer hängivna fennomaner. Många av arbetarrörelsens lokalföreningar var därför språkligt tudelade under 1900-talets två första årtionden. Men efter inbördeskrigets stora omvälvningar, som snart utmynnade i gemensamt upplevda motgångar och fasor, blev det alltmer sällsynt att språkliga motsättningar uppstod inom arbetarrörelsen. Ett tydligt uttryck för detta var att en stor del av Finlands svenska arbetarförbunds lokalföreningar antingen upplöstes eller gick över till Socialdemokratiska partiets finskspråkiga distrikt åren 1918–1920.[3]

Till detta bidrog säkerligen att den vita terrorn hade drabbat svenskspråkiga bruksorter i Nyland speciellt hårt. Arkebuseringarna verkställdes i huvudsak av svenskspråkiga skyddskårer som enligt Alf-Erik Helsing drevs av en stark

indignation över att de svenskspråkiga arbetarna hade gjort sig skyldiga till ett dubbelt landsförräderi. Det var inte nog med att de hade brutit allvarligt mot den borgerliga rättsstatens principer. De hade därigenom också svikit den ideologiska kärnan i landets svenska kulturarv. Följden var att manfallet troligtvis blev större inom Finlands svenska arbetarförbund än inom någon annan organisation i den finländska arbetarrörelsen. Av förbundets cirka 10 000 medlemmar avled en åttondel i samband med kriget eller i fånglägren. Totalt satt en fjärdedel av förbundets medlemskår i fångläger.[4]

Det i övrigt så upprivande och destruktiva inbördeskriget stärkte med andra ord i många avseenden en försonlig hållning i språkfrågan på båda sidor av den politiska mittlinjen. Socialdemokraternas nye partiordförande Väinö Tanner konstaterade många gånger under 1920-talet att språkfrågan var en femte rangens fråga för arbetarrörelsen. Och när den högerpopulistiske Lappoledaren Vihtori Kosola sommaren 1930 vände sig till sina anhängare, bland vilka det fanns gott om svenskspråkiga personer, framhävde han gärna att jorden inte frågade vilket språk plöjaren talade. Vad båda egentligen sade var att samhällsklass, näringsfång och en därav sprungen samhällssyn betydde mer än modersmålet.

Att Tanners och Kosolas deviser appellerade till bredare folklager sammanhängde med att den uppfattning de vände sig emot – att landets befolkning var delad i två distinkta språkgrupper, som identifierade sig entydigt som finsk- eller svenskspråkiga och solidariserade sig med den egna gruppen – inte alls var så förhärskande som många fennomaner och svensksinnade gjorde gällande. Den politiska fennomanin växte i slutet av 1800-talet till en mäktig folkrörelse och gav så småningom upphov till en motsvarande mobilisering av landets svenskspråkiga befolkning. I samband med lantdagsreformen 1906 grundades Svenska folkpartiet (SFP). Men symptomatiskt nog var det först sex år senare, det vill säga hösten 1912, som den samlande beteckningen ”finlandssvensk” myntades efter en spretig debatt i de svenskspråkiga studenternas nygrundade språkorgan *Studentbladet*.[5]

Trots dessa parallella språkkonsolideringar, som sannerligen kunde ge upphov till många fräna inlägg i samhällsdebatten, levde många av finländarna då som senare utan nämnvärda svårigheter i en två- eller flerspråkig vardag. På individnivå ställdes de ständigt inför val av familje-, utbildnings-, umgänges- och arbetsspråk. Hur dessa val utföll berodde dock inte enbart eller nödvändigtvis ens i första hand på deras personliga övertygelse och tycke eller, för att tala med samtida begrepp, deras lynne och sinnelag. Språkbruket dikterades av lokala omständigheter och sociala behov, som för övrigt också dikterade huruvida det i en viss situation var lämpligt att tala ortens dialekt eller standardspråk.

Åland som hävstång

Allt detta är viktigt att minnas när vi här kort granskar de tvära svängarna i debatterna och lagstiftningen om språk under åren 1917–1922. Å ena sidan piskade den turbulenta samhällsutvecklingen upp stämningarna och ledde till radikala krav och utfall i de två språklägren. Å andra sidan blottade samhällskrisen som

1918 spårat ur till öppet inbördeskrig att språket ingalunda var det som delade folket mest, utan framför allt samhällsklass, ideologi och regionala intressen. Trots årtionden av ömsesidig språkhets genomsyrades det finländska samhället därför av försonande strukturer och attityder som sedan i en invecklad växelverkan med de starka inrikespolitiska känslorna och stormaktspolitiken utmynnade i en tämligen komplett förnyelse av landets språklagar. I motsats till tidigare forskning ser jag med andra ord detta som en process med många och delvis helt motsatta drivkrafter, som i samverkan med varandra gav ett visst slutresultat.

Det första tecknet på en aktivering i språkfrågan kom genast efter marsrevolutionen i Ryssland 1917, närmare bestämt i april samma år när ungfinska lantdagsmän lämnade in en anhållan till myndigheterna om utbyggnaden av statsförvaltningen mellan kommunal nivå och länsnivå. Frågan hade diskuterats utan resultat sedan 1870-talet, men väckte i den nya rikspolitiska situationen intresse i synnerhet på svenskspråkigt håll. I januari 1917 började en krets nationalistiskt argumenterande svensksinnade akademiker utge det egna språkorganet *Östsvensk Tidskrift*, där de energiskt krävde konkreta åtgärder för att förhindra en förfinskning av den svenska jorden. Den ryska kejsarmaktens kollaps kombinerad med den ungfinska petitionen gjorde dessa krav högst aktuella. Redan i maj 1917 framfördes på SFP:s partidag förslag om att det i samband med den tilltänkta reformen skulle skapas minst tre svenskspråkiga administrationsområden, som skulle bildas i kustregionerna av Nylands län, Åbo län med Åland samt Vasa län. Innan året var slut hade intresset för denna självstyrelsetanke ökat avsevärt inom partiets ledning, och i maj 1918 presenterades den i mer detaljerad form direkt för landets dåvarande statschef, riksföreståndaren P. E. Svinhufvud, och senaten som senare samma år omdöptes till regering och statsråd.[6]

Förslaget gick ut på att skapa tre svenskspråkiga administrativa ”landskap” i Finland, som skulle sköta sin undervisning, sjukvård, kyrkliga ärenden, värnplikt och ägorättsförhållanden tillsammans och bilda ett särskilt självstyrelseområde med ett eget folkvalt landsting och en landshövding. En annan väsentlig komponent i detta förslag var kravet på att man i den nya regeringsform som var under beredning skulle hålla fast vid landets officiella tvåspråkighet, det vill säga att finska och svenska skulle definieras som landets två nationalspråk. Dessa krav hade under mer stabila och fredliga samhällsförhållanden framstått som milt sagt orealistiska. Men i maj 1918 såg världen mycket annorlunda ut än endast några år tidigare. Landets svenskspråkiga eliter hade synligt anslutit sig till den vita sidan i inbördeskriget, vilket onekligen stärkte deras aktier inom det borgerliga lägret. Därtill hade kriget övertygat Svenska folkpartiets ledning om behovet av ett monarkiskt statsskick. Detta gjorde partiet till en viktig resurs för Paasikivis nyss tillträdda gammalfinska senat, som också vid samma tid började förespråka en monarkisk regeringsform.[7]

Det starkaste men samtidigt också mest svårhanterliga trumfkortet som SFP hade fått på handen var ändå det helt svenskspråkiga Ålands förhoppningar om en återförening med Sverige. Opinionen

fick vind i seglen på ögruppen hösten 1917 och förstärktes ytterligare under inbördeskriget då ryska soldater, finska rödgardister och vitgardister samt svenska och tyska trupper i tur och ordning hade huserat på Åland. Den åländska separatiströrelsen började därefter systematiskt driva på en folkomröstning om ögruppens statliga framtid och fick hösten 1918 stöd av Sveriges regering, som av lättförståeliga skäl inte kunde motstå frestelsen att blanda sig i frågan. Den finska regeringen ställde sig dock totalt avvisande till tanken och lyckades förhindra att frågan avgjordes vid fredskongressen i Versailles våren 1919. I stället skyndade den att fullfölja sitt löfte från våren 1918 genom att i maj 1920 driva igenom en lag om åländsk självstyrelse. Detta tillfredsställde inte alls de åländska separatisterna som nu lät meddela att ögruppen inom kort skulle anslutas till Sverige, varav följde att den finska regeringen sände trupper till Åland och lät fängsla två separatistledare som landsförrädare.

Ingreppet försämrade märkbart de finsk-svenska statsrelationerna, men efter att det nybildade Nationernas förbund hade åtagit sig att avgöra frågan nåddes i juni 1921 en lösning i Genève som accepterades av alla parter. Ögruppen förblev finskt territorium, men i gengäld garanterades dess svenskhet genom bestämmelsen om att Ålands landsting och kommuner endast var skyldiga att upprätthålla svenskspråkiga skolor. Ögruppens invånare behöll därmed sitt finska medborgarskap, men befriades från värnplikten enligt den helhetslösning som undertecknades av Finland, Sverige och åtta andra europeiska länder i den så kallade Ålandskonventionen i oktober 1921. Enligt den trädde Ålands sedan 1856 erkända status som neutral och demilitariserad zon på nytt i kraft, vilket betydde att Finland hade rätt att sända trupper till ögruppen endast ifall Åland eller fastlandet via det hotades av militärt angrepp. I december 1921 godkände Finlands riksdag en utvidgning av Ålands självstyrelse enligt NF:s direktiv, vilket i viss mån dämpade besvikelsen på ögruppen.[8]

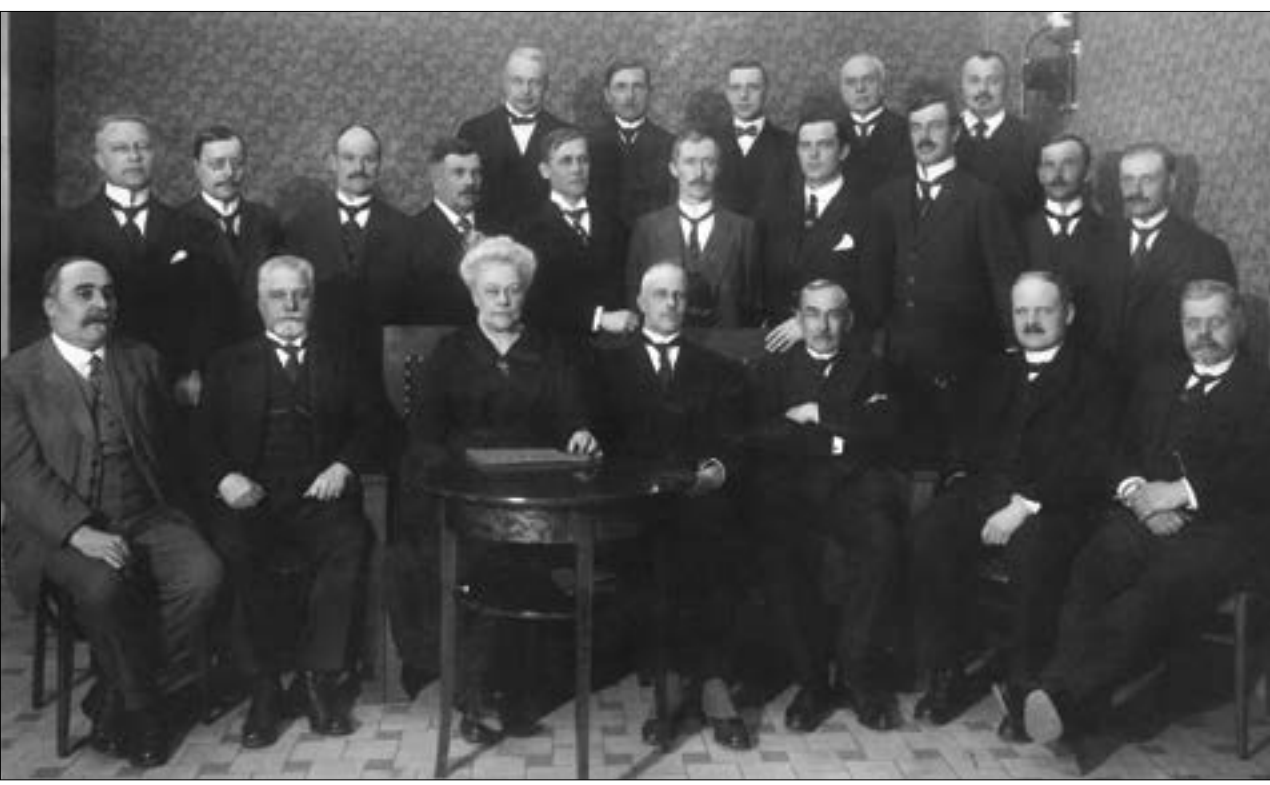
Det paradoxala i Ålandstvisten var att den samtidigt drev fram språkreformer som var gynnsamma för svenskheten på fastlandet. När de åländska separatisterna krävde att deras statliga tillhörighet skulle omprövas genom en folkomröstning motsatte sig Svenska folkpartiets ledning detta och stödde i stället systematiskt den finska regeringens linje. Det fanns åtminstone två skäl till det. Vid sidan av den patriotiska oviljan att avstå från ett nationellt territorium insåg partiledningen att förlusten av Åland skulle försvaga landets svenskhet även på annat sätt. Den skulle nämligen allvarligt försvåra partiets kampanj för ett svenskt självstyrelseområde. Ett sådant utfall hade gett stark näring åt finsknationella stämningar i folkrepresentationen och ute i samhället. Därför gällde det att hålla fast vid Åland för att vinna politisk goodwill på riksnivå och samtidigt mobilisera en stark svensk opinion för en långtgående självstyrelse, som omfattade hela den svenskspråkiga kusten och skärgården. Om denna balansgång utföll väl skulle belöningen vara det så eftertraktade självstyret.[9]

Att detta skulle ha varit en medveten strategi finns det visserligen inga entydiga bevis för. Men analyserar man hur SFP:s partiledning verkade och reagerade i språkfrågan 1917–1922 är det svårt

att komma till någon annan slutsats. När en radikal österbottnisk falang inom partiet i januari 1919 krävde att man i likhet med ålänningarna skulle be om stöd i självstyrelsefrågan från Sveriges regering ställde sig partiets Helsingforsdominerade ledning starkt avvisande. I stället valde man att snabbt verkställa valet av ett nationalråd för landets svenskspråkiga, som med större pondus kunde driva självstyrelsekraven på nationell nivå. Över 110 000 röster avgavs i valet i april 1919, och en månad senare sammanträdde Svenska Finlands folkting och enades om en framställning till regeringen om en svensk självstyrelse i Finland.[10]

Den nytillträdda centerdominerade regeringen var mottaglig för detta opinionstryck. Det sammanhängde inte enbart med Folktingets profilering eller med att SFP ingick i koalitionen. Regeringen behövde SFP:s stöd för att driva igenom en självstyrelselag för Åland som tillmötesgick det internationella samfundets förväntningar. Som pris för detta stöd godkände riksdagen i juni 1919 en ny regeringsform, som fastslog att finska och svenska skulle vara republikens nationalspråk. Alla lagar, förordningar och skrivelser från regering och riksdag skulle

SFP:s riksdagsgrupp 1919–1922 dominerades av överklassen och övre medelklassen. Sittande fr.v.: Oskar Nix, Axel Palmgren, Annie Furuhjelm, Ernst Estlander, S. W. Roos, Ragnar Furuhjelm och Arthur af Forselles. Mittersta raden fr.v.: Rafael Colliander, Georg Schauman, K. W. Åkerblom, Johan Broända, Artur Eklund, Eirik Hornborg, Hjalmar Procopé, Ernst von Born, Karl Laurén och Edvard Helenelund. Överst fr.v.: Georg von Wendt, Johan Miemois, Johan Österholm, August Ramsay och J. E. Hästbacka.

fortsättningsvis publiceras på båda språken. SFP:s riksdagsmän röstade emot en brådskande behandling av lagen som protest mot att den innebar ett republikanskt statsskick. För övrigt såg flertalet av dem i likhet med den finlandssvenska opinionen den nya regeringsformen som en betydande politisk seger. Det var det också för partiets moderata flygel, där garantin om språkens jämställhet på ett avgörande sätt dämpade intresset för en självstyrelse och ett erkännande av finlandssvenskarna som en särskild minoritet. Följaktligen kunde regeringen förlita sig på ett synligt stöd av SFP i Ålandsfrågan, och efter att den nått sin lösning hösten 1921 skedde en snabb nedtrappning av självstyrelsekraven.

Till detta bidrog att Finlands regering även i andra avseenden tillmötesgick NF:s förhoppningar om att man skulle vara frikostig och generös gentemot landets svenskspråkiga minoritet. Kraven på att svensktalande skulle få göra värnplikten nära sina hemtrakter började beaktas 1921. Innan året var slut hade regeringen även gått med på att revidera en lag från föregående år, i vilken det hade slagits fast att de statliga ämbetsverkens interna språk skulle var det som ortens majoritet talade. Detta hade ur svensk synvinkel betytt en klar försämring av den tidigare språkpraxisen i förvaltningen. Enligt den reviderade språklagen, som antogs av en enhällig riksdag i april 1922, kunde svenska även i fortsättningen användas i centrala ämbetsverk, i lagberedning och som expeditionsspråk. Med det sistnämnda avsågs all form av kommunikation mellan myndigheter och medborgare, det vill säga både skriftliga och muntliga meddelanden. Som pricken över i beviljade den tidigare så motsträviga riksdagen i december 1922 landets lutherska kyrkomöte rätt att bilda ett svenskt stift. Ett knappt år senare installerades Max von Bonsdorff som första biskop för det svenska stiftet i Borgå.[11]

Ideologier och ikoner

Ideologiskt lapptäcke

Eftervärlden vet att språklagstiftningen under vinterhalvåret 1921–1922 i många avseenden skulle diktera språkförhållandena i Finland långt in på 2000-talet. Men detta var naturligtvis inte alls uppenbart för de samtida. Radikala element inom båda språkgrupperna var öppet missnöjda över de principer som hade slagits fast i språklagstiftningen. Även mera moderata opinioner i de två språklägren förhöll sig avvaktande och uttryckte regelbundet farhågor om att friktionen mellan de två språkgrupperna riskerade att fortsätta. ”Skola vi slå oss till ro?” frågade det borgerliga *Hufvudstadsbladet* (Hbl) i en ledare i slutet av april 1922 när språklagarna, som var gynnsamma för landets svenskspråkiga befolkning, stod i beråd att godkännas av riksdagen. Lagarna garanterade att det svenska språket fortsättningsvis fick användas i kommunikationen med centrala ämbetsverk och myndigheterna i tvåspråkiga kommuner med en svenskspråkig minoritet på minst 10 procent.

Beredningen hade pågått sedan hösten 1919 i ett osäkert läge, men efter en svängning i de politiska konjunkturerna antogs lagarna den 25 april 1922 av en enhällig riksdag. Detta var utan tvekan en betydande politisk seger. Men var det tillräckligt? Tidningskollegan *Helsingin Sanomat* hade några dagar tidigare uttryckt farhågor om att de nya språklagarna inte alls skulle sätta punkt för den över ett halvt sekel långa språkstriden. Tvärtom fanns det tecken på att de skulle egga till ytterligare krav på språkliga och nationella rättigheter, vilket vore ytterst oansvarigt, inte minst som en del alltjämt hotade med att mobilisera stöd för detta i utlandet.[1]

Här avsågs det sätt på vilket Sveriges regering hade involverats i Ålandsfrågan. Gliringen fick dock genast mothugg av Hbl. Utan starka svenskspråkiga protester på olika håll i landet och en därav föranledd oro över Finlands anseende i utlandet hade regeringen inte varit intresserad av att revidera språklagarna. Ålandstvisten hade enligt Hbl gjort att regeringen ville ”visa sig så snövit som möjligt i nationalitetsfrågan”. Den finska majoritetens fortsatta beredskap att tillgodose finlandssvenskarnas språkliga behov var dock högst osäker. Därför borde ”Finlands svenskar” nu lika energiskt och målmedvetet som tidigare driva vidare sitt nationella program, som på flera punkter var ofullbordat på grund av

”ett envist, oresonligt finskt motstånd”. Högst på tidningens önskelista låg fem ambitiösa reformer: en särskild grundlag för den svenska befolkningen, ett eget svenskt folkting med politiska fullmakter, en svensk landskapssjälvstyrelse, ett svenskt biskopsstift och en självständig svensk skolstyrelse.[2]

Detta var sannerligen inga anspråkslösa krav – i synnerhet som Svenska folkpartiets beslutande organ samma vårvinter inom sin egen krets hade kommit fram till att flertalet av målsättningarna var orealistiska under rådande förhållanden. Skälen till att tidningen ändå spände bågen högt var av retorisk och taktisk natur. Den nationella språkstriden hade pågått länge och fick efter enkammarlantdagens införande 1907 allt fränare uttryck i offentligheten. Dessa var svåra att vänja sig av med, och en konfronterande retorik präglade inläggen i språkfrågan långt in på 1920-talet även i den moderata dagspressen. I bakgrunden fanns också taktiska skäl, det gällde att hålla språkfrågan synlig på agendan. De politiska partierna och deras språkrör hade våren 1922 redan siktet inställt på det stundande riksdagsvalet i början av juli, i vilket andelen rörliga röster helt uppenbart skulle bli betydande på grund av den turbulenta samhällsutvecklingen. Ville partierna i en sådan situation få igenom sitt budskap gällde det att peka med hela handen, det vill säga lyfta fram politiska krav tillräckligt högljutt och i svartvita termer.

Ändå var det klart att det våren 1922 inte fanns en klart uttalad eller dominerande svenskhetsideologi. Som ovan har poängterats hade de föregående årens omtumlande händelser tvärtom gett näring åt flera konkurrerande svenskhetsideologier i Finland. De två starkaste tolkningarna har vanligtvis kallats för kultursvenskhet och bygdesvenskhet. Kultursvenskheten hade uppkommit i mitten av 1800-talet och byggde på tanken att bevarandet av Finlands västerländska samhällsordning förutsatte att landet fortsättningsvis hade en svenskspråkig högkultur och befolkning. Det garanterade nämligen kontinuiteten både av landets svenska kulturarv och av nära relationer till Sverige och övriga Norden. En annan fundamental kultursvensk ståndpunkt var och förblev att landets två språkgrupper tillsammans bildade ett gemensamt folk. Där avvek den kultursvenska hållningen tydligt både från det fennomanska och det bygdesvenska synsättet, som vardera i enlighet med den tyske filosofen J. G. von Herders (1744–1803) tankegångar betraktade språkgrupperna som etniska folkgemenskaper.[3]

Även om Svenska folkpartiet grundades 1906 med det uttryckliga syftet att mobilisera landets svensktalande ”folk”, kom en betydande del av partiets bärande krafter långt in på 1900-talet att utgöras av personer med en i princip kultursvensk hållning. Till dessa kultursvenska politiker hörde inte enbart representanter för det forna adelsståndet och landets akademiska elit. Även näringslivets svenskspråkiga toppar stod fram till andra världskriget vanligtvis närmast den kultursvenska kretsen. De var nämligen starkt förankrade i det finska Finland och såg varken ekonomiska fördelar med eller ideologiska skäl till en tudelning av landets befolkning med nationalistiska förtecken.[4]

Bygdesvenskheten var å sin sida en reaktion på den fennomanska folkrörelsen, vars genombrott som en politisk kraft skedde på 1870-talet. Under de följande

fyra årtiondena uppstod som dess motkraft en svensk samlingsrörelse i Finland, vars ideologiska banerförare ofta gjorde gällande att landets svenskspråkiga invånare precis som dess finskspråkiga befolkning bildade en etnisk helhet vars bärande element fanns ute i bygderna. Efter sekelskiftet 1900 förstärktes i denna bygdesvenska ideologi också ett territoriellt tänkande. Etnologen Bo Lönnqvist har i anslutning till detta betonat att det inte var en slump att begrepp som ”språkgräns” och ”det svenska Finland” just då togs i aktivt bruk och fick en rumslig betydelse. Vid denna tidpunkt hade nämligen landets svenskhetsrörelse på allvar fått upp ögonen för att försvaret av det svenska språket förutsatte en systematisk mobilisering av den svenskspråkiga befolkningen och detta i sin tur ett försvar av den så kallade svenska jorden, vilket på 1910-talet ledde till systematiska försök att förhindra att jorden såldes ut till finskspråkiga medborgare.[5]

Svenska folkpartiets första partiprogram 1906 kunde betecknas som en kompromiss mellan de kultursvenska och bygdesvenska synsätten. Programmet framhävde det svenska språkets och laglighetens betydelse men undvek etniska definitioner och entydiga ståndpunkter i ett antal brännande socialpolitiska frågor. Samma försiktiga balansgång gjorde sig även gällande i SFP:s partiprogram under 1920- och 1930-talen. Varsamheten var befogad, för varje gång någon av partiets fraktioner försökte driva igenom sin sak alltför explicit hotades partiet av sönderfall.[6]

På 1910-talet uppstod en radikalt bygdesvensk opinion bland yngre svensksinnade akademiker, som i vissa fall argumenterade öppet för att Finlands svenska befolkning inte bara etniskt utan även rasmässigt stod närmast Sveriges befolkning och således skilde sig från landets finskspråkiga befolkning. Även om dessa ”östsvenska” ståndpunkter aldrig fick någon större spridning inom SFP och klingade av under 1920-talet, bidrog de till svårigheterna att vaska fram en logiskt sammanhängande ideologi för den svenska samlingsrörelsen.

De flesta av dessa forna östsvenskar accepterade så småningom den nya ordning som 1921–1922 års språklagstiftning medförde, och en del av dem deltog också aktivt i politiken i SFP:s led. Vanligare var dock att de fortsatte sitt samhällsengagemang i olika svenskspråkiga frivilligorganisationer och i dem kunde ge uttryck för sin nationalistiska svenskhetssyn. Ett exempel på den sistnämnda kategorin var journalisten Artur Eklund, som på 1910-talet hade framstått som en de mest explicita rasivrarna bland de nationalistiskt sinnade bygdesvenskarna. Han deltog åren 1917–1922 i politiken som aktivist, monarkist och högersinnad riksdagsman, men föredrog därefter att ge uttryck för sina nationalistiska idéer om ”Finlands svenskar” via sin journalistik och diverse förtroendeuppdrag bland annat inom ett antal svenskspråkiga idrottsorganisationer.[7]

Det vore dock avgjort fel att beteckna alla östsvenskt visionerande bygdesvenskar som rasivrare, aktivister och monarkister. Om man ur denna brokiga skara av nationalistiska ”finlandssvenskar” vill välja ut en mer typisk profil kunde en stark kandidat vara författaren Arvid Mörne, som redan i början av seklet hade fört den svenskspråkiga landsbygdsbefolk-

Östsvensk Samling var en krets svenskspråkiga helsingforsare som 1917–1918 yrkade på ett närmare samarbete med Sverige och utgav tidningen *Östsvensk Tidskrift*. I kretsens fana var ländernas vapen och flaggor invävda i varandra. Notera även den rödgula varianten av Finlands flagga.

ningens talan och i sitt skriftställeri ofta beskrev dess utsatthet mellan det finska och högborgerligt finlandssvenska. För övrigt var Mörnes samhällssyn liberal och demokratisk. Åren före första världskriget sympatiserade han ofta mera med den moderata arbetarrörelsen än med SFP:s kultursvenska ledning, vars varumärke var och förblev en konservativ konstitutionalism. När klassklyftorna ytterligare vidgades under krigsvåren 1918 hörde han till de författare som uttryckte sin förfäran över båda sidornas våldsdåd.[8]

Därtill kom självklart även de ideologiska invändningarna från den svenskspråkiga arbetarrörelsens sida. Den kritiserade systematiskt den borgerliga svenskhetsrörelsen för att den prioriterade de övre samhällsskiktens och kapitalets intressen framför sociala frågor och jämlikhet. Kritiken passerade ingalunda obemärkt på borgerligt håll. Redan i samband med att Svenska folkpartiet grundades 1906 hade en grupp svensksinnade socialliberaler ställt sig skeptiska till ett allmänborgerligt svenskparti och förgäves försökt få medhåll för ett mer socialt engagerat partiprogram. I många sociala frågor gjorde de med andra ord gemensam sak med de bygdesvenska nationalisterna som också de ofta var missnöjda med partiets konservatism. Men när det gällde nationalitets- och författningsfrågor stod

dessa socialliberaler närmast Socialdemokraterna. Detta ledde under författningsstriden 1918–1919 till en konfrontation med SFP:s monarkistiskt sinnade majoritet i riksdagen, och hösten 1920 beslutade fraktionen att bilda ett nytt parti med namnet Svenska vänstern. Partibildningen blev dock snart en papperstiger och 1922 återanslöt sig dess enda riksdagsledamot Georg Schauman till SFP:s riksdagsgrupp.[9]

Detta innebar dock inte att filosofie doktorn Schauman, son till en av 1800-talets mest kända liberala tidningsmän August Schauman och överbibliotekarie vid Helsingfors universitetsbibliotek, skulle ha gett vika för höger- och centerkrafterna inom SFP. Tvärtom kom han i flera samhällsfrågor fortsättningsvis att stå närmare Socialdemokraterna än SFP:s huvudfåra, vilket självfallet splittrade riksdagsgruppen men samtidigt underlättade dess taktiska samarbete med Socialdemokraterna. Allra tydligast kom detta fram under åren 1926–1927 då en socialdemokratisk minoritetsregering hölls vid makten med stöd av SFP och Schauman fungerade som riksdagsgruppernas kontaktperson.[10]

Finskhetsrörelsens inflytande

Den sammanlagda effekten av dessa mångskiftande ideologiska synsätt var att det vid 1920-talets början fanns flera och motstridiga åsikter bland landets svenskspråkiga om på vilket sätt – om alls – de skilde sig från landets majoritetsbefolkning. Varför har då detta gytter av åsikter och ståndpunkter om det svenska i Finland sedermera ersatts av en föga korrekt uppfattning om att landets finlandssvenskar bildade en egen kultur och gemenskap redan på 1800-talet? Begreppet ”finlandssvensk” lanserades ju, symptomatiskt nog, först 1912.

Två skäl kan anföras. För det första intensifierade den svenskspråkiga kulturkretsen uttryckligen under 1920-talet sina strävanden att konstruera en finlandssvensk identitet. Förutsättningarna för denna medvetna ideologiproduktion var från och med 1920-talet bättre än någonsin. Landet hade blivit självständigt och fått en täckande språklagstiftning som garanterades av regeringsformens paragraf om landets två nationalspråk. Därtill hade det finländska civilsamhällets språkliga tudelning under de två föregående decennierna mynnat ut i uppkomsten av en separat svensk offentlighet i Finland, som under 1920- och 1930-talens språkstrider fungerade som en stark bastion i försvaret av landets svenska kultur. Varje gång finskhetsrörelsen gick till anfall mot landets svenskspråkiga strukturer skärptes det ideologiska försvaret inom dessa bastioner, vilket i sin tur stärkte och förenhetligade idén om det finlandssvenska.

Det andra skälet till att finlandssvenskheten på 1920-talet alltmer började gestaltas som en kultur och gemenskap med egna anor var på sitt sätt också finskhetsrörelsens förtjänst. Fram till lantdagsreformen 1906 hade den fennomanska kritikens udd riktats mot att en så stor del av den politiska offentligheten och statsapparaten var svenskspråkig. En märkbar del av den fennomanska eliten var då ännu till börden och ofta även i sitt privata liv svenskspråkig. Den gestaltade således inte landets svenskspråkiga högkultur som en särskild gemenskap utan som en onödig språklig rest från svenska tiden, som för-

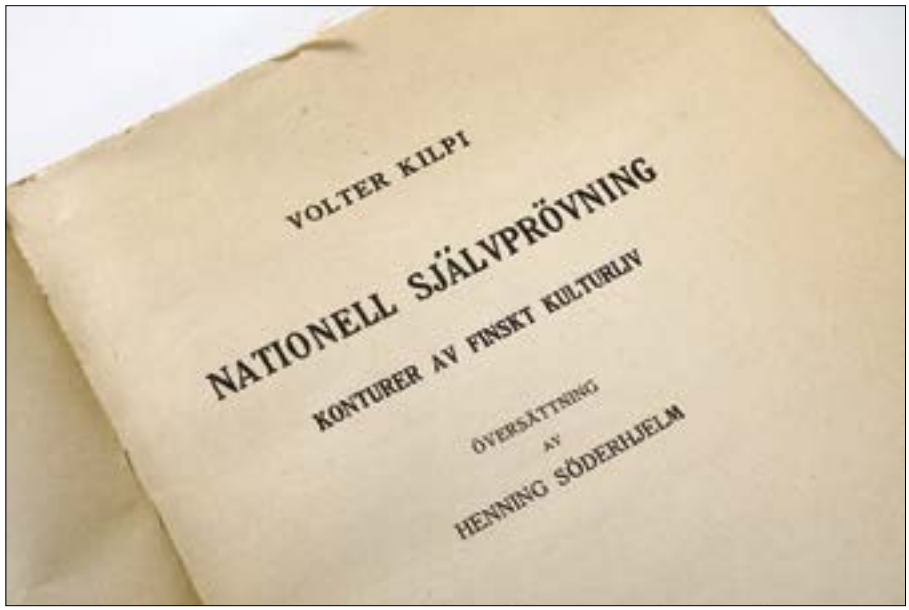
svårade uppkomsten av en stark och enhetlig finsknationell kultur.

Införandet av en enkammarlantdag 1906 ledde till att finska språket tog över kraftigt i inrikespolitiken. Därtill fick landet en komplett uppsättning av politiska partier, som den utökade yttrande- och pressfriheten samt de täta lantdagsvalen eggade till allt fränare retorik mot sina politiska motståndare. Fennomanskt sinnade politiker fortsatte nu på allt bredare front sin verksamhet inom de olika partierna, vilket tillspetsade språkstriderna i landets fristående organisationer och i många fall utmynnade i en tudelning av dem. Samtidigt uppstod en radikal fennomansk falang i formen av Suomalaisuuden liitto (Finskhetsförbundet). Förbundet krävde en total förfinskning av det offentliga Finland och genomförde genast en stor kampanj för att förfinska ”främmande” släktnamn. Omkring 70 000 medborgare antog på detta sätt finska släktnamn åren 1906–1907.[11]

Detta gav upphov till nya isolationssträvanden och lika fräna utfall bland landets svensksinnade, vilka av de finsksinnade lätt tolkades som att den gamla svenskspråkiga eliten nu öppet hade börjat blotta sina egentliga attityder till landets finskspråkiga majoritet. Intrycket stärktes av att vissa representanter för den svenskspråkiga studenteliten på 1910-talet, såsom Artur Eklund, med hänvisning till tidens främsta rastänkare i Europa började beteckna sig själva som germaner och landets finskspråkiga befolkning som en folkstam mer besläktad med slaverna. Här hjälpte det föga att flera framstående svenskspråkiga vetenskapsmän samtidigt tog avstånd från dessa rastankar och påvisade att landets två språkgrupper ständigt hade levt i växelverkan med varandra genom ingifte, språkbyte, migration och kulturella förskjutningar. Till saken hörde nämligen att många finskspråkiga akademiker och politiker nyfiket följde ras- och kulturdiskussionen på svenskspråkigt håll och trots sina starka invändningar mot den var fascinerade av debattörernas vida europeiska vyer och stilistiska skärpa.[12]

Ett inflytelserikt uttryck för detta finskspråkiga intresse för den östsvenska nationalismen var biblioteksmannen och författaren Volter Kilpis två breda samhällsanalyser i skrifterna *Nationell självprövning* (original *Kansallista itsetutkiskelua*) och *Tulevaisuuden edessä* (”Inför framtiden”) som utkom strax före och efter inbördeskriget. Den moderat finsksinnade Kilpi hade som extra amanuens vid Helsingfors universitetsbibliotek åren 1898–1919 på nära håll följt den yngre svenskspråkiga intelligentians tankar och visioner om svenskhetens framtid i Finland. Ett antal av dessa välskrivande och lärda debattörer var nämligen hans kolleger vid biblioteket.[13] Kilpi tenderade därför i verket *Nationell självprövning* att övertolka deras ofta överilade repliker i språk- och nationalitetsdebatten som uttryck för en bredare svenskspråkig opinion. Men eftersom boken var sällsynt välskriven och onekligen skickligt fångade mycket av samtidens politiska känslor, fick Kilpis generaliseringar stor uppmärksamhet och spridning.

En av hans centrala teser var att propagerandet för en östsvensk nationalism var ytterst bekymmersamt både för landets svenskspråkiga och för befolkningen i sin helhet. För det första drev östsvenskheten in den svenskspråkiga bildnings-

Volter Kilpi är känd främst för sin stora roman *Alastalon salissa* (1933, *I salen på Alastalo*), men redan 1917 gav hans politiska essä *Nationell självprövning* upphov till en livlig diskussion om språk- och nationalitetsfrågor i ett finländskt sammanhang.

kretsen i en alltmer trång och syrefattig kulturell sfär. För det andra gav den upphov till en aldrig tidigare skådad nationalistisk antagonism mellan språkgrupperna i de breda folklagren. Och för det tredje utgjorde östsvenskarnas nationalistiska isolationism i längden ett allvarligt bakslag också för hela den finska kulturen, eftersom dess intryck från och bidrag till den europeiska kulturen i århundraden skett via landets svenskspråkiga bildade klass. Kilpi erkände beredvilligt att landets svenskspråkiga högkultur till formen, skärpan och nyansen alltjämt var klart överlägsen den finskspråkiga, men tillade att den blev ett tomt skal, en form utan innehåll om den miste sin förankring i den finskspråkiga kulturen. Den fennomanska historiekulturens Kalevalavurm betecknande han som lika grotesk och malplacerad som östsvenskarnas vikingafantasier. Ändå utmynnade hans analys i en dov hotelse mot den svenskspråkiga bildade klassen. Kanske var dess alienation från den nationella kulturen en historisk nödvändighet, en smärtsam bortstötning av främmande element ur den nationella kroppen.[14]

Ett knappt år senare, strax efter inbördeskriget 1918, utkom Kilpis andra nationella debattskrift *Tulevaisuuden edessä* (”Inför framtiden”), i vilken hans inställning till den svenskspråkiga kulturkretsen var helt annorlunda. Skriftens främsta budskap var att det blodiga upproret hade visat att Finlands folk inte var moget för en parlamentarisk demokrati och att den enda garantin för dess lyckosamt erhållna självständighet var Tyskland. För att bereda vägen framåt gällde det nu att renodla den germanska samhällsanda som landet ärvt från den svenska tiden, vilket

inte enbart förutsatte en monarki och en eliminering av alla östliga kulturinslag. Kriget hade konkret visat att de svenskspråkiga var beredda till stora uppoffringar för självständighetens skull. Det låg därför i hela nationens intresse att de upplevde sig vara en del av det nya självständiga Finland och att deras språkliga och kulturella behov tillgodosågs på bästa möjliga sätt.[15]

Mycket av det som Kilpi förespråkade i *Tulevaisuuden edessä* förverkligades i revideringen av språklagstiftningen 1919–1922. Men inte överraskande var det snarast hans kritiska slutsatser i skriften *Nationell självprövning* som blev typiska för de mest finsksinnade samhällskretsarnas syn på landets svenska kultur under de kommande två decennierna. Till detta bidrog naturligtvis att den vita räfsten efter inbördeskriget och Ålandsfrågan gav upphov till nya rasistiska och separatistiska inlägg från det östsvenska lägret. Men minst lika betydelsefullt var att inbördeskriget och de därmed sammanhängande frändefolkskrigen i Estland och Fjärrkarelen drev fram en ny militant gruppering inom den fennomanska rörelsen, som kallade sig för äktfinnar och vars framtidsvision var ett enspråkigt finskt och vitt Storfinland.

Äktfinnarnas sätt att gestalta sin nationella framtid påminde i många avseenden starkt om östsvenskarnas synsätt. Båda grupperingarna hade i likhet med Volter Kilpi och många andra samtida tagit intryck av 1910-talets nationalistiska idéströmningar i Centraleuropa, i vilka nationerna uppfattades som organismer. Kampen om tillvaron handlade därför väsentligen om att bevara organismens inre koherens och yttre slagkraft. Matti Klinge har i anslutning till detta betecknat äktfinnarnas öppet rasistiska rysshat som ett ideellt lånegods från organistiskt argumenterande aktivistiska kretsar i Sverige och deras östsvenska gelikar i Finland. Inbördeskriget piskade upp färdigt existerande kollektiva aversioner mot ryssarna, men enligt Klinge var de till sin natur inte alls så definitiva och rasistiska som de östsvenska och äktfinska avståndstagandena från allt ryskt både i Finland och bortom östgränsen.[16]

Gestaltningen av Finlands svenskspråkiga befolkning som en etnisk gemenskap skedde under mellankrigstiden enligt samma dialektiska mönster. De två språkgruppernas mest nationalistiskt sinnade kulturkretsar såg motparten som talesmän för enhetliga kollektiv och tolkade därför gärna deras överdrifter, förolämpningar och avståndstaganden som uttryck för en bredare opinion. På så sätt deltog båda språkgruppernas nationalister aktivt i konstruktionen av finlandssvenskheten som en föreställd gemenskap, eftersom deras skarpa utfall ofta lockade fram försvarstal i hela språkgruppens namn. Det försvårade i sin tur kompromisser i språkfrågan och drev fram enspråkiga lösningar både i kulturlivet och i civilsamhället. Samtidigt förstärkte dessa överdrifter och svartvita karakteriseringar förstås också den fennomanska visionen av det finskspråkiga Finland som ett enda odelat folk.

Dialektiken mellan de fennomanska och finlandssvenska identitetsbyggena efter 1922 har av flera orsaker inte fått någon nämnvärd uppmärksamhet i historiska översikter eller undersökningar. Ett skäl till det är att idéspridning ofta är omedveten, komplicerad och transforme-

rande till sin natur. Det går sällan att påvisa hur generella politiska idéer sprids genom konfrontationer och mellan antagonister, i synnerhet som idéer får sina specifika betydelser i sina historiska sammanhang. Ett annat skäl är att de nationella rörelsernas självförståelse i hög grad bygger på tanken att de är uttryck för ett unikt och sammansvetsat kollektiv. Detta har även avspeglat sig på historiska undersökningar om språkförhållandena i Finland under första hälften av 1900-talet, som regelmässigt har gestaltat frågan som en debatt mellan två distinkta och inbördes koherenta kulturkretsar.

Under 1920- och 1930-talen publicerades inte på finska några vetenskapligt dokumenterade historiska undersökningar om den svenska samlingsrörelsen, vilket i hög grad sammanhängde med frågans politiska laddning. Och när så skedde 1944 i formen av L. A. Puntilas doktorsavhandling *Ruotsalaisuus Suomessa. Aatesuunnan synty* var reaktionerna på svenskspråkigt håll i allmänhet kritiska. Puntila betecknade den på 1860-talet framväxande nationalistiska svenskheten i Finland som en rikssvensk exportvara och noterade inte att det var fråga om en radikal fraktion. Dessutom tog han ingen notis om de starka impulser som denna radikala svenskhet mottog från den samtidigt gryende finskhetsrörelsen. Även följande större finskspråkiga undersökning, den av Pekka Kalevi Hämäläinen från 1968 om språkstriderna i mellankrigstidens Finland, präglades av en förenklad syn på den svenska opinionen och samlingsrörelsen. Han såg till exempel både östsvenskarnas rasistiska visioner på 1910-talet och de svenskspråkiga akademikernas vädjanden till en rikssvensk opinion på 1930-talet som uttryck för en kollektiv åskådning bland landets svenskspråkiga. Genom Bo Lönnqvists, Matti Klinges, Ari Uinos och Martti Ahtis studier i samma frågor erhölls så småningom flera nyanser i karakteriseringen av det svenska i Finland mellan världskrigen.[17] Det oaktat finns det fortfarande en tendens i den finskspråkiga forskningen att uppfatta det ”finlandssvenska” som en distinkt och odelad historisk storhet.

Folkstam och nationalitet

Den viktigaste förutsättningen för att en sådan förenklad uppfattning om det svenska i Finland kunde uppstå, utvecklas och etableras till en föreställd gemenskap med verklig bärkraft var att den aktivt bejakades och reproducerades av språkgruppens egna opinionsbildare, vetenskapsmän och konstnärer och även appellerade till de svensktalande. Denna konstruktion inleddes som tidigare redan har nämnts i mitten av 1800-talet genom formuleringen av de kultur- och bygdesvenska ideologierna. När den första enkammarlantdagen valdes 1907 hade begrepp som ”den svensktalande befolkningen”, ”det svenska folkelementet” och ”den svenska nationaliteten” etablerats. Det var nämligen just med dessa uttryck Svenska folkpartiet gick till val och tack vare sina anhängares höga valaktivitet fick ett folkstöd på över 12 procent, vilket var mer än de svenskregistrerade medborgarnas andel av hela Finlands befolkning (1910: 11,6 %).[18]

Men härav följde ingalunda att idén om etnisk sammanhållning hade fått en fast förankring och tolkades entydigt av de berörda. Tvärtom växte floran av benämningar på språkgruppen under de föl-

jande två decennierna, vilket bör utläsas som en aktiv strävan att artikulera den kollektiva identiteten. Studentelitens introduktion av begreppet ”finlandssvensk” 1912 och den samtida vitaliseringen av den äldre beteckningen ”finländare” för landets alla medborgare i stället för det hävdvunna ”finne” blev med tiden betydelsefullt. Men ännu vid andra världskrigets utbrott upplevdes begreppsparet finlandssvensk och finländare som främmande både av många äldre svenskspråkiga och av sådana yngre personer som i första hand identifierade sig med hela nationen och hellre benämnde sig till exempel svensktalande finnar. Till saken hörde att denna begreppsliga distansering inte irriterade bara den äktfinska opinionen, utan även upplevdes som onödig och rentav kränkande av en bredare finskspråkig allmänhet. Att så var fallet bekräftades senhösten 1944 då en språkfredskommitté som tillsatts av regeringen förespråkade att man hädanefter skulle undvika beteckningen finländare eller i vart fall använda den endast när modersmålet var viktigt att framhäva.[19]

Vid det laget hade ett antal andra samlande begrepp för den svenskspråkiga befolkningen prövats men befunnits mindre lämpliga. Vid ingången av 1920-talet hade benämningen ”östsvenskar” redan fått en allvarlig slagsida eftersom den lätt förknippades med den åländska separatismen, som inte alls passade in i det nya statsbygge som Finlands övriga svenskspråkiga befolkning ställde sig bakom. Likaså blev det allt mindre lämpligt att beteckna de svenskspråkiga som Finlands germaner. Rasbegreppet levde vidare inom eugeniken, den medicinska forskningen om hur människans ärftliga egenskaper kunde förbättras genom selektiv avel, som på svenskspråkigt håll började bedrivas av Samfundet Folkhälsan. Men det fungerade illa som samlande begrepp för den svenskspråkiga befolkningen. Skallmätningar och annan statistik inom fysisk antropologi visade att förekomsten av de mest skandinaviskt präglade fysionomierna var störst i landets sydvästliga regioner som befolkades av både svensk- och finskspråkiga, medan befolkningen i Österbottens och Östnylands svenskbygder i fysionomiskt avseende påminde mest om sina närmaste finskspråkiga grannar i norr och öster.[20]

Begreppen ”folkstam” och ”nationalitet” visade sig däremot vara mera slitstarka benämningar på språkgruppen. Den förstnämnda förefaller inte ha upplevts som särskilt provocerande i någotdera språklägret. Ett skäl till detta var säkerligen dess poetiska skimmer och antydan om att skillnaderna mellan språkgrupperna i första hand var kulturella. I denna tanke bottnade ju också de på finskspråkigt håll allmänt brukade motsvarigheterna ”hämäläinen heimo” och ”karjalainen heimo” som beteckningar för tavasterna och karelarna. Begreppet användes främst i festtal, bokinledningar och politiska upprop som ett slags ideologiskt ornament för svensk samhörighet och innehöll därför vanligtvis specifikationen ”vår folkstam”. Det offentliga bruket av första person pluralis – ”vi” och ”vår kultur” – var överhuvudtaget ett viktigt medel i denna konsolideringsprocess och är fortfarande ett viktigt smörjmedel i reproduktionen av den finlandssvenska ideologin.[21]

Ett typiskt exempel på detta ordval var förordet till det påkostade samlingsver-

ket *Det svenska Finland* som utkom i tre volymer 1919–1923. Bokverket författades av framstående svenskspråkiga vetenskapsidkare och fackmän för både en inhemsk och en skandinavisk publik. Syftet med denna presentation av ”vår folkstam” var att ”ge en saklig och fyllig bild av det svenska i Finland, dess geografiska underlag, dess befolkning och kultur”. Begreppet ”folkstam” uppfattades således inte som provocerande utan som en poetisk synonym för den svenskspråkiga befolkningen i landet. Intrycket förstärks vid en genomläsning av verkets på många sätt mest betydelseladdade kapitel ”Folklynnet”, där författarna med bred pensel karakteriserar den svensktalande befolkningen i Nyland, Åboland, Åland och Österbotten. Beteckningen folkstam används frekvent, men nästan lika regelbundet talas det om ”svenskfolket” eller landskapens ”svenskar”. I skildringarna av ålänningarna och österbottningarna hade författarna däremot inga problem att skriva om ”den svenska rasen” och ”germanerna”.

Nylänningarna skildrades av författaren Hugo J. Ekholm, sedermera Ekhammar, som vid samma tid skrev samhällskritiska romaner om landskapets fattiga torpare och småbrukare. Hans skildring av nylänningarna var i likhet med beskrivningen av de övriga regionernas befolkning en finlandssvensk tillämpning av Topelius idealtyper av landets olika folkstammar i *Boken om vårt land* (1875). I centrum stod allmogebefolkningen, som på ett självklart sätt framstod som den friska kärnan i den svenska folkstammen. Ekholm riktade många pikar mot de in-

Den ideologiska manifestationen av Finlands svenskhet intensifierades efter att den finska nationen hade uppnått statlig suveränitet. Åren 1919–1923 utgavs det digra och vackert inbundna verket *Det svenska Finland* i tre band.

flyttande finnarna. Men lika stora bovar i dramat var godsens, bruksorternas och de urbana industriernas svenskspråkiga ägare, vars penningbegär och indifferenta inställning till språkfrågan spred sig till svenskbygdens bondebefolkning, som lockades att sälja bort sin jord: ”då har staden fullständigt besegrat bonden och drivit honom för alltid från valplatsen för hans och fädernas strid.”[22]

Ännu under andra världskriget skrevs och talades det i högtidliga sammanhang flitigt om ”den svenska folkstammen”, vilket med tanke på den då uppnådda språkfreden om något visar att beteckningen inte upplevdes som en utmaning eller provokation. Strax efter vinterkriget utgavs samlingsverket *Den svenska folkstammen i Finland* ur vilket man hade putsat bort alla hänvisningar till rena raser och germaner. Utslagsgivande för skriften var den på 1920-talet ännu rashygieniskt argumenterande genetikern Harry Federleys konstaterande att ”numera äro alla moderna rasbiologer ense därom, att språket, såsom en av individen förvärvad egenskap, ej har någon som helst betydelse för rasen ur rent biologisk synpunkt”.[23] Samma försonande tanke genomsyrade verket *Finlandssvenskarna*, som publicerades för en publik i Sverige hösten 1944 och där man lovade ge svar på frågan ”Hur har denna folkstam förvaltat sitt svenska arv inom ramen för sin starka finländska patriotism och offervilja?”[24] Men endast några år senare hade allt tal om folkstammar totalt mist sitt poetiska skimmer. Krossandet av Hitlers Tyskland och uppdagandet av nazisternas brott mot mänskligheten gav upphov till starka aversioner mot alla former av nationalistisk retorik.

Samma omvälvningar gjorde det också allt mindre attraktivt att tala om Finlands svenska ”nationalitet”, som på 1920- och 1930-talen hade varit en vedertagen benämning på språkgruppen. Som sådant bottnade begreppet självklart i ett nationalistiskt synsätt, men vid freden i Paris 1919 drev segermakterna igenom att folkomröstningar om nationstillhörighet skulle hållas i omtvistade områden, vilket gav internationell legitimitet åt begreppet ”nationalitet” som synonym i första hand för en språkgrupp. I Finland skedde detta i samband med Ålandsfrågan, i vars lösning regeringen explicit förband sig att respektera landets svenska nationalitet och värna om dess språkliga behov.

Således kom beteckningen ”Finlands svenska nationalitet” att användas regelbundet av talesmän för språkgruppen, och ibland även av statsmaktens representanter i sammanhang där det gällde att intyga dess försonliga inställning i språkfrågan. Tilläggas bör dock att statsmakten inte officiellt erkände existensen av två nationaliteter i Finland, vilket framgår av att begreppet ”nationalitet” inte alls förekommer i språklagstiftningen. I fjortonde paragrafen av 1919 års regeringsform som förblev i kraft till sekelskiftet 2000 slogs fast att finska och svenska är republikens nationalspråk och att båda språkgruppernas kulturella och ekonomiska behov ska tillgodoses ”enligt enahanda grunder”. Men med nationalspråk avsågs här rätt och slätt att de var nationens två officiella språk. En annan kollektiv kategorisering av landets svenskspråkiga som också har undvikits i lagstiftningen fram till våra dagar är ”minoritet”, eftersom den inte ansetts vara förenlig med principen om landets två nationalspråk.

Men som sagt, även om lagarna inte noterade nationalitetsbegreppet användes det under mellankrigstiden som ett nyckelord i konstruktionen av en kollektiv identitet för landets svenskspråkiga befolkning. Ovan hänvisades till samlingsverket *Det svenska Finland* i vilket ”folkstam” användes frekvent. I historiska texter och partipolitiska ställningstaganden var dock beteckningen ”nationalitet” vanligare. Den synligaste och mest inflytelserika manifestationen av detta var Axel Lilles mastodontverk *Den svenska nationalitetens i Finland samlingsrörelse* från 1921.

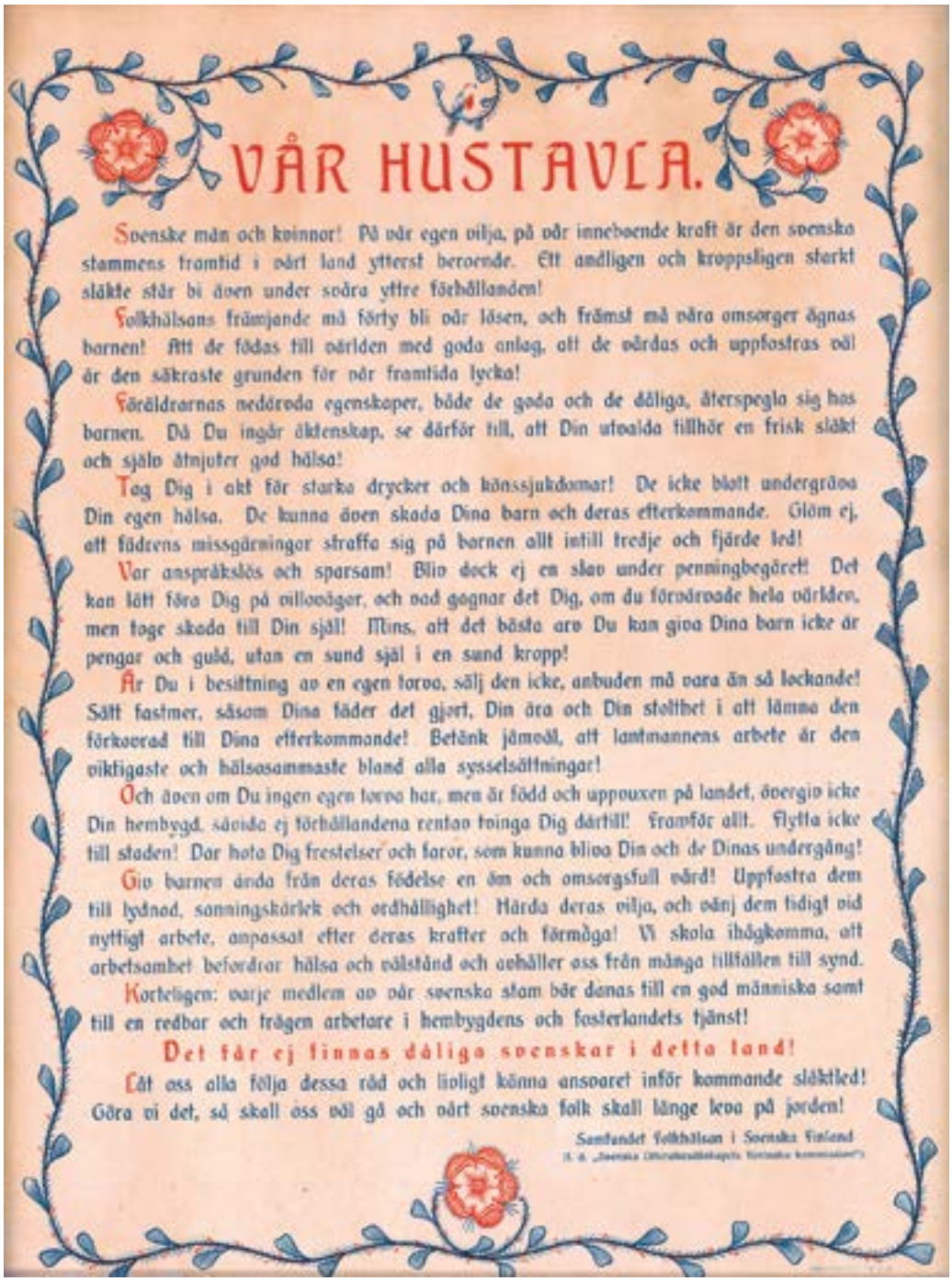
Lille var i många avseenden en personifikation av denna samlingsrörelse. Han hade i sin ungdom hört till den tidiga svensknationella klicken runt A. O. Freudenthal men hade sedermera drivit närmare den liberala flygeln av svensksinnade. Han var därför rätt person att få de olika svensksinnade grupperingarna att tillsammans grunda Svenska folkpartiet och var partiets förste ordförande fram till 1917. Allt detta präglade också hans summering av samlingsrörelsens historia som efter en redogörelse på över tusen sidor utmynnade i en av Lilles bärande teser: ”Ett och odelat är Finlands folk. Men inom detsamma böra den svenska och finska nationaliteten fritt få utveckla sin kultur och nationella egenart.”[25]

Första gången SFP använde begreppet i fråga i offentliga sammanhang var i partiprogrammet våren 1917. Partiets syfte var att samla landets svenska befolkning för att värna dess ställning i fosterlandet och trygga ”dess framtida utveckling såsom en egen nationalitet”. Att denna formulering ingalunda var etablerad framgick av följande års partiprogram, i vilka inga hänvisningar till en svensk nationalitet förekom. Genom Ålandsfrågan och den därmed nära sammanhörande tanken om en svenskspråkig självstyrelse i Finland skedde dock en avgörande introduktion av begreppet. Därefter utnyttjades det systematiskt av SFP och partiet närstående personer både när det gällde att karakterisera språkgruppen som sådan och för att försvara dess intressen i språkstriden, som i mitten av 1930-talet inbegrep ställningstaganden i Sverige.

Ännu våren 1937 framhävdes det i partiprogrammets ingress att SFP:s syfte var ”att på fosterländsk grund sammansluta den svenska nationaliteten i Finland för att värna dess ställning och rätt i fäderneslandet”. Den dubbla poängteringen av partiets patriotiska syfte var dock symptomatisk. Hösten 1940 ströks alla hänvisningar till en svensk nationalitet ur partiprogrammet. Markeringen befarades helt uppenbart rubba den under vinterkriget uppnådda men alltjämt bräckliga språkfreden. Av samma skäl avstod partiet därefter slutgiltigt från nationalitetsbegreppet i sina partiprogram och andra offentliga sammanhang.[26]

Manifestationer och symboler

Det är självklart svårt att bedöma i vilken mån dessa begreppsliga förskjutningar i den ideologiska vokabulären skedde i vardagsspråket och samtida människors samhällssyn. Det mesta tyder på att man i praktiken fortsatte att beteckna de två språkgruppernas representanter som svenskar och finnar eller alternativt svensk- och finsktalande, medan begreppsparet finlandssvensk och finländare snarast användes och aktivt före-

VÅR HUSTAVLA.

Svenske män och kvinnor! På vår egen vilja, på vår inneboende kraft är den svenska stammens framtid i vårt land ytterst beroende. Ett andligen och kroppsligen starkt släkte står bi även under svåra yttre förhållanden!

Folkhälsans främjande må förty bli vår lösen, och främst må våra omsorger ägnas barnen! Att de födas till världen med goda anlag, att de vårdas och uppfostras väl är den säkraste grunden för vår framtida lycka!

Föräldrarnas nedärvda egenskaper, både de goda och de dåliga, återspegla sig hos barnen. Då Du ingår äktenskap, se därför till, att Din utvalda tillhör en frisk släkt och själv åtnjuter god hälsa!

Tag Dig i akt för starka drycker och könssjukdomar! De icke blott undergräva Din egen hälsa. De kunna även skada Dina barn och deras efterkommande. Glöm ej, att fädrens missgärningar straffa sig på barnen allt intill tredje och fjärde led!

Var anspråkslös och sparsam! Bliv dock ej en slav under penningbegäret! Det kan lätt föra Dig på villovägar, och vad gagnar det Dig, om du förvärvade hela världen, men toge skada till Din själ! Minns, att det bästa arv Du kan giva Dina barn icke är pengar och guld, utan en sund själ i en sund kropp!

Är Du i besittning av en egen torva, sälj den icke, anbuden må vara än så lockande! Sätt fastmer, såsom Dina fäder det gjort, Din ära och Din stolthet i att lämna den förkovrad till Dina efterkommande! Betänk jämväl, att lantmannens arbete är den viktigaste och hälsosammaste bland alla sysselsättningar!

Och även om Du ingen egen torva har, men är född och uppvuxen på landet, övergiv icke Din hembygd, såvida ej förhållandena rentav tvinga Dig därtill! Framför allt. flytta icke till staden! Där hota Dig frestelser och faror, som kunna bliva Din och de Dinas undergång!

Giv barnen ända från deras födelse en öm och omsorgsfull vård! Uppfostra dem till lydnad, sanningskärlek och ordhållighet! Härda deras vilja, och vänj dem tidigt vid nyttigt arbete, anpassat efter deras krafter och förmåga! Vi skola ihågkomma, att arbetsamhet befordrar hälsa och välstånd och avhåller oss från många tillfällen till synd.

Korteligen: varje medlem av vår svenska stam bör danas till en god människa samt till en redbar och trägen arbetare i hembygdens och fosterlandets tjänst!

Det får ej finnas dåliga svenskar i detta land!

Låt oss alla följa dessa råd och livligt känna ansvaret inför kommande släktled! Göra vi det, så skall oss väl gå och vårt svenska folk skall länge leva på jorden!

Samfundet Folkhälsan i Svenska Finland

Samfundet Folkhälsan i Svenska Finland hade som mål att stärka och bibehålla svenskhetens livskraft. Slutklämmen blev därför: ”Det får ej finnas dåliga svenskar i detta land!”

språkades i nordiska sammanhang.[27] Det innebar dock inte att dessa ideologiskt laddade begrepp och signaler av olika slag skulle ha förekommit endast i parti- och rikspolitiken. Genom diverse kollektiva manifestationer och symboler uppstod steg för steg en allt stabilare känsla för den föreställda gemenskapen, vilket gav trovärdighet åt ideologiskt laddade benämningar såsom ”den svenska folkstammen” och sedermera även ”finlandssvenskar”.

En av mellankrigstidens mest kända kollektiva manifestationer av detta slag var väggskriften ”Vår hustavla” som 1921 distribuerades i 60 000 exemplar till svenskspråkiga familjer av Samfundet Folkhälsan i svenska Finland. Samfundet hade grundats samma år av framstående ärftlighetsforskare och ett antal representanter för svenskspråkiga organisationer. Dess syfte var att utforska den svenskspråkiga befolkningens psykiska och fysiska hälsa samt att bedriva systematisk upplysning i hälsofrågor. Redan i ingressen till den vackert utformade och formulerade hustavlan framhävdes att ”På vår egen vilja, på vår inneboende kraft är den svenska stammens framtid i vårt land ytterst beroende”. Fokus i arbetet för svenskhetens bevarande skulle riktas på barnen, eller rättare sagt på ”att de födas till världen med goda anlag”, vilket förutsatte att föräldrarna förstod att gifta sig med personer som tillhörde ”en frisk släkt och själv åtnjuter god hälsa”. Samtidigt flaggade hustavlan synligt för bevarandet av den svenska jorden med hänvisning till att livet på landet var hälsosammare än det i staden: ”Där hota Dig frestelser och faror, som kunna bliva Din och de Dinas undergång!”

Hustavlans begrepp för sin målgrupp var uteslutande svenskar i detta land, vårt svenska folk och vår svenska folkstam. Det var inte enbart finländare och finlandssvenskar som lyste med sin frånvaro. En annan stor kategori som inte alls noterades och som genom idealiseringen av landsbygdslivet indirekt stigmatiserades var städernas svenskspråkiga arbetarbefolkning, trots att den numerärt klart översteg den svenskspråkiga medel- och överklassen. Att så skedde var ingen slump. Rashygieniska kampanjer ansågs vara mer effektiva på landsbygden där befolkningen förstod sig på avelns betydelse för goda egenskaper. Dessutom hade den ideologiska definitionen av landets svenskspråkiga befolkning alltsedan slutet av 1800-talet haft svårigheter att innefatta städernas arbetare, eftersom deras samhälleliga krav och språkvanor sällan var förenliga med den bilden av en svensk folkstam i Finland.[28]

Hustavlan var i detta avseende representativ för mellankrigstidens kollektiva manifestationer av det svenska i Finland. Den rurala inramningen var starkt förnimbar också i tidens främsta svenska lystringssånger ”Modersmålets sång” (uruppförd 1898) och ”Slumrande toner” (publicerad 1913), som båda utgick från de mäktiga känslor som hembygden och språket förväntades väcka hos varje äkta medlem av landets svenska befolkning. De finlandssvenska sångfesternas storhetstid var visserligen förbi, men eftersom man genom dem redan gett den gemensamma sångskatten en bred spridning skulle deras centrala budskap leva vidare. Båda lystringssångerna hörde därefter till grundrepertoaren i svenskspråkiga hembygdsföreningars och andra organisationers högtidsfester och sammankomster. Av samma skäl förblev de ett viktigt

inslag i folkskolornas och sedermera även grundskolornas sångundervisning fram till slutet av 1900-talet.[29]

I Alexander Slottes text till ”Slumrande toner” finns de starkaste hänvisningarna till den traditionella landsbygden som det svenska kulturarvets enda säkra reservoar: ”Flamma forneld! Lys vår gärning! Lys genom tiden för sönerna väg hem till fädernas gård!” På samma sätt skulle flera visuella illustrationer av och språkliga metaforer för mellankrigstidens svenskhet i Finland ta avstamp i en rural förflutenhet. Ett uppenbart exempel på detta var SFP:s valaffischer, som ännu i början av 1930-talet som vinjett använde en illustration från 1907, där en bonde står vid havsstranden stödd mot en flaggstång med den äldre rödgula nationalfanan i topp och förtröstansfullt vinkar till förbiseglande allmogebåtar.

Hänvisningen till flaggan med röd botten och Finlands lejon i gult, som fram till 1918 vanligtvis användes i officiella sammanhang, var inte heller en tillfällighet. Den röda färgen hade under åren 1917–1918 slutgiltigt börjat uppfattas som en symbol för socialism och revolution, vilket utmynnade i att den blåvita korsfanan i slutet av maj 1918 valdes till staten Finlands officiella flagga. Men i svensksinnade kretsar höll många envist fast vid landets gamla heraldiska färger, eftersom de hade utnyttjats synligt och systematiskt av det konstitutionella lägret i kampen mot förryskningsåtgärderna och därför osökt associerades med landets svenska lagar och västerländska samhällsordning. Ett pikant uttryck för denna heraldiska konservatism var att många svensksinnade ännu under mellankrigstiden flaggade med den rödgula korsfanan på hem-

Elli Björkstén

En viktig gestalt i mellankrigstidens svenskspråkiga föreningsliv var gymnastikledaren Elli Björkstén (1870–1947), som utvecklade en egen gymnastik för kvinnor som fick spridning i hela Norden och även uppmärksammades på kontinenten. Hon utbildade sig till gymnastiklärare bland annat vid Kungl. gymnastiska centralinstitutet i Stockholm och gick därefter in för att skapa en koreografi och uppsättning av rörelser som kombinerade den svenska gymnastikens militära precision med kvinnlig mjukhet och musikaliskt ackompanjemang.

Detta blev hennes varumärke och eftersom hon verkade som pedagog vid Helsingfors universitets gymnastikinrättning åren 1913–1938 fick den björksténska kvinnogymnastiken nationell spridning. I föreningslivet profilerade hon sig emellertid som en envis försvarare av det svenska språket, vilket utmynnade i att Finlands svenskspråkiga kvinnogymnaster under hennes ledning bildade ett eget gymnastikförbund 1921 och följande år tog initiativet till Nordiskt förbund för kvinnogymnastik. I mitten av 1930-talet nådde denna kampanj sin höjdpunkt då årliga nordiska gymnastikkurser lockade till sig yrkesfolk även från Centraleuropa och Elli Björksténs instruktionsböcker utkom på flera internationella språk. Efter andra världskriget upplöstes dessa nätverk lika snabbt som de hade uppstått när tävlingsidrotten började engagera även flickor.

Litteratur: Meinander 1996, 41–43, 60–67.

Gymnastikpedagogen Elli Björkstén utvecklade en ny koreografi och filosofi som fick stort inflytande på kvinnogymnastiken även i övriga Norden. Den vitklädda Björkstén i mitten av sin gymnastiktrupp strax efter sekelskiftet 1900.

manet eller sommarvillan. Mer synligt och varaktigt blev dock bruket av färgkombinationen i diverse politiska och kulturella sammanhang, vilket exemplifieras av att Svenska folkpartiet alltjämt använder dessa färger i sina valaffischer och övrig annonsering.

Valaffischens förbiseglande allmogebåtar innehöll också ett budskap. En betydande del av den svenskspråkiga befolkningen hade sedan medeltiden bott vid kusten. Många fick också sin näring av havet, vilket gjorde det naturligt att dekorera ideologiskt viktiga illustrationer med skepp och fartyg för att framhäva den rätta kontexten. Ett äldre uttryck för detta bildspråk var det frekventa bruket av vikingaskepp, som hade styrts av en mytisk föreställning om de svenskspråkiga som vikingaättlingar. Under mellankrigstiden fungerade dessa vikingaskepp med röd-gula segel snarast som en påminnelse om den svenska befolkningens kulturella rötter i väster. Associationen till vikingaskepp och allmogebåtar passade också väl in i föreställningen om språkgruppen som en organisk gemenskap av folk ur alla samhällsklasser. Bilder av smäckra nöjesjakter signalerade däremot exklusivitet och förekom därför främst i facktidskrifter som *Frisk Bris* och *Finskt Idrottsblad*.

Samma strävan att lyfta fram det folkliga och kusten går att finna i de flitiga hänvisningarna till martallen som symbolträd för landets svenska befolkning. Clas Zilliacus har påvisat att denna poetiska bild av Finlands svenskhet var ett direkt svar på finskhetsrörelsens framgångsrika kampanj att beskriva finnarna som ”Katajainen kansa”, ett böjligt men segt ”enrisfolk” som överlevde både svensk och rysk övermakt. Martallen sig-

Finlands gamla heraldiska färger rött och gult har fram till våra dagar förblivit en viktig symbol för det svenska i Finland. Folktingets broschyr från början av 2010-talet.

nalerade också en flärdfri folklighet och okuvlighet, men i motsats till den av Juhani Aho hyllade kollektiva enrismattan gestaltades svenskhetens symbolträd vanligtvis ensamt på ytterskäret, ständigt utsatt för stormar som hotade att bryta dess stam. Den knäckta martallen dök upp som skräckscenario redan i Mikael Lybecks diktverk *Trötta träd* (1903), men mer hoppingivande och klart vanligare var att illustrera den knotiga tallen obruten och trotsigt utsträckt mot hav och sky. Så var fallet inte minst i Arvid Mörnes poesi som hade ett starkt inflytande på den politiska svenskhetsretoriken från tidigt 1900-tal till andra världskriget.[30]

En mer detaljerad analys av epokens ideologiska symboler och språkbilder visar inte överraskande att de fyra svenska landskapens företrädare gärna lyfte fram sina egna kulturlandskap och näringsgrenar när det gällde att hitta lämpliga metaforer för bygdens folk. Detta gällde framför allt Åland, vars politiska elit alltsedan 1917 hade ställt sig kritisk till representanter för svenskheten i övriga delar av Finland, som trots språkstriden förblev lojala mot finska staten. Ålandskonventionen och ögruppens självstyrelselag från hösten 1921 gav ytterligare näring åt denna distanserade hållning i Mariehamn. Redan följande sommar introducerades en inofficiell åländsk flagga med horisontala blågul-blåa ränder vid landskapets sångfest, där man också sjöng den nya ”Ålänningens sång” (1920) med de inledande orden ”Landet med tusende öar och skär, danat ur havsvågors sköte, Åland, vårt Åland, vår hembygd det är”.

I en av de senare stroferna konstaterades det att ”aldrig ha åländska kvinnor och män svikit sin stam och dess ära”, och med denna stam avsågs knappast svenskarna i Finland. Längtan till Sverige fanns markerad i den inofficiella blågula flaggan, som förbjöds genom en finsk förordning 1934 som tillät flaggning endast med den blåvita riksfanan. De svenska färgerna skulle även bli tongivande i Ålands officiella flagga med gult och rött kors på blå botten som godkändes 1954 i samband med en utvidgning av landskapets självstyrelselag.[31]

Sångfesterna behöll som synes något av sin ideologiska betydelse som kollektiva manifestationer på regional nivå. När det gällde att formulera visioner om en riksomfattande svenskhet i Finland var

Den åländska separatismen framhävdes på 1920-talet bland annat genom bruket av en egen blågul flagga, men den förbjöds av de finska myndigheterna 1934. Här är den inofficiella åländska flaggan hissad i topp på sångfesten i Mariehamn 1922. Stillbild ur filmen *Åland – de soliga semesteröarna* av Uno Markström.

allsången ändå ohjälpligen ett alltför svagt medel och överröstades under tjugotalet av tydligare budskap framförda vid de svenskspråkiga organisationernas fester och sammankomster. De politiska partierna förväntades självklart vara raka i sin kommunikation. En annan explicit artikulerande organisation var Svenska Studentdelegationen i Finland, som alltsedan sin uppkomst 1909 hade fungerat som en innovativ och tidvis nog så radikal opinionsbildare om en svensk gemenskap. Denna studentkrets hade grundat *Studentbladet* 1911, stått bakom lanseringen av begreppet finlandssvensk i tidningens spalter ett år senare och spelat en nyckelroll i både mobiliseringen av jägarrörelsen och formuleringen av den östsvenska visionen några år senare. Då språkstriden återigen blossade upp åren 1923–1924 på grund av förnyade krav på en total förfinskning av Helsingfors universitet höjde delegationen än en gång sin profil i försvaret av ”den finlandssvenska nationalandan”.[32]

Språkstridens klimax

Äktfinsk upptakt

Den första synliga motreaktionen på kraven på förfinskning av Helsingfors universitet hade varit grundandet av det svenskspråkiga universitetet Åbo Akademi, som inledde sin verksamhet hösten 1919. Akademin hade tillkommit med hjälp av betydande privata donationer, expanderade stadigt och hade i slutet av 1920-talet drygt 220 inskrivna studenter, vilket innebar att det då hade vuxit förbi Svenska handelshögskolan (160) men var något mindre än motsvarande finska högskola, Kauppakorkeakoulu (233). Klart störst bland landets högskolor var dock alltjämt Helsingfors universitet (1929: 4 607). Och eftersom runt en fjärdedel av dess studenter på 1920-talet hade svenska som modersmål kom språkstriden vid högskolorna i hög grad att handla om undervisningen vid Helsingfors universitet.[1]

Hösten 1922 lade landets regering fram en proposition till en ny lag för Helsingfors universitet, som gick ut på att professurerna skulle klassificeras också enligt undervisningsspråk. Av 99 ordinarie professorer skulle 69 undervisa på finska, 27 på svenska och tre på båda språken. Lösningen hade vaskats fram av universitetets professorskår i syfte att dämpa de språkliga motsättningarna. Men vid lagförslagets utdragna behandling i riksdagen inlämnade ledamoten E. N. Setälä, som själv var professor vid universitetet, ett motförslag som gick ut på att undervisningsspråket skulle dikteras av den proportionella fördelningen av finsk- och svenskspråkiga studenter under de tre föregående läsåren. Bägge språken skulle brukas på grundkurserna och alla studenter hade rätt att avlägga examen på sitt modersmål. Innehavare av donationsprofessurer behöll dock rätten att undervisa enbart på det språk som de föredrog och därtill skulle minst 15 professorer alltid föreläsa på svenska.[2]

Förslaget kritiserades kraftigt av Svenska folkpartiets riksdagsmän, som ansåg att lagen diskriminerade de svenskspråkiga lärarna, eftersom många av dem i motsats till sina finskspråkiga kolleger skulle tvingas ge en del av sin undervisning på det andra språket. Man förordade därför den ursprungliga proportionen och inledde i Sverige en energisk kampanj mot Setäläs förslag, vilket dock ledde till ytterst negativa reaktioner inom de övriga riksdagspartierna och bidrog till att Setäläs förslag i april 1923 god-

kändes med smärre ändringar med rösterna 120–56. Det hjälpte inte heller att majoriteten av universitetets professorer motsatte sig Setäläs förslag. Lagen stadfästes av president Ståhlberg i juli 1923 och trädde i kraft successivt under de följande fem åren.[3]

Reformens reella effekter blev i många avseenden mindre dramatiska än vad dess kritiker hade befarat. En betydande del av universitetets lärarkår intog en moderat eller indifferent hållning i språkfrågan, och dessutom gällde lagen endast de lärare som tillträdde efter att den trätt i kraft. Det oaktat ökade friktionen mellan studenter ur de två språkgrupperna stadigt vid Helsingfors universitet under de närmast följande åren. De svenskspråkiga studentnationernas språkrör *Studentbladet* fylldes läsåret 1923–1924 av irriterade insändare i vilka man ondgjorde sig över att den nya universitetslagen inte inbegrep en språklig delning av studentkåren och dess egendom. Efter att ett förslag om en sådan uppspjälkning hade röstats omkull av en finsksinnad majoritet vid studentkårens höstmöte 1924 beslutade de svenskspråkiga nationerna att bilda en inofficiell kår inom universitetet, Helsingfors svenska studentkår, vars uppdrag blev att samordna de svenska intressena och utse nationernas representanter i den officiella studentkåren.[4]

Vid samma tid utkristalliserades bland de finskspråkiga studenterna en äktfinsk elit, som fick ett starkt grepp om studentkårens ledning och dess språkrör *Ylioppilaslehti*, genom vilket den inledde en systematisk kampanj för att förfinska universitetet och den statliga förvaltningen. Studentelitens äktfinska vurm kan dock inte förklaras enbart eller ens i första hand som en reaktion på de svenska studenternas isolationssträvanden. Den fick onekligen näring av de akuta språkstriderna, men i bakgrunden skymtade flera andra skäl, som alla på ett eller annat sätt sammanhängde med Finlands och hela Europas samtidshistoria. Den dramatiskt uppnådda självständigheten hade vunnits med starkt stöd av studenteliten. Några av dess tongivande profiler hade också deltagit som frivilliga i estniska inbördeskriget och den misslyckade folkresningen i Fjärrkarelen, vilket fick dem att vårvintern 1922 grunda sällskapet Akateeminen Karjala-Seura (AKS).[5]

Sällskapets ursprungliga syfte var således att hjälpa de stamfränder som flytt till Finland och hålla drömmen om ett stort Finland levande. Det besjälades därför från början av en uttalat och radikalt antirysk hållning. Inom kort hade den konfliktfyllda partipolitiken och språkfrågan dock lett till att AKS mest synliga mål blev en total förfinskning av det offentliga livet. Tilläggas bör att den ideologiska motiveringen till detta var i samklang med strävan efter ett Storfinland. Förfinskningen av landets eliter och offentliga liv var en central förutsättning för en konsolidering av nationen, inför den närapå oundvikliga kraftmätningen med det bolsjevistiska Ryssland. Som ett led i samma strävan tog AKS:arna under 1920-talet många initiativ i syfte att överbrygga klassmotsättningarna och samarbeta med den reformistiska vänstern.[6]

Motsvarande militant argumenterande nationalistiska studenteliter växte vid samma tid fram även i de flesta andra nya stater som hade uppstått i Österuropa i kölvattnet av första världskriget. Nationalistiska krav på att folkspråken skulle ersätta

de tidigare elitspråken i de nya staternas offentliga liv hade visserligen vid det laget redan fått ett brett folkligt stöd och utmynnat i drastiska förändringar i det offentliga språkbruket i de flesta av dessa länder. Men det oaktat behöll många av de gamla eliterna fram till andra världskriget sina samhällspositioner och språkvanor, i synnerhet de ekonomiska, vetenskapliga och konstnärliga eliterna, vilket bland nationalistiskt sinnade studenter drev fram allt radikalare krav på en snabbare social mobilitet och gjorde dem gradvis alltmer mottagliga för antidemokratiska och fascistoida samhällsvisioner.[7]

Så skedde även med AKS, vars karaktär av exklusivt manlig och nationalistisk stormtrupp underströks av att endast 3 100 personer erhöll medlemskap i sällskapet under dess verksamhetstid, som fortsatte fram till hösten 1944. De nya medlemmarna svor en högtidlig ed vid den blåvita fanan i vilken de lovade att offra sitt arbete och liv för ”Fosterlandet, Finlands nationella väckelse och Karelen, Ingermanland och ett Stort Finland”. Från och med slutet av 1920-talet förutsattes nya medlemmar förfinska sina ”främmande” släktnamn, och till saken hörde även att medlemmarna förväntades tillhöra skyddskåren. Sällskapets sociala och ideologiska drivkrafter skulle sedermera bli föremål för flera ingående analyser. Av Risto Alapuros sociologiska dissertation framgick att den lägre medelklassen från mindre tätorter, teologie studerande och Kadettskolans aspiranter var starkt företrädda i dess medlemskår.[8]

Denna uppgift är viktig att notera eftersom den äktfinska studenteliten till social bakgrund och yrkesinriktning skilde sig markant från den jämnåriga svenskspråkiga studenteliten, som i hög grad rekryterades från huvudstadens övre borgerskap. Klyftan mellan de två grupperingarna framhävdes även av att de svenskspråkiga under hela mellankrigstiden utgjorde en oproportionerligt stor andel av landets alla högskolestuderande. I början av 1930-talet var 10 procent av landets 3,4 miljoner invånare registrerade som svenskspråkiga, men samtidigt utgjorde de över 23 procent av landets högskolestuderande. Vid vissa lärosäten och fakulteter, såsom Tekniska högskolan och juridiska fakulteten vid Helsingfors universitet, var de svenskspråkiga studenternas andel över 25 procent.[9]

Ett annat led i 1920-talets förfinskningskampanjer blev därför kraven på en minskning av statsstödet till dimissionsberättigade svenskspråkiga läroverk. Deras antal hade i stort sett hållits konstant sedan 1910 (30–33 stycken), och genom inrättandet av parallella klasser fortsatte antalet nyblivna studenter att öka även på 1920-talet (1920: 336 → 1929: 388). Att motsvarande antal på finskspråkigt håll samtidigt fördubblades (1920: 755 → 1929: 1 500) och de finskspråkigas andel av alla läroverkselever därmed steg med tio procent (71 % → 81 %) blidkade dock inte äktfinnarna.[10] ”Överproduktionen” av svenskspråkiga studenter sågs som ett allvarligt hinder för en snabb förfinskning av samhälleliten, vilket alltsedan Snellmans dagar bland fennomanerna hade uppfattas som en nödvändighet för upprättandet av en stark nationalstat.

I bakgrunden fanns också mer djupt rotade folkliga fördomar mot landets svenskspråkiga befolkning, vars sociala sammansättning och sedvänjor onekligen var något annorlunda än de man

"Ty så sant som jag tror på en stor Gud, tror jag på ett stort Finland och dess stora framtid" svor Akateeminen Karjala-Seuras medlemmar då de invaldes i sällskapet. Faned i Gamla studenthuset i Helsingfors den 12 maj 1935 under ledning av ordföranden, vicehäradshövding Rauno Kallia.

fann i de inre delarna av landet. Därtill kom svenska språket som sådant, vilket av många landsortsstudenter från östra och norra Finland upplevdes som ett helt främmande tungomål, eller på sin höjd något som man utanför klassrummet hört herrgårdsfolket eller brukspatronen tala i salonger och kabinett. Studielivet i det på 1920-talet fortfarande starkt svenskspråkiga Helsingfors blev därför något av en chock för många av dessa studenter. Detta i synnerhet som de vanligtvis hade fått en rejäl dos av fennomansk uppfostran i läroverket och tvingades ta betydande studielån för att finansiera sina studier i denna misstänkt "onationella" huvudstad, där det kryllade av stroppiga "svenskar" som betedde sig som om Helsingfors vore deras hembygd – vilket ju ofta var fallet.[11]

Ett konkret uttryck för denna indignation var den äktfinska studentungdomens stående krav på att svenskan skulle slopas som obligatoriskt ämne i finskspråkiga läroverk. Detta skulle nämligen snabbt ha undergrävt det i språklagen inskrivna kravet på att ledande tjänstemän skulle behärska landets båda nationalspråk. Till saken hörde också att man propagerade för en medvetet finsksinnad rekryteringspolitik i statsförvaltningen, framför allt inom försvarsmakten och Utrikesministeriet, vars personal var nog så kunnig

men fortfarande alltför ofta talade finska med svensk brytning. Kampanjen skulle pågå under hela mellankrigstiden och var också rätt framgångsrik när den nyblivna republiken i snabb takt utökade sin tjänstemannakår. Detta väckte av förståeliga skäl ingen munterhet bland de svenskspråkiga, som inom sin krets fortsatte att beteckna finskhetsivrarna som ”finntuppar” och ”svenskätare”.

Aversionerna mot landets svenska befolkning och kulturarv avspeglade sig på många sätt också i attityderna till Sverige, som hade fått beska drag redan under åren 1917–1921. Högst på syndalistan var den svenska regeringens avvaktande hållning mot det vita Finlands väpnade kamp mot de röda upprorsmakarna 1918 och illa dolda försök att ansluta Ålandsöarna till kungadömet. Men snart dök nya irritationsmoment upp. Det rikssvenska universitetsfolkets sympatiyttringar för bibehållandet av svensk undervisning vid Helsingfors universitet sågs inte enbart på äktfinskt håll som en ojuste inblandning i finländsk inrikespolitik. När Sverige i mitten av 1920-talet inledde en omfattande avväpning av sin försvarsmakt uppfattades detta som en klar signal om att Finland inte kunde räkna med stöd från svenskt håll ifall ryssen gick över gränsen. Äktfinnarna riktade också mycket kritik mot den systematiska försvenskningspolitik som sedan 1880-talet hade bedrivits bland finskspråkiga i den del av Tornedalen som hörde till Sverige.[12]

Pikarna noterades självklart i Stockholm men togs vanligtvis för vad de var, det vill säga uttryck för en nationalistiskt sinnad minoritet. Till saken hörde att samarbetet mellan de två länderna samtidigt upplevde ett starkt uppsving tack vare Finlands uppnådda självständighet. Ländernas handels- och kulturkontakter expanderade i takt med den stigande levnadsstandarden. Samtidigt knöt finländska frivilligorganisationer allt starkare band till sina motsvarigheter i Sverige och övriga Norden. Det finns därför fog för Ainur Elmgrens tes om att antisvenska uttryck i mellankrigstidens finländska offentlighet för det mesta inte alls handlade om Sverige. De var snarast ett äktfinskt sätt att förlöjliga och ifrågasätta inrikespolitiska motståndares ståndpunkter i försvars- eller språkfrågan.[13]

Lapporörelsen som tankeställare

De äktfinska kampanjerna var således energiska och fick stöd framför allt i Agrarförbundets riksdagsgrupp, som växte i storlek under 1920-talet och satt i många av tidens kortvariga minoritetsregeringar. Agrarministärernas parlamentariska stöd var dock alldeles för svagt för att man skulle lyckas driva igenom till exempel en förfinskning av Helsingfors universitet. Det konservativa Samlingspartiet hade förvisso starka ideologiska rötter i den gamla finskhetsrörelsen och hade många synliga äktfinnar i sina led. Men i rikspolitiken visade partiet länge en mer moderat och förlikande inställning i språkfrågan. Den äktfinska studentopinionen riktade därför ofta hårdare kritik mot Samlingspartiets moderater och Framstegspartiets liberaler än mot de språkligt indifferenta Socialdemokraterna, som korrekt nog bedömdes vara orubbliga i denna fråga. Kritiken bet och efter att Samlingspartiet hade förlorat stort i riksdagsvalet 1927 ställde sig

dess riksdagsgrupp allt lydigare bakom Agrarernas äktfinska lagförslag.[14]

Detta räckte dock inte till för att få till stånd en äktfinsk majoritet i riksdagen. Svenska folkpartiet hade under åren 1918–1922 framstått som parlamentets avgjort mest konservativa parti. Men när partiet backades upp av Socialdemokraterna i språkfrågan gick det medvetet in för ett taktiskt samarbete med den politiska vänstern, vilket utmynnade i att en borgerlig minoritetsregering ledd av Agrarerna fälldes hösten 1926 och efterträddes av en lika kortvarig socialdemokratisk minoritetsregering. Att Socialdemokraterna axlade regeringsansvar endast åtta år efter inbördeskriget var självklart något som väckte anstöt på konservativt håll. Och då detta skedde med SFP:s stöd var konsekvensen en betydlig tillskärpning av språkstriden, som i olika former skulle fortgå fram till andra hälften av 1930-talet.[15]

Undervisningssektorn skulle fortsättningsvis stå i språkstridens fokus. Vårvintern 1928 framlades i riksdagen ett förslag om att den svenska sektionen inom Skolstyrelsen skulle fråntas en del av sin autonomi för att underlätta grundandet av finska skolor i svenskbygderna. Samtidigt framfördes nya krav på att minska på de svenskspråkiga läroverkens statsstöd med hänvisning till att deras elevantal var oproportionerligt stort i förhållande till språkgruppens andel av hela befolkningen. Förslaget som gällde Skolstyrelsen gick igenom, men för övrigt försköts tyngdpunkten i språkstriden i slutet av 1920-talet tillbaka till universiteten. I november 1928 arrangerade den äktfinska studenteliten en stor demonstration vid statyn av Snellman i Helsingfors och överlämnade till regeringen en adress undertecknad av över 3 000 studenter, i vilken man krävde en total förfinskning av Helsingfors universitet. Följande dag uppmanade studenterna universitetets kollegiala ledning, det vill säga konsistorium, att lämna in ett förslag till regeringen om tillsättande av en kommitté vars uppdrag skulle vara att planera universitetets förfinskning.[16]

I uppmaningen framhävdes det att universitetet alltjämt hade ett oproportionerligt stort antal svenskspråkiga lärare som varken ville eller förmådde arbeta till förmån för den nationella kulturen. Därtill hade kravet på att lärarkåren skulle behärska också svenska utvecklats till ett allvarligt hinder för finskspråkiga vetenskapsmäns karriär, eftersom de inte i nämnvärd utsträckning behövde språket i sin forskning. Konsistoriet beslutade dock att tillsätta en egen kommitté för att utreda saken och föreslog våren 1929 för regeringen att man i stället skulle få ett särskilt anslag för att avlöna extra lärarpersonal för att garantera finskspråkig undervisning i alla läroämnen. Till den äktfinska studentelitens och Agrarpartiets besvikelse drevs anslaget igenom av regeringen, vilket hösten 1929 gav upphov till nya studentdemonstrationer och förfinskningskrav inom Agrarernas riksdagsgrupp.[17]

Denna gång hamnade förfinskningskraven i skuggan av en annan och, som det skulle visa sig, betydligt allvarligare samhällskris. Dess drivkrafter var allmäneuropeiska och bottnade ytterst i att Sovjetunionen hade återhämtat sig och inledde en systematisk uppvigling till klasskamp i övriga Europa för att påskynda världsrevolutionen. Detta gav upphov till starka motreaktioner i synnerhet

Demonstration vid Snellmanstatyn framför Finlands Bank för förfinskandet av Helsingfors universitet i mars 1935. På plakaten står bland annat ”Programmet ska slutföras”, ”Loss från kolonialtänkandet” och ”Ett språk, en anda till universitetet”.

Lapporörelsens ledare Vihtori Kosola höll ett tal vid bondetågets parad på Senatstorget den 7 juli 1930. Bondetåget och terrorn mot landets vänstersinnade politiker ledde strax därpå till regeringsskifte och nyval.

i Sovjetunionens unga grannstater och i Tyskland, vars fascistoida grupperingar fick ytterligare vind i seglen av världsekonomins nedgång efter börskraschen i USA som slog extra hårt mot det färdigt ansträngda tyska samhället.

Även i Finland eskalerade situationen i takt med en tilltagande kommunistagitation och försämrad ekonomi. Kommunisternas partiverksamhet hade varit förbjuden i Finland sedan 1918, men genom organisatoriska omvandlingar och infiltreringar i arbetarrörelsens andra nätverk hade de hållit ställningarna på många fronter. Våren 1928 avslöjade landets säkerhetspolis att kommunisterna hade byggt upp en vittförgrenad underjordisk organisation som var direkt underställd Moskva. Avslöjandet ledde till att 49 personer fick fängelsestraff för landsförrädisk verksamhet, men detta satte inte stopp för kommunisternas strejker och demonstrationer. Senhösten 1929 hade ledande antikommunister inom exportindustrin och skyddskåren fått nog och inledde mobiliseringen av en folkrörelse i den österbottniska kommunen Lappo, med krav på en skärpning av tryckfrihets- och strafflagen för att förhindra kommunistisk agitation.

Därefter följde två mycket turbulenta år i finländsk inrikespolitik, under vilka den alltmer högerpopulistiska Lapporörelsen tidvis allvarligt hotade landets parlamentariska demokrati och rättsord-

ning. Hösten 1930 drev Lapporörelsens anhängare igenom en lag i riksdagen som förbjöd all kommunistisk verksamhet i offentligheten, vilket i sig var en betydande vinning för rörelsen men samtidigt fråntog den dess existensberättigande. Rörelsens antikommunism och fosterländska deviser hade väckt sympatier på borgerligt håll, men dessa skingrades i takt med att Lappomännens våldsdåd mot vänstersinnade och konstitutionellt argumenterande liberaler tilltog. Vårvintern 1932 gjorde Lapporörelsens ledning ett desperat försök till statskupp som snabbt kvästes och ledde till att upprorsmakarna straffades, rörelsen upplöstes och rättsstatens trovärdighet stärktes.[18]

Dessa dramatiska händelser återspeglades på många sätt i språkfrågan. Lapporörelsen backades i början upp av exportindustrin, vars ledarskikt i huvudsak var svenskspråkiga personer som ogillade SFP:s taktiska samarbete med vänstern och därför drev igenom att Lapporörelsen intog en markant försonlig hållning i språkfrågan. Man hänvisade systematiskt till den framgångsrika språkfreden under ”frihetskriget” och lät Lappoledaren Vihtori Kosola konstatera att ”eivät kysy tämän maan pellot, mitä kieltä niiden kyntäjä puhuu”, det vill säga ”vårt lands åkrar frågar inte vilket språk deras plöjare talar”. Kampanjen väckte på många håll positiv respons bland borgerligt sinnade i det svenska Finland, i synnerhet bland dem som hade deltagit i kriget 1918, var skyddskårister eller av andra skäl ställde sig negativa till SFP:s taktiska samarbete med vänstern. När Lapporörelsen under sommarhalvåret 1930 skärpte sina krav arrangerades flera svenskspråkiga medborgarmöten där man synligt uttryckte sitt stöd för rörelsen. Samtidigt fördömdes den konstitutionellt sinnade falangen i SFP:s partiledning, den så kallade laglighetsgruppen, som våren 1930 tillsammans med vänstern hade fällt det lagförslag om en skärpning av tryckfrihets- och strafflagen som Lapporörelsen drivit.[19]

Det fanns två skäl till att SFP:s laglighetsgrupp höll denna linje fram till hösten 1930 och först efter hård kritik gick med på att rösta för kommunistlagarna. För det första ansåg de att Lapporörelsens krav på att kväsa kommunismen med skärpta lagar stred mot de ”rätts- och frihetsprinciper som man lärt sig skatta högt under ett främmande välde”.[20] Flera av partiets tongivande gestalter var framstående rättslärda. De betecknade det som en principsak för rättsstaten att skydda individens yttrandefrihet och var ännu sommaren 1930 inte alls beredda att ge efter för Lapporörelsens krav, även om de tog skarpt avstånd från kommunismen. Sommaren 1930 riktade SFP:s laglighetsgrupp stark kritik mot regeringen för att den hade ingripit mot kommunisterna men haft överseende med Lappomännens terror mot den politiska vänstern. En orsak till denna principfasthet var utan tvekan att man befarade att motsvarande lagstridiga ingrepp i framtiden kunde riktas också mot landets svenskspråkiga.[21]

För det andra är det rimligt att anta att laglighetsgruppens hållning liksom tidigare också bottnade i ett taktiskt övervägande. Lagar som förbjöd all kommunistisk verksamhet hotade att minska den politiska vänsterns sammanlagda styrka i riksdagen, vilket kunde göra det lättare för en äktfinsk opinion att driva igenom sådana samhällsreformer som marginaliserade svenskans roll i samhället och i

förlängningen urholkade landets svenska kulturarv. Detta motiv uttalades aldrig offentligt eftersom det skulle ha setts som en bekräftelse på att den svenska frågan var viktigare för SFP än det gemensamma fosterlandet. Äktfinnarnas regelbundna insinuationer om att så var fallet dementerades därför systematiskt av företrädare för SFP:s laglighetslinje.

Vid tioårsminnet av inbördeskriget i maj 1928 publicerade den kände skriftställaren Eirik Hornborg en artikel i *Nya Argus*, där han påminde om att majoriteten av lantdagens finskspråkiga ledamöter hade varit socialister som röstat mot Finlands självständighetsförklaring i december 1917. Det som avgjorde saken var att 21 av lantdagens 24 svenskspråkiga ledamöter hade varit SFP:are som röstade för självständigheten. De svenskspråkigas andel av de vita stupade (15 %) hade också överstigit deras proportionella andel av befolkningen, vilket Hornborg betonade inte var något att skryta över men ändå talade sitt tydliga språk. Landets svenskspråkiga måste därför minnas ”att vi som nationalitet gjort vår skyldighet mot landet och våra efterkommande på ett sätt, som inte lämnar rum för tvivel på vår vilja och vårt mod”.[22]

Sådana påminnelser bet dock inte alls på den äktfinska studenteliten som först efter mycket tvekan beslutade att stödja Lapposinnade kandidater inför riksdagsvalet hösten 1930. Det främsta irritationsmomentet var naturligtvis rörelsens språkförsonande linje, som enligt AKS:aren Martti Haavio innebar ett myglande med en ”främmande nationalitet”. Efter att man hade enats om att detta endast var en övergångsperiod inför en ny finskhetsoffensiv gick AKS med på att stödja Lapporörelsens valkampanj. Att den övergripande målsättningen ingalunda var bortglömd framgick dock redan i februari 1931 då många inflytelserika AKS:are lämnade sällskapet som protest mot dess fortsatta stöd till den språkförsonande och samtidigt också alltmer antidemokratiska Lapporörelsen.[23]

Lapporörelsen förorsakade en åsiktsbrytning också inom den svenskspråkiga borgerligheten. Sommaren 1930 blev det tydligt att en betydande andel av SFP:s anhängare var positiva till Lapporörelsen trots dess lagöverträdelser. När Lapporörelsen i början av juli manifesterade sin styrka genom ett stort bondetåg till Helsingfors bestod 2 000 av dess 12 000 deltagare av svenskspråkiga medborgare. En stark Lapposinnad högerfalang uppstod följaktligen inom SFP inför riksdagsvalet hösten 1930. Falangen erövrade närmare hälften av partiets 21 riksdagsmandat och talade under följande år varmt för en antikommunistisk språkförsoning på den borgerliga sidan. Som en biprodukt av detta bildades i februari 1931 Aktiva Studentförbundet av ett antal svenskspråkiga studenter som hade engagerats i valarbetet tillsammans med en grupp kulturpersonligheter. Förbundet höll kontakt med SFP:s högerfalang, men utvecklades gradvis till en introvert klubb för lärda antidemokrater.[24]

Analyseras Lapporörelsens inflytande på språkfrågan i ett längre perspektiv ser man onekligen samma språkförsonande handlingsmönster som hade gjort sig gällande både under sekelskiftets ofärdsår och under första världskriget. Språkstriden i Finland hade alltsedan den blossade upp på 1870-talet haft ett antal starka inrikespolitiska drivkrafter. Men varje gång

landet påverkades av stormaktspolitiska kedjereaktioner och därtill hörande starka ideologiska strömningar hade pragmatiska allianser uppstått mellan politiska företrädare för de två språklägren, som förespråkade en språkförsoning i den nationella endräktens tecken. Så skedde också i början av 1930-talet när det finländska samhället rycktes med i tidens stora konflikt mellan kommunistiska och antikommunistiska krafter i Europa. Språkförsoningen blev även denna gång kortvarig men gav ändå hopp om en språkfred av mer varaktig karaktär.

Demonstrationer och slagsmål

Att en sådan språkfred kunde uppstå endast ett knappt årtionde senare hade ändå varit mycket svårt att föreställa sig vårvintern 1931. Den äktfinska studenteliten dämpade otåligt sina krav på en förfinskning av Helsingfors universitet inför riksdagsvalet hösten 1930 och presidentvalet i februari 1931. Presidentvalet utmynnade i en ytterst knapp seger för högermannen P. E. Svinhufvud. Valutgången var således osäker in i det sista, och eftersom den äktfinska studentungdomen engagerade sig starkt för Svinhufvud stegrades valfebern och utmynnade i en rad demonstrationer både före och efter presidentvalets avgörande omgång.

Den första incidenten föranleddes av en intervju i rikssvensk press i början av februari med den ofta provokativt framträdande filosofen Rolf Lagerborg, professor vid Åbo Akademi och docent vid Helsingfors universitet. Lagerborg uttalade sig som vanligt ytterst kritiskt om förbudslagen, kyrkans sexualmoral, äktfinnarna och Lapporörelsen. Saken blev självfallet inte bättre av att detta skedde i Sverige. Utspelet ledde till flera omfattande demonstrationer både mot honom personligen och mot Helsingfors universitet, som strax därförinnan hade satt honom på förslag till en extraordinarie professur i filosofi. Den orädde Lagerborg fortsatte sina finskspråkiga docentföreläsningar vid Helsingfors universitet, men demonstrationerna blev så vilda och förödmjukande för universitetets ledning som försökte ingripa mot dem, att statsmakten senare samma vår med hänvisning till den ansträngda ekonomin beslutade att inte utnämna Lagerborg till professor.[25]

Uppfylld av denna framgång arrangerade den äktfinska studenteliten också en stor demonstration utanför Sovjetunionens beskickning på Snellmansdagen den 12 maj 1931, mot det språkliga och religiösa förtrycket av den finskspråkiga befolkningen i det sovjetiska Ingermanland. Incidenten ledde till en allvarlig kris i de finsk-sovjetiska relationerna som man trots en nonaggressionspakt följande år inte lyckades överbrygga, vilket bidrog till den ömsesidiga misstro som utmynnade i krig mellan länderna hösten 1939. Även i denna aktion märktes tydligt att studenterna tog intryck av den alltmer högerradikala Lapporörelsens lagstridiga aktioner, vilka ingalunda hade tagit slut efter godkännandet av kommunistlagarna utan tvärtom blev alltmer kriminella och knappt tio månader senare urartade i ett kuppförsök.[26]

Parallellt med dessa händelser inlämnade Agrarförbundet vårvintern 1931 ett nytt och avgjort mer radikalt lagförslag till riksdagen som gick ut på en total förfinskning av Helsingfors universitet och Tekniska högskolan. Detta fick universi-

tetets kansler att snabbt lämna in ett motförslag till regeringen, där man föreslog en viss kvot för de svenskspråkiga professurerna (15 ordinarie, 3 biträdande). I lagberedningen vintern 1931–1932 togs dock ställning endast till Agrarernas lagförslag, som fick extra pondus av att partiets styrande organ i januari 1932 antog ett nytt partiprogram där man krävde att finskan skulle bli landets enda officiella språk. Men trots att Agrarförbundet och det likaså fennomanskt flaggande konservativa Samlingspartiet hade majoritet i riksdagen, fälldes deras lagförslag med klara siffror (91–64). Flertalet av Samlingspartiets ledamöter sällade sig nämligen till SFP:s, Framstegspartiets och Socialdemokraternas läger, där de alltmer radikala äktfinska kraven framstod som både orimliga och kortsiktiga. På samma sätt gick det med Agrarernas samtidiga lagförslag om att göra finskan till landets enda officiella språk.[27]

Utfallet väckte självfallet stark irritation inom den äktfinska studenteliten som genast mobiliserade en veckolång studiestrejk vid universitetet. Strejkens effekt blev dock liten eftersom den råkade sammanfalla med Lapporörelsens Mäntsäläuppror. Händelserna ledde dessutom till en schism inom AKS mellan dem som förordade en fortsatt äktfinsk konsolidering av landets alla folklager och dem som solidariserade sig med Lapporörelsens alltmer högerradikala antisocialism. Den högerradikala falangen utgick som segrare och gick hösten 1932 in för att driva igenom sina förfinskningskrav genom stort upplagda demonstrationer, häftiga inlägg i pressen och dova hot om våldsamma ingrepp mot landets svenskspråkiga befolkning, som nu rentav beskylldes för att uppleva Sverige som sitt andliga hemland. På Snellmansdagen den 12 maj 1933 kungjorde en äktfinsk studentledare att man nu äntligen övergått till ”direkt aktion”.[28]

I början av maj 1933 röstade riksdagen endast med knapp majoritet omkull ett nytt förslag om ett totalt förfinskande av det officiella Finland. Denna äktfinska kantring i riksdagen sammanhängde med att Lapporörelsens skeppsbrott hade gett upphov till ett nytt högerradikalt parti, Isänmaallinen Kansanliike (IKL, Fosterländska folkrörelsen), i vars valkampanj inför riksdagsvalet sommaren 1933 ingick förfinskningskrav som var om möjligt ännu radikalare än Agrarförbundets. Riksdagsledamöterna var därför inför valet ovanligt benägna att tillmötesgå den äktfinska opinionen, i synnerhet som lagen hade krävt ett godkännande av följande riksdag och med all sannolikhet ändå inte hade stadfästs av republikens president.

IKL:s storseger (14 mandat) i riksdagsvalet 1933 skedde huvudsakligen på Samlingspartiets bekostnad (42 → 18). Detta gav upphov till ett antal upprivande språkdebatter i riksdagen under följande mandatperiod, men eftersom de i språkfrågan försonligt inställda Socialdemokraterna samtidigt gick starkt framåt (66 → 78), skedde i realiteten ingen markant förskjutning mot en mer äktfinsk opinion i parlamentet. Till saken hörde också att landet sedan senhösten 1932 hade regerats av en borgerlig och i språkfrågan försonligt inställd koalitionsministär ledd av Framstegspartiets T. M. Kivimäki, vilken stöddes av Socialdemokraterna och därför satt över riksdagsvalet 1933 fram till hösten 1936.[29]

Socialdemokraternas försonliga hållning i språkfrågan dikterades som tidigare av ett principiellt motstånd mot nationalismen som ideologi, som enligt dem på ett bedrägligt sätt skylde över klassfrågan och kapitalismens negativa samhällseffekter. Enstaka socialdemokratiska riksdagsmän ställde sig visserligen under 1930-talet bakom de äktfinska lagförslagen,[30] men allmänt sett uppfattades förfinskningskraven inom den politiska vänstern som den uppåtsträvande finskspråkiga medelklassens försök att undanröja den gamla svenskspråkiga eliten. Den äktfinska studentungdomens studiestrejk vårvintern 1932 betecknades således av den socialdemokratiska pressen som ett uttryck för den nya medelklassens oro över sin framtid och rädsla för att utvecklas till ett slags "manschettproletariat". Partiets ledande ideolog K. H. Wiik påminde om att samma missnöje låg bakom fascismens växande popularitet i Centraleuropa. Detta var även den slutsats som drogs om äktfinskheten av de svenskspråkiga socialdemokraternas språkrör *Arbetarbladet*: "De fosterländska och nationalistiska fraserna frodas ingenstädes så bra som inom de småborgerliga kretsarna." Därför var deras fascistiskt betonade sociala och nationella strävanden "antikapitalistiska till sina orsaker, men de är antiproletära och antisocialistiska till sina syften och mål".[31]

Det låg onekligen något väsentligt i denna sociologiska iakttagelse. Det stadigt växande antalet finskspråkiga läroverk ökade antalet högskolestuderande i nästan motsvarande grad, eftersom *numerus clausus* med därtill hörande inträdesförhör infördes vid högskolorna först efter andra världskriget. Detta märktes extra tydligt vid Helsingfors universitet, där antalet inskrivna studerande närapå fördubblades från början av 1920-talet till mitten av 1930-talet.[32] Och då en växande andel av dessa studerande kom från andra orter än huvudstadsregionen blev följden oundvikligen en kulturkrock mellan den gamla svenskspråkiga eliten som redan var rotad i Helsingfors och den uppåtsträvande finskspråkiga eliten som flyttade in utifrån.

Hösten 1933 skärptes språkstriden ytterligare på många fronter. I riksdagen inledde IKL en tävlan med Agrarförbundet om vem som kunde driva den äktfinska saken mest energiskt genom en ström av lagförslag, som alla på olika sätt syftade till att förfinska landets of-

Eldfängd äktfinskhet i fickformat. Det fascistoida partiet Isänmaallinen Kansanliike (IKL) saluförde egna konsumtionsprodukter som "trustfria" som protest mot att näringslivet alltjämt dominerades av svenskspråkiga industrialister.

fentlighet. Svenska folkpartiets riksdagsmän och opinionsbildare gav ettrigt svar på tal och spred sina ställningstaganden också via rikssvensk press, vilket inte var ägnat att dämpa äktfinnarnas irritation. Parallellt med detta stegrades de äktfinska kraven i pressen. Finskhetsförbundet uttryckte sitt stöd genom att kungöra att man hädanefter skulle fira hakkapeliternas dag samma datum som svenska dagen, som sedan 1908 hade firats bland landets svenskspråkiga på Gustav II Adolfs dödsdag den 6 november som en hyllning till det rättsarv och den samhällsordning som Finland blev delaktigt av under hans regentperiod. Tanken med hakkapeliternas dag var däremot att lyfta fram det finska rytteriets, de så kallade hakkapeliternas, insatser i trettioåriga kriget för att påminna om att det finska folket hade blött ymnigt på slagfälten för att säkra det svenska samhällsskicket.[33]

Allt detta hetsade till den grad upp stämningarna att firandet av svenska dagen den 6 november 1933 urartade i gatuslagsmål och annan oreda i Helsingfors centrum mellan språkgruppernas mest nationalistiskt sinnade ungdomar. Flockar av äktfinska ungdomar och studenter från olika håll i staden samlades utanför *Hufvudstadsbladets* huvudingång vid Henriksgatan (nuvarande Mannerheimvägen) mitt emot Nya studenthuset, stämde upp i den fennomanska kampsången ”Suomen valta” (”Finlands makt”) med den Snellmanska devisen ”Yksi mieli, yksi kieli” (”Ett sinne, ett språk”), ropade äktfinska slagord och inledde därefter slagsmål med svenskspråkiga ungdomar som trotsade dem genom att bära svenska dagen-märken. Ordningsmakten satte då in ridande poliser för att skingra hopen, vilket hade önskad effekt. Senare på kvällen iscensattes en ny demonstration utanför Svenska Teatern när publiken strömmade ut på gatan efter kvällens festföreställning. Återigen skallade glåpord och hotelser mot de svensktalande, men tack vare den ridande polisen urartade situationen inte i handgemäng. På andra håll i innerstaden utspelade sig dock ett flertal slagsmål och våldsbrott som utmynnade i att polisen arresterade totalt 25 ungdomar, av vilka 19 var finskspråkiga och 6 svenskspråkiga. Motsvarande oroligheter uppstod också under de följande fyra åren (1934–1937) på svenska dagen i Helsingfors innerstad. Allra vildast gick det till den 6 november 1934 då ett stort antal demonstranter och slagskämpar skockades utanför Nya studenthuset och Svenska Teatern. Denna gång tog polisen i bruk vattenkanoner, vilket snabbt lugnade situationen utanför teatern, men eftersom oroligheterna fortgick på andra håll i staden steg antalet anhållna till ett sjuttiotal ungdomar.[34]

Tidningarna drog beroende på sina språkpolitiska preferenser självklart vitt skilda slutsatser om vilka som stod bakom demonstrationerna. Den äktfinska pressen utpekade de svenskspråkiga som skyldiga till incidenterna, eftersom deras firande av Gustav II Adolfs dödsdag upplevdes som en öppen provokation mot landets majoritetsbefolkning. I den moderatare finskspråkiga pressen fördömdes tumulten vanligtvis i tydliga ordalag, men ofta med tillägget att orosmakarna främst bestod av skolpojkar och ligister och med uppmaningen att politikerna snabbt skulle lösa den inflammerade universitetsfrågan. Den svenskspråkiga pressen tenderade däremot att utpeka den äktfinska

studentungdomen som hjärnan bakom alltsammans. AKS bedrev under dessa år en energisk agitation mot landets svenska kultur via sina underavdelningar i landets finskspråkiga läroverk. Många AKS:are deltog dessutom aktivt i demonstrationerna som agitatorer, sångledare och distributörer av Hakkapeliitta-märken.

Granskar man demonstrationerna i ett större sammanhang är det uppenbart att de var tidstypiska uttryck för den kollektiva irritation som på många håll i Europa fanns över den parlamentariska demokratin. Den inhemska förebilden för dessa ”fosterländska” lagöverträdelser och direkta aktioner var naturligtvis den strax dessförinnan förbjudna Lapporörelsen, vars högerradikala arvtagare i IKL energiskt stödde ungdomens protester. Ute i Europa var modellen för sådana våldsamma nationalistiska uttryck utan tvivel Hitlers Tyskland, vars offentlighet och politiska kultur samma år hade förändrats på ett grundläggande sätt. Inte för intet kritiserade AKS ordförande Vilho Helanen i sitt tal på självständighetsdagen i december 1933 landets parlamentariska system för att det spjälkade upp folket i själviska samhällsklasser: ”Endast individernas levande samstämmighet och ovillkorliga beredskap att underkasta sig ett högre syfte – gemenskapen – utmynnar i en nationell kraft.” Nu marscherade ungdomen mot en ny morgon och dess facklor förkunnade att ”folkgemenskapen står högst och fosterlandet är allting”.[35]

Universitetsfrågans lösning

Samma antiparlamentariska slagord användes flitigt av den äktfinska studentungdomen också under de följande fyra åren för att pressa statsmakten, som målmedvetet drev på en lösning av språkfrågan vid Helsingfors universitet. Kivimäkis regering var starkt motiverad att få saken löst i god tid före följande riksdagsval sommaren 1936, och detta inte enbart för att frånta den äktfinska oppositionen ett starkt kort i valrörelsen. Syftet var att jämna marken för regeringens nordiska orientering i säkerhetspolitiken, som i hög grad stördes av de äktfinska utfallen mot det svenska Finland och i förlängningen även mot Sverige. Hösten 1934 lade regeringen således fram ett förslag till ny universitetslag, som gick ut på att finskans ställning skulle stärkas bland annat genom att göra den till universitetets administrativa språk, samtidigt som den svenskspråkiga undervisningen skulle garanteras genom inrättandet av 21 lagstadgade professurer.[36]

Förslaget väckte starka protester på både äktfinskt och finlandssvenskt håll och utmynnade i en ännu starkare våg av demonstationer, massprotester och hätska utfall i riksdagen och pressen. Den svenskspråkiga opinionens tålamod var nu också uttömt. I oktober 1934 inlämnades till regeringen en snabbt insamlad massadress undertecknad av 154 000 finlandssvenskar, i vilken man gjorde gällande att lagen stod i strid med regeringsformens språkparagraf (14 §) som slog fast att de finsk- och svenskspråkigas kulturella behov skulle tillgodoses av staten på enahanda grunder. I slutet av samma månad erhöll den finska regeringen även fyra skandinaviska adresser undertecknade av sammanlagt 756 universitetslärare, där man uttryckte sitt starka stöd för en fortsatt svenskspråkig utbildning vid Helsingfors universitet. Svenskans fort-

levnad som kulturspråk i Finland var en central garant för landets nordiska samhörighet, ”som är historiskt och kulturellt grundad, men dock ytterst beroende av språkliga band”. Adresserna gav upphov till flera oroade kommentarer i rikssvensk press som i sin tur refererades flitigt i finländsk press.[37]

Den äktfinska reaktionen lät inte heller vänta på sig. Som nämnts urartade svenska dagen i november 1934 i en för finländska förhållanden unik äktfinsk massprotest. Allt tyder på att det skandinaviska stödet i denna specifika situation ytterligare eldade på de äktfinska känslorna. Som många gånger tidigare var det inte enbart äktfinnarna som var irriterade på de skandinaviska ställningstagan-

Högholmsfärjans svenskspråkiga namnskylt vid Norra kajen i Helsingfors svärtades 1927 av äktfinska aktivister. I bakgrunden skymtar Skatuddens officerskasino, den ryska marinofficerskårens lokus fram till revolutionen 1917. Numera utnyttjas restaurangen flitigt av finska officersorganisationer.

dena, som väckte otrevliga minnen från tvisten om Åland och även i övrigt upplevdes som en omotiverad inblandning i landets inre angelägenheter. Detta var även den dominerande åsikten inom Kivimäkis regering, som i sitt svar på adresserna betonade det nordiska samarbetets stora betydelse för Finland men bestämt tog avstånd från utländsk inblandning i landets interna angelägenheter.[38]

Flera moderata finsksinnade politiker manade i dessa tider den äktfinska ungdomen till besinning, men sådana vädjanden betecknades rätt och slätt som svek mot deras eget språk och kultur. En av de skarpaste kritikerna av dessa moderater var den unge agrarpolitikern Urho Kekkonen, som hade vunnit anseende som äktfinne både som AKS:are och tidigare ordförande för Finskhetsförbundet. Han kritiserade i pamfletten *Demokratian itsepuolustus* (Demokratins självförsvar) kraftigt landets demokratiska styrelseskick för att det inte hade varit kapabelt att lösa finskhetsfrågan. Om detta inte snart skedde kunde det rentav finnas skäl att för en tid ty sig till ett diktatoriskt styre. Poängen var att det låsta läget i språkfrågan hade utvecklats till ett hot mot demokratin, vilket borde mana alla dess anhängare inklusive den svenskspråkiga eliten till ”förnuftiga” lösningar. Syftet var inte att förfinska alla finlandssvenskar utan att slopa den svenska överklassens språkliga privilegier, som enligt Kekkonen var omotiverade eftersom dess härkomst i huvudsak var utländsk eller finskspråkig.[39]

När regeringen insåg att den inte skulle hinna driva igenom sin proposition om en ny universitetslag hösten 1934 lät den sammankalla parlamentarikerna till en urtima riksdag i slutet av januari 1935. Enligt regeringsformen kunde nämligen förslag som behandlades vid sådana extra sessioner inte uppskjutas genom att en minoritet röstade för att de fick vila till nästa mandatperiod, så att den avgörande omröstningen förrättades av följande riksdag. Men även detta försök misslyckades efter att de äktfinska riksdagsmännen genom utdragna inlägg i debatten medvetet förhindrade att man kom till en avgörande omröstning inom den i lagen utsatta tiden för en urtima riksdag (28 januari 1935). Parallellt med denna parlamentariska obstruktion verkställde AKS en landsomfattande kampanj till förmån för en total förfinskning av både Helsingfors universitet och Tekniska högskolan, som man önskade driva igenom med hjälp av nyval eller folkomröstning.

Avslutningsvis samlades en stor skara äktfinnar från olika landsändar på Senatstorget för att framföra sina fordringar till statsmakten, i vilka nu även ingick krav på att göra finskan till landets enda nationalspråk. Statsminister Kivimäki tog emot demonstranternas deputation och lovade att regeringen skulle driva på en lösning i universitetsfrågan som motsvarade majoritetsbefolkningens förväntningar. Men han avvisade bestämt äktfinnarnas krav på nyval eller folkomröstning och tillade att frågan måste lösas på ett sätt som också tillfredsställde landets svenskspråkiga befolkning.[40]

Detta gillades självklart inte av de äktfinska ledarna som nu gick in för att bredda sin kampanj. Finsksinnade medborgare uppmanades bojkotta produkter av företag ägda av ”det svenska kapitalet”, som uppgavs gynna svenskspråkiga arbetstagare och dessutom antogs donera

sina förmögenheter endast till finlandssvenska föreningar och stiftelser. Det var dock för mycket krävt av konsumenterna, i synnerhet som många av företagen i fråga hade en dominerande marknadsposition och sysselsatte tusentals finskspråkiga arbetstagare. Det mest uppmärksammade fallet var familjen von Rettigs tobaksfabriker, som hade ett så starkt grepp om den inhemska marknaden att man kunde tala om ett monopol. Även Stockmanns splitternya varuhus i Helsingfors centrum hörde till de av äktfinnarna explicit bannlysta företagen men red ut stormen genom en medveten satsning på utmärkt betjäning på båda språken.[41]

Klart mer framgångsrik blev Finskhetsförbundets energiska agitation åren 1935–1936 till förmån för en massförfinskning av icke ”nationella” släktnamn, som utmynnade i närapå 100 000 namnbyten. Ingen systematisk forskning har gjorts om detta snabbt uppkomna och därför antagligen på något sätt tidstypiska namnskick. Mycket tyder dock på att det i vissa avseenden klart skilde sig från de finska släktnamn som antogs under föregående stora förfinskningsvåg 1906–1907 då fornfinskt och agrart förknippade beteckningar och ändelser var i ropet. Nu fick släktnamnen mera abstrakta och förenklade, ibland rent modernistiskt ljudande former, som endera var välklingande och innovativa översättningar av det gamla namnet eller lyfte fram tidens ofta morska och krigiska ideal. Det stora flertalet av de gamla namnen var svenskklingande, men en annan betydande kategori var ryska och judiska släktnamn. Faktum var nämligen att dessa minoriteter blev föremål för mycket fränare diskriminering än landets svenskspråkiga befolkning, vilket gjorde dem särskilt benägna att förfinska sig åtminstone till namnet.

Detta blev finskhetsrörelsens sista stora seger. Åren 1934–1937 förstärktes nämligen på andra fronter samtidigt ett mer försonligt samhällsklimat, som drevs fram både av en stark högkonjunktur och av en växande medvetenhet om behovet av en bred politisk konsensus såväl i utrikes- som i inrikespolitiken. Den brutala utvecklingen i Hitlers Tyskland och Stalins Sovjetunionen uppmärksammades i finländsk press och fick även den inhemska vänsterns och högerns ytterflanker att framstå i ett alltmer suspekt ljus. Våren 1934 drev regeringen igenom en lag som förbjöd tjänstemän att bära politiska beteckningar under arbetstid och en förordning som inskränkte bruket av politiska flaggor på offentliga platser. Hösten 1935 kungjorde Kivimäkis regering sin nordiska orientering i landets utrikes- och säkerhetspolitik vars outtalade syfte var ett finsk-svenskt försvarsförbund, vilket ytterligare pockade på en lösning av den inflammerade universitetsfrågan och i förlängningen av hela språkstriden.[42]

De yttre och inre hoten fick med andra ord civilsamhället och partiväsendet att ställa sig allt tydligare bakom den parlamentariska demokratin. Detta jämnade i sin tur attitydmässigt marken för blocköverskridande regeringar av samma typ som hade bildats i de övriga nordiska länderna åren 1933–1935. Ett tecken på att detta var förestående erhölls i riksdagsvalet sommaren 1936, där Socialdemokraterna gick starkt framåt och Agrarförbundet höll sina ställningar medan däremot det fascistoida IKL inte lyckades öka sitt understöd. Inspirerade av sina nordiska partikamrater tog Socialdemokraterna

nu sikte på en rödmylleregering, det vill säga en koalition med Agrarerna. Sonderingarna misslyckades på grund av president Svinhufvuds hårdnackade motstånd, som dock blev hans eget fall eftersom Socialdemokraterna såg till att han inte blev omvald i presidentvalet våren 1937. Den nye presidenten, agraren Kyösti Kallio, utsåg snabbt en bred rödmylleregering som genast drev igenom en ny universitetslag, som till innehållet väsentligen var densamma som 1935 års proposition.[43]

Enligt den nya lagen, som fick en betryggande riksdagsmajoritet bakom sig i april 1937 och stadfästes av presidenten några månader senare, skulle finskan hädanefter vara universitetets administrationsspråk. Antalet svenskspråkiga professurer hade sänkts från 21 till 15, men för övrigt var det fråga om en kompromisslösning, eftersom Agrarförbundet länge hade hållit fast vid sitt ursprungliga krav på en total förfinskning av lärosätet. Den äktfinska opinionen rasade inte överraskande över denna lösning. Nästan lika uppbragta stämningar rådde också inom SFP, vars riksdagsledamöter förgäves hade försökt fördröja en lösning på frågan i hopp om en bättre politisk konjunktur, med hänvisning till att lagen stred mot regeringsformens språkparagraf.[44]

Presidentvalet och bildandet av rödmylleregeringen våren 1937 innebar samtidigt ett slut på SFP:s långvariga vågmästarposition i inrikespolitiken. Först hade agraren Kyösti Kallio ersatt Svinhufvud som president och sedan hade den nya regeringskoalitionen bildats utan SFP, vilket väsentligen underlättade en snabb lösning på universitetsfrågan. Stämningen vid SFP:s partidag i maj 1937 var därför minst sagt irriterad. Partiets högerfraktion hade redan under vårvintern kritiserats hårt för att dess elektorer hade röstat på den icke svensktalande Kallio i presidentvalet. När frågan togs upp på partidagen ifrågasatte många *Hufvudstadsbladets* fortsatta roll som partiets språkrör eftersom dess ägare och huvudredaktör Amos Anderson hade ingått i denna fraktion, som kritikerna kallade för ”bergsrådsfalangen”. Även i övrigt spretade partiets fraktioner tydligt åt olika håll. Partistyrelsen drev trots motstånd igenom en stadgeändring som skärpte dess grepp om partiets lägre instanser. Samtidigt försökte den socialliberala falangen förgäves införa en starkare markering av partiets demokratiska och sociala värderingar i partiprogrammet, medan den starkt tilltufsade högerfalangen vägrade att rätta sig i ledet och beslutade att börja utge det egna språkröret *Svensk Botten* som protest mot partiets förmenta vänsterradikalisering.[45]

Det främsta skälet till att SFP hamnade i opposition var ändå att samhällsklimatet hade blivit moget för breda blocköverskridande regeringskoalitioner, vars parlamentariska stöd var så starkt att deras politik inte längre var beroende av mindre vågmästarpartier med en envis agenda. Den centrala aktören i denna kursändring var utan tvivel Socialdemokraterna, som konsekvent hade talat för en försonlig språkpolitik och därför i lösningen av universitetsfrågan drev igenom en kompromiss, som på längre sikt visade sig vara välfungerande och än i dag anger riktlinjerna för tvåspråkigheten vid Helsingfors universitet. Samtidigt var denna lösning ett uttryck för att det finländska samhället hade fått nog av högljudda minoriteter som försökte driva igenom sina krav med

utomparlamentariska medel, såsom AKS gjorde, eller med hjälp av utländska sympatiyttringar, vilket ju hade varit en del av SFP:s strategi under åren 1934–1935.[46]

Intressant nog påskyndades den parlamentariska språkförsoningen också av att den finska statsmakten i likhet med åren 1919–1921 hade fokus inställt på Ålandsöarna som man ville remilitarisera i samarbete med Sverige. Regeringen agerade här helt i linje med de energiska uppmaningar till språkfred som framfördes av Finlands dåvarande sändebud i Stockholm J. K. Paasikivi, som betonade att ett sådant samarbete förutsatte ett slut på den äktfinska kritiken av finlandssvenskarna och Sverige. Den finska försvarsmaktens outtalade syfte var att därigenom binda Sverige militärt vid Finland för att i förlängningen få till stånd ett finsk-svenskt försvarsförbund. Det lyckades dock inte. Den svenska regeringens baktanke med befästandet av Ålandsöarna var nämligen ingalunda att binda sitt öde vid Finland. Målet var snarast att förhindra att finnarna i stället befäste öarna i samråd med Tyskland, vars snabba upprustning märkbart hade ökat tyskarnas militära kontakter med Finland. Våren 1939 förföll hela planen när det visade sig att Sovjetunionen motsatt sig den och Sveriges regering, helt i linje med sin sedan 1812 bedrivna defensiva östpolitik, försynt avbröt alla förberedelser av befästningsarbetet.[47]

I historiska översikter av Finlands inrikespolitiska turbulens under 1920- och 1930-talen betonas vanligtvis att den utmynnade i rättsstatens seger. Uppfattningen stämmer huvudsakligen, även om det bör noteras att förbudet mot all offentlig kommunistisk verksamhet 1930 stred klart mot den allmänna principen i västerländsk rättsordning om medborgarnas yttrandefrihet och politiska rättigheter. För övrigt visade den från svenska tiden ärvda och genom ryska tiden envist bibehållna rättsordningen ändå sin styrka i det självständiga Finland. Detta befäste känslan av en samhällelig kontinuitet och tilltron till de värderingar som bottnade i landets seglivade svenska samhällsstrukturer, och garanterade att banden till Sverige trots allt förblev tämligen okomplicerade.

Kollektiv och kultur

Demografi och geografi

En annan, mer jordnära förklaring till att de äktfinska kraven började mista sin trovärdighet under andra hälften av 1930-talet var den demografiska utvecklingen och sociala mobiliteten, som tydligt dämpade friktionen mellan språkgrupperna. Landets finskspråkiga befolkning ökade i stadig takt medan antalet svenskspråkiga förblev i stort sett konstant. Tack vare utbildningsväsendets snabba expansion och den stigande levnadsstandarden övertogs således steg för steg en allt större andel av samhällets ledande positioner av finskspråkiga personer eller av personer som inte längre klassificerade sig som svenskspråkiga. De äktfinska kampanjerna bidrog också till denna självvalda, ofta karriärtaktiska förfinskning, men minst lika ofta torde den ha skett som en följd av giftermål över språkgränsen. Konsekvensen av dessa språkbyten var ändå inte en snabb utradering av det svenska språket från maktens tinnar. Snarare handlade det om en långsam förskjutning mot en mer finskspråkig elitkultur, som dock fortfarande var starkt tvåspråkig och som därför vid behov utan större svårigheter kunde växla till svenska.

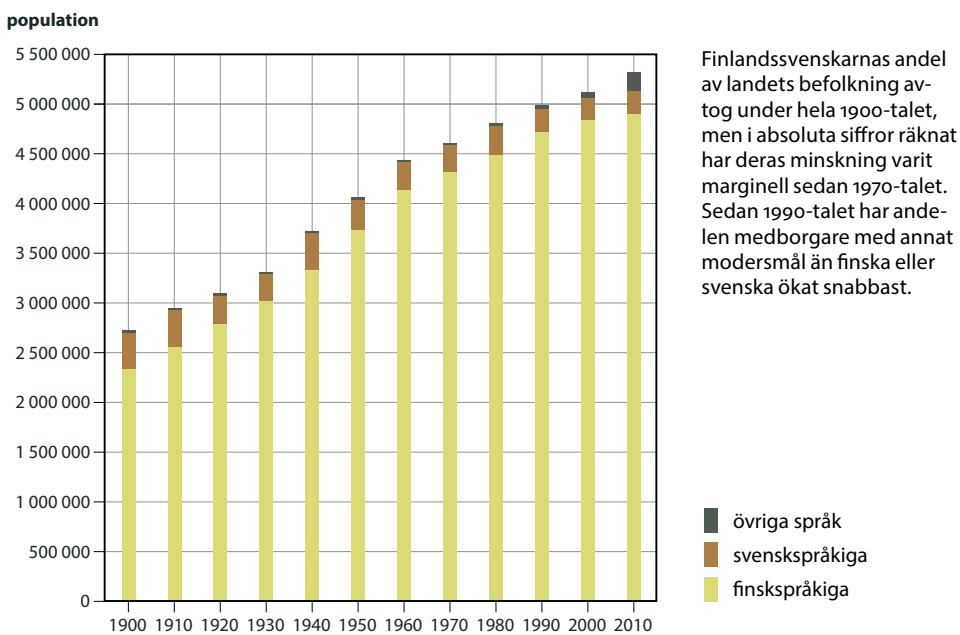
Trenden var i stort sett densamma även i de övriga samhällsklasser som levde i tvåspråkiga tätorter, och förklaras huvudsakligen av demografiska och sociala faktorer. Mellan åren 1920 och 1950 steg Finlands befolkning från 3,15 miljoner till 4 miljoner personer, vilket var en markant ökning inte minst med tanke på att krigföringen under andra världskriget skördade 95 000 finländares liv. Samtidigt ökade landets svenskspråkiga befolkning endast marginellt från 341 000 till 348 000 personer, vilket innebar att dess andel av folkmängden sjönk från 11 procent till 8,6 procent. Vid en närmare granskning framgår det visserligen att den svenska språkgruppen uppvisade en tydlig tillväxt på 1930-talet. Men denna ökning utraderades under följande årtionde av det stadigt växande antalet språkbyten, krigsoffren och utflyttningen till Sverige, som av både geografiska och språkliga skäl var relativt sett störst från landets svenskspråkiga regioner.[1]

En annan geografiskt betingad orsak till den svenskspråkiga befolkningens stagnation var att den var bosatt längs väst- och sydkusten och i de där beläg-

na städerna, vars invånare av flera skäl uppvisade en lägre nativitet än i de övriga delarna av landet. Städer har i alla tider präglats av lägre nativitet än landsbygden, och fram till 1900-talet var också dödligheten större i tätorter på grund av smittorisken. Nativiteten hade redan på 1700-talet börjat sjunka i Västeuropas övre samhällsskikt i takt med den stigande levnadsstandarden och förbättrade hygienen, som sänkte dödligheten, höjde medelåldern för ingående av äktenskap och ökade familjeplaneringen. Detta demografiska beteendemönster nådde i slutet av 1800-talet Finland och framför allt dess urbana kustorter med omnejder, som då alltjämt var starkt svenskspråkiga.

Trots att dödligheten genom hela 1900-talet sjönk snabbare i de svenskspråkiga regionerna än i de inre delarna av landet, kunde denna trend inte motverka andra faktorers negativa inflytande på befolkningsgruppens storlek. Nativiteten sjönk ännu raskare än dödligheten i många svenskspråkiga regioner, vilket sammanhängde med att de i genomsnitt var mer urbana miljöer än landet i övrigt. Till stagnationen bidrog dock framför allt den stora utvandringen från det svenska Finland till Sverige och Nordamerika mellan 1870 och 1930, som klart översteg regionernas proportionella andel av befolkningen. Utflyttarna var dessutom i huvudsak unga vuxna i sin mest fertila ålder, vilket innebar ett dubbelt svinn, eftersom landet därmed även gick miste om deras barn och efterkommande.

Åren 1870–1930 beräknas uppåt 400 000 finländare ha utvandrat. Av dem var runt 70 000 registrerade som svenskspråkiga, vilket innebar att dessa utgjorde närmare 20 procent av alla emigranter. Vissa beräkningar utmynnar rentav i en siffra på 85 000 svenskspråkiga ut-

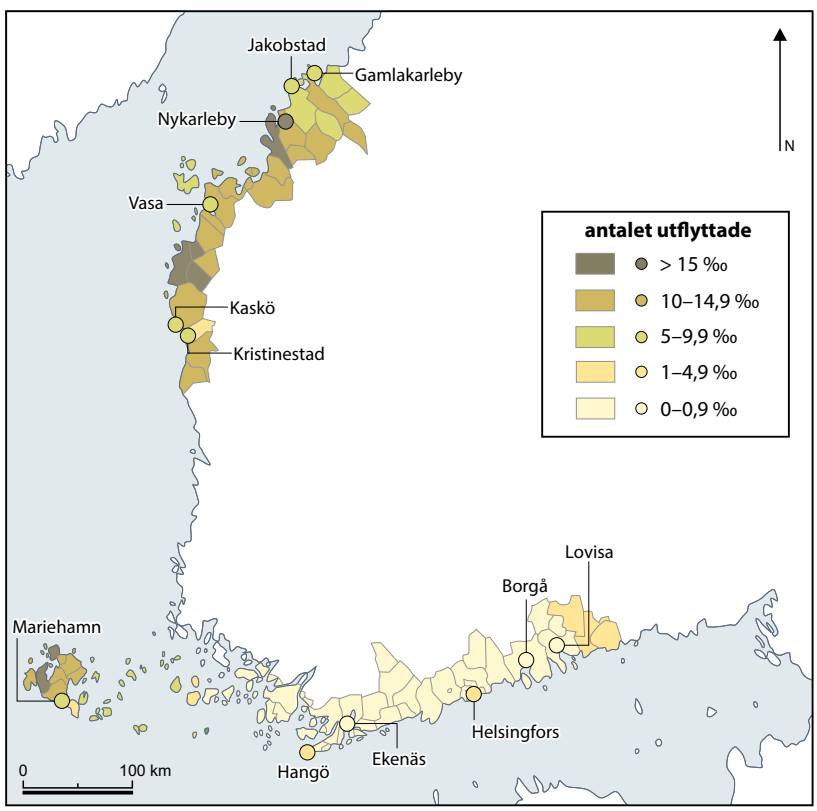

Finlandssvenskarnas andel av landets befolkning avtog under hela 1900-talet, men i absoluta siffror räknat har deras minskning varit marginell sedan 1970-talet. Sedan 1990-talet har andelen medborgare med annat modersmål än finska eller svenska ökat snabbast.

vandrare under denna period. De största utflyttningsvågorna inföll under åren 1900–1914 då i genomsnitt kring 15 000 personer årligen emigrerade till Nordamerika, men även under 1920-talet flyttade årligen runt 5 000 finländare till den nya kontinenten. Även om runt 75 000 utvandrare beräknas ha återvänt till hemlandet före 1930 blev det demografiska svinnet särskilt stort i Österbotten, varifrån runt hälften av landets alla utflyttare härstammade. Allra tyngst drabbade detta svenska Österbotten som var hemtrakt för 75 procent av landets alla svenskspråkiga utflyttare.[2]

Detta bör även ses mot bakgrunden av att endast en tredjedel av Finlands svenskspråkiga befolkning under första hälften 1900-talet var bosatt i Österbotten. Största delen av den svenskspråkiga befolkningens tillväxt under denna period skedde i Nylands län, där det vid andra världskrigets utbrott bodde närmare 177 000 svenskspråkiga. Nästan hela denna ökning skedde i Helsingfors, eftersom stadens svenskspråkiga befolkning under perioden i fråga steg från 41 000 till 80 000 personer, medan Nylands läns övriga

Finlands kustbefolkning och därmed även landets svenska språkgrupp har av naturliga skäl emigrerat i större omfattning än finländarna i genomsnitt. Åren 1893–1930 var södra Österbotten och nordvästra Åland det svenska Finlands mest utvandringsfrekventa regioner. Det stora flertalet av emigranterna flyttade till Nordamerika även om många ålänningar föredrog Stockholmsregionen.

svenskspråkiga invånare under samma tid ökade med bara 8 000 personer. De övriga svenskspråkiga länens befolkningstal visade däremot en långsam stagnation eller förblev i det närmaste konstanta. Den tydligaste stagnationen noterades i Österbotten, men även på Åland och i Åboland skedde en marginell tillbakagång som sammantaget innebar en förlust på runt 30 000 personer under första hälften av 1900-talet.[3]

Utflyttningen inverkade som sagt också negativt på nativiteten. Antalet barn per gift kvinna var klart över det nationella medeltalet i rurala delar av svenska Österbotten, men på grund av den omfattande emigrationen var områdets äktenskapsfrekvens låg, vilket resulterade i ett lågt födelsetal. Hade landskapet av någon anledning varit kapabelt att hålla fast vid alla sina utflyttare och erbjuda dem och deras avkomma en lika dräglig levnadsstandard som till exempel i södra Finland, kunde svenska Österbottens befolkning vid ingången av 1950-talet ha varit minst 50 procent större, det vill säga över 160 000 i stället för 112 000 personer.[4]

Det är samtidigt viktigt att inte stirra sig blind på alla dessa siffror och procentsatser. Uppfattningen att Finlands svenskspråkiga befolkning bildar en enhetlig folkgrupp vars storlek kan mätas utifrån hur många medborgare som är registrerade som svenskspråkiga, är nämligen ur kultur- och socialhistorisk synvinkel behäftad med flera problem. För det första bär dessa beräkningar spår av en snäv nationalistisk attityd där utflyttare och personer som väljer att registrera sig eller sina barn som annat än svenskspråkiga betraktas som förlorade fall. Många av dessa personer kom emellertid just på grund av sin emigration eller sitt språkbyte att lyckas bättre i livet och kunde därför också bidra till sina medmänniskors välfärd. För det andra berättar detta mekaniska sätt att klassificera medborgarna i Finland som svensk-, finsk-, rysk- eller engelskspråkiga ingenting om alla de familjer, sociala nätverk och arbetsmiljöer som har varit och är två- eller flerspråkiga. För det tredje har denna minimalistiska språkstatistik flera gånger styrt samhällsdebatten och därmed även politiska beslut på ett sätt som inte nödvändigtvis har gynnat landets svenskspråkiga kultur.

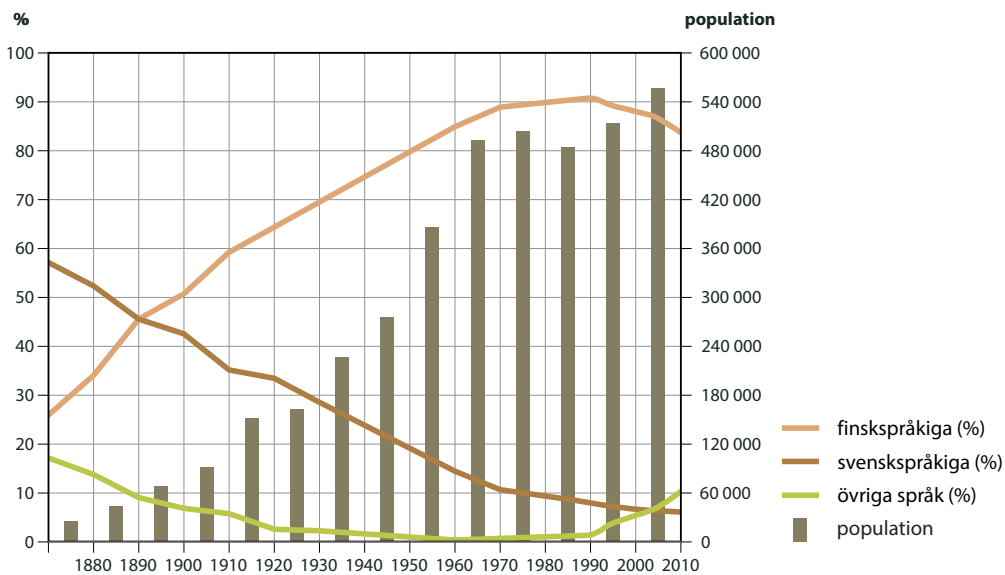
Den första noggranna statistiken över landets språkförhållanden gjordes 1880 inför verkställandet av 1863 år språkförordning, som dikterade att finskan och svenskan efter en övergångstid på 20 år skulle bli jämlika administrationsspråk, det vill säga i praktiken vara landets två officiella språk. Statistiken behövdes med andra ord för att avgöra behovet av finska och svenska inom administration, undervisningsväsende och domstolar. För att avgöra detta klassificerades medborgarna enligt det språk ”som utgör den ifrågavarande personens bildnings-, skriftskole- eller dagliga samtalsspråk”. Motsvarande mätningar gjordes därefter regelbundet vart tionde år, och på 1900-talet etablerades principen att språktillhörigheten bestämdes av personens ”huvudspråk” eller det som han eller hon ”talade bäst”. Efter andra världskriget insåg myndigheterna att detta inte alltid var så lätt att avgöra, och 1950 tillades i folkräkningarnas instruktioner rekommendationen att medborgarna i osäkra fall skulle uppge ”den språkgrupp Ni närmast anser Er tillhöra”. Men inte heller detta var entydigt efter-

som språkkunskaper och språklig tillhörighet inte nödvändigtvis sammanfaller. Sedan 1980 har medborgarnas språk därför klassificerats enligt vad de själva uppger som sitt ”modersmål”.[5]

Ingen av dessa klassifikationer beskrev dock på ett rättvist sätt den tvåspråkighet som präglade vardagen för en betydande del av befolkningen i Finlands kuststäder under första hälften av 1900-talet. Det har alltid funnits regioner i Finland som har varit aktivt två- eller flerspråkiga och vars befolkning har skiftat sitt huvudspråk beroende på konjunkturerna. Men genom industrialiseringen, urbaniseringen och den därmed nära förknippade tilltagande rörligheten, som vidtog i slutet av 1800-talet och fortsatte med accelererande takt under 1900-talet, kom landets två språkgrupper i allt närmare kontakt med varandra. Allra tydligast var denna utveckling i huvudstaden Helsingfors med omnejd, vars befolkningstillväxt var avgjort snabbast men vars svenska inslag förblev stort fram till 1950-talet på grund av stadens läge vid Nylands för övrigt starkt svenskspråkiga kusttrakter.

I början av 1900-talet var närmare 39 000 av Helsingfors 93 000 invånare registrerade som svenskspråkiga, vilket motsvarade drygt 42 procent av stadens befolkning. Även om denna andel 1950 enligt den officiella statistiken hade sjunkit till 19 procent, utgjorde stadens dåvarande 71 000 svenskspråkiga invånare och dess svenska språkmiljöer ännu ett synligt och ljudligt inslag i det urbana livet. Till detta fortsatt tämligen starka svenska inslag bidrog också väsentligt

Språkförhållandena i Helsingfors stad förändrades betydligt under perioden 1870–2010. Fram till 1890 var majoritetsspråket svenska, men i takt med stadens snabba befolkningsökning blev finskan alltmer dominerande. Notera även andelen helsingforsare med annat modersmål än finska och svenska, som på grund av stadens ryska garnisonstrupper uppgick till närmare 20 procent 1870. Sedan 1990 har denna andel åter ökat raskt tack vare stigande immigration.

alla de finskregistrerade personer som på grund familjebakgrund, utbildning och yrkesutövning regelbundet talade eller i vart fall förstod svenska.[6]

En av dessa tvåspråkighetszoner var fram till andra världskriget stadens arbetarstadsdelar norr om Långa bron, vars befolkning enligt Heikki Waris klassiska studie ännu vid sekelskiftet 1900 hade varit till en tredjedel svenskregistrerad. I siffror innebar detta att runt 7 000 av områdets då närmare 22 000 invånare var svenskspråkiga. Helsingfors var av tradition en starkt svenskspråkig stad, men största delen av dessa svenskspråkiga var i likhet med områdets finskspråkiga invånare inflyttare från landsbygden. En betydande del av stadens snabbt växande arbetarklass härstammade således från Nylands och Österbottens helt svenskspråkiga landskommuner. I umgänget med sina nya grannar, arbetskamrater och släktingar fick inflyttarna lov att lära sig åtminstone hjälplig finska. På motsvarande sätt lärde sig många inflyttade tavaster och nordösterbottningar svenska, eftersom en betydande del av deras chefer och kunder alltjämt var svenskspråkiga.[7]

Snabbast skedde denna språkinlärning kanske ändå genom de talrika tvåspråkiga äktenskapen och i hemkvarteren, där barn och ungdomar från tidig ålder lärde sig att byta språk efter behov. År 1930 hade de svenskspråkiga arbetarnas andel av stadens arbetarbefolkning minskat till knappt en fjärdedel och deras andel av hela stadens befolkning till en knapp tiondel. I absoluta tal rörde det sig ändå om närmare 22 000 personer. Och eftersom de levde i en mer finskspråkig omgivning än stadens övriga svenskspråkiga befolkning bidrog de på ett betydande sätt till att upprätthålla en levande tvåspråkighet, som knappt alls präglades av de utdragna stridigheter som samtidigt försämrade relationerna mellan språkgrupperna i landets övre samhällsskikt.[8]

Social struktur och mobilitet

Dessa stridigheter fick som redan har framhävts sin näring av den äktfinska studentungdomens otålighet över att en så synlig del av landets ledande samhällsskikt ännu i början av 1930-talet var svenskspråkig. Numerärt sett var det dock fråga om en ytterst marginell och dessutom ständigt krympande samhällsgrupp. Överklassens andel av hela befolkningen hade sedan ståndssamhällets tid förblivit i stort sett konstant och var vid utgången av 1930-talet runt två procent. Drygt hälften av denna samhällselit bestod av den övre tjänstemannaklassen, medan resten utgjordes av industrins och affärslivets toppar samt godsägare och storbönder. Inga exakta uträkningar finns att tillgå, men källorna tyder på att de svenskspråkiga i början av 1920-talet var starkast överrepresenterade inom den övre tjänstemannaklassen.[9]

Under de följande två decennierna övertogs dock en allt större andel av de ledande tjänstemannaposterna av finskregistrerade personer. Detta berodde inte enbart på deras växande konkurrenskraft och finskhetsrörelsens inflytande, utan hängde också samman med statsapparatens snabba utvidgning i den nyblivna republiken. Inom de övriga samhällseliterna var motsvarande förskjutning klart långsammare, eftersom det inte skedde några drastiska förändringar i den privata sektorns ägandeförhållanden eller

nätverk som skulle ha drivit på en snabb förfinskning.[10]

Den gamla adliga eliten hade förblivit nästan uteslutande svenskspråkig, men dess politiska och ekonomiska privilegier hade gått förlorade genom civilsamhällets och demokratins genombrott. En del adelssläkter lyckades förvalta sina förmögenheter och etablera sig som industrialister. Enstaka medlemmar av dessa släkter nådde också höga tjänstemannaämbeten och politiska förtroendeposter ännu under mellankrigstiden. Men detta förutsatte att de höll måttet, det vill säga klarade sig i konkurrensen med andra välutbildade och samhälleligt engagerade medborgare. Ett bra exempel på detta var Henrik Ramsay (1886–1951), som doktorerade i kemi, gjorde en lång karriär som företagsledare och axlade tunga ministerposter under andra världskriget.[11]

Det finns ingen noggrann statistik över den finländska samhällselitens språkliga fördelning. Men genom en kombination av olika data kan man komma fram till att grovt taget inemot en fjärdedel av landets olika samhällseliter ännu vid andra världskrigets utbrott var registrerade som svenskspråkiga. De skulle således ha utgjort drygt 15 000 av landets runt 70 000 personer starka överklassbefolkning.[12] Proportionellt var detta klart mer än de svenskspråkigas andel av hela befolkningen som då hade sjunkit till 10 procent, men i realiteten avspeglar denna beräkning endast eliternas ideologiska ståndpunkt i språkfrågan. I praktiken var det stora flertalet inom det nationella elitskiktet två- eller flerspråkiga fram till 1960-talet. Det andra inhemska språket hade sedan 1880-talet varit ett obligatoriskt ämne i alla universitetsförberedande läroverk, och högre tjänstemannabefattningar förutsatte avlagt prov som visade på fullständiga kunskaper i båda språken. Ett deltagande i det offentliga livet förutsatte självklart kunskaper i finska, men ville man umgås i societetslivet och kapitalstarka kretsar var det svårt att undgå att tala svenska regelbundet. Dessutom var svenskan ännu ett levande språk i många fennomanska familjer, medan många svensksinnade familjer var starkt förankrade i det finska Finland genom sina gods och sommarvillor.

Även inom medelklassen bibehöll de svenskspråkiga sina relativt starka positioner långt in på seklets andra hälft. År 1940 hörde runt en tiondel av hela befolkningen till det heterogena sociala skikt som brukar betecknas som medelklass. Även om inga exakta uppgifter finns att tillgå tyder mycket på att motsvarande andel bland de svenskspråkiga vid samma tidpunkt var närmare 20 procent. En indikator på detta var de svenskspråkigas andel av studenterna vid Helsingfors universitet och Tekniska högskolan, som visserligen sjönk från knappa 30 till 15 procent mellan världskrigen, men ändå förblev klart större än deras andel av hela befolkningen. Därtill kom att både Åbo Akademi och Svenska handelshögskolan i Helsingfors under samma period uppvisade ett stadigt växande antal studerande. Allra bäst klarade sig Åbo Akademi, där antalet inskrivna studenter enbart under 1930-talet steg från 222 till 383, vilket motsvarade närapå 40 procent av antalet svenskspråkiga studerande vid Helsingfors universitet vid samma tidpunkt.[13]

Det finns åtminstone två förklaringar till den svenskspråkiga medelklassens ståndaktighet. För det första var landets

Helsingfors hade en relativt stor svenskspråkig arbetarbefolkning under första hälften av 1900-talet. Marcus Collins målning *Arbetare* från 1924.

svenskspråkiga befolkning under första hälften av 1900-talet fortfarande starkt överrepresenterad i tre av landets största städer, nämligen i Helsingfors, Vasa och Åbo. I början av 1920-talet var närmare hälften av Vasas befolkning, drygt en tredjedel av Helsingfors befolkning och en femtedel av Åbos befolkning svenskspråkig. Tre årtionden senare hade dessa andelar avtagit betydligt, men det oaktat var de klart större än de svenskspråkigas dåvarande andel av hela befolkningen (1950: 9 %). Detta innebar inte endast att de svenskspråkiga hade bättre möjligheter än språkmajoriteten att erbjuda sina barn en högre utbildning, eftersom läroverken var koncentrerade till de större städerna. De hade också färdigt etablerade sociala nätverk som underlättade avancemang till hyggligt betalda yrken och befattningar.[14]

Den andra förklaringen till den svenskspråkiga befolkningens starka medelklassförankring var dess goda språkkunskaper, som likaså jämnade vägen för utbildning, kompetenshöjning och yrkeskarriär. I början av 1920-talet talade 70 procent av den svenskspråkiga befolkningen i landets tio största städer också finska, medan motsvarande tvåspråkighet på finskspråkigt håll var 20 procent. Under de följande tre årtiondena ökade denna tvåspråkighet bland de svenskspråkiga

till rejält över 80 procent, medan andelen förblev i stort sett oförändrad på finskspråkigt håll. Detta var inte enbart en naturlig följd av vardagen i finskdominerade miljöer och av att finskan var ett obligatoriskt språk i all högre svenskspråkig utbildning.[15] I jämn takt med den växande tvåspråkigheten ökade också antalet äktenskap över språkgränsen. I mitten av 1950-talet gifte sig redan närmare 30 procent av alla svenskspråkiga män och runt 20 procent av alla svenskspråkiga kvinnor med en finskspråkig partner.[16] Även om inga exakta uppgifter finns att tillgå för tiden före 1950 talar allting för att denna ökning började tidigare och kontinuerligt var klart större i städerna.

Att dessa tvåspråkiga äktenskap skulle ha inneburit en förfinskning är dock en förhastad slutsats. I många fall blev utbildningsspråket för barn i dessa familjer svenska, och mycket tyder på att så skedde i synnerhet om familjen tillhörde eller strävade upp mot medelklassen, eftersom den i sådana fall vanligtvis insåg den långsiktiga nyttan av en svensk bildningsväg. Den procentuella andelen tvåspråkiga var onekligen klart mindre på finskspråkigt håll. Granskar man vilka absoluta siffror som gömmer sig bakom dessa procenttal framgår dock att det sammantagna antalet tvåspråkiga under första hälften av 1900-talet var högst betydande i Helsingfors, Vasa och Åbo som var landets tre största tvåspråkiga städer.[17]

Vid ingången av 1900-talet registrerades över 14 000 finskspråkiga helsingforsare som tvåspråkiga. Lägger man till detta

De finska pappersbrukens operativa ledning och administrativa personal dominerades av svenskspråkiga långt in på 1900-talet. Fest arrangerad av Tjänstemannaföreningens tennisklubb vid Ahlströms skogsbruk i Varkaus 1930.

motsvarande siffra för de svenskspråkiga (19 000 tvåspråkiga) blir summan runt 33 000 personer, vilket innebar att över en tredjedel av stadens dåvarande befolkning var tvåspråkig. Femtio år senare hade det totala antalet tvåspråkiga helsingforsare femdubblats till över 157 000 personer. Därmed hade de tvåspråkiga utvecklats till stadens näst största språkgrupp, eftersom antalet enspråkigt finsktalande helsingforsare uppgick till knappa 228 000 personer och gruppen enspråkigt svensktalande hade krympt ytterligare till runt 12 000 personer.[18]

Erik Allardt och Christian Starck har i sin breda analys av finlandssvenskarnas språkliga och sociala strukturer före 1980 lyft fram denna tvåspråkighet som en central förklaring till att den svenska arbetarbefolkningens uppåtgående sociala mobilitet var snabbare än på motsvarande finskspråkigt håll. Behovet av tvåspråkiga chefer och yrkesutbildat arbetsfolk var betydande inom flera relativt välbetalda sektorer av industrin, handeln och trafiken. Detta drev dem vidare i karriären och utmynnade i att andelen arbetare och tjänstepersonal i början av 1930-talet var klart mindre bland de svenskspråkiga än bland de enspråkigt finskspråkiga i de större tvåspråkiga kuststäderna. Följaktligen var de svenskspråkiga överrepresenterade i flera medelklassprägla-de yrkeskategorier såsom självständiga näringsidkare, högre teknisk personal, tjänstemän och kontorspersonal.

Tydligast var detta fenomen i Åbo där 70 procent av den finskspråkiga befolkningen var arbetarklass medan andelen på svenskspråkigt håll var 40 procent. Även i Helsingfors och Jakobstad var arbetarklassens andel av den svenskspråkiga befolkningen klart lägre än bland de finskspråkiga. I det fortfarande starkt svenskspråkiga Vasa medförde tvåspråkigheten däremot ingen större fördel, vilket avspeglas i att den svenskspråkiga arbetarklassen här utgjorde en nästan lika stor del av hela språkgruppen (60 %) som den finskspråkiga arbetarklassen (69 %) av sin språkgrupp. Med andra ord, ju mindre de svenskspråkigas andel var av hela tätortens befolkning, desto större nytta kunde de dra av sin tvåspråkighet.[19]

Även på landsbygden fanns många regioner som sedan länge hade haft en levande tvåspråkighet tack vare ett kontinuerligt inflöde av nytt arbetsfolk från det inre Finland, handelskontakter med tätorterna och livliga trafikleder. I södra Finland var de mest dynamiska tvåspråkighetszonerna belägna dels runt Åbo och Helsingfors, dels i östra Nyland där uppåt 20 procent av befolkningen i mitten av 1800-talet uppgav sig vara tvåspråkiga. Denna andel ökade ytterligare under följande sekel då landsbygden anknöts allt tätare till städerna genom handeln och järnvägen vilka gav upphov till nya tvåspråkiga tätorter. I Österbotten förblev språkgränsen tydligare, vilket sammanhängde med att rörligt folk vanligtvis inte stannade i regionen utan flyttade till södra Finland eller emigrerade.[20]

Om kunskaper i svenska gynnade socialt avancemang i tätorterna så var detta dock inte fallet på landsbygden. Tvärtom beskylldes godsägare och storbönder i det svenskspråkiga Nyland i slutet av 1800-talet ofta för att de hellre anställde finskspråkigt arbetsfolk, eftersom tillgången på sådant var större och lönekraven lägre. Till detta bidrog naturligtvis starkt att det svenskspråkiga landsbygds-

proletariatet på grund av sin geografiska härkomst var den befolkningsgrupp som först mobiliserades då urbaniseringen och emigrationen började på bred front. Men framför allt sammanhängde tvåspråkighetens marginella inflytande på landsbygdens sociala mobilitet med att det inte var språkkunskaper utan praktiskt kunnande och fysiska egenskaper som gav utdelning i arbetet. Den viktigaste förutsättningen för socialt avancemang på landsbygden var och förblev ett produktivt jordinnehav, med vars överskott bonden kunde investera i ny teknologi, genomföra nyröjningar och markköp samt finansiera sina barns yrkesutbildning.

Trots omfattande nyröjningar under första hälften av 1900-talet förblev det nationella genomsnittet för odlad jord per hemman runt tio hektar, vilket var klart mindre än till exempel i Sverige eller Danmark. Till detta bidrog inte enbart de stora jordreformerna efter första och andra världskriget, utan också de frekventa uppspjälkningarna av jordbruksenheter mellan arvingar. Så skedde också på den svenskspråkiga landsbygden. I det svenska Nyland fanns dock i genomsnitt klart större jordbruksenheter än i svenska Österbotten, vilket medförde att jordbruken betydligt oftare hade torpare och andra obesuttna som hade rätt att lösa in odlingsmarker på 1920-talet. Av samma skäl var de efter fortsättningskriget betydligt oftare förpliktade att överlåta mark eller bekosta inköp av sådan till evakuerade karelare. Svenska Österbottens jordbruksenheter var klart mindre än det nationella genomsnittet och drabbades därför knappt alls av dessa jordreformer, men å andra sidan var de svenska österbottningarna ovanligt benägna för hemmansdelningar.[21]

Den sammanlagda effekten av dessa ägandeförhållanden var att de svenskspråkiga jordbrukarna i södra Finland i högre grad än i Österbotten sände sina barn till yrkesskolor och läroverk. Det vore dock fel att tro att den svenskspråkiga ungdomen från den nyländska landsbygden skulle ha varit starkt företrädd bland högskolestuderandena i slutet av 1930-talet. Trots att nästan hälften av landets befolkning i slutet av 1930-talet var sysselsatt inom lant- och skogsbruket hade endast 10 procent av studenterna vid Helsingfors universitet vid denna tidpunkt jordbrukarbakgrund. Andelen var i stort sett densamma bland de svenskspråkiga studenterna, vilket betydde att begåvade ungdomar från landsbygden i första hand sökte sig till städernas lägre yrkesutbildningar och servicenäringar eller tog steget ut och emigrerade till Amerika.[22]

Språkbrukets kontexter

Allt detta innebar att vardagslivet och språkbruket i det svenskspråkiga Finland var minst lika differentierat som i övriga delar av landet. Detta gällde även svenska Österbottens landsbygd, vars sociala struktur visserligen var mer jämlik än på det flesta andra håll, men vid närmare granskning innehöll många hierarkier och motsättningar. En intressant inblick i detta spänningsfält öppnas via Johanna Bonäs doktorsavhandling om hur svenska Österbottens jordbrukare förhöll sig till Lapporörelsen. Bonäs visar att deras meningsskiljaktigheter inte enbart eller ens i första hand bottnade i olika synsätt på hur det inhemska kommunisthotet borde pareras. I bakgrunden fanns också många andra ekonomiska, sociala och kulturel-

Den utomparlamentariska Lapporörelsen hade i början ett brett borgerligt stöd. Ett uttryck för detta var ett tvåspråkigt sällskapsspel skapat 1930 där man skulle ”övervinna alla hinder på vägen från Lappo till det stora bondetåget i Helsingfors”.

21
40
48
57
66
78
145
155
189
200

la motsättningar, som av olika skäl blottades i samband med mobiliseringen av Lapporörelsen.

Trots att Lappomännens lagöverträdelser tidigt fick negativ publicitet stöddes de länge av bygdens större jordbruksägare och övriga elitskikt på grund av att rörelsens ekonomiska och politiska målsättningar var förenliga med deras egna intressen. Lapporörelsen drev på en kännbar höjning av spannmålstullarna vilket var i de spannmålsproducerande, större jordbruksenheternas intresse. Dess kritiska hållning mot den representativa demokratin var också något som vann genklang bland regionens mer välbesuttna, som hade mist mycket av sin tidigare makt genom införandet av demokratiska kommunalval 1918. Av rakt motsatta skäl tog bygdens mindre bemedlade befolkning å sin sida avstånd från Lapporörelsen. Småbruken livnärde sig i högre grad på boskapsskötsel, fiske och säsongsarbeten. Dessutom var de vanligtvis mer perifert belägna, vilket gjorde deras innehavare i högre grad mottagliga för frikyrkliga och pacifistiska idéer som så starkt irriterade kyrkbyarnas präster och skyddskårister.[23]

Skärgårdsbefolkningens vardag påminde i många avseenden om livet på fastlandets småbruk. Vid sidan av fiske och boskapsskötsel livnärde sig befolkningen också på sjöfart och säsongsarbeten. Detta gjorde den inte enbart mer rörlig och mottaglig för nya idéer, utan lockade också en och annan med i den spritsmuggling som pågick längs hela den finska kustlinjen under förbudslagens tid 1919–1931. Polis- och tullmyndigheternas kamp mot den illegala sprithandeln var tämligen valhänt och behäftad med en utbredd korruption. Dessutom var det fråga om en så lukrativ marknad att smugglarna hade råd att satsa på snabbgående båtar och ständigt hittade nya och slugt genomtänkta distributionsnät. Pressen rapporterade ofta om beslagtagna spritdunkar och

Viborgssvenskar

En av de viktigaste svenska "språköarna" i det finskspråkiga Finland var fram till andra världskriget staden Viborg i Karelen som slutgiltigt avträddes till Sovjetunionen i stilleståndsfördraget 1944. Staden hade haft svenskspråkiga invånare sedan den grundades i slutet av 1200-talet, och under Sveriges stormaktstid var Viborg den östra riksdelens största handelsstad med ett i huvudsak svenskspråkigt borgerskap. Staden bibehöll något av detta svenska inslag även under de följande två seklen när Viborg först införlivades med Ryssland (1721) och senare återförenades med storfurstendömet Finland (1812), som drygt hundra år senare blev en självständig republik. Vid 1900-talets början talade närapå tre fjärdedelar av stadens 38 000 invånare finska, 15 procent ryska, 9 procent svenska och 1 procent tyska. Trettio år senare (1930) hade stadens befolkning nästan fördubblats, vilket ledde till en smärre ökning även av dess svenskspråkiga befolkning (1900: 3 200, 1930: 3 800). Därefter avtog det svenska inslaget och när alla viborgare evakuerades i mars 1940 hade staden enligt folkbokföringen 2 319 svenskspråkiga invånare, vilket var i stort sett lika många som i dåtida Mariehamn. Fram till dess verkade i staden ett svenskt läroverk, en svensk församling samt ett antal svenskspråkiga föreningar såsom Handelsgillet i Viborg.

Litteratur: Fougstedt 1951, 185, tabell I; Tandefelt 2002, 23–65.

motorbåtar samt om fylleridomar, men i realiteten torde endast en bråkdel av all spritsmuggling ha uppdagats.[24]

De negativa konsekvenserna av denna okontrollerade sprithandel var många. I kölvattnet av smugglingen följde allehanda brottslighet och våldsdåd, eftersom det rikliga alkohol- och penningflödet gjorde att många smugglare och distributörer rörde sig beväpnade och följaktligen blev indragna i skottlossningar och dråp. Detta avspeglades också tydligt i antalet dödsvållande brott, som under 1920-talet nådde en aldrig tidigare eller senare upplevd nivå. Åren 1920–1932 överskred antalet mord per 100 000 invånare klart åtta personer, vilket grovt taget var tjugo gånger fler än antalet i Sverige under samma tid. Tillsammans med den närapå industriellt organiserade smugglingsverksamheten var detta något som allvarligt rubbade medborgarnas respekt för rättsordningen och gav näring åt vänster- och högerradikalernas olagligheter.[25]

För skärgårdsbefolkningen var slutsaldot inte lika negativt. Spritsmugglingen ökade onekligen inkomsterna och stimulerade därmed även kusttrakternas lagliga handelskontakter, eftersom många förstod att plöja ner sina inkomster i firmor, handelsbodar och transportmedel. Efter att förbudslagen hade upphävts i april 1932 och statsmakten tagit ansvar för distribution och försäljning av alkohol avtog självklart smugglingen, men den upphörde inte helt eftersom Alkoholbolaget öppnade butiker endast i städerna och höll en klart högre prisnivå än spritkungarna. Allt detta gjorde att de illegala handelsnäten som etablerats på 1920-talet hölls intakta på många håll genom hela 1930-talet och således fungerade som ett näringsfång bland andra längs de svenskspråkiga kustremsorna.[26]

Vad kan sägas om den agrara kustbefolkningens språkbruk? På Åland och i Österbotten samt i den åboländska skärgården talade befolkningen sina egna och

WIBORGS NYHETER

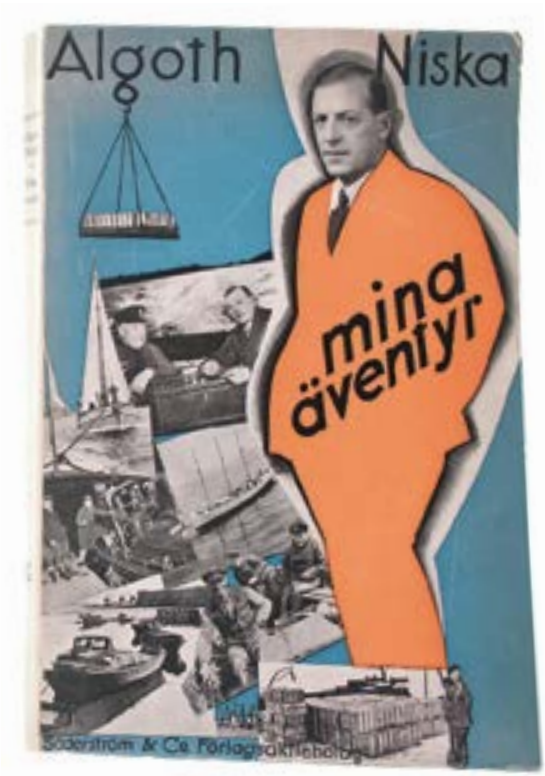
7 januari 2014
– Festauktionen en nagelbitare

Ur innehållet

Wiborgs Nyheter, *de svenskspråkiga viborgarnas konkreta uttryck för fortsatt sammanhållning, utkommer alltjämt en gång om året. Här årgång 2015.*

regionalt ofta distinkta svenska dialekter. Så var i huvudsak fallet också i den nyländska skärgården, med undantag av enstaka estniska fiskarsamhällen i östra Nyland som dock på 1900-talet assimilerades med det svenskspråkiga kustfolket. Tvåspråkighet förekom närmast i de östligaste delarna av den nyländska skärgården, det vill säga i Strömfors och Pyttis, samt i Helsingfors omnejd.[27] I ett visst avseende lärde sig dock alla skärgårdsbor som hade gått i skolan två olika språk, eftersom det normerade svenska skriftspråket till både uttal och vokabulär skilde sig starkt från hemtraktens dialekt.

Spritsmugglaren alias spritkungen Algoth Niska var tidvis efterlyst i både Finland och Sverige. År 1931 utgav Niska sina memoarer där han också mindes sina bragder som fotbollsstjärna och olympisk bronsmedaljör 1912.

Denna av språkvetarna dåligt utforskade form av tvåspråkighet förekom självklart även i de andra rurala delarna av det svenskspråkiga Finland. I synnerhet i Österbotten lyckades bondebefolkningen behålla sina dialekter långt in på andra hälften av 1900-talet trots att närapå alla genom läropliktens införande 1921 gick i folkskola och lärde sig den normerade språkformen, som trängde på även via dagspressen och när unga män gjorde sin värnplikt. Kunskaper i finska var som tidigare noterades mer tunnsådda på den österbottniska landsbygden än i södra Finlands svenskbygder. I gengäld tog hemvändande Amerikafarare vanligtvis med sig kunskaper i engelska, som blev en resurs för både dem själva och deras omgivning på olika sätt.

Keijo Virtanens utredning av dessa återflyttare under årtiondena fram till 1930 visar visserligen att endast knappa 10 procent uppgav sig ha lärt sig god engelska. Drygt hälften av dem ansåg sig ändå ha blivit hyfsat engelskspråkiga, och eftersom antalet svenskspråkiga återflyttare under denna period kan beräknas till runt 10 000 personer innebar detta att grovt taget 6 000 av dem var aktivt tvåspråkiga – eller rättare sagt minst trespråkiga. Vid sidan av sin svenska dialekt och engelska hade de nämligen hjälpliga kunskaper i svenskt standardspråk och ibland även kunskaper i finska, som de lärt sig i umgänget med finskspråkiga Amerikafarare.[28]

Det finns inga tillgängliga uppgifter om hur stor andel av dessa återflyttare som hittade sin väg tillbaka till landsbygden. Hur som helst förändrade åter-

flyttarna i många kustsocknar, såsom i nordösterbottniska Munsala, på ett avgörande sätt lokalsamfundets kulturliv och politik. Trakten hade sedan slutet av 1800-talet varit starkt frikyrklig och därmed på många sätt kritiskt inställd till centralmakten. Dennis Rundt visar i sin ingående undersökning av Munsalaradikalismen att de återvändande Amerikafararna ytterligare stärkte denna samhällsattityd, eftersom många av dem därtill hade blivit övertygade kommunister, pacifister eller på annat sätt engagerade och orädda samhällsdebattörer. Denna karakterisering passar väl ihop med andra studier av de återvändande Amerikafararna, som visar att de vid sidan av sina besparingar som investerades i jordegendomar, minkfarmer och företag också tog med sig en starkare arbetsmotivation och krav på att förverkliga ett mer jämlikt och liberalt Finland.[29]

De engelskkunniga Munsalaborna är en nyttig påminnelse om hur varierande det svenska språkbruket alltid har varit i Finland. I södra Finland fanns det nämligen också flera andra former av tvåspråkighet än den svensk-finska. Medel- och överklassen lärde sig i läroverken framför allt tyska, som fram till 1950-talet var Östersjöregionens *lingua franca*, och använde det i förvärvslivet vid sidan av det andra inhemska språket. Kunskaper i engelska torde ha varit mer utbredda bland svenskspråkiga, eftersom de i större utsträckning var anställda inom handel och sjöfart. Därtill kom landets ryskspråkiga minoritet, som bestod både av ättlingar till invandrare från ryska tiden som fått finskt medborgarskap och av personer som flytt undan ryska revolutionen.

De förstnämnda finlandsryssarna var i början av 1920-talet runt 5 000 personer. Deras förfäder hade bosatt sig främst i landets större städer, vilket gjorde att många av dem då ännu hade svenska som utbildnings- och umgängesspråk. Under de följande årtiondena skedde inom denna grupp en gradvis övergång till finska som andra eller första språk, men att vissa släkter av olika skäl höll fast vid svenskan framgår av att den grekisk-ortodoxa kyrkan i Helsingfors än i dag har en svenskspråkig församling. De ryska flyktingarnas antal var som störst 1923 då de beräknades vara kring 10 000 personer, men av dem kom få att anknytas till landets svenskspråkiga kultur, eftersom flertalet flydde vidare västerut och resten assimilerades i landet i första hand som finskspråkiga.[30] Till detta bidrog självklart också den äktfinska agitationen, som sannerligen inte såg en svenskspråkig finlandsryss som en prototyp för en sann finne.

En motsvarande förskjutning i språkbruket kan skönjas bland Finlands judiska befolkning, som i likhet med landets ryskspråkiga befolkning hade uppstått under 1800-talet, förstärkts betydligt genom flyktingvågen efter 1917 och var bosatt främst i Helsingfors, Viborg och Åbo. Mellan mitten av 1890-talet och slutet av 1930-talet ökade judarnas antal från runt 750 till över 2 000. Många av dem talade på grund av sitt ursprung ännu i början av 1920-talet ryska, jiddisch, tyska eller något baltiskt språk sinsemellan, men fram till mitten av 1930-talet fick i synnerhet de judar som var bosatta i Helsingfors en svenskspråkig utbildning. Detta berodde inte enbart på deras förankringar i stadens alltjämt starkt svenskspråkiga handel och

De hemvändande Amerikafararna fick i bästa fall med sig både pengar och företagaranda. Här stoltserar några av dem framför sitt nybyggda hus i Malax.

kulturliv utan också på att församlingens egen småskola var svenskspråkig fram till 1934, då man fick lov att skifta till finska som undervisningsspråk för att behålla sitt statsstöd. Följden var en långsam förfinskning av Helsingfors judiska kulturkrets, som ytterligare förstärktes efter kriget av de i huvudsak finskspråkiga judar som evakuerats från Viborg och av äktenskap över religionsgränsen.[31]

Ungefär på samma sätt har det gått med andra mindre etniska minoriteter som invandrat till Finland. Landets tyskspråkiga minoritet lyckades tämligen väl hålla fast vid tyskan fram till andra världskriget och anslöt sig då i första hand till landets svenskspråkiga kulturkrets, men har sedermera integrerats starkare i det finska Finland.[32] Så har också skett med Helsingfors och Åbos tatarer samt landets romer, som tidigare på grund av sin rörlighet ofta vistades i de österbottniska och nyländska svenskbygderna och därför också kommunicerade på svenska. En möjlig förklaring till att Finlands romer

fortfarande har i huvudsak svenskspråkiga släktnamn är att de på 1700- och 1800-talen gärna antog och bibehöll namn som skilde dem från den finskspråkiga majoritetsbefolkningen.[33]

Tidigare framhävdes det att svenskbygdens folk genom läroplikten fick lov att lära sig två ofta distinkt olika svenska språkvarianter. I städerna var läget annorlunda eftersom befolkningen kom mera i kontakt med den normerade språkformen, vilket gjorde att hem- och talspråket inte vanligtvis skilde sig särskilt mycket från skolans och myndigheternas språk. Det var framför allt fallet i medel- och överklasshem, men även i dem förekom olika varianter sida vid sida eftersom skolungdomen inbördes gärna använde snabbt föränderliga slanguttryck medan de äldre generationerna tenderade att hålla fast vid sina en gång inlärda uttryckssätt och uttal.

Hur denna svenska egentligen lät till exempel i mitten av 1930-talet är inte så lätt att avgöra. Det vore nämligen fel att tro att språket som hörs i bevarade radio- eller filminspelningar från denna tid är en genuin spegling av språkbruket i vardagslivet. För det första odlades fram till 1980-talet ett särskilt i offentligheten använt svenskt högspråk, vars intonation av retoriska och akustiska skäl hade vissa betoningar som inte förekom i andra sammanhang. För det andra kunde flera svenska varieteter mötas i ett och samma samtal, vilket gör det svårt att avgöra vad som var den dominerande satsmelodin i urban kommunikation. Den utlandsfödda professorskan talade ett slags högsvenska med kontinental brytning med sin köksa, som kanske var från Österbotten eller hade lärt sig hjälplig svenska av lekkamrater med föräldrar från den nyländska landsbygden.

Heikki Paunonen har i sina omfattande studier i 1900-talets finska Helsingforsslang påvisat att den fram till sextiotalet i hög grad byggde på lånord från svenskan och i viss mån även från ryskan och engelskan. Allra tydligast kom detta fram i den så kallade Sörkkaslangen (”Sörkka” avser Helsingfors arbetarstadsdel Sörnäs) som talades i första hand av unga inom arbetarklassen men också till valda delar av läroverkselever och studentungdom. En ofta bortglömd aspekt av denna slang är att den också hade en svenskspråkig va-

riant som i praktiken ofta skilde sig från sin finska motsvarighet endast till bindeorden och böjningsformerna. Även den svenska varianten hittade sin väg till medelklassens ungdom, vilket gjorde att den kunde fungera som ett slags *lingua franca* i ungdomskulturen och därmed dämpade den pågående språkstriden till en akademisk fråga, vilket den ju strängt taget också var.[34]

Tydligast var effekten av detta gemensamma språk kanske i idrottsliga sammanhang. De flesta idrottsföreningar hade i likhet med andra frivilligorganisationer delats upp på språklig och politisk grund senast på 1910-talet, men det oaktat tävlade man i många sporter ivrigt med varandra genom hela mellankrigstiden. Trots att språkstriden inverkade negativt på medlemsrekryteringen till svenska idrottsföreningar uppstod således inga större ordningsproblem under matcher och tävlingar. Till detta bidrog självklart att idrottsgrenarnas egna regler fungerade som ett gemensamt språk, men visst var det svårt att få till stånd en språkstrid när man oberoende av modersmål hejade på sitt ”fotislag” eller ”futisjoukkue” och skrek sig hes av hänförelse när ”målarin” än en gång parerade ett omöjligt skott.[35]

Finlands genom tiderna kändaste filmstjärna Tauno Palo gjorde sin första filmroll 1931 i spelfilmen *Jääkärin morsian* (*Jägarens brud*). Då hette han ännu Brännäs som sina svenskspråkiga förfäder. Brudrollen spelades av Hanna Taini (eg. Schlimowitsch), som var av finskjudisk härkomst.

Röster och nätverk

Det svenska stiftet

Efter lantdagsreformen 1906 blev finskan slutgiltigt det dominerande språket i det offentliga livet, och under de följande två decennierna skedde en omfattande språklig delning av civilsamhällets organisationer som gav den svenska samlingsrörelsen ytterligare vind i seglen. Även den lutherska kyrkan påverkades av dessa idéströmningar och organisatoriska särlösningar. I slutet av september 1918 arrangerade dess svenskspråkiga prästerskap de första svenska kyrkodagarna i Helsingfors, där tanken på att grunda ett särskilt svenskt stift med en egen biskop diskuterades livligt och fick ett brett stöd. Idén hade kläckts redan i mars 1917 inom en vänkrets av svenskspråkiga religionslärare i Helsingfors, men började framstå som realistisk först efter inbördeskrigets slut då kravet på ett svenskt landskap med självstyrelse hade börjat drivas av Svenska folkpartiet.[1]

När frågan om ett svenskt stift togs upp vid det riksomfattande kyrkomötet i Åbo i oktober 1918 förkastades förslaget efter omröstning. Även om flertalet av landets präster var finsksinnade bottnade detta beslut ingalunda i en avog inställning till ett svenskspråkigt församlingsliv. Tvärtom var de som lutheranska präster synnerligen måna om att man skulle tjäna sina församlingsmedlemmar på deras modersmål. Många befarade dock att en svensk särlösning i organisationen kunde skapa splittring inom kyrkan, som fram till dess hållits ovanligt enad trots den samhälleliga turbulensen. Men efter att 1919 års regeringsform hade trätt i kraft och dess femtionde paragraf började tillämpas blev det uppenbart för kyrkans ledning att behovet av ett svenskt stift var reellt. Paragrafen dikterade nämligen att ”vid omreglering av förvaltningsområdens gränser bör iakttagas, att dessa, där förhållandena det medgiva, bliva enspråkiga, finsk- eller svenskspråkiga eller att åtminstone minoriteterna med annat språk bliva möjligast små”.[2]

I linje med denna paragraf gick landets regering in för att i samband med en utökning av antalet stift från fyra till sex göra ett av dessa till ett svenskt stift. Förslaget ingick i regeringens följande fyra budgetpropositioner och fick på fjärde försöket senhösten 1922 riksdagens majoritet bakom sig. Det starkaste motståndet mot en svensk särlösning fanns inom Agrarförbundet, men även inom Sam-

Teologie doktor John Vikström var biskop i Borgå stift åren 1970–1982 och därefter ärkebiskop fram till 1998. Här som nyinvigd ärkebiskop 1982.

lingspartiet fanns starka krafter som motsatte sig förslaget, vilket framgår av att beslutet fattades med knapp majoritet. Nu var vägen dock i praktiken röjd, och efter att kyrkomötet i juni 1923 enhälligt hade godkänt regeringens förslag skapades raskt det svenska stiftet med biskopssäte i Borgå.

Biskopssätets placering hade under föregående vinter föranlett livlig diskussion inom Svenska folkpartiet, eftersom också Åbo och Vasa hade sina anhängare som residensstad för den tillträdande biskopen. Frågan diskuterades ingående i Svenska folkpartiets riksdagsgrupp, men då ingen enighet kunde nås avstod man från att ta ställning. Avgörande blev i stället ett svenskt prästmöte i Helsingfors i mars 1923, där man förordade Borgå, och efter att detta förslag vunnit ett brett stöd vid det officiella kyrkomötet några månader senare var saken klar.[3]

Vid samma tid valdes den 39-årige teologie doktorn Max von Bonsdorff från Helsingfors till

Domkapitelshuset och biskopsgården i Borgå. Foto från 1938.

stiftets förste biskop och invigdes i Borgå domkyrka den 23 november 1923. von Bonsdorff innehade ämbetet i sammanlagt 31 år. Bland hans efterträdare bör som ett intressant fall nämnas bröderna John och Erik Vikström samt den förstnämndes son Björn Vikström, som tillträdde stiftets biskopsämbete 2009. John Vikström fortsatte sin karriär som långvarig ärkebiskop (1982–1998) medan hans yngre bror Erik var biskop i Borgå stift i 23 år (1982–2006). Den Vikströmska klanens starka grepp om biskopsstaven innebär också att samtliga biskopar i Borgå stift sedan 1970 har haft sina rötter i svenska Österbotten.[4]

Detta var inte enbart en följd av landskapets starka religiösa traditioner, som har avspeglat sig i att dess svenska församlingar har varit livskraftigare än andliga samfund i övriga delar av det svenska Finland. En minst lika betydelsefull faktor är att utbildningen av svenskspråkiga präster sedan 1920-talet har skett vid Åbo Akademi, som under hela sin existens har rekryterat sina studenter i huvudsak från Österbotten. Åbo Akademi hade grundats hösten 1918, det vill säga samtidigt som tanken på ett svenskt stift för första gången framfördes, och redan då uttrycktes förhoppningen att den nya högskolan skulle börja ge teologisk utbildning. Bristen på svenskspråkiga präster hade nämligen blivit så påtaglig att många av de tvåspråkiga församlingarna leddes av präster som uppfattades som alltför finsksinnade. Lösningen var att Åbo Akademi med hjälp av en betydande privat donation hösten 1924 inrättade en teologisk fakultet, vars professorer axlade ansvaret för utbildningen av landets svenskspråkiga präster. Fakulteten växte stegvis i omfång och blev med tiden lärosäte även för de kommande biskoparna Vikström, som i likhet med alla sina föregångare i ämbetet hade avlagt teologie doktorsexamen.[5]

När Borgå stift inledde sin verksamhet 1923 samlades under dess vingar totalt 90 svenskspråkiga eller till övervägande del svenskspråkiga församlingar. Till dessa hörde även Helsingfors och Viborgs tyska församlingar, vars medlemmar i huvudsak hade svenska som första eller andra språk. Med åren skulle det naturligtvis ske många förändringar, och i takt med den svenskspråkiga befolkningens minskning och sekularisering samt diverse organisatoriska rationaliseringar kom församlingarna stegvis att krympa i storlek och antal. Vid ingången av 2013 hade stiftet 62 svensk- eller tvåspråkiga församlingar med 254 000 medlemmar, vilket innebar att det var det avgjort minsta i landet. Det näst minsta, S:t Michels stift, hade vid samma tidpunkt 399 000 medlemmar.[6]

Även i geografiskt hänseende kom Borgå stift att skilja sig markant från de övriga stiften, eftersom dess församlingar sträckte sig över hela det svenska Finland, medräknat de åländska öarna. Detta innebar också att det fanns rätt betydande geografiska skillnader i det religiösa livet inom stiftet. I städerna och längs sydkusten inklusive Åland har den svenskspråkiga religiositeten sällan varit förknippad med ett intresse för frikyrkliga riktningar eller en kritisk hållning mot statskyrkan. I svenska Österbotten har befolkningen precis som i landskapets finskspråkiga regioner däremot varit betydligt mer engagerad i alternativa väckelserörelser som har ställt sig reserverade eller öppet kritiska till de lutherska högkyrkliga hierarkierna och traditionerna.

På landsbygden handlade det delvis om pingströrelsen och den evangeliska rörelsen och från och med 1870-talet framför allt om den læstadianska väckelsen, som spred sig från norra Finland söderut till den österbottniska kusten och fick ett starkt fotfäste inte minst i landskapets norra delar. Denna læstadianska tradition förblev i sina olika former ett livskraftigt element i regionen och bidrog till att norra hälften av svenska Österbotten i likhet med motsvarande religiöst aktiva regioner i USA och Sverige sedermera kom att kallas för ”bibelbältet”. I de sydligare österbottniska kuststäderna och deras randkommuner har regionens ovanligt starka religiositet utmynnat i frikyrklighet i form av metodist- eller baptistförsamlingar.[7]

Trots de betydande skillnaderna i regionernas religiösa liv var det endast de frikyrkliga rörelserna som bröt med den lutherska statskyrkan. I detta skilde sig Finland från de övriga nordiska länderna, vars väckelserörelser tidigt kapade sina band med den lutherska kyrkan. Enligt Aila Lauha bottnade den finländska flexibiliteten i att både prästerskap och övrig befolkning har sett religionen i alla dess protestantiska former som en väsentlig del av staten och nationen Finland, vars motståndskraft och fortlevnad man inte ville äventyra genom en kyrklig splittring. Detta torde även ha bidragit till att den lutherska kyrkan i Finland alltjämt har status som statskyrka.[8]

Samma långsiktiga strävan efter konsensus kan även skönjas inom Borgå stift, i vars hägn det ända från början funnits både starkt konservativa och tämligen liberalt sinnade präster, församlingar och förtroendevalda. Ett konkret exempel på detta har varit de starkt divergerande åsikterna om kvinnligt prästerskap, som fortsatte att skapa friktion inom vissa av stiftets församlingar långt in på 2000-talet trots att den evangelisk-lutherska kyrkan hade öppnat prästämbetet för kvinnor redan våren 1988. Av någon anledning väckte riksdagens godkännande av lagförslaget om samkönade äktenskap hösten 2014 dock inte alls lika starka protester inom Borgå stift som i många finskspråkiga landsortsförsamlingar.

En förklaring till detta kan vara att den lutherska kyrkan i det svenska och aktivt tvåspråkiga Finland i högre grad än bland landets befolkning i genomsnitt uppfattades som en traditionsbärande institution också i språklig bemärkelse. Som Susan Sundback har påpekat är detta antagligen också orsaken till att landets svenskspråkiga befolkning i större utsträckning än den övriga befolkningen valde att stanna kvar som medlemmar i kyrkan och betala sin kyrkoskatt trots återkommande schismer om kyrkans värderingar och normer: ”Språket är centralt både för det religiösa livet och för etniciteten och kan därför ena de två på ett sätt som förstärker vardera.”[9] Annorlunda uttryckt handlade det om att den lutherska kyrkan i all sin regionala mångfald uppfattades som en språkligt sett viktig del av lokalsamhällets och civilsamhällets svenska traditioner. Borgå stifts funktion som en språkligt förenande och kulturellt vidsynt folkkyrka har också framhävts av ärkebiskop emeritus John Vikström.[10]

Den positiva inställningen till kyrkan delades i början av 2000-talet även av en betydande del av huvudstadsregionens svensk- och tvåspråkiga befolkning. Intressant nog hade denna folkgrupp hundra år tidigare hört till den mest sekulari-

serade delen av landets befolkning, vilket kan tolkas som att kyrkan på 2000-talet uppfattades som en del av lokalsamhällets svenska traditioner och nätverk snarare än som något man bör ta ställning till utifrån sin religiösa övertygelse. Att så var fallet framgick också av att endast en minoritet av de finlandssvenskar i Helsingforsregionen som hör till kyrkan tror på existensen av en Gud. För dem är kyrkan i första hand en kulturell och språklig gemenskap, inte något som bör uppfattas som ett personligt val eller som grundat på en gudomlig uppenbarelse.[11]

Utbildning och språksyn

En annan central förutsättning för en livskraftig svenskhet i Finland var att landets svenska utbildningsväsende bibehölls och utvecklades i jämn takt med motsvarande finskspråkiga institutioner. Att detta också var den finska statsmaktens uttalade syfte fastställdes i den så kallade språkparagrafen (14 §) i 1919 års regeringsform. Våren 1924 utfärdade regeringen en förordning om Skolstyrelsen, där det slogs fast att den svenska utbildningen skulle administreras av en autonom avdelning vars chef föredrog direkt för Undervisningsministeriet. Fyra år senare miste avdelningen denna föredragningsrätt, vilket ledde till starka protester från Svenska folkpartiets sida och till att partiet lämnade regeringen, eftersom man befarade att avsikten var att helt avskaffa den svenska avdelningen. I praktiken inverkade denna rationalisering av beslutsprocessen inte menligt på det svenska utbildningsväsendet. Avdelningen kom att fortleva, och eftersom den övervakade verkställandet av samma skolplaner och undervisningsnormer som sin finskspråkiga motsvarighet uppstod inga allvarliga motsättningar mellan dem.[12]

Finland hade med andra ord ett rätt så enhetligt nationellt undervisningssystem i början av 1920-talet. År 1921 infördes läroplikt för alla barn mellan 7 och 13, vilket inte var detsamma som skolplikt men för de bredare samhällslagren i praktiken innebar att barnen gick sex till åtta år i folkskola. De övre samhällsskiktens barn genomgick vanligtvis motsvarande lärokurs i fyra års förberedande skolor och i läroverkens lägre klasser. En tredje lösning, som av förståeliga skäl var möjlig endast för samhällseliten, var tre till fyra års privat undervisning och därefter fortsättning i läroverk. Detta följde i hög grad det tudelade och klassbundna mönster som präglade skolsystemet i andra europeiska länder. I Finland och de övriga nordiska länderna var det visserligen möjligt att fortsätta från folkskolan till det universitetsförberedande läroverket. Men i så fall måste föräldrarna ha råd att bekosta de åtta år långa studierna, vilket vanligtvis var orealistiskt även om mindre bemedlade läroverkselever regelbundet befriades från terminsavgifter.

Samma tudelning gjorde sig gällande även bland de svenskspråkiga. Eftersom en större andel av finlandssvenskarna än av de finskspråkiga bodde i städer och tillhörde medelklassen, satte de visserligen i större utsträckning sina barn i förberedande skolor och läroverk. Generellt sett var folkskolan ändå den avgjort vanligare utbildningslinjen också på svenskt håll. Detta exemplifieras av att det läsåret 1937–1938 gick närmare 38 500 barn i den svenskspråkiga folkskolan och dess tvååriga fortsättningsskolor medan an-

talet elever under 15 år i de svenska läroverken var drygt 8 600. Vid det laget hade de svenskspråkigas överrepresentation bland landets läroverkselever klart minskat, men deras andel var fortfarande klart större (16,5 %) än de svenskspråkigas andel av hela befolkningen vid ungefär samma tidpunkt (1940: 10,9 %).[13]

Hur som helst var folkskolan den klart vanligaste läroinrättningen också för Finlands svenska ungdom långt in på 1900-talet. Trots den tilltagande tvåspråkigheten gick endast knappa två procent av alla svenskregistrerade elever i finska folkskolor i slutet av 1930-talet, vilket om något framhäver det stora språkliga och kulturella inflytande folkskolan hade på den svenska språkgruppens barn och ungdom. Detta avspeglades också i den fortsatta kommunala satsningen på nya och mer ändamålsenliga skolbyggnader också för svensk undervisning. Den största satsningen på detta område var utan tvekan Vallgårds svenska folkskola i Helsingfors, som i allt väsentligt var en parallell till den finskspråkiga Aleksis Kivis folkskola i Berghäll. Båda byggnaderna uppfördes i Helsingfors arbetarkvarter under första hälften av 1930-talet, båda var ritade i nydanande funkisstil av den kände stadsarkitekten Gunnar Taucher och rymde närmare 1 000 elever. Bland Vallgårdsskolans forna elever utmärkte sig sedermera bl.a. den kände skådespelaren och regissören Åke Lindman, som i sina memoarer ger en mustig bild av detta koncentrat av svensk bildning i arbetarkvarterens hjärta.[14]

Lärarkåren hade sedan slutet av 1800-talet utbildats vid de svenska folkskolseminarierna för kvinnor i Ekenäs och för män i Nykarleby. Därtill utbildades lärarinnor för folkskolans lägre klasser i Vasa under mellankrigstiden. Utbildningen följde samma läroplan som i de finska seminarierna och dess ideologiska syfte var konstruktionen av en nationell enhetskultur, vilket gjorde att man betonade fosterlandets, religionens och modersmålets betydelse. Flertalet av lärarkandidaterna hade inte avlagt studentexamen och effekten av denna indoktrinering var därför ovanligt stark. Juha Siltala har i sin ingående analys av 1800-talets folkskollärarseminarier rentav betecknat dem som nationella jesuitskolor.[15] Även om denna laddning småningom avtog axlade folkskollärarna fram till 1960-talet ett betydande ansvar i detta hänseende. Om poeterna och professorerna var nationalstatens arkitekter så var folkskollärarna dess oumbärliga byggmästare ute på fältet.

Detta patriotiska grundackord i utbildningen gick bra att kombinera med ett finlandssvenskt budskap, eftersom man därigenom kunde framhäva att de svenskspråkiga ägde lika stor hemortsrätt till Finland som landets övriga befolkning. Följaktligen varvades i undervisningen fosterländska sånger och psalmer med finlandssvenska och regionala lystringssånger, i vilka man prisade modersmålet och hembygden. Detsamma skedde i de övre klassernas historieundervisning, vars läroböcker i högre grad än det finska undervisningsmaterialet betonade arvet från den svenska tiden och den svenskspråkiga befolkningens insatser fosterlandet till fromma. I folkhögskolorna och arbetarinstituten för den mognare ungdomen kunde det finlandssvenska budskapet levereras med större emfas eftersom de inte i lika hög grad var underställda

Undervisning i hushållslära i Vallgårds svenska folkskola 1935 strax efter att den nya funkisbyggnaden tagits i bruk.

statlig kontroll. Men även där var ett fosterländskt sinnelag det övergripande medborgerliga idealet.[16]

De svenskspråkiga läroverken var också förmedlare av det svenska kulturarvet och visionen om en finlandssvensk gemenskap. De var i likhet med folkskolorna bundna vid en nationell läroplan, vars syfte när det gällde läroverken var att förbereda ungdomen för studentexamen och akademiska studier. Samtidigt var de på europeiskt vis ännu under första hälften av 1900-talet präglade av ett klassiskt bildningsarv som gav utrymme åt en allmänt hållen patriotism med språkliga eller regionala betoningar. Detta kunde ändå inte uppta för mycket av den tid som behövdes för att verkställa den digra läroplanen, i vilken undervisning i naturvetenskaper och moderna språk fick en allt större roll. Dessutom var lärarna vetenskapligt utbildade magistrar och doktorer som inte var skolade för ideologisk fostran utan för att förmedla kunskaper i sina specifika ämnen.

Det oaktat var reproduktionen av en patriotisk och svensk bildningstradition säkrad. Undervisningen skedde konsekvent på finlandssvenskt högspråk och pågick i åtta år, vilket garanterade att de nybakade studenterna behärskade denna språknorm. Dessutom bejakade en märkbar del av lärarkåren på grund av sin utbildning och samhälleliga position en kultursvensk fosterländskhet, vars kungstanke var att landets svenskhet var ett grundläggande element i nationen som

helhet. Det kultursvenska budskapet förmedlades således inte enbart vid morgonsamlingar eller studentdimissioner utan också i lärarnas vardagliga umgänge med eleverna, vilket var ett minst lika effektivt sätt att ge spridning åt en samhällsideologi som redan hade ett starkt stöd i de medelklass- och tjänstemannahem från vilka merparten av läroverkseleverna kom.[17]

Fram till grundskolans införande på 1970-talet fick samtliga svenskspråkiga lektorer sin pedagogiska och didaktiska utbildning vid Helsingfors universitet och det därtill anknutna Svenska normallyceum, där de också auskulterade, det vill säga fick sin praktiska lärarutbildning. Andan i det traditionsrika normallyceet var starkt patriotisk, vilket sammanhängde med dess formella koppling till staten och universitetet samt med skolans elevmaterial. Eftersom det var en statlig skola kom eleverna i högre grad än i de privata läroverken både från högre tjänstemannafamiljer och från betydligt anspråkslösare hem, vilket gjorde att kultursvenskheten var mer trovärdig som övergripande samhällssyn än den bygdesvenska föreställningen om att landets svenskspråkiga utgjorde en särskild folkstam eller etnisk helhet.[18]

En motsvarande spridning av det kultursvenska budskapet skedde även i övrigt i landets svenskspråkiga universitets- och högskoleutbildning. Den kultursvenska tolkningen hade ju ursprungligen formulerats av professorer vid Helsingfors universitet, och denna hållning förstärktes av att de i många fall axlade ett nationellt ansvar för sin vetenskap och därtill innehade centrala förtroendeposter i samhället. Detta avspeglade sig också i den anda som rådde i de vetenskapliga sällskap i huvudstaden som var uttalat svenskspråkiga eller i vart fall inte finsksinnade. Till den sistnämnda kategorin hörde ett av landets äldsta vetenskapssamfund, Finska Vetenskaps-Societeten, som efter uppkomsten av den finsksinnade motsvarigheten Suomalainen Tiedeakatemia 1908 kunde hålla fast vid svenska som sitt protokollspråk. Även i Svenska litteratursällskapet i Finland, vars syfte uttryckligen var att samla och sprida kunskap om landets svenska kulturarv, var den dominerande hållningen kultursvensk. Enstaka styrelseledamöter och även många föreningsmedlemmar kunde visserligen vara anhängare av ett mer nationalistiskt och bygdesvenskt synsätt. De var främst sysselsatta med etnologisk, folkloristisk, lingvistisk eller lokalhistorisk forskning. Sällskapets samhällssyn präglades dock fram till 2000-talet av litteraturvetare, historiker och statsvetare, som inte bara intresserade sig för det svenska kulturarvet i snäv bemärkelse utan uppfattade det som en integrerad del av en nationell och nordisk kultur.[19]

Det sistnämnda gällde faktiskt även för lärarkåren vid Åbo Akademi trots att lärosätet hade grundats med nationalistiska förtecken. Visst fanns det bland dem uttalat bygdesvenska professorer som musikvetaren Otto Andersson, vars hela livsverk gick ut på att insamla och reaktivera den ”finlandssvenska musikskatten”. Men samtidigt hade universitetet flera profilstarka kosmopoliter bland sina lärare, som Edvard Westermarck, Alma Söderhjelm och Rolf Lagerborg. I synnerhet den sistnämnde var programmatiskt kritisk till alla former av intuitionsbaserade etniska gemenskaper, vilket inte nämnvärt rubbade hans trovärdighet på svenskspråkigt

håll men blev ett nog så starkt irritationsmoment på äktfinskt håll.[20]

Den bygdesvenska tolkningen av landets svenskhet gjorde sig med andra ord gällande i folkskolor och folkhögskolor, medan det kultursvenska synsättet reproducerades i läroverkens och högskolornas undervisning. I forskningen och i samhällsdebatter har man vanligtvis beskrivit dem som inbördes konkurrerande och motsägelsefulla ideologier. Frågan är dock om de inte snarast var funktionella komplement till varandra, det vill säga parallella fenomen. De riktades till skilda samhällsklasser och var onekligen också olika till sin argumentation, men tjänade i ett viktigt avseende samma syfte, nämligen att upprätthålla en svenskspråkig offentlighet i Finland.

Det vore dock fel att tro att ens detta tämligen kompletta svenskspråkiga utbildningssystem ensamt hade kunnat garantera en sådan offentlighet. För att den skulle få en nationell bärkraft och trovärdighet krävdes också att en tillräckligt stor andel av landets majoritetsbefolkning behärskade svenska och använde språket i sitt vardagsliv. En nyckelgrupp i detta sammanhang var landets finskspråkiga tjänstemannakår, vars kunskaper i språket och vilja att använda det i hög grad styrde de övriga samhällssektorernas benägenhet att betjäna sina medborgare också på svenska. De formella förutsättningarna för detta var utmärkta. Svenska var ett obligatoriskt ämne från första till sista klassen i landets alla finskspråkiga läroverk och skulle således avläggas av alla i studentexamen. På motsvarande sätt skulle alla som tog en högskoleexamen avlägga prov i det andra inhemska språket, som till sin svårighetsgrad vida överskred 2000-talets språkkrav för statliga tjänstemän.

Språkstriden stärkte naturligtvis språkmajoritetens ovilja att använda svenska. Och ju mer finskan började dominera i offentligheten desto mindre behövde tjänstemännen utnyttja sin svenska, vilket var speciellt tydligt i de inre delarna av landet där befolkningen i huvudsak var enspråkigt finskspråkig. Denna utveckling var dock inte entydig. Samtidigt som språkstriden härjade och de inre delarna av landet miste de flesta av sina svenska domäner ökade antalet finskspråkiga studenter och magistrar som hade avlagt prov i svenska i snabb takt. Mellan sekelskiftet 1900 och andra världskriget steg antalet finskspråkiga studerande vid Helsingfors universitet från drygt 1 800 till drygt 5 300.[21] En del av dem var onekligen hängivna äktfinnar som vägrade tala svenska, men i praktiken kunde alla av dem ändå svenska hjälpligt. Därtill medförde urbaniseringen, som redan har konstaterats, att ett stort antal finskspråkiga av praktiska skäl var motiverade att förstå och tala svenska, vilket också bidrog till en levande svenskhet i landet.

Föreningar, medier, kulturliv

Ett motsvarande mångfasetterat mönster i språkbruket gjorde sig gällande också ute i civilsamhället. I början av 1920-talet hade språkstriden tudelat en stor del av landets folkrörelser i finsk- och svenskspråkiga föreningar och organisationer. Parallellt med detta uppdelades även en märkbar del av civilsamhället efter inbördeskriget i ett borgerligt och ett socialistiskt läger. Dessa organisatoriska polariseringar komplicerade naturligtvis

Den finländska ungdomsföreningsrörelsen hade sin guldålder på 1910-talet och mobiliserade även ett stort antal finlandssvenska ungdomar. Fotografi av Dagsmark Ungdomsförenings nybyggda hus Majbo i svenska Österbotten.

samhällslivet i många avseenden. Å andra sidan bidrog de till en effektivare mobilisering av olika samhällsgrupper, vilket utvecklade medborgarnas förmåga att kommunicera offentligt och att nå samförstånd i demokratiskt valda kommunalfullmäktige och riksdagar.

På landsbygden var en av de viktigaste folkrörelserna fram till 1950-talet ungdomsföreningarna, i vars verksamhet förutom folkbildning, körsång och slöjd också ingick idrottsverksamhet och frekventa fester med en svensksinnad inramning. Mönstret var i allt väsentligt motsvarande på finskspråkigt håll där det ideologiska kittet i huvudsak var en ungfinsk ideologi. Föreningarna grundades i regel av lokala lärare eller andra dynamiska samhällsaktörer, och eftersom de blev samlingsplatser för byns ungdomar uppfördes vanligtvis även egna föreningshus, som än i dag på många håll i landet står som minnesmärken över civilsamhällets framväxt. I siffror räknat inföll de svenskspråkiga ungdomsföreningarnas guldålder under seklets första decennium då deras antal steg till 153. Därefter skedde en betydlig stagnation som berodde på att de flesta underavdelningarna avknoppades till specialföreningar. Verksamheten fortsatte och specialiserades men formellt inom ramen för en annan förening och takorganisation.[22]

En av de folkrörelser som växte fram ur ungdomsföreningarnas underavdelningar var Svenska Finlands Idrottsförbund som grundades 1912 och under sina vingar samlade de flesta av landets svensk-

språkiga idrottsföreningar. En annan var de paramilitära tvillingarna Skyddskårerna och Lotta Svärd, vars svenskspråkiga lokalavdelningar på många håll utvecklades till ortens bäst organiserade frivilligorganisationer. Nämnas bör även Finlands svenska Marthaförbund, som uppstod 1924 då dess tvåspråkiga föregångare från 1899 delades på språklig grund.

På de flesta orter utgjorde marthorna tillsammans med Lotta Svärd det borgerliga civilsamhällets bärande nätverk bland kvinnorna. Dess manliga motsvarighet var kedjan av ungdomsföreningar, Skyddskårerna, frivilliga brandkårer, idrottsföreningar och lantmannagillen. Inom det socialistiska lägret byggdes det medborgerliga livet upp runt arbetarföreningens och partiernas lokalavdelningar, som uppförde egna föreningshus och i vars hägn det också uppstod en rad specialföreningar. Städernas föreningskultur var mer splittrad och specialiserad, även om uppdelningen i ett borgerligt finskspråkigt, borgerligt svenskspråkigt och socialistiskt tvåspråkigt läger i många frågor också där gjorde sig gällande.

Enligt de kvantitativa jämförelser som har gjorts mellan det finsk- och svenskspråkiga föreningsväsendets utbredning i Finland före 1950 motsvarade de redan från och med 1920-talet grovt taget språkgruppernas andel av hela befolkningen. Enligt Martti Siisiäinens beräkningar var andelen enspråkigt svenska föreningar högst under 1930-talet när språkstriden nådde sin klimax och låg då på 11,7 procent. Ett särdrag i epokens svenskspråkiga föreningsliv var att det i högre grad än på finskspråkigt håll var fokuserat på kultur, utbildning, religion och internationella relationer. Ett annat intressant särdrag var den politiska orienteringen. Hela 21 procent av mellankrigstidens högerradikala eller fascistiska föreningar var registrerade som svenskspråkiga, medan endast en procent av de kommunistiska föreningar som förbjöds under samma tid var svenskspråkiga. Även om det inte var fråga om mer än ett tiotal extremistiska föreningar på vardera sidan talar siffrorna sitt tydliga språk. Epokens politiskt radikala finlandssvenskar var i första hand högerradikaler och fascister, inte kommunister.[23]

Civilsamhällets andra hörnsten var massmedierna, vars betydelse hade vux-

Stödet för landets demokratiska författning vacklade också på svenskspråkigt håll. Under andra världskriget verkade en liten krets av fascistiska finlandssvenskar i Samfundet Folkgemenskap. Det upplöstes hösten 1944 efter att vapenstilleståndsavtalet med Sovjetunionen hade trätt i kraft.

it drastiskt redan under ryska tiden genom ökad yttrandefrihet och förbättrad tryck- och transportteknik. Vid tjugotalets början var 25 av landets 128 dagstidningar svenskspråkiga. Under de följande två decennierna fördubblades de finskspråkiga tidningarnas antal medan de på svenskt håll ökade till 35, vilket ger en god bild av hur civilsamhällets språkförhållanden förändrades under mellankrigstiden. Störst och synligast bland de svenskspråkiga tidningarna förblev under hela 1900-talet *Hufvudstadsbladet*, som 1921 köptes av den framgångsrike affärsmannen och tidningsmannen Amos Anderson. Tidningen fortsatte att växa under hans chefredaktörskap fram till 1945 och nämnda år nåddes en upplaga på 80 000, vilket också visade sig vara toppåret.[24]

Andersons starka grepp om tidningen och tidvis besvärliga relation till den svenskspråkiga elitens representanter i Svenska folkpartiet och huvudstadens akademiska kretsar ledde till att *Hufvudstadsbladet* ingalunda alltid ställde sig bak-

Affärsmannen Amos Anderson var en inflytelserik grå eminens i politiken och kulturlivet. Här middagsbjudning hemma hos honom på Georgsgatan 27 i Helsingfors vårvintern 1936. Från vänster: chefredaktör Valros, doktor Aschan, bankdirektör Nyman, fastighetsdirektör von Frenckell, minister Witting, minister Relander, minister Hackzell, republikens president Svinhufvud, kammarherre de Lerche, överborgmästare Tulenheimo, friherre von Born och statsrådet Hakkarainen. I förgrunden fr.h.: ekonomierådet Öflund och redaktionschef Ginström.

om deras åsikter och strategier i språkfrågan. Som bondson från den åboländska skärgården med snille och smak för affärer gjorde Anderson en fenomenal klassresa. Vid femtio års ålder hade han skapat sig ett affärsimperium, som vid sidan av publicistisk produktion bestod av fastigheter, aktieinnehav och bankverksamhet. Denna förmögenhet öppnade dock aldrig portarna till den snäva svenskspråkiga elit i Helsingfors som alltjämt hade starka band till landets gamla överklass. Anderson kallade dem därför försmädligt för ”småkusinerna”, och enligt hans levnadstecknare Torsten Steinby var det ett faktum att dessa trots hans energiska försök att vara salongsfähig såg ”något knoddaktigt i hans framtoning”.[25]

Å andra sidan gav Andersons ofrivilliga distans till det gamla etablissemanget honom ett oberoende som avspeglade sig i *Hufvudstadsbladets* redaktionella linje. Den finskspråkiga draken *Helsingin Sanomat* hade redan i början av seklet blivit huvudstadens största dagstidning. Men tack vare sina nära kontakter med den rikssvenska pressen var *Hufvudstadsbladet* in på 1950-talet den finländska tidning som vanligen var först med att snappa upp nya idéer i nyhetsförmedling, reportage och bildjournalistik. Detsamma var fallet med eftermiddagstidningen *Svenska Pressen*, vars västsinnade ställningstaganden ledde till att den lades ner sommaren 1944 och återuppstod under namnet *Nya Pressen* 1945. Övriga dagstidningar som utkom på svenska i huvudstaden var den socialdemokratiska *Arbetarbladet* och tidningen *Nyland*, som visserligen riktade sig främst till omnejdens svenskbygder. Andra viktiga dagstidningar i det svenska Finland var genom hela 1900-talet *Vasabladet*, *Jakobstads Tidning*, *Åbo Underrättelser*, *Västra Nyland*, *Borgåbladet* samt tidningen *Åland*.

Dagspressens centrala roll i konstruktionen och reproduktionen av en finlandssvensk men samtidigt patriotisk gemenskap kan knappast överskattas. Tidningarnas ledarspalter skrevs och lästes som politiska handlingar i ord. De hade således ofta effekter på samhällsutvecklingen, vilket gjorde att myndigheterna skärpte presscensuren redan före vinterkrigets utbrott senhösten 1939 och höll chefredaktörerna under uppsikt i säkerhetspolitiska frågor fram till 1980-talets slut. Följden var en stegvis utplåning av äktfinska utfall mot finlandssvenska institutioner och Sverige. I enstaka fall dök sådana upp på nytt i pressen ännu efter kriget, men allmänt sett upphörde de när det hade blivit uppenbart att man inte hade råd att skada sina livsviktiga kontakter över Bottniska viken. Även i svenskspråkig press bemödade man sig därefter om att diskutera språkfrågor i konstruktiv anda för att inte rubba den nationella endräkten.

Dags- och veckopressen hade en formativ effekt också på tidens konsumtionsbeteende, kultursmak och personkulter. Tillgången till rikssvenska tidningar var utmärkt i alla större tvåspråkiga städer, vilket gav snabb spridning åt trender och värderingar som redan hade slagit igenom i Sverige. Vanligtvis var det fråga om svenska plagiat av centraleuropeiska och nordamerikanska modefenomen. Men ibland förmedlades via rikssvensk press också mer genuint svenska kulturyttringar, såsom den socialdemokratiska folkhemsideologin och dess skepsis mot centraleuropeisk klasskultur.

Finlandssvenska ledarskribenter poserar med sina tidningar 1969. Till vänster Ole Jakobsson, chefredaktör för *Jakobstads Tidning*, och i mitten Henrik von Bonsdorff, *Nya Pressens* chefredaktör.

Mellankrigstidens stora massmediala innovation var radiosändningarna, som inleddes i Finland 1927 och genast från början inbegrep även svenskspråkiga nyheter och program. Verksamheten förstatligades snabbt, och i takt med att nya sändarstationer uppfördes och antalet lyssnare började skjuta i höjden ökade även den äktfinska irritationen över de svenska inslagen. Ett ofta använt argument var att de svenska sändningarna kostade mer än vad antalet svenskspråkiga licensbetalare inbringade till Rundradion. Men faktum var att deras andel av alla licensbetalare förblev större än språkgruppens andel av hela befolkningen fram till andra världskriget. Språkskiftena skedde smidigt eftersom flera radioröster var galant tvåspråkiga, liksom en betydande del av lyssnarna.[26]

Under första hälften av 1930-talet var tre veckodagar vikta för svenska programkvällar, två via Helsingforsstationen som täckte södra Finland och en via Lahtisstationen som nådde även österbottniska lyssnare. Därtill ingick det varje dag svenska nyheter, väderrapporter och börsnoteringar i de för övrigt finskspråkiga sändningarna. Musiken var redan från början ett bärande element också i den svenska programverksamheten, men vid sidan av detta sändes också regelbundet gudstjänster och renodlade talprogram av olika slag såsom föredrag, debatter, hörspel och reportage. I dessa kunde man på lämpligt sätt lyfta fram samlande element i den finlandssvenska kulturen, såsom hösten 1934 då Eirik Hornborg höll en historisk föredragsserie i tolv delar där han framhävde

det svenska arvets betydelse för Finlands utveckling. Vårvintern 1931 anställdes den mångsidige radioamatören Lars Nyberg som redaktör för den svenska programverksamheten. I hans regi producerades ett antal reportage från svenskbygderna som upplevdes som både aktuella och intressanta. Tre år senare fick han som kollega Eva Stenius, vars bakgrund som modersmålslärare gjorde att hon fick ansvaret för de undervisningsprogram som riktades till skolorna.[27]

När vinterkriget utbröt slopade statsmakten parallellsändningarna för att få igenom sitt budskap med maximal styrka. Finska och ibland även svenska inslag varvades således genom hela kriget med varandra, och för att stärka befolkningens sammanhållning strömlinjeformades de även i övrigt märkbart. Således beordrades idrottsreportern Enzio Sevón och hans finskspråkige kollega Pekka Tiilikainen till försvarsmaktens informationskompani och gjorde regelbundna reportage från fronten för att underhålla truppförbanden och stärka stridsmoralen på hemmafronten.[28]

Landets svensk- och tvåspråkiga var av hävd mer skandinaviskt och västligt orienterade än den övriga befolkningen eftersom de var bosatta längs kusten och därför hade mer regelbundna kontakter västerut. Under fortsättningskriget förhöll sig därför många av de finlandssvenska radioredaktörerna i tysthet kritiska till denna nationella samordning, eftersom de som västsinnade hade svårt att smälta statsmaktens tyskvänliga krigscensur. Men i realiteten var denna censur inte särdeles effektiv. Lyssnarna kunde med lätthet söka upp svenska och engelska kortvågskanaler för att hålla sig ajour med de allierades krigföring och ståndpunkter. Tillsammans med det kontinuerliga inflödet av svenska dagstidningar bidrog detta självklart till att de svenskspråkiga även under de i övrigt isolerade krigsförhållandena var mer västsinnade än landets befolkning i allmänhet.[29]

Efter kriget återupprättades de samtidiga parallellprogrammen på finska och svenska. De första fredsårens radioverksamhet försvårades i viss mån av energibristen, men redan 1946 kunde Rundradion vid sidan av sina svenska riksprogram erbjuda regionala svenskspråkiga sändningar från Åbo och tre österbottniska radiostudior. Det finskspråkiga programutbudet genomgick under dessa år många turbulenta förändringar under den folkdemokratiska radiodirektören Hella Wuolijokis ledning. Dessa var klart mindre omskakande i den svenska produktionen, vilket delvis sammanhängde med att många av de finlandssvenska redaktörerna hade sina ideologiska rötter i den krigstida fredsoppositionen. I samband med att Wuolijoki valdes till direktör genomfördes en organisatorisk reform av bolaget som ledde till uppkomsten av en särskild svensk programsektion. Detta gav de svenskspråkiga redaktörerna större svängrum och spärrade paradoxalt nog också vägen för introduktionen av folkdemokratiska redaktörer.[30]

Hövdingar och kosmopoliter

Rikssvenska film- och schlagersångare var på svenskspråkigt håll nästan lika kända som landets inhemska stjärnor mellan världskrigen, men i huvudsak beundrade och uppmärksammade finlandssvenskarna ändå samma nationella idoler som

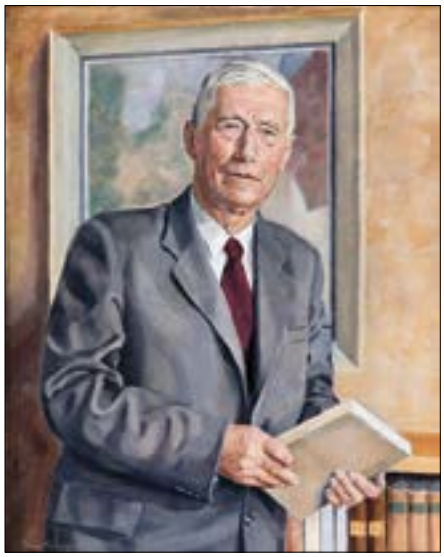

Skridskoåkaren Clas Thunberg (1893–1973), uppväxt på ön Blåbärslandet i Helsingfors, erövrade inalles fem olympiska guldmedaljer och lika många världsmästerskap mellan åren 1923 och 1932. Han kallades ibland för ”isfältens Nurmi”.

landets övriga befolkning. I den politiska sfären var och förblev dessa republikens presidenter, ministrar och ledande militärer med Mannerheim i spetsen. Inom högkultur och populärkultur var profilerna framför andra kompositören Jean Sibelius och långdistanslöparen Paavo Nurmi. Ibland kunde även svenskspråkiga idrottsidoler dyka upp, såsom skridskoåkaren Clas Thunberg, boxaren Gunnar Bärlund och löparen Gunnar Höckert, som tog guld på 5 000 meter i de olympiska spelen i Berlin 1936.

Ledande svenskspråkiga politiker och ideologiskt engagerade akademiker fick självklart också uppmärksamhet i finlandssvenska medier. Men trots att de ibland titulerades som ”svenskhövdingar” fick ingen av dem på långt när lika stor medial bevakning som Svinhufvud eller Mannerheim, som trots sina förankringar i landets svenskspråkiga kultur medvetet undvek att profilera sig som ”finlandssvenskar”. En av de få gestalter på svenskspråkigt håll som ändå kunde betecknas som en celebritet var publicisten Eirik Hornborg, som redan på 1910-talet hade gjort sig känd som opinionsbildare och författare. Han fortsatte på denna linje också under mellankrigstiden och var länge ordförande för Svenska litteratursällskapet och redaktör för liberalernas rätt exklusiva språkrör *Nya Argus*.[31] Detta gjorde dock inte Hornborg till en genuint populär gestalt i folkligare kretsar. Det hade helt enkelt inte passat in i den distanserade och kyligt lärda roll som kultureliten förväntades spela i mellankrigstidens offentlighet.

I snävare, närmast då borgerligt kulturliberala kretsar var Hornborgs lyskraft desto större och där tilldrog han sig uppmärksamhet också på finskspråkigt håll. Detta berodde inte enbart på hans orädda kritik av den finländska ytterhögerns antidemokratiska metoder och målsättningar, en kritik som under 1930-talet och krigsåren utvidgades till en systematisk uppgörelse med den europeiska fascismen. Hornborgs historiska översiktsverk lästes flitigt även av finskspråkiga långt in på andra hälften av 1900-talet. En lika vid läsarkrets hade endast en handfull andra finlandssvenska författare. En av dem var Bernhard Estlander, vars populärhistoriska verk i vissa fall utgavs på finska, såsom hans *Jokamiehen maailmanhistoria* (”Världshistoria för alla”) som utkom i

Skriftställaren Eirik Hornborg (1879–1965) var mellankrigstidens viktigaste opinionsbildare på svenskspråkigt håll. Vid sidan av historiska översiktsverk och romaner publicerade han flitigt politiska kommentarer i den liberala tidskriften *Nya Argus* och var åren 1934–1947 ordförande för Svenska litteratursällskapet i Finland. Porträtt av Tauno Miesmaa.

sex upplagor åren 1944–1966. Andra författare som lästes av båda språkgrupperna var den konservative poeten Bertel Gripenberg och den vänstersinnade Elmer Diktonius, vars mustiga, ofta tvåspråkiga och dialektala romanprosa framstod som en provokation mot tidens strikta språknormer.

Ingen av dessa författare var dock en intellektuell i ordets fulla mening, såsom t.ex. den politiskt fristående och mångsidiga kulturprofilen Olavi Paavolainen, vars publikationer och offentliga framträdande gav upphov till flera stora samhällsdebatter i mellankrigstidens Finland. Ett uppenbart skäl till det var att svenskspråkiga författare och opinionsbildare sällan skrev och uttalade sig på finska, vilket gjorde att de oundvikligen hamnade i skymundan i takt med att det offentliga livet blev alltmer finskspråkigt. Språkstriden bidrog självfallet också till denna isolering. Dessutom hade den svenskspråkiga kulturkretsen alltsedan 1880-talet varit klart mer kosmopolitiskt inriktad. Enligt idéhistorikern Stefan Nygård var denna kosmopolitism visserligen i många avseenden ett sätt att omvandla och därmed bibehålla sin status som kulturförmedlare i en inhemsk debatt:

> I stället för att bryta sig ut ur det nationella rummet handlade det om att på omvägar försöka etablera en ny ståndpunkt i detta rum, genom distansering och ackumulering av internationellt symboliskt kapital.

I Elmer Diktonius fall ledde detta till att han gärna betecknade sig som kosmopolit trots att hans intryck från utlandet egentligen var obetydliga.[32] Mera genuint kosmopolitiskt utblickande personer var i realiteten vetenskapsidkare och affärsmän med kontinuerliga kontakter med utlandet, men endast få av dem hade behov av att förmedla sina intryck vidare.

Ett viktigt undantag från denna oengagerade skara av finlandssvenskar var historikern och essäisten Alma Söderhjelm (1870–1949), vars liv och verk präglades av långa vistelser i Frankrike och Sverige. Hon doktorerade med en briljant avhandling om franska revolutionen och fick som första kvinna i Finland en docentur vid Helsingfors universitet. Efter att 1913 ha nekats dispens för sitt kön i en professuransökan kom hon att vistas långa perioder i Stockholm, där hon tack vare sitt mångsidiga skriftställeri och

Kulturprofilen och historikern Alma Söderhjelm (1870–1949) var en uppmärksammad intellektuell både i Finland och i Sverige. Hon innehade åren 1927–1937 en professur i allmän historia vid Åbo Akademi och höll då regelbundet seminarier i sitt hem.

sin personliga karisma blev en celebritet i Stockholms teater- och konstnärskretsar. Detta bidrog till att hon 1927 erbjöds en extraordinarie professur i allmän historia vid Åbo Akademi som hon innehade under de följande tio åren.[33]

Men som så många andra finlandssvenska kosmopoliter var Alma Söderhjelm samtidigt patriot i kultursvensk tappning. Hon stödde fram till hösten 1917 på många sätt Finlands självständighetssträvanden och publicerade därefter flera vetenskapliga undersökningar om Finlands och Sveriges gemensamma historia före 1809. I detta var hon en typisk representant för landets svenskspråkiga akademiker, som långt in på andra hälften av 1900-talet i klart större utsträckning än sina finskspråkiga och rikssvenska kolleger framhävde betydelsen av ländernas gemensamma historia och kulturarv. Ett skäl till det var förstås det gemensamma språket, men framför allt handlade det om en övertygelse om att de bärande elementen i Finlands samhällsform var nordiska och västerländska. Att forska och skriva om detta gemen-

samma arv var därför också ett kulturs-venskt ställningstagande.[34]

En annan kosmopolitisk kvinnogestalt som noterades långt utanför mellankrigstidens finlandssvenska kulturkrets var författaren och kritikern Hagar Olsson. För eftervärlden är hon känd främst för att hon tidigt fäste uppmärksamhet vid det omvälvande i Edith Södergrans modernistiska diktkonst. Av samtiden uppfattades hon som en konstnärlig mångbegåvning, en *uomo universale* som vid sidan av sina radikala romaner och dramatexter skrev kulturjournalistik och blåste liv i många modernistiska projekt, såsom den legendariska tvåspråkiga kulturtidskriften *Ultra* som utkom endast hösten 1922. I detta var Hagar Olsson de facto steget före sina kolleger i Sverige, och genom hennes litteraturpresentationer fick Södergran, Elmer Diktonius och Gunnar Björling tidigt läsare även bland rikssvenska litteraturradikaler.

I motsats till den tidvis nog så patriotiska kosmopoliten Alma Söderhjelm höll Hagar Olsson konsekvent avstånd till alla nationellt vinklade frågor och dispyter. Hon kunde skriva uppskattande om både vänster- och högersinnade författare, hon höll nära kontakt med de finskspråkiga modernisterna runt tidskriften *Tulenkantajat* och fokuserade i sitt författarskap på genuint universella teman som fredsfrågan, kvinnoemancipationen och västerlandets framtid. Att denna kosmopolitiska öppenhet rönte stor uppskattning också på finskspråkigt håll exemplifieras av att tidens stora kulturprofil Olavi Paavolainen 1929 tillägnade henne sin första stora essäsamling *Nykyaikaa etsimässä*.[35] En annan känd modernistisk poet som också introducerades tidigt av Hagar Olsson var Katri Vala, alias Karin Wadenström (1901–1944). Hon växte upp i ett tvåspråkigt hem i Borgå men valde tidigt att uttrycka sig på finska och antog därför konstnärssignaturen Katri Vala. I likhet med sin bror Erkki Vala (Erik Wadenström), som också kom att bli en förgrundsgestalt bland de finskspråkiga modernisterna, kom Katri Vala ändå genom hela sitt liv att umgås på båda språken, bo långa tider i Sverige och ta starka intryck av finlandssvensk och rikssvensk litteratur.[36]

I början av 1930-talet började Katri Vala publicera kolumner, recensioner och dikter i tidskriften *Tulenkantajat*, vars tidigare programmatiskt spretiga modernistiska linje under decenniet blev alltmer vänstersinnad under hennes brors redaktörskap. Den vägen lärde hon även känna sin kommande man Armas Heikel, som Hagar Olsson i något sammanhang hade karakteriserat som den finlandssvenska Akademiska Socialistklubbens *enfant terrible*.[37] Allt detta gjorde att Katri Vala aldrig skulle röra sig i den finlandssvenska kulturkretsens innersta borggård, vars portar öppnades endast för författare som skrev på svenska och undvek att uttrycka alltför vänstersinnade åsikter. I detta skilde hon sig från Hagar Olsson, som redan på 1940-talet blev föremål för en smärre personkult och sedermera har analyserats av flera finlandssvenska litteraturforskare.

En närmare granskning av Katri Valas författarskap visar det oaktat att hon i likhet med Hagar Olsson var en viktig förmedlare av finlandssvensk och rikssvensk litteratur på finskspråkigt håll. Ett konkret uttryck för detta var hennes egen poesi, där man kan skönja starka intryck

Katri Vala (1901–1944), modernistisk poet och vänstersympatisör, verkade också som introduktör av svensk skönlitteratur på finskspråkigt håll. Hon hette ursprungligen Karin Wadenström och levde som så många andra i Finland hela sitt liv på två språk.

av Edith Södergran och de övriga finlandssvenska modernisterna. Men därtill pekade Katri Vala regelbundet i sina recensioner av finlandssvensk och rikssvensk litteratur på de uppenbara paralleller och gemensamma inspirationskällor som fanns i svensk- och finskspråkig skönlitteratur. Hösten 1937 inledde hon sin recension av Jarno Pennanens debutsamling *Rivit* (Raderna) med en dikt av Diktonius som Pennanen valt som motto för sitt verk:

> Vore jag stum
> skulle jag säga mera,
> mitt hjärta skulle ropa
> mina ögon skrika
> mina rörelser framdundra
> min lidelse.
> När mitt oskrivna
> står klart för mig
> förstår du mig.[38]

Enligt Katri Vala fångade Diktonius här något väsentligt om den modernistiska poesins strävan att beskriva det osägbara och omedelbara i livet. Därmed blottade hon också det centrala i sitt eget författarskap, som kunde betecknas som ett kontinuerligt jämförande av och förmedlande mellan de två språken och deras litteraturer. Inte för intet blev hennes sista skrift en svensk översättning av finska barnsagor, som publicerades våren 1944 och distribuerades till tusentals rikssvenska hem som hade tagit hand om finska krigsbarn.[39]

Krigsåren

Ömsesidig tacksamhetsskuld

Finlands anslutning till Ryssland 1809 och lyckosamt uppnådda självständighet 1917 betydde att landet steg för steg utvecklades till ett politiskt subjekt, det vill säga till en stat med egen agenda och vilja att förverkliga den. Men som framför allt Torkel Jansson och Max Engman har poängterat var denna process ingalunda rätlinjig. Dessutom styrdes landets utveckling också efter 1917 på många nivåer av de traditioner, samhällsstrukturer och kontaktnät som hade uppstått under tidigare årtionden och århundraden. Det ryska inflytandet kringskars visserligen kraftigt av det bolsjevikiska Sovjetunionens uppkomst, som stängde östgränsen och abrupt minskade på handeln och persontrafiken mellan länderna. I västlig riktning kunde kontakterna däremot nu utvecklas avgjort friare än under ryska tiden, vilket bidrog till att de flesta snabbt kunde lägga åt sidan den osämja med Sverige som hade rått åren 1918–1921 i Ålandsfrågan.[1]

Den äktfinska rörelsens ideologer hörde visserligen inte till denna försonligt inställda krets, och deras agitation mot Sverige och det svenskspråkiga Finland fortsatte på många fronter fram till slutet av 1930-talet. Men effekten av deras kampanj försvagades av att ländernas inbördes handel och kulturkontakter samtidigt intensifierades på ett sätt som klart gynnade finländarna. Det finska samhället reformerades också under ryska tiden väsentligen parallellt med Sverige, och efter 1917 underlättades självklart detta pragmatiska idéutbyte, vilket är lätt att konstatera genom en jämförelse av ländernas lagstiftning under mellankrigstiden. Detsamma gällde inom civilsamhället, även om Finlands politiska system på grund av inbördeskriget och Lapporörelsen två gånger skakade i grunden. Vardera gången lyckades man lösa konflikten utan att landets representativa demokrati gick förlorad. Och vardera gången var den utslagsgivande faktorn att bärande krafter i samhället höll fast vid den lagliga ordning som hade etablerats under svenska tiden, utvecklats i fortsatt växelverkan med Sverige under ryska tiden och fått ytterligare stadga efter 1917.

En särskilt viktig länk mellan Finlands och Sveriges civilsamhällen kom att bli samarbetet mellan ländernas socialdemokrater, som inleddes redan i början av seklet och under mellankrigstiden kom att omspänna även fackförbunden

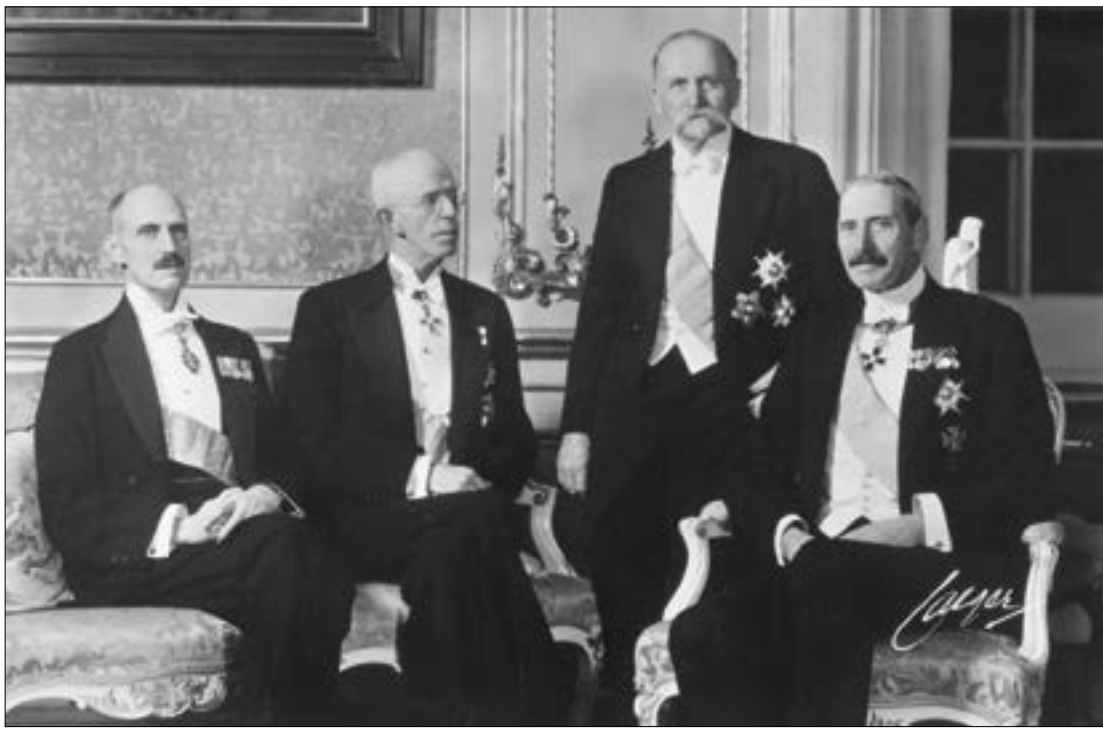

Nordismen fick många nya skepnader under 1900-talet. Här ett russinpaket producerat för de nordiska kooperationernas gemensamma takorganisation i början av 1930-talet.

och säkerhetspolitiken. De svenska socialdemokraternas stöd var essentiellt då deras finländska partibröder efter inbördeskrigets kärva upplevelser slutgiltigt tog avstånd från revolutionära lösningar och gick in för en reformistisk politik. Samarbetet underlättades också av att en stor del av de strategiskt placerade socialdemokraterna var tvåspråkiga långt in på andra hälften av 1900-talet. Den reformistiska linjens galjonsfigur Väinö Tanner (1881–1966) hade vuxit upp i en tvåspråkig arbetarfamilj i Helsingfors där föräldrarna till en början knappt hade förstått varandra. Partiets ledande ideolog på 1920-talet, K. H. Wiik (1883–1946), och dess långvariga expert i skandinaviska angelägenheter, K.-A. Fagerholm (1901–1984), kom däremot båda från enspråkigt svenska hem, vilket gjorde att deras utmaning snarast var att lära sig att uttrycka sig på en slagkraftig finska.[2]

De finländska socialdemokraterna deltog således aktivt i de nordiska arbetarrörelsernas samarbetsorgan där man i början på 1930-talet medvetet gick in för att tona ner sin internationella socialism till förmån för socialliberala, nationella och nordiska deviser. Syftet var både att locka över väljare från medelklassen och att jämna marken för regeringskoalitioner med de borgerliga partierna. Våren 1937 axlade Socialdemokraterna regeringsansvar i alla fyra länder, vilket tydligt underlättade det nordiska samarbetet på statlig nivå och stärkte tron på att deras gemensamma neutralitetsutfästelser kunde ge ett skydd mot annalkande stormaktskonflikter. Väinö Tanner hade fungerat som den finska regeringens säkerhetspolitiske budbärare i Sverige redan innan han blev finansminister 1937. Denna roll framhävdes ytterligare under vinterkriget då Tanner som utrikesminister stod i nästan daglig kontakt med sina partibröder i den svenska samlingsregeringen.[3]

Den svenska utrikespolitikens bärande idé hade sedan 1812 varit en defensiv östpolitik. Denna strategi rubbades inte märkbart av att Finland blev självständigt, vilket framgick redan våren 1918 då den svenska regeringen avstod från att ge Finlands borgerliga armé militärt stöd i inbördeskriget. Under 1920-talet framkastades ibland från svenskt håll tanken

I mitten av oktober 1939 möttes de nordiska statsöverhuvudena i Stockholm för att framhäva sin sammanhållning och inbördes lojalitet. Från vänster: Norges Håkon VII, Sveriges Gustav V, Finlands president Kyösti Kallio och Danmarks Kristian X. En militär allians var dock i detta skede redan utesluten.

på ett svensk-finskt försvarsförbund. Men idén var fullständigt orealistisk eftersom Sverige vid samma tid inledde en nedrustning och de äktfinska tongångarna i Finland försvårade en folklig uppbackning för ett sådant försvarsförbund på vardera sidan av Östersjön. I mitten av 1930-talet hade hotet från de militärt snabbt upprustande Sovjetunionen och Tyskland dock blivit så stort att ländernas regeringar på allvar gick in för att öka samordningen av sina nationella försvar. I offentligheten talade man vagt om en nordisk orientering, men när den militära planläggningen i all tysthet intensifierades 1937–1938 handlade det om en gemensam remilitarisering av Ålandsöarna.[4]

Våren 1939 föll dessa planer på Sovjetunionens motstånd. Den svenska regeringen var inte beredd att binda sitt försvar till Finland eftersom detta hade brutit mot dess defensiva östpolitik, det vill säga hotade att dra Sverige med i ett krig mot Sovjetunionen. Sveriges egentliga målsättning med Ålandsöarnas befästande hade inte varit ett svensk-finskt försvarsförbund utan att hindra Finland från att alliera sig med Tyskland. Den finska parten styrdes föga överraskande av andra prioriteringar. Det primära var att förhindra att Sovjetunionen anföll Finland, och detta kunde bäst ske genom att skapa ett finsk-svenskt försvarsförbund som var tillräckligt starkt för att avskräcka Röda armén. Man insåg

dock svårigheterna med att få svenskarna att avstå från sin 1812 års politik, som hade räddat landet ur många konflikter under de föregående 130 åren, och höll därför samtidigt militära överläggningar med Tyskland och Storbritannien om säkerhetsgarantier.[5]

När vinterkriget utbröt i november 1939 visade det sig att inga av dessa febrilt eftertraktade säkerhetsgarantier hade kunnat realiseras. Sveriges regering hade redan före krigsutbrottet gjort klart att man inte kunde ingripa militärt och deklarerade sig därför som icke-krigförande stat. Det rådde ändå ingen tvekan om att Sverige var det land som överlägset mest hjälpte det krigsdrabbade Finland. Svenska staten gav genast Finland frikostiga krediter och sände en betydande andel av sin egen moderna krigsmateriel till den finska fronten, vilket innebar att man hastigt fick lov att fylla sina arsenaler med nya vapen. Parallellt med detta inleddes en omfattande insamling av förnödenheter och reda pengar till den finländska civilbefolkningen. En annan storskalig form av humanitär hjälp var evakueringen av runt 9 000 finländska barn (2–9-åringar) till Sverige och i viss mån även till Danmark och Norge.[6]

Nästan 8 300 svenskar och drygt 700 norrmän deltog som frivilliga i finska vinterkriget 1939–1940 och axlade i slutet av kriget frontansvar i norra Finland. De skötte sin uppgift med heder och rönte stor uppskattning i det krigsdrabbade landet.

Det mest handgripliga stödet som Finland fick från det svenska civilsamhället var ändå mobiliseringen av en frivilligkår på närmare 8 300 svenskar, som tillsammans med drygt 700 norrmän axlade frontansvar några veckor uppe vid Salla i norra Finland. Den välbeväpnade kåren skötte sitt uppdrag med heder och gav inte efter för den frenetiskt anfallande fienden, vilket dessvärre även kostade närmare 50 svenska frivilliga livet. Insatsen fick självklart stor uppmärksamhet i finländsk press och förmildrade i viss mån den illa dolda besvikelsen över att Sveriges försvarsmakt inte hade ställt upp för Finland. Även i hemlandet rönte frivilligkåren stor uppskattning, eftersom en betydande folkopinion i Sverige hade svårt att smälta att regeringen höll fast vid sitt beslut att inte ingripa i vinterkriget.[7]

Två svenska Finlandsfrivilliga strax efter ankomsten till Finland under vinterkriget. Till höger Wilhelm Odelberg (1918–2002), som sedermera doktorerade med en avhandling om Sveaborgs siste svenske kommendant Carl Olof Cronstedt och verkade som Kungliga Vetenskapsakademiens överbibliotekarie.

Sveriges defensiva östpolitik var inte det enda skälet till denna ståndaktighet. Krigshandlingarna i Norden under andra världskriget drevs av två stormaktspolitiska motiv, Leningrads säkerhet och kontrollen över de svenska malmfälten. Det förstnämnda motivet ledde till vinterkriget och Baltikums sovjetisering, det andra däremot till ockupationen av Danmark och Norge. Den tyska krigsindustrin var under den första krigsvintern starkt beroende av import av högklassig järnmalm från de nordsvenska gruvorna. Den tyska ockupationen av den skandinaviska Atlantkusten var en konsekvens av att den tyska militärledningen hade fått kännedom om att västmakterna hade planer på att stoppa leveransen av järnmalm genom en militär intervention i Nordsverige. Till saken hörde att västmakterna marknadsförde denna intervention som en hjälpexpedition till det krigsdrabbade Finland. Den finska regeringen försökte utnyttja planerna för att pressa fram en rimlig fred med Sovjetunionen, men detta trumfkort gick förlorat efter att Sveriges regering med goda skäl vägrade att låta expeditionen transporteras genom sitt territorium. Tyskland skulle nämligen med stor sannolikhet ha gått till motangrepp för att säkra sin tillgång till svensk järnmalm.[8]

När vinterkrigets hårda fredsvillkor kungjordes i mitten av mars 1940 hade den finska regeringen och militärledningen svårt att dölja sin irritation gentemot Sverige. Detta trots att man måste ha insett att den svenska regeringens beslut var det enda rimliga i den rådande situationen. Utrikesminister Tanner riktade i sina press- och radiouttalanden kritik mot de svenska och norska regeringarna, vars politik enligt honom resulterat i att

Finland fått blöda ensamt. Ännu fränare ordvändningar fanns i den dagorder som finska arméns överbefälhavare Mannerheim gav den 14 mars 1940. Västmakternas hjälp hade uteblivit på grund av att ”våra grannar av omsorg om eget hus” inte tillåtit en genomfart av deras styrkor. Finland var stolt över sitt flera sekel långa uppdrag som den västerländska kulturens bålverk i öst, men ”vi veta också att vi till sista penningen ha betalat den skuld, i vilken vi stått till västerlandet”.[9]

Slutklämmen var en bitter hänvisning till den utdragna debatt som alltsedan 1700-talet hade förts om svenskarnas ovilja att blöda för Finland. På 1870-talet ifrågasatte en fennomansk lantdagsman med hänvisning till denna ovilja Finlands tacksamhetsskuld till Sverige, men fick svar på tal av Topelius i dikten ”Originala skuldsedeln” i vilken han betonade att lånet var inget mindre än Finlands västerländska kulturarv. Att förneka denna skuld innebar detsamma som att ta avstånd från sin västerländska samhällsordning, vilket Topelius självklart ansåg vara omöjligt. Det låg därför ovanligt mycket sprängkraft i Mannerheims förbittrade slutsats om att Finland genom insatserna i vinterkriget hade betalat bort hela denna skuld.

Mannerheims spökskrivare generalmajor Heikki Kekoni hade troligtvis inspirerats till denna kärva summering av krigsförlusten av ett föredrag som akademikern Henning Söderhjelm höll i oktober 1939 vid ett stort folkmöte i Göteborg till förmån för det krigshotade Finland. Den Finlandsfödde talaren hade i detta anförande utgående från Topelius dikt betonat att ländernas långa ödesgemenskap byggde på en ömsesidig tacksamhetsskuld. Finland fick sitt västerländska kulturarv under svenska tiden men hade i gengäld fått fungera som Sveriges skyddsvall i öster varje gång krig bröt ut i Östersjöregionen. Noteras kan att tesen om en ömsesidig tacksamhetsskuld hade utvecklats redan på 1860-talet av finskhetsrörelsens ledande ideolog J. V. Snellman. I motsats till Snellman avsåg Söderhjelm förstås inte att ta avstånd från svenskarna utan tvärtom att förstärka banden länderna emellan. Men när det sedan gick som det gick blev det ändå den snellmanska poängen som fick prägla slutorden i Mannerheims dagorder.[10]

Mannerheim hade knappast gett uttryck för denna vanligtvis outtalade, men i det kollektiva minnet djupt förankrade frustration om inte vinterkrigets hårda fredsslut hade varit så svårt att svälja. Bland frontveteranerna och i de breda folklagren hördes ofta bittra beskyllningar om att Sverige än en gång hade svikit Finland. Även i ledande samhällsklasser, som tidigare vanligtvis hade försvarat Sverige mot äktfinska utfall, spred sig en desillusionerad syn på ländernas relationer, vilket beredde marken för den finsk-tyska allians som började ta skepnad redan ett halvt år efter vinterkrigets slut. Attitydförändringen var mindre påtaglig bland Finlands svenskspråkiga befolkning, men visst hade vinterkrigets lärdomar gjort också den mer skeptiskt inställd till Sveriges möjligheter och vilja att ställa upp för Finland.

Stockholm som resurs

När den första chockartade besvikelsen hade gått över och det finska samhället började hantera krigsförlustens alla kon-

sekvenser förstärktes dock en mer pragmatisk syn på samarbetet med Sverige. I motsats till Mannerheim sade president Kyösti Kallio i sitt första tal efter fredsslutet inte ett ont ord om Sverige. Och när Mannerheim i slutet av mars 1940 avtackade de svenska och norska frivilliga fällde han inte en enda bitter replik om deras regeringar. Han framhävde i stället deras personliga offervilja och uttryckte en förhoppning om att ”det vapenbrödraskap vi här ha knutit [må] vara ägnat att stärka samförståndet och varaktigt närma våra folk till varandra”.[11] Här som alltid gäller det att klart skilja åt aktörernas förhållningssätt till andra staters regeringar och deras personliga relationer till landet i fråga. I det privata hade Mannerheim många nära släkt- och vänskapsband till Sverige som han aldrig lät rubbas av stormaktspolitiska konjunkturer.

Samtidigt som kriget vid den finska östfronten var över eskalerade det i snabb takt på andra håll i Europa. Detta ökade trycket också på Sverige, i synnerhet efter Tysklands ockupation av Danmark och Norge, och aktualiserade på nytt tanken om ett finsk-svenskt försvarsförbund. Ett konkret uttryck för Sveriges vilja att förstärka Finlands försvar var ett omfattande svenskt deltagande i konstruktionen av en ny försvarslinje genom sydöstra Finland under våren och försommaren 1940. Närmare 1 000 svenska frivilliga deltog med finansiellt stöd av landets arbetstagar- och arbetsgivarorganisationer i konstruktionen av denna Salpalinja, Finlands lås, som aldrig togs i bruk men på ett viktigt sätt stärkte samhörigheten mellan folken.[12]

Sommaren 1940 hade Tysklands och Sovjetunionens grepp om Östersjön blivit så starkt att den svenska regeringen började inse att det enda sättet att förhindra en sovjetisk ockupation av Finland eller alternativt en finsk-tysk allians var att på nytt aktualisera tanken på ett svensk-finskt försvarsförbund eller en unionsstat. I oktober intensifierades det svenska utrikesdepartementets sonderingar om en sådan överstatlig konstruktion kunde accepteras i Berlin och Moskva. Beskedet var markerat negativt. Sovjetunionens hållning styrdes av Molotov–Ribbentrop-paktens hemliga överenskommelse om att Finland definierades som sovjetisk intressesfär. Tyskland hade å sin sida redan utstakat en aktiv roll för Finland i det planerade anfallskriget mot Sovjetunionen.[13]

Den finska regeringens inställning till de svenska sonderingarna hade varit medgörlig men i realiteten tämligen skeptisk. Den finska statsledningen hade nämligen parallellt med dem fått allt tydligare indicier om Hitlers intresse för en tysk-finsk militärallians. Vårvintern 1941 enades ländernas militärledningar i hemlighet om en arbetsfördelning i det kommande anfallet mot Sovjetunionen som också verkställdes med stor precision när Operation Barbarossa inleddes midsommaren samma år. Även om dessa förberedelser skedde under sträng sekretess höll den svenska regeringen sig väl underrättad om dem. I maj 1941 signalerade den svenske utrikesministern Christian Günther till Berlin att Sverige inte på något sätt ämnade motsätta sig det finsk-tyska samarbetet. Detta bekräftades genast efter krigsutbrottet när Sveriges regering gick med på att en tysk division transporterades från Oslo till Torneå på svenska järnvägar.[14]

Cirka 200 000 finländare evakuerades i olika skeden av andra världskriget till Sverige. Hösten 1944 tog 56 000 civilpersoner från norra Finland sin flykt västerut inför det finsk-tyska kriget i Lappland. Här några av dem i tålmodig väntan i ett evakueringscentrum i Haparanda.

Det fanns dock gränser för hur långt Sverige kunde ge efter för de tyska kraven. Landet var åren 1941–1944 omringat av tyska styrkor och levererade stora mängder järnmalm och kullager till den tyska vapenindustrin i utbyte mot energi, livsmedel och andra förnödenheter från det tyskockuperade Europa. De allierade accepterade denna balanspolitik eftersom alternativet i praktiken hade varit att Sverige slutit upp på Tysklands sida. Men när det gällde landets handel med och materiella hjälp till Tysklands vapenbroder Finland var de allierade avgjort mer restriktiva. Följden var att den svenska exporten till Finland under fortsättningskriget sjönk från 25 till 8 procent av Finlands sammanlagda import och att Sverige i april 1944 inte ansåg sig kunna förnya ländernas handelsavtal. Detta avbräck blev dock kortvarigt eftersom Finland i september samma år slöt ett stilleståndsfördrag med de allierade, vilket i snabb takt möjliggjorde en mångdubbling av importen från Sverige.[15]

Om vinterkriget på ett djupgående sätt hade prövat finländarnas inställning till Sverige så kom fortsättningskriget däremot att på allvar testa svenskarnas förståelse för Finland. Den finska regeringen ingick aldrig ett politiskt avtal med Tyskland och försökte genom hela kriget göra gällande att man förde en sepa-

rat försvarskamp mot Sovjetunionen. Men som forskningen numera klart kan påvisa var denna tolkning avsedd att ena folket till kamp och underlätta relationerna till Sverige och västmakterna. I realiteten var Finland både militärt och materiellt helt beroende av stödet från Tyskland, vilket framgick med all tydlighet av att tyska styrkor ansvarade för hela norra hälften av den finska fronten.

Allmänt sett kan man i den svenska offentligheten skönja två synsätt på den finsk-tyska alliansen. Inom det borgerliga lägret som av hävd var mest engagerat för Finland fanns det i synnerhet i början av fortsättningskriget en försiktig acceptans av alliansen. De mest högersinnade och fascistoida grupperingarna i Sverige välkomnade självklart redan av ideologiska skäl den tysk-finska alliansen. Men också bland mer moderat sinnade och liberaler fanns en förståelse för att Finland efter vinterkrigets bittra erfarenheter valde att aktivt delta i Operation Barbarossa. Inte minst som många levde i förhoppningen att Hitler skulle lyckas med sitt antikommunistiska korståg.

Socialdemokraternas hållning var klart mer avvaktande. Tysklands starka grepp om Nordeuropa och partiets deltagande i samlingsregeringen gjorde att man i början av kriget bedrev en restriktiv presspolitik, som effektivt dämpade även den kommunistiska pressens utfall mot den finsk-tyska alliansen. Men ju längre kriget pågick desto öppnare blev den svenska vänsterns kritik av Finlands krigspolitik. Våren 1944 anslöt sig också landets liberala press med *Dagens Nyheter* i spetsen till den opinion som alltmer högljutt krävde att Finland skulle bryta med Tyskland.[16]

Den allmänna opinionen artikulerades emellertid av politiker och pressfolk i Stockholm som inte nödvändigtvis gav uttryck för de känslor och åsikter som fanns i de bredare folklagren. Samtidigt som den svenska pressopinionens ton mot den finska regeringen blev strävare skedde en märkbar ökning av det svenska samhällets humanitära och materiella stöd till Finlands folk. Vintern 1941–1942 drabbades Finland av en livsmedelsbrist som ledde till att ländernas myndigheter återupptog evakueringen av nödställda finländska barn till svenska familjer och barnhem. När försörjningsläget följande år förbättrades återvände hälften av dessa 20 000 barn till Finland, men vårvintern 1944 blev krigsläget så allvarligt att en ny omfattande evakuering av krigsbarn genomfördes. Flertalet av dem stannade kvar i Sverige över nästa vinter, och i december 1944 nåddes toppen då inemot 35 000 barn omhändertogs av tiotusentals svenska familjer. Enligt vissa beräkningar skulle sammanlagt 80 000 barn ha evakuerats till Sverige under åren 1939–1945, vilket var den avgjort största organiserade massflyttningen av barn under andra världskriget.[17]

Betydelsen av de starka känsloband som härigenom uppstod mellan ländernas folk kan knappast överdrivas. Ju längre krigsbarnen stannade kvar i sina fosterhem desto vaknare följde deras fosterföräldrar och syskon krigets utveckling i Finland. Kriget blev på så sätt en personlig angelägenhet. Genom korrespondensen med barnens biologiska föräldrar fick fosterfamiljerna också en insyn i det finländska vardagslivet, vilket torde ha bidragit till att den svenska folkopinionens inställning till Finlands krig förblev mer

stabil och realistisk än de allt hätskare opinioner som dök upp i Stockholmspressen. Till denna folkliga förståelse bidrog också att Sverige generöst tog emot tusentals allvarligt sårade frontsoldater från Finland och stod för deras sjukvård och rehabilitering. Slutligen finns det skäl att påminna om att de svenska myndigheterna under vinterhalvåret 1944–1945 tog väl hand om närmare 60 000 flyktingar från det krigsdrabbade norra Finland.[18]

Risken för att denna flyktingström kunde bli mångdubbelt större om Finland ockuperades bidrog också till svenskarnas acceptans av det finsk-tyska vapenbrödraskapet. Att detta hotfulla alternativ började dyka upp i svenska medier åren 1943–1944 sammanhängde med att Stockholm under hela kriget var en viktig plattform för informationsutbyte för finländska politiker, diplomater, journalister och spioner. I deras kölvatten följde en brokig skara politiska dissidenter från Finland som också gärna dryftade de eventuella konsekvenserna av att Röda armén tog över kommandot i deras hemland. Kommunisterna såg av naturliga skäl fram emot ett socialistiskt Finland, socialdemokratiska och liberala regimkritiker använde däremot hotbilden som argument för att Finland snabbt borde bryta med Tyskland och ingå fred med Sovjetunionen. Högerradikala och fascistoida dissidenter drog den motsatta slutsatsen av detta överhängande hot: Finlands enda hopp var att förbli Tysklands lojala vapenbroder.[19]

En grupp som särskilt effektivt utnyttjade Stockholm som indirekt kanal för opinionsbildning i hemlandet var den finländska fredsoppositionen. Denna kanal hade utnyttjats flera gånger av finländska dissidenter sedan rikssprängningen 1809 och brukades också med jämna mellanrum under kalla kriget. Det mest uppmärksammade fallet skedde i augusti 1943 då journalisten Nils Meinander via *Dagens Nyheter* läckte ut ett konfidentiellt brev till president Risto Ryti, i vilket 33 fredsoppositionella samhällsaktörer uppmanade statsledningen att skyndsamt inleda fredsförhandlingar med Sovjetunionen. Meinander erkände sin roll i läckan långt efteråt och bekräftade då att syftet hade varit att påskynda fredsprocessen. Men faktum var att läckaget ingalunda underlättade statsledningens situation utan tvingade den att offentligt intyga sin trofasthet mot Tyskland, vilket minskade trovärdigheten hos dess redan i tysthet inledda fredstrevare.[20]

Vinterkriget

Andra världskriget har med fog betecknats som nationen Finlands stora mandomsprov och framstår därför alltjämt som huvudkapitlet i den patriotiska berättelse som utgör en röd tråd i landets historiekultur. Att detta synsätt i allt väsentligt delas av landets svenskspråkiga befolkning bottnar inte enbart i att den i likhet med andra samhällsgrupper mangrant deltog i försvaret av sitt land. För finlandssvenskarna innebar deltagandet i denna stora räddningsoperation också en ömsesidig och i många avseenden definitiv bekräftelse på att de var patriotiskt sinnade också i handling och därför förtjänade sina språkliga rättigheter. Att denna lojalitet mot staten Finland hade bevisats i handling redan under ofärdsåren och inbördeskriget hade nämligen inte övertygat äktfinnarna, som ännu i slutet av 1930-talet hade hållit fast vid sina

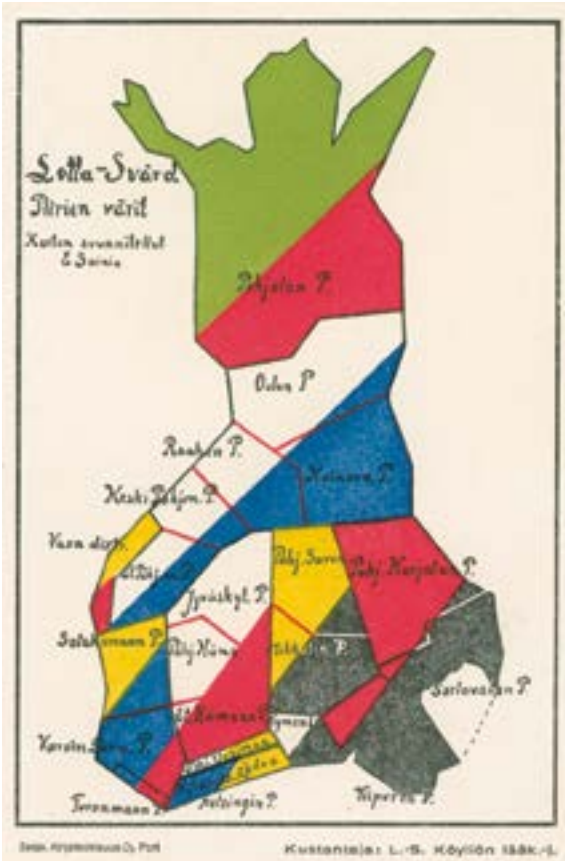

Gustaf Mannerheim (1867–1951) var överbefälhavare för Finlands armé både 1918 och under andra världskriget. Här i samspråk med sin förtrogne medarbetare Rudolf Walden, bruks-patron och försvarsminister, tillika general.

förfinskningskrav trots den skärpta stormaktspolitiken.

Vinterkrigets utbrott medförde i detta avseende en avgörande förbättring av det finländska språkklimatet. Den äktfinska studentungdomens agitation avbröts i ett slag, och även på svenskspråkigt håll undvek man nogsamt frågor som kunde rubba den i början så sköra språkfreden. Den var påtvingad av krigstillståndet, och att den strax efter fredsslutet i mars 1940 skulle visa tecken på att börja krackelera var därför lätt att förutse. Det yttre hotet såg dock till att man inte lät sprickorna vidgas till en öppen konflikt utan medvetet överbryggade dem genom gemensamma satsningar, organisatoriska fusioner och en åtstramad presscensur. I slutet av april 1940 skedde en symboliskt viktig språkförsoning då Helsingfors universitets studentkår, som alltjämt dominerades av AKS:are, beslutade att avpolitisera sin verksamhet. Den positiva gesten besvarades omgående genom att både den inofficiella utbrytaren Helsingfors svenska studentkår och Finlands svenska studentkårsförbund lades ner och deras uppgifter överfördes till svenska sektioner inom respektive moderorganisationer.[21]

Krigsförlusten gav dock också upphov till nya språkligt betingade problem. I samband med evakueringen av civilbefolkningen från det förlorade Karelen och det till Sovjetunionen utarrenderade Hangö udd gav statsmakten ett löfte om att anskaffa jord till jordbruks- och fiskarbefolkningen från dessa områden. Denna snabbkolonisationslag drevs igenom i riksdagen försommaren 1940 och

Den kvinnliga Lotta Svärd-organisationen fyllde en viktig funktion i Finlands totalförsvar under andra världskriget. Organisationen hade två svenskspråkiga enheter, Vasa distrikt och Nylands södra distrikt.

innebar att lantbruksenheter på 75 hektar eller mera var förpliktade att avstå en del av sin jord till de evakuerade jordbrukarna och fiskarna. Sådana enheter fanns framför allt i Nyland och detta väckte farhågor inom Svenska folkpartiet om en betydande förfinskning av denna svenskbygd. Endast ett drygt hundratal av de närmare 39 000 evakuerade jordbrukar- och fiskarfamiljerna kom nämligen från den svenskspråkiga Hangöregionen. Följden blev att Svenska folkpartiet krävde att lagen skulle justeras så att de berörda jordägarna kunde fullgöra sin plikt genom att köpa ersättande mark på andra orter. Kravet fick inte stöd av de andra regeringspartierna, vilket ledde till att partiets minister Ernst von Born lämnade in sin avskedsansökan i maj 1941.[22]

Schismen hann dock inte märkbart rubba den under vinterkriget uppkomna språkförsoningen. Knappt en tiondel av de berörda familjerna hade fått ersättande jord när följande krig bröt ut en dryg månad senare. Då var statsledningen redan helt inställd på att Finland med Tysklands hjälp skulle återerövra Karelen och utvidga sitt territorium långt in i Fjärrkarelen för att efter fredsslutet kunna dela ut ny jord till hemförlovade frontsoldater och andra hågade. Trots att denna vision aldrig uttrycktes explicit fick den tidigt spridning bland de mobiliserade värnpliktiga. Mycket talar för att den också hade en dämpande effekt på den kritiska inställning till den finsk-tyska alliansen som fanns inom Svenska folkpartiets ledning.

Det som allra mest dämpade den svenskspråkiga befolkningens invändningar mot den tyska orienteringen var dock erfarenheterna från vinterkriget, som på ett skakande sätt hade visat hur det gick när man tvingades försvara sitt land utan militärt stöd utifrån. Detta var självklart något som mest handgripligt hade upplevts av de svenskspråkiga värnpliktiga och aktiva officerare som tillsammans med sina finskspråkiga landsmän hade sänts till fronttjänst hösten 1939. Bland dem som deltagit i och överlevt vinterkriget uppstod således känslan av att de gått igenom ett dubbelt eldprov. Å

ena sidan hade de deltagit i försvaret av fosterlandet, å andra sidan hade detta skett i gott samförstånd med de finskspråkiga värnpliktiga.

Att hotet mot nationen hade denna språkförsonande effekt var ingen nyhet. Som nämnts hade en motsvarande nedtoning av språkstriden skett både under den politiska kampen mot de ryska centraliseringsåtgärderna i början av seklet och under 1918 års krig. Landets svenskspråkiga befolkning hade även därefter deltagit aktivt i upprätthållandet av landets försvarsberedskap, vilket bland annat framgick av dess breda uppslutning bakom Skyddskårerna och betydande överrepresentation bland både fast anställda militärer och reservofficerare vid vinterkrigets utbrott.

Även om ingen officiell statistik existerar över generalkårens modersmål är det lätt att konstatera att generaler med svenskspråkig härkomst var närapå i majoritet. Denna överrepresentation sammanhängde med att den unga republikens högsta militärer huvudsakligen var jägarofficerare, det vill säga personer som i hemlighet hade anslutit sig till tyska armén under första världskriget och därefter fortsatt sin militära karriär i Finland. En betydande del av dessa jägarofficerare hade rekryterats från de svenskspråkiga studentavdelningarna vid Helsingfors universitet eller Tekniska högskolan, varav följde att landet drygt tjugo år senare hade en starkt svenskspråkig generalkår.

Det talades med andra ord regelbundet svenska i Högkvarteret. Finska var självklart det officiella och allmänna umgängesspråket, men eftersom Mannerheim prioriterade personliga föredragningar framför generalstabsmöten och flera av hans närmaste medarbetare var svenskspråkiga är det rimligt att deras samtal på tu man hand gick på svenska. Detta helt oberoende av att många av dem låtit förfinska sina släktnamn. De var ju ledigt flerspråkiga och detsamma gällde också för de höga officerarna med finska som modersmål, vilket gjorde att språkfrågan aldrig utvecklades till ett problem i Högkvarteret. Mera huvudbry vållade Mannerheims knaggliga tyska, som bidrog till att hans kommunikation med Wehrmachts förbindelseofficerare i Högkvarteret blev föga nyanserad.[23]

Även på lägre befälsnivå var de svenskspråkiga starkt företrädda. Runt 25 procent av landets bataljons- och sektionskommendörer härstammade från svenskspråkiga hem, vilket sammanhängde med att de hade inlett sin karriär då officersyrket ännu hade varit ett lockande alternativ för landets svenskspråkiga befolkning. På kompani- och batterichefsnivå var motsvarande andel 12 procent, det vill säga aningen högre än de svenskspråkigas procentuella andel av hela befolkningen. Befattningarna axlades av reservofficerare som rekryterades främst bland studentungdomen där finlandssvenskarna var överrepresenterade ännu på 1930-talet.[24]

På manskapsnivå var den svenskspråkiga reserven proportionellt sett aningen mindre än på finskspråkigt håll. Av de drygt 300 000 man som inkallades till aktiv tjänst hösten 1939 var cirka 24 000–25 000 svenskspråkiga värnpliktiga. Hälften av dessa finlandssvenskar stred i infanteriet eller kavalleriet, de övriga huvudsakligen i fält- eller kustartilleriet samt ett tusental i flottan. De hade i regel avtjänat sin värnplikt i något av de

svenskspråkiga regementen som i enlighet med grundlagen hade bildats för att de värnpliktiga skulle få sin militära utbildning på sitt modersmål. Av dessa enheter bildades ett antal helt svenskspråkiga truppförband vars befäl också var svenskspråkigt eller svenskkunnigt, även om kommandospråket var finska. Därtill var de svensktalande starkt företrädda i teknologiskt avancerade vapenslag som pansartrupperna och flygvapnet, inom vilka det dock inte fanns särskilda svenskspråkiga enheter. Flera tusental svenskspråkiga värnpliktiga försvarade således sitt land i finskspråkiga förband, vilket inte enbart stärkte deras språkkunskaper utan också deras uppskattning av det finska Finland.[25] Samma upplevelse hade självklart de finskspråkiga värnpliktiga i de finlandssvenska truppförbanden. Krig är alltid horribla, men de tvingar människor ut ur sina invanda mönster och får dem att se på tillvaron på ett nytt sätt.

Finlandssvenskarnas deltagande i kriget har sedermera beskrivits ingående i flera regementshistoriker och veterantidskrifter samt i några vetenskapligt underbyggda arbeten, av vilka Antti Juutilainens verk *Rinta rinnan. Suomenruotsalaisten joukkojen sotatiet 1939–1944* (”Sida vid sida. De finlandssvenska truppernas krigsvägar”) från 1997 är det mest övergripande och analytiska. En betydande del av de svenskspråkiga infanteri- och artilleriförbanden koncentrerades under vinterkriget till den västra delen av Karelska näset. Detta var dessvärre också det frontavsnitt där Röda armén i februari 1940 bröt igenom den finska linjen och avancerade både till utkanterna av Viborg och västerut över Viborgska vikens tjocka isar.

Juutilainen utreder orsakerna till att en bataljon (cirka 750 man) främst bestående av svenskspråkiga österbottningar gav vika vid ett strategiskt viktigt frontavsnitt på Karelska näset i början av februari 1940, eftersom detta sedermera gav upphov till rykten om finlandssvenskarnas feghet och utfall om att ”svenskarna svek”, vilket bar på insinuationer om att de var gjorda av samma virke som de veka rikssvenskarna. Mellan den 11 och 13 februari utsattes denna bataljon för en enorm artillerikoncentration med åtföljande massiva pansarattacker vid Lähde by nära landsvägen mellan Leningrad och Viborg. Anfallet utmynnade i att det kraftigt decimerade truppförbandet måste retirera och tvingade också de övriga frontstyrkorna att snabbt dra sig bakåt för att inte omringas. Bataljonen hade delvis skydd av betongbunkrar, men Juutilainen påvisar att dessa inte hjälpte när fiendens eldstyrka och avancemang i den jämna sandmarksterrängen stegrades och manfallet blev för stort. När kommendören för bataljonens armékår Harald Öhquist tillfrågades om orsaken till genombrottet på Lähdeavsnittet sammanfattade han detta med orden ”döda soldater kämpar inte”.[26]

När vinterkrigets fred en dryg månad senare hade undertecknats räknades antalet stupade i strid, avlidna av sina skador och försvunna på slagfältet till närmare 24 300. Av dem var närmare 1 900 svenskspråkiga, det vill säga 7,7 procent av alla stupade soldater. Att detta var drygt två procent mindre än språkgruppens andel av hela befolkningen förklaras av att de svenskspråkiga i högre grad än sina finskspråkiga landsmän gjorde sin fronttjänst i fält- och kustartilleriet samt i sydkustens

truppförband, vars manskap var mindre utsatt för fiendens eld. Denna tes stöds indirekt av att antalet stupade svenskspråkiga österbottningar (726) var proportionellt större än i det övriga svenska Finland och också högre än medeltalet för hela landet. De stred nämligen i större utsträckning som infanterister på Karelska näset. Slutligen kan konstateras att 14 procent av alla stupade officerare härstammade från svenskspråkiga hem, vilket var i stort sett lika mycket som deras andel av hela officerskåren.[27]

Fortsättningskriget

Drygt femton månader senare utbröt fortsättningskriget. Finlandssvenskarna förhöll sig enligt myndigheternas opinionsmätningar i regel svala eller direkt avvisande till de åter öppet artikulerade äktfinska visionerna om en erövring av Fjärrkarelen och etablering av ett ”stort Finland”. Men samtidigt var flertalet av dem beredda att se anfallskriget som en berättigad återerövring av de territorier som förlorats i Moskvafreden och som en förbättring av landets försvarspositioner i det enorma krig som landet nu hade blivit indraget i som Tysklands allierade. Mobiliseringen av språkgruppens värnpliktiga skedde därför utan svårigheter, vilket framgår av att andelen svenskspråkiga som vid krigsutbrottet valde att desertera var knappa två promille medan motsvarande siffra för alla inkallade var drygt tre promille. I norra delen av det finskspråkiga Satakunta steg motsvarande siffra över ”skogsgardister” till nästan 1,5 procent.[28]

Drygt 30 000 av de totalt 475 000 mobiliserade värnpliktiga var svenskspråkiga medborgare. Finland gick ut i kriget med en fältarmé som mobiliserade runt 16 procent av landets arbetsföra manliga befolkning (16–64-åringar), vilket proportionellt sett var fler än i något annat krigförande land i Europa. Ett skäl till detta var att man trots det starka tyska stödet hade en fiende med enorma resurser emot sig, ett annat var förhoppningen om att denna kraftinsats skulle säkra att Finlands medverkan i kriget som planerat kunde genomföras på några månader. Så gick det ju inte alls trots att den finska armén i december 1941 hade nått sina krigsmål i Fjärrkarelen. Det sovjetiska motståndet hårdnade för varje månad och vårvintern 1942 gjorde Röda armén omfattande motoffensiver mot de finska ställningarna söder om floden Svir som förenar Onega med Ladoga.[29]

Liksom i vinterkriget stred de finlandssvenska soldaterna i huvudsak i infanteriet samt fält- och kustartilleriet. I början av kriget medverkade de svenskspråkiga truppförbanden både i belägringen av de sovjetiska trupperna på Hangö udd och i anfallskriget i öster. Den finska militärledningen hade befarat att fienden skulle anfalla södra Finland från Hangöbasen och koncentrerade därför betydande styrkor till detta frontavsnitt. Häftiga artilleridueller utkämpades, men vid sidan av enstaka inbrytningsförsök från finsk sida skedde inga markanta förändringar av frontlinjen. Den mest kända sammandrabbningen var en småskalig men häftig strid i slutet av juli 1941 om kontrollen över Bengtskärs fyr väster om Hangö, där en sovjetisk landstigning avvärjdes efter dramatiska strider bland annat inne i själva fyren.

När det i mitten av juli 1941 hade blivit uppenbart att den alltmer omringade

fienden inte var kapabel till anfall från Hangöbasen, förflyttade den finska militärledningen en betydande del av styrkorna från denna front till östfronten. Belägringen av basen fortsatte därefter främst med stöd av ett antal finlandssvenska förband. I augusti 1941 erhölls förstärkning av rikssvenska frivilliga, vars styrka gick under namnet Svenska Frivilligkåren och som mest omfattade 900 man, av vilka 27 stupade och drygt 80 sårades under kårens treåriga medverkan i kriget. I början av december 1941 retirerade de sista enheterna av de ursprungligen 15 000 man starka sovjetiska trupperna från Hangöbasen till Leningrad. Reträtten skedde så oförmärkt att de finska trupperna inte hann i kapp dem förrän ute på havet, men där utsattes den retirerande konvojen för havsminor och så häftig eldgivning att närmare 4 000 sovjetsoldater miste livet.[30]

Vid det laget hade den finska fältarmén redan marscherat långt in i Fjärrkarelen. Finlandssvenska truppförband deltog bland annat i intagningen av staden Petrozavodsk vid Onegas västra strand i början av oktober 1941. Under de följande två månaderna nåddes de frontlinjer både på Karelska näset och i Fjärrkarelen som den finska militärledningen hade lovat sin tyska vapenbroder att uppnå. Därefter grävde armén ner sig i sina positioner i väntan på att tyskarna skulle infria sina löften om att inta Leningrad och resten av det europeiska Ryssland. Denna väntan blev som känt förgäves, vilket utmynnade i ett två och ett halvt år långt ställningskrig, under vilket de äldsta årsklasserna hann hemförlovas innan de på nytt inkallades i juni 1944 då Röda armén inledde en storoffensiv mot det finska frontavsnittet. De krigstida hemförlovningarna inne-

Tjugofem Mannerheimriddare

Hösten 1940 lät försvarsmaktens överbefälhavare Gustaf Mannerheim införa två nya grader i Frihetskorsets orden, det prestigefyllda utmärkelsetecknet för tapperhet i krig som hade skapats under inbördeskriget och återinförts under vinterkriget. Enligt de nya statuterna kunde en soldat i Finlands försvarsmakt som nått viktiga resultat i strid eller förtjänstfullt lett en operation ”oberoende av hans grad utnämnas till riddare av Mannerheimkorset av Frihetskorsets 1 eller 2 klass”. Åren 1941–1945 erhöll totalt 192 personer detta riddartecken, och eftersom Mannerheimriddarna uppskattades högt blev de sedermera föremål för flera studier.

Flera av de officerare som upphöjdes till riddare hade förfinskat sina släktnamn av ideologiska eller taktiska skäl. Bortser vi från den uttalat finsksinnade generallöjtnanten A. F. Airo kan de ändå betecknas som svenskspråkiga till modersmålet, vilket ger vid handen att 25 av de 192 Mannerheimriddarna hade svenskspråkig bakgrund. Andelen var något högre (13 %) än de svenskspråkigas andel av hela befolkningen (10 %).

En av de finlandssvenska Mannerheimriddarna var kapten Carl-Birger Kvikant, född i Gamlakarleby 1912 och till civilyrket historie- och modersmålslärare i Svenska Privatskolan i Uleåborg. Kapten Kvikants kompani sköt med sina stormkanoner under avvärjningsstriderna vid Kuuterselkä (15–16.6.1944) sönder åtminstone 13 anstormande stridsvagnar, 3 stormkanoner och 15 pansarvärnskanoner under hans orädda ledning. Han stupade följande dag (17.6.1944) vid Perkjärvi strax innan hans kompani skulle gå till ny attack mot fienden. Kvikant utsågs postumt till Mannerheimriddare den 26 juni 1944 och ligger begraven i hjältegravarna på Karleby kyrkogård.

Litteratur: Wrede 1946, 122–123, 158, 446–447; Hurmerinta & Viitanen 1994, 178–179, statistiken 447–499.

Överbefälhavaren gratulerar översergeant Arvo Mörö, en av sina nya Mannerheimriddare, för den höga tapperhetsutmärkelsen 1942.

fattade uppåt 6 000 svenskspråkiga värnpliktiga, som successivt ersattes av yngre årgångar, där de yngsta som nådde fronten var födda vårvintern 1926.[31]

Ålänningarna besparades allt detta. Ålandskonventionen från 1921 hade säkrat att ögruppen återfick sin demilitariserade status och att dess manliga befolkning var befriad från värnplikt. Denna bestämmelse var alltjämt i kraft då vinterkriget utbröt och den finska armén i strid med konventionen sände trupper till ögruppen för att avvärja eventuella sovjetiska landstigningsförsök och uppföra fem befästningar i Ålands yttre skärgård. Ålänningarna protesterade inte mot detta, eftersom man insåg att alternativet kunde vara en sovjetisk ockupation. I stället organiserades ett hemvärn på knappt tusen man, som i krigets slutskede axlade hela ansvaret för landskapets försvar när de finska trupperna behövdes på östfronten.[32]

Befästningarna hann knappt demoleras innan följande krig utbröt, vilket ledde till en ny upprustning av ögruppen som inbegrep organiseringen av en åländsk skyddskår på 700 man med en Lotta Svärd- och ungdomsavdelning. Våren 1944 förstärkte finska armén tillfälligt försvaret av ögruppen, eftersom man befarade att tyskarna skulle landstiga ifall finska regeringen slöt fred med de allierade. Vid sidan av detta insamlades under båda krigen förnödenheter som sändes till nödställda i Finland. Med undantag av några luftangrepp mot Mariehamn under vinterkriget undgick ögruppen krigets fasor. Ute på haven drabbades de globalt sjöfarande ålänningarna dock av stora förluster. Sexton fartyg sänktes av minor eller i bombardemang och ett tjugotal be-

Vid sidan av den omfattande evakueringen av krigsbarn till Sverige bedrev svenskarna även barnavård i Finland och de erövrade områdena i Fjärrkarelen. Här en ambulerande station på Aunusnäset i augusti 1942.

slagtogs eller hamnade på okända vägar. Närmare 90 åländska sjömän miste på så sätt livet, och därtill satt ett hundratal av dem i åratal i tyska eller brittiska interneringsläger.[33]

På östfronten var dödssiffrorna självklart på en helt annan nivå. Över 70 000 finländska frontsoldater stupade under det treåriga fortsättningskriget. Även om myndigheterna inte utredde hur de

olika samhällsgrupperna drabbades står det klart att finlandssvenskarnas relativa dödstal var lägre än det nationella medeltalet. Enligt Antti Juutilainen berodde detta främst på att de tjänade i fält- och kustartilleriet som i avgjort lägre grad utsattes för fiendens eldgivning. Ett annat skäl var att de svenskspråkiga truppförbanden var koncentrerade till den stabila Hangöfronten under fortsättningskrigets första veckor då anfallskriget i öster skördade mest liv. Av motsvarande skäl drabbades finskspråkiga mannar från vissa andra landsändar antingen lindrigare eller värre än värnpliktsarmén i genomsnitt. Risken att stupa dikterades av vilket frontavsnitt och vapenslag man hade beordrats till, inte av modersmålet.[34]

Råkade man till exempel tjäna vid något av de finlandssvenska infanteriförband som försommaren 1944 transporterades i ilfart från Svirfronten till Karelska näset för att hejda den sovjetiska storoffensiven, var framtiden minst sagt oviss. En av dessa enheter var infanteriregementet 61, som ursprungligen hade bestått enbart av svenska österbottningar men i detta skede var sammansatt av mannar från hela svenskbygden. Det drygt 2 000 man starka regementet lyckades med effektivt stöd av artilleriet och flygvapnet under midsommarhelgen 1944 avvärja ett massivt sovjetiskt anfall från Viborg över Saima kanal. Prestationens värde framhävdes av att detta var första gången man lyckades stoppa Röda arméns frammarsch under den pågående offensiven. De sovjetiska anfallsvågorna splittrades därmed åt andra håll, vilket bidrog till att man under de följande två veckorna förmådde stabilisera försvaret på hela det karelska frontavsnittet.[35]

Det hör till sakens natur att Sextioettans prestationer sedermera har lyfts fram särskilt av finlandssvenska veteranorganisationer och i början av 2000-talet blev utgångspunkt för en dramatiserad filmdokumentär i två delar. Motsvarande minneskulturer har uppstått kring många andra tappert krigande truppförband och vapenslag. I Sextioettans fall har det därtill funnits speciella skäl att minnas regementets hjältemod. Samtidigt som IR 61 stred vid östfronten deserterade ett betydande antal österbottniska frontsoldater under sina permissioner över Kvarken till Sverige. Enligt militärpolisens rapporter var det främst fråga om soldater från Vasatraktens kust- och skärgårdskommuner. Också från gränskommunerna i Tornedalen ökade flykterna markant då läget vid fronten tillspetsades försommaren 1944 och hela vagnslaster av stupade soldater returnerades i likkistor till sina hemtrakters kyrkogårdar.

Bland flyktingarna fanns även gott om civilpersoner, eftersom förlusterna vid fronten spred rykten om att hela landet snart skulle vara ockuperat. Flykten fortsatte av samma skäl ännu under hösten 1944, och följande vår fanns det runt 800 värnpliktiga desertörer bland alla dem som av olika skäl tagit sig över till Sverige. Av dessa härstammade tre fjärdedelar, det vill säga omkring 600, från svenska Österbotten.[36] Dessa försvarades efter kriget av österbottniska pacifister, som lyfte fram fall där frontsoldater arkebuserats på grund av återkommande deserteringar, men fick mothugg av frontveteraner under en utdragen och hätsk tidningsdebatt i *Vasabladets* spalter i slutet av 1980-talet.[37] I början 2010-talet lyftes dessa desertörer fram på nytt i de sociala medierna av mot-

Mannarna i det svenskspråkiga infanteriregementet 61 rekryterades från Österbotten och Nyland. Deras största bragd var utan tvivel avvärjningen av en sovjetisk offensiv vid Tienhaara väster om Viborg i juni 1944. Regementets ställningskrig på östfronten dokumenterades flitigt av österbottningen Harry Järv, senare känd kulturredaktör och bibliotekarie vid Kungliga biblioteket i Stockholm.

ståndare till grundskolans obligatoriska svenska som ett bevis på finlandssvenskarnas svikarmentalitet.

En annan grupp av krigstida finlandssvenskar som har väckt starka känslor är deltagarna i den fredsopposition som uppstod sommaren 1943 då ett antal västsinnade politiker, journalister och företagsledare började yrka på att regeringen snabbt skulle bryta banden med Tyskland och sluta fred med de allierade. Oppositionens tongivande krafter kom ur

Socialdemokraternas led och knöt nära kontakter med ledande borgerliga profiler som Paasikivi, Kekkonen och Sakari Tuomioja. Men proportionellt sett var andelen finlandssvenska liberaler från SFP betydande. Sensommaren 1943 undertecknade 33 personer ur fredsoppositionen ett konfidentiellt brev till president Ryti, i vilket man uppmanade honom att öka ansträngningarna att lösgöra Finland ur kriget. Femton av dem var SFP:s riksdagsledamöter och därtill fanns bland undertecknarna även sju andra finlandssvenskar, vilket självklart noterades på äktfinskt håll när brevet strax därefter läcktes ut via rikssvensk press.

Initiativet gav snabbt upphov till två motadresser och stämplades som uttryck för finlandssvenskarnas bristande patriotism och ovilja att försvara det finska Finlands territorium. Men faktum är att SFP:s liberala flygel redan före krigsutbrottet 1941 hade förhållit sig kritisk till att Finland band sitt öde vid Tyskland. Partiets anhängare och representanter inom näringslivet kände av tradition starkare för Skandinavien och den anglosaxiska världen än folket i genomsnitt. Dessutom hade partiets yngre kader 1937 grundat det uttalat västligt och demokratiskt sinnade Nyliberala studentförbundet, ur vars led flera av fredsoppositionens och efterkrigstidens ledande SFP:are senare rekryterades.[38]

Försoning och återhämtning

Evakueringar och språkfred

Den 19 september 1944 trädde stilleståndsavtalet mellan Finland och de allierade Sovjetunionen och Storbritannien i kraft. Lättnaden över att det treåriga kriget hade avslutats var självklart stor, men läget förmörkades av avtalets ytterst stränga villkor, som den förlorande parten måste uppfylla i snabb takt. Landavträdelserna skulle verkställas omedelbart och i huvudsak vara slutförda inom åtta dagar, vilket för Karelens del underlättades av att områdets civilbefolkning redan hade evakuerats och det till stora delar hade erövrats av Röda armén. Annat var det med avyttringen av Porkala udd cirka 30 kilometer sydväst om Helsingfors, som Moskva utan förvarning lyfte fram i förhandlingarna och drev igenom trots sega invändningar från finsk sida. I enlighet med avtalets åttonde artikel hyrdes udden och dess uppland ut till Sovjetunionen som flottbas för 50 år. På grund av att ingen var förberedd på detta förlängdes tidsfristen för utrymningen av området med ett par dagar till den 29 september 1944.

När Porkalafrågan dök upp på agendan hade en av Finlands yngre förhandlingsdelegater i ren desperation föreslagit att Sovjetunionen i stället skulle hyra en flottbas på Ålandsöarna. Förslaget avvisades bryskt, men som den finske chefsförhandlaren utrikesminister Carl Enckell befarade skulle Moskvaregeringen se till att detta förhastade erbjudande kom den svenska regeringen till kännedom via dip-

G. A. Gripenberg (1890–1975), som tillhörde en gammal finsk adelssläkt, tjänade sitt land som diplomat. Han verkade under andra världskriget som finskt sändebud i London och Stockholm och var åren 1956–1958 Finlands förste FN-ambassadör i New York.

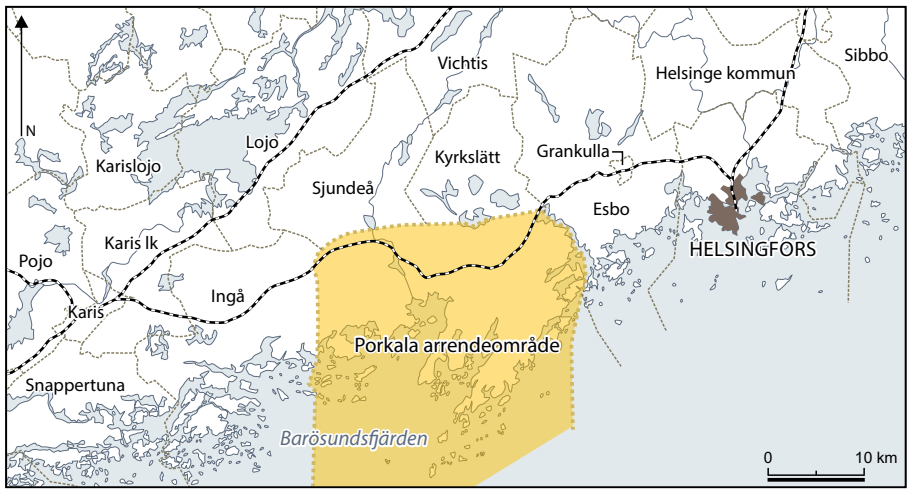
lomatiska mellanhänder. När så skedde i oktober 1944 var den svenske statsministern Per Albin Hansson inte sen att uttrycka sin starka förtrytelse över den finska ”illojaliteten”. Mycket större saker stod dock spel hösten 1944, vilket gjorde att denna blamage veterligen aldrig fick uppmärksamhet på Åland.[1]

I jämförelse med de närmare 600 000 finländare som hösten 1944 var evakuerade långt från sina hemtrakter var evakueringen av Porkalaområdets 5 800 invånare naturligtvis en småsak. Men för dem som själva drabbades var det nästan lika fruktansvärt som för landets övriga evakuerade befolkning. Jag skriver ”nästan” därför att Porkalaborna i motsats till de flesta andra evakuerade fick bosätta sig nära sin gamla hemtrakt och således bättre kunde hålla fast vid sina gamla nätverk och sedvänjor. Porkalaområdets befolkning var helt svenskspråkig och bestod i huvudsak av jordbrukare, fiskare och lokala tjänstemän med familjer. Deras evakuering inleddes genast efter att inrikesminister Ernst von Born kvällen efter undertecknandet av stilleståndsavtalet höll ett kort radiotal på båda språken med sitt karakteristiska stackatouttal, där han läste upp avtalets villkor och manade medborgarna till fortsatt tålamod och offervilja.[2]

Omedelbart därefter läste en färdigt utnämnd evakueringschef upp noggranna direktiv om hur evakueringen av Porkalaområdet skulle verkställas. Först skulle man samla in höstens skörd och transportera bort den tillsammans med alla andra livsmedel, därefter stod boskapen i tur och slutligen, om tiden räckte till, övrigt material. Evakueringen leddes av lokala skyddskårs- och Lotta Svärd-organisationer, som mobiliserade alla tillgängliga värnpliktiga och fordon.

Evakueringen av Porkala udd med omnejd måste ske på tio dagar i slutet av september 1944 och krävde därför att ett stort antal tillgängliga fordon och frivilliga mobiliserades.

Den sovjetiska militärbasen på Porkala udd åren 1944–1956 omspände nästan en tredjedel av Västnylands kust som alltsedan medeltiden har varit svenskspråkig bygd. Avståndet från arrendeområdets östra gräns till Helsingfors centrum var mindre än 20 kilometer.

Även om många evakuerade tvingades lämna efter sig det mesta av sina privata ägodelar slutfördes operationen enligt planerna. Under de första veckorna fick de tillfällig inkvartering på olika håll i grannkommunerna, men så småningom fick de flytta till de ersättande bostäder och hemman som myndigheterna från början hade ställt i utsikt.[3]

En annan förmildrande omständighet för Porkalaborna var att Sovjetunionen återbördade området i förtid 1956. Helt smärtfritt erhöll de forna markägarna ändå inte sin äganderätt. Vissa rättslärda ansåg att området övergått i statens ägo genom de ersättningar som Porkalaborna fått, men efter omständliga utredningar nåddes i augusti 1956 en godtagbar kompromiss, som gick ut på att markägarnas äganderätt återbördades samtidigt som statsmakten fick lösa in vissa områden för försvarsmaktens bruk.[4]

Det bör dock betonas att knappt någon Porkalabo genast efter kriget vågade hoppas på att så snabbt få återvända till sin hembygd. Finland kom betydligt lindrigare undan kriget än till exempel Baltikum och Polen, men jämförde man sitt öde med Sveriges, vilket finländarna ju i första hand gör, såg alltsammans betydligt kärvare ut. En tiondel av landets areal hade gått förlorad, över 95 000 medborgare hade mist livet och därtill skulle man betala ett krigsskadestånd till Sovjetunionen som per capita var vida större än de ersättningar som Ungern och Rumänien förpliktades att betala. Parallellt med detta gällde det att få igång landets ekonomi och normalisera samhällslivet i en situation då yttervänstern hade återfått sina politiska rättigheter och med Moskvas stöd försökte föra Finland närmare östlägret.

Dessa utmaningar var också orsaken till att den av kriget påtvingade språkfreden, trots många fortsatta friktionsytor mellan språkgrupperna, inte tilläts att på

nytt övergå i en öppen konflikt såsom efter 1918. Ett tidigt uttryck för denna mer stabila språkförsoning erhölls i december 1944 då regeringen mottog ett utförligt betänkande av en språkfredskommitté, som hade blivit utsedd redan våren 1941. Kommitténs arbete hade fördröjts av vissa grundläggande motsättningar mellan dess samlingspartistiske ordförande, professor Kyösti Haataja, och SFP:s representanter i kommittén. Haataja hade med stöd av kommitténs finskspråkiga medlemmar kritiserat bruket av ordet ”finländare” för att det på ett onödigt sätt skapade missämja mellan språkgrupperna, eftersom det upprätthöll fördomar om att den svenskspråkiga befolkningen ”blott till det yttre och officiellt men icke andligt hör till Finlands folk”.[5]

Denna tolkning hade onekligen varit svår att acceptera för kommitténs svenskspråkiga medlemmar. Endast två år tidigare hade fullmäktige för Svenska Finlands folkting rekommenderat för Finlands svenska publicistförbund att man systematiskt skulle använda begreppsparet ”finländare” och ”finlandssvensk” för att skapa reda och konsekvens i språkbruket. Men när förväntningarna på ett kompromissbeslut hastigt steg hösten 1944 föll man till föga och ställde sig officiellt bakom betänkandets rekommendation att ordet ”finländare” borde ”uteslutas från språkbruket”.

Eftergiften var dock inlindad med vissa reservationer och motstridiga argument, som gjorde rekommendationen svår att tillämpa. Å ena sidan medgav kommittén att det alltjämt kunde finnas tvingande skäl att operera med begreppet, till exempel då det gällde att beteckna landets skriftliga kultur i sin helhet. Å andra sidan ansågs begreppet olämpligt eftersom det övertagits från ryskt språkbruk, ett argument som inte var politiskt korrekt i en situation där man systematiskt eftersträvade att normalisera östrelationerna. Det mest motstridiga i resonemanget var dock att kommittén inte hade invändningar mot att man använde benämningen ”finlandssvenskar” för att framhäva språkgruppens ”autonoma ställning som nationalitet”.[6]

Ett annat resonemang som föranledde diskussioner i offentligheten var att kommittébetänkandet ifrågasatte behövligheten av Svenska Finlands folkting. Kritikens udd riktades här mot kommittémedlemmen Leo Ehrnrooth, som själv tidigare hade varit ordförande i Folktinget men nu var beredd att nedmontera hela institutionen i språkfredens namn trots att äktfinskheten enligt *Vasabladet* fortfarande frodades på många håll i samhället.[7] Mycket tyder på att Ehrnrooth och kommitténs andre svenskspråkige representant J. O. Söderhjelm hade kommit fram till att Folktinget kunde ifrågasättas i detta sammanhang för att uppnå resultat i viktigare frågor. Det allmänna budskapet i betänkandet var nämligen att Finland hade en välfungerande språklagstiftning och att kriget hade skingrat vissa fördomar som tidigare hade rått inom båda språkgrupperna. En återkommande rekommendation var därför att landets språkförhållanden hellre skulle regleras rundhänt än njuggt, vilket självklart var något som gynnade den svenskspråkiga minoriteten.[8]

Denna rekommendation till generositet blev också vägledande för den finländska språkpolitiken efter kriget. Begreppet ”finländsk” rensades således inte

bort ur språkbruket utan fick tvärtom större spridning än någonsin i offentligheten, och i dess efterföljd slog även begreppet ”finlandssvensk” på allvar igenom i språkbruket. Folktinget fortsatte likaså sin verksamhet och kom redan våren 1945 att aktivera sig under beredningen av jordanskaffningslagen, då vissa förslag hotade att rubba språkförhållandena i svenskbygderna. Detta upplevdes dock inte som ett svek mot den konsensus som hade lett fram till språkfredskommitténs betänkande.

Som så ofta spelade betänkandets rekommendationer och faktaunderlag en mindre roll än den politiska signal som slutförandet och överräckandet av det till regeringen innebar för landets språkklimat och språkpolitik i allmänhet. Ett konkret uttryck för detta var att statsmakten tillmötesgick språkfredskommitténs förslag om en utökning av antalet svenskspråkiga professurer vid landets tvåspråkiga högskolor. Efter diverse tilläggsutredningar och interna omröstningar i de berörda högskolorna reserverades i 1948 års statsbudget anslag för inrättande av sju nya svenska professurer vid Helsingfors

Järnvägen mellan Helsingfors och Åbo gick åren 1944–1956 tvärs genom den sovjetiska militärbasen på Porkala, och på denna sträcka måste personvagnarnas fönster vara övertäckta. Här täcks fönstren över på Köklax station i Esbo.

universitet och två vid Tekniska högskolan, vilket sannerligen inte kunde ha skett under trettiotalets språkstrid.[9]

Nykoloniseringens utmaningar

Den största utmaningen med tanke på den under krigstiden etablerade språkfreden blev trots allt beredningen av ovannämnda jordanskaffningslag. Detta knippe av lagar reglerade i första hand anskaffningen av ersättande jord till de jordbrukare och fiskare som mist sina ägor på grund av landavträdelserna till Sovjetunionen. Det stora flertalet av denna bondebefolkning på cirka 230 000 personer kom från det förlorade Karelen, och när hela processen var slutförd 1947 hade över 40 000 evakuerade familjer erhållit ersättande jordägor på olika håll i Finland. Därtill gav lagknippet möjligheter för frontsoldaternas familjer att lösa in bostadslotter eller odlingsmark samt för övriga småbrukare att erhålla eftertraktad tilläggsjord, vilket ledde till uppkomsten av ytterligare 75 000 nya jordlägenheter eller nyröjningar.[10]

Finland var den enda stat i Europa som på detta konkreta sätt skapade utrymme för sina evakuerade medborgare. För landets svenskspråkiga befolkning medförde denna omsorg dock vissa komplikationer. Strax före nyår 1945 inledde regeringen sin beredning av jordanskaffningslagen som stipulerade att alla jordbrukshemman med över 25 hektar åker var förpliktade att avträda mark för ändamålet enligt en stigande skala. Hade hemmanet 25 hektar lantbruksjord skulle 10 procent av den överlåtas, men var motsvarande areal till exempel mellan 100 och 200 hektar steg överlåtelseplikten till 40 procent.

Statsminister Paasikivi motsatte sig överlåtelsen av existerande lantbruksjord med hänvisning till att den försämrade hemmanens produktivitet, och förordade att jordbehovet i första hand skulle tillgodoses genom nyröjningar. Regeringens majoritet körde över honom i denna fråga, men när det gällde lagens tillämpning i svenskbygderna drev Paasikivi kraftfullt igenom en särskild språkparagraf, 92 §, som var i linje med hans grundsyn i frågan och syftade till att förhindra en förfinskning av svensk- eller tvåspråkiga kommuner.

Enligt paragraf 92 fick överlåtelsen dock inte ske så att den ekonomiska förlusten blev ”mindre för svenskspråkiga jordägare än för andra jordägare”. De svenskspråkiga jordägarna skulle fullfölja sin ekonomiska förpliktelse genom att antingen själva röja ny mark eller bekosta en nyröjning som motsvarade 150 procent av den areal som de annars hade tvingats överlåta. Paragrafen kritiserades i riksdagen för att den var orättvis mot finskspråkiga jordbrukare, eftersom de inte erbjöds samma möjlighet att hålla sina lantbruksarealer intakta och sköta sina förpliktelser med reda pengar. Men ytterst få grep denna gång till äktfinska argument, vilket sammanhängde med att man ville undvika en ny språkstrid som kunde skada landets just då livsviktiga relationer till Sverige. Detta argument utnyttjades också medvetet av Paasikivi då han påminde riksdagen om att den rikssvenska pressen noggrant följde lagens beredning via sina finlandssvenska korrespondenter. Den svenska regeringen tog visserligen inte i något skede ställning i frågan, men enligt Paasikivi hade Finland inte råd att stöta sig med den riks-

svenska opinionen i en situation där man i snabb takt skulle uppfylla stilleståndsavtalets tunga förpliktelser.

Paasikivi fick i denna fråga stöd inte enbart av SFP:s ministrar utan även av justitieminister Urho Kekkonen och sina socialdemokratiska ministrar. Den 27 mars 1945 godkände riksdagen med rösterna 92 mot 75 hela den uppsättning lagar som har gått till historien som jordanskaffningslagen. Därmed var saken dock långt ifrån slutbehandlad. Redan under följande månad väcktes två riksdagsmotioner i syfte att inskränka på språkparagrafen. Bägge avslogs men bidrog till att frågan regelbundet dök upp på riksdagens agenda och ännu försommaren 1947 gav upphov till en ny motion. Den avslogs i likhet med de föregående efter kraftfulla insatser av Paasikivi, som då i egenskap av president kunde meddela att han under inga omständigheter ämnade stadfästa lagändringen.

En tvistefråga blev hur mycket språkgruppernas relativa storlek fick förändras utan att man bröt mot det i språkparagra-

fen stipulerade, mycket vaga förbudet mot en ”förändring av kommunens språkliga karaktär”. Sommaren 1945 fattades de flesta besluten om jordöverlåtelserna. Flertalet av de evakuerade karelarna fick ersättande jord i södra Finlands finskspråkiga regioner, speciellt i norra Nyland och södra Tavastland, där deras andel av alla hemman slutligen steg till närmare en femtedel. Men när det gällde en kolonisering längre söderut och västerut stötte man snabbt på språkparagrafens restriktioner. Sommaren 1946 försökte regering-

En del av de evakuerade karelarna placerades sommaren och hösten 1944 tillfälligt i svenska Österbotten. Karelska ägodelar och transportlådor i den svenska kustkommunen Vörå.

en driva igenom att nykoloniseringen av svenska kommuner fick förskjuta styrkeförhållandena mellan språkgrupperna med högst fyra procent. Detta godtogs dock inte av Paasikivi som framgångsrikt försvarade SFP:s krav på att procentsatsen skulle vara två, vilket också blev regeringens beslut och den grundläggande principen för koloniseringen av svenskbygderna.[11]

I praktiken var det ofta svårt att hålla fast vid en så låg gräns eftersom det krävde att jordägarna i stället förmådde betala för de nyröjningar som lagen föreskrev. Därför sköttes överlåtelseplikten vanligtvis så att man avstod en del av jorden för så kallade frontmannaparceller åt bygdens egna frontveteraner samt för mindre nybildade jordbruksenheter, och därefter betalade den resterande summan i reda pengar. Sådan blev lösningen också för flertalet av de större gods som fanns på många håll i den nyländska kustbygden. Ett ganska typiskt exempel på detta var hur fem storgods i den östnyländska kommunen Pernå fyllde sina förpliktelser. Godsens sammanlagda lantbruksjord var över 2 100 hektar, vilket enligt jordanskaffningslagens progressiva skala betydde att de var förpliktade att överlåta 54 procent av denna areal. Men genom ersättande jord, nyröjning och kontant ersättning lyckades godsägarna sänka detta bortfall till 28 procent (600 hektar), vilket blev en räddning för godsens ekonomiska bärkraft också på längre sikt.[12]

Pernå fick för övrigt stor uppmärksamhet i samband med nykoloniseringen. Två av kommunens fem storgods, Stor-Sarvlaks och Tjusterby gårdar, sköttes av de ledande SFP-politikerna Ernst von Born och Kurt Antell, som vardera engagerade sig aktivt för att driva igenom jordanskaffningslagens språkparagraf. Detta väckte irritation inte enbart bland sådana borgerligt sinnade riksdagsmän som ansåg att deras omsorg om de svenska kommunernas språkförhållanden var överdriven. Motsvarande reaktioner gjorde sig också gällande inom vänsterpartierna. Även om dessa i princip alltjämt förhöll sig avmätt till språkfrågan misstänkte många att ”baronerna” i praktiken inte skyddade det svenska språket utan sina egna gods.

Irritationen bidrog till att riksdagsmän som drev de evakuerade karelarnas sak hösten 1946 började kräva att ett antal stora gods i västra Pernå skulle ombildas till en särskild kommun för evakuerade fiskare och jordbrukare från Björkö vid inloppet till Viborgska viken. I februari 1947 väckte socialdemokraten Eeno Pusa och agraren Juho Niukkanen en motion om bildandet av en sådan kommun under namnet Merikoivisto, som skulle omfatta totalt 95 kvadratkilometer av västra Pernå varav runt en fjärdedel var åkerareal. Förslaget understöddes av nykolonisationens administratörer, som fortfarande var pressade att hitta ersättande jord till de evakuerade. Till saken hörde också att organisationen leddes av den äktfinske och till sin härkomst karelske agrarpolitikern Veikko Vennamo. Genom att bilda en helt ny kommun kunde man elegant kringgå jordanskaffningslagens språkparagraf.

Motionen väckte naturligtvis oro bland Pernåborna och utmynnade i att både SFP:s partiledning och Folktinget inledde en energisk motkampanj. I mitten av mars 1947 överräckte en särskild Pernådeputation en adress till president

MERI-
KOIVISTO

Onko aloitte hyvin perusteltu?

Pernajan kartta.

Sommaren 1947 uppmärksammade den politiska veckotidskriften *Suomen Kuvalehti* förslaget om en nykolonisering där den evakuerade befolkningen från Viborgska vikens kust skulle bosätta sig i den östnyländska kommunen Pernå.

Paasikivi, där man framhävde att motionen innehöll ett antal fel om kommunens jordägande- och befolkningsförhållanden, stred mot ”mindretalets rättigheter” och var ett medvetet försök att kringgå språkparagrafen. Paasikivi kunde genast konstatera att han stödde deputationens sak och ämnade göra vad han kunde för att ”den skulle få en för eder tillfredsställande utgång”. Samma lugnande besked erhölls från huvudstadens borgerliga dagstidningar *Helsingin Sanomat* och *Uusi Suomi*, som betecknade motionen som mindre genomtänkt av både politiska och juridiska skäl. Det sistnämnda framhävde även före detta presidenten K. J. Ståhlberg i sitt sakkunnigutlåtande i mars 1948 när lagberedningen var nästan färdig i riksdagsutskotten.[13]

Det inrikespolitiska trycket gjorde dock att motionen fick understöd i riksdagen och avancerade till omröstning, men på grund av ett stundande riksdagsval förföll den och gav upphov till en ny näraå identisk motion sensommaren 1948. Lagberedningen måste således inledas på nytt, men denna gång hade riksdagens hållning i frågan blivit till den grad avkyld att den förkastade motionen i den tredje och avgörande behandlingen i juni 1951. Därmed var Merikoivistofrågan definitivt ett avslutat kapitel. Det stora flertalet av de evakuerade karelska jordbrukarna hade redan fått ersättande jord på andra håll. Dessutom hade en stor del av det politiska etablissemanget blivit övertygat om att tiden nu var mogen att i allt högre grad styra arbetskraften till industri- och tätorter.

Merikoivistofrågan blev i praktiken den sista stora politiska tvisten om jordreformer i Finlands historia. Jordreformerna hade spelat en stor roll i nästan alla östeuropeiska stater som blev självständiga efter första världskriget. Detta var nämligen det enda effektiva sättet att genomföra

betydande inkomstöverföringar i denna del av Europa, som fram till andra hälften av 1900-talet bestod av övervägande agrara samhällen. Efter andra världskriget förändrades situationen snabbt. De övriga östeuropeiska staterna omvandlades till sovjetiska satellitstater, vars privata jordinnehav förstatligades och agrara arbetskraft raskt styrdes över till industriella näringar. I Finland fördröjdes denna urbanisering av en ny jordreform, det vill säga av nykoloniseringen av den evakuerade befolkningen. Men när landets ekonomi på 1950-talet gick in i en ny högkonjunktur vidtog en snabb urbanisering och konstruktionen av en välfärdsstat, som i ökande utsträckning bekostades genom progressiv inkomstbeskattning, statsmaktens nya resurs i socialpolitiken. Därmed miste jordreformerna också sin politiska betydelse och laddning i språkfrågan.

Inre och yttre VSB-fördrag

Även i övrigt dikterades levnadsvillkoren för Finlands folk fortsättningsvis av stormaktspolitiken och dess effekter på världsekonomin. Denna större kontext gällde självklart också för landets svenskspråkiga befolkning, vars existensvillkor hade blivit mycket annorlunda om Röda armén hade lyckats ockupera hela landet och omvandla det till en socialistisk folkrepublik. Den 2 september 1944 skrev Mannerheim ett artigt brev till Hitler i vilket han försvarade Finlands beslut att sluta en separatfred med Sovjetunionen. Enligt Mannerheim var landets befolkning så liten att den i motsats till det tyska folket lätt kunde fördrivas och utrotas om landet ockuperades. Detta var en överdrift, även om Röda arméns intåg onekligen skulle ha lett till stor förstörelse och mänsklig misär, inklusive deporteringar och arkebuseringar i mängd. För landets svenskspråkiga befolkning hade ett kommunistiskt Finland inneburit en total kollaps, eftersom dess lagstadgade rättigheter antingen hade slopats eller mist sin betydelse. Makthavarna i Moskva skulle nämligen i likhet med sina kejserliga föregångare säkert ha insett att landets svenskspråkiga kulturkrets var särskilt mottaglig för västliga intryck och därför inte enbart ha nedmonterat en stor del av språkgruppens institutioner, utan också ha förhindrat alla kontakter över Bottniska viken.

Vill man driva detta kusliga kontrafaktiska resonemang vidare är det uppenbart att en stor mängd finlandssvenskar i synnerhet från Österbotten skulle ha försökt fly över havet till Sverige, men huruvida de skulle ha lyckats med det är osäkert. Tilläggas bör att även det finskspråkiga Finland självfallet skulle ha skadats allvarligt av ett från Moskva styrt kommunistiskt Finland. Ryskan skulle ha ersatt svenskan som offentligt språk, och i takt med att en allt större andel av den högsta tjänstemannakåren hade kommit att bestå av ryssar eller ryskspråkiga kommunister skulle finskan ha trängts undan till samhällets lägre och mera perifera sfärer.

Den senkomna insikten om att detta i värsta fall kunde bli Finlands öde hade onekligen en stark effekt på flera av landets inflytelserika äktfinnar, som redan i slutet av kriget hade frångått sina tidigare krav i språkfrågan och inlett ett långsiktigt samarbete med representanter för Svenska folkpartiet. Trycket från öst gjorde att de alltmer sällan upplevde landets svenskhet som ett irritationsmoment eller

hot mot finskheten, utan snarare som ett livsviktigt band västerut. En nyckelperson i detta sammanhang blev den tidigare ytterst explicite äktfinnen och agraren Urho Kekkonen, som 1943 hade knutit nära förbindelser med den fredsoppositionella grupperingen inom SFP och kom att fortsätta detta samarbete under hela sin politiska karriär. Det medförde att SFP hörde till de partier som fortfarande var utrikespolitiskt salongsfähiga när kriget var över. Den första tydliga signalen om detta kom senhösten 1944 då Paasikivi bildade en bred regeringskoalition i vilken förutom socialdemokrater, agrarer och framstegspartister även ingick SFP:arna Ralf Törngren och Åke Gartz.

Båda hade engagerat sig i fredsoppositionen, och i Törngrens fall blev utnämningen den första i en räcka ministeruppdrag under resten av 1940-talet och stora delar av 1950-talet. Till saken hörde att den socialliberale Törngren hade invalts i riksdagen 1936, det vill säga samtidigt som den nästan jämnårige Kekkonen. Försommaren 1945 efterträdde han Ernst von Born som ordförande för SFP. Vid det laget hade Törngren också axlat posten som finansminister, vilket bidrog till att han under de följande tre åren skulle stå i nästan daglig kontakt med statsminister Paasikivi och dennes högra hand, justitieminister Kekkonen.[14]

Vid sidan av alla stora ekonomiska beslut i anslutning till landets återuppbyggnad och betalningen av krigsskadeståndet drev Törngren under denna regeringsperiod målmedvetet på grundandet av ett svenskspråkigt län i Österbotten. Tanken på ett sådant län hade lyfts fram redan hösten 1918, men hade trots en positiv inställning till saken även bland många finskspråkiga politiker aldrig lett till ett lagförslag. Hösten 1944 återuppväcktes idén av styrelsen för SFP:s lokalavdelning i Vasa och följande vår inlämnade partiets riksdagsgrupp ett lagförslag om att bilda ett nytt län av landskapets svensk- och tvåspråkiga kommuner. Motiveringen var att Vasa län var för vidsträckt och att det svenskspråkiga Österbotten bildade ett enhetligt bosättningsområde med sina över 108 000 svenskspråkiga och drygt 37 000 finskspråkiga invånare.

Motionen låg såtillvida i tiden att riksdagen samtidigt tog till behandling en regeringsproposition om att öka antalet län från tio till elva. Båda lagförslagen stötte dock på patrull i riksdagens grundlagsutskott, som betonade att en svenskspråkig länsförvaltning skulle ha skapat besvär i städerna Vasa och Gamlakarleby, som båda hade finskspråkig majoritet. Statsminister Paasikivi stödde entydigt förslaget om ett svenskt län och såg tillsammans med Törngren till att hans regering samma sommar framlade en ny proposition om att utöka länen till 13, i vilken även förslaget om ett svenskt län med Korsholm strax utanför Vasa som residensort fanns inbakat.

Beredningen av lagförslaget fortsatte nu med större pondus i riksdagen, men ändå alltför trögt för att leda till önskat resultat. Socialdemokraterna hade i början stött planerna på ett svenskt län. Ju längre tiden led desto fler blev dock tvivlarna bland dem, då länsreformens kostnader och konsekvenser för bygdens finskspråkiga befolkning började klarna. Bygdens två finskdominerade städer Vasa och Gamlakarleby hade lämnats utanför det planerade länet, men inte heller det övertygade de alltmer skeptiska Socialdemokraterna,

J. E. Hästbacka (1872–1951), bankdirektör i Terjärv och under tre decennier riksdagsledamot för Svenska folkpartiet, höll i flera frågor sin egen linje trots starka påtryckningar från det egna partiet.

som dessutom fick uppbackning för sin kritiska hållning av en av SFP:s egna riksdagsmän, den österbottniske veteranpolitikern Johan Emil Hästbacka.

Denne hade redan sommaren 1945 förutspått att länet skulle öka friktionen mellan landskapets språkgrupper och kom under lagberedningen därtill att peka på de ekonomiska belastningar som det skulle medföra. Detta väckte så stark irritation inom SFP att man föreslog att han skulle uteslutas ur partiets riksdagsgrupp. Även om detta inte kom att ske utpekades Hästbacka sedermera i offentligheten som den stora syndabocken efter att lagen fått vila över nyval och i november 1948 fallit med klara siffror i en avgörande röstning. Hästbacka deltog visserligen inte i denna omröstning eftersom han fallit ur riksdagen i valet föregående sommar på grund sitt envisa motstånd mot det svenska länet. Bitterheten kände ändå inga gränser och *Hufvudstadsbladets* ledare lät förstå att han rentav bidragit till att en ”äktfinsk rabies” åter fått spridning i riksdagen. Ett sista försök att få Korsholms län till stånd gjorde SFP:s riksdagsgrupp så sent som 1951, men denna gång stötte motionen på motstånd redan i grundlagsutskottet.[15]

J. E. Hästbackas sorti från riksdagen skedde med andra ord i mindre glamorösa tecken. Hans vedersakare inom SFP gjorde gällande att hans negativa hållning mot Korsholms län hade berott på ålderssvaghet. Detta dementerades energiskt av honom själv, och faktum är att hans argument delades av många finska riksdagsmän som i andra frågor stött finlandssvenska särintressen i rikspolitiken. Till saken hörde dessutom att den framgångsrike bonden och affärsmannen Hästbacka även flera gånger tidigare under sin trettioåriga karriär som parlamentariker modigt hade hållit fast vid sin ståndpunkt trots hårt politiskt tryck från det egna lägret. Det mest uppmärksammade fallet inträffade 1930, då han utan hänsyn till sin politiska förankring i partiets Lapposinnade storbondefalang kraftfullt tog avstånd från dess lagöverträdelser och sällade sig till partiets Lappokritiska falang. Motsvarande principfasta och envisa individer fanns självklart även inom de andra riksdagsgrupperna. Inom SFP var hans gelike i detta avseende juristen Ernst Estlander, som under sin nästan lika långa tid i riksdagen otaliga gånger hade hamnat i konflikt med både sin egen riksdagsgrupp och flertalet av de öv-

riga parlamentarikerna på grund av sin orubbliga laglighetslinje.[16]

Efterkrigstidens stormaktspolitiska realiteter gav dock inte mycket utrymme för konstitutionell orubblighet. Detta hade kommit fram redan vintern 1944–1945 då regeringen såg sig tvungen att fatta flera beslut som stred mot giltig lag, men var nödvändiga för att fullfölja stilleståndsfördragets villkor och bevara samhällslugnet. Följande stora avsteg från lagens bokstav gjordes sensommaren 1945 då regeringen drev igenom en retroaktiv lag om krigsansvarighet, varefter landets politiska ledning under krigsåren 1940–1944 ställdes inför rätta. Kravet på en sådan rättegång hade förts fram av folkdemokratiska riksdagsmän redan i januari 1945, och eftersom de stöddes av den sovjetledda kontrollkommission i Helsingfors som övervakade stilleståndsfördragets verkställande, ansåg Paasikivis regering det bäst att handla innan Stalin i stället beslutade att arrangera rättegången i Moskva. Segermakterna hade nämligen vid sitt toppmöte i Potsdam sommaren 1945 enats om att de besegrade staternas beslutsfattare skulle ställas till svars för kriget. Inget talade för att de var beredda att göra ett undantag i Finlands fall. Regeringen hänvisade därför i sin proposition till stilleståndsfördragets 13:e artikel, i vilken Finland förband sig att ställa inför rätta och döma personer som gjort sig skyldiga till krigsförbrytelser.

Det råder ingen tvekan om att majoriteten av finländarna var negativa till beslutet att ställa de krigstida beslutsfattarna inför rätta. Undantaget utgjordes av förståeliga skäl av den på nytt legaliserade politiska yttervänstern, vars partiledning hade suttit fängslad genom hela kriget. Här sågs krigsansvarighetsprocessen som både moraliskt nödvändig och politiskt nyttig, eftersom man därigenom kunde röja undan det gamla etablissemanget och jämna marken för en stegvis övergång till ett socialistiskt Finland. Därmed inte sagt att den krigstida politiken skulle ha bejakats helhjärtat av resten av befolkningen. Socialdemokraterna hade lojalt suttit kvar i regeringen trots sin uppenbara avsmak för Hitlers Tyskland, och även inom SFP hade de flesta intagit en avmätt hållning till vapenbrödraskapet. Men i brist på bättre alternativ hade båda grupperingarna endast yrkat på att skyndsamt bryta banden med Tyskland och normalisera relationerna till Sovjetunionen.

Det sistnämnda motivet bidrog också till att ledamöter från både SFP och Agrarförbundet strax efter midsommaren 1945 undertecknade en interpellation initierad av parlamentariker inom yttervänstern, där regeringen uppmanades att vidta kraftigare åtgärder mot krigsårens beslutsfattare. De försökte därigenom förhindra att kommunisterna monopoliserade frågan och tvingade fram en rättegång. Men denna avvärjningstaktik lyckades som sagt inte, och drygt två månader senare såg riksdagens majoritet sig tvungen att gå emot folkopinionen och godkänna en sådan retroaktiv rättskipning. Många såg detta som en utrikespolitisk nödvändighet, eftersom det innebar att statsmakten självkritiskt granskade sitt handlande under krigsåren och därigenom signalerade till segermakterna att man hade inlett en ny era i landets politiska kultur.

Följden var att SFP i likhet med de andra partierna utsåg sin egen representant i den politiskt tillsatta domstol

som skulle fastställa domarna. Uppdraget gick till Tor Therman, rektor för Tölö svenska samskola, som hade hört till SFP:s fredsopposition och därför var beredd att delta i detta politiska skådespel. Att det handlade om en tung uppoffring blev snabbt klart. Domstolsmedlemmarna utsattes bakom kulisserna för regelrätta hatkampanjer, och efter att de föga överraskande kungjort sina fällande domar över de åtta åtalade politikerna stämplades de som fega opportunister och undfallenhetsmän.[17]

Juridiskt sett var domsluten självklart regelvidriga, och till saken hörde att de ytterligare skärptes på kontrollkommissionens fordran. Granskar man dem ur säkerhets- och utrikespolitisk synvinkel var de emellertid helt i enlighet med den linje som Paasikivi hade utstakat i sitt tal på självständighetsdagen 1944 och som skulle bli både hans och efterföljaren Urho Kekkonens rättesnöre som republikens president. Linjens hårda kärna var att Finland hädanefter under inga omständigheter fick bedriva en utrikespolitik som var oförenlig med Sovjetunionens intressen. Syftet var ingalunda att alliera sig med den stora grannen i öster. Tvärtom kunde Finland undgå en sådan allians genom att övertyga Moskva om att länderna framöver inte skulle råka i konflikt med varandra. Denna övertygelse delades också av SFP:s nya partiledning, som i både ord och handling stödde Paasikivis politik och i gengäld kunde räkna med hans orubbliga stöd i aktuella språkpolitiska frågor.

Finland som finskast

Realpolitikens drivkrafter

Att Paasikivi kunde ge Finlands svenska befolkning ett starkt stöd sammanhängde också med att den politiska stämningen i den efterkrigstida riksdagen av två skäl var tydligt annorlunda än i mellankrigstidens riksdag. Yttervänsterns starka återinträde i riksdagen innebar att de borgerliga partierna krympte i storlek och blev mer benägna att tillmötesgå samhällsminoriteter såsom finlandssvenskarna. Dessutom blev sovjetfientliga och fascistoida åsikter totalt bannlysta i det offentliga livet vilket lade sordin också på mer moderata former av nationalism, framhävde behovet av okomplicerade relationer till Sverige och gav utrymme för en större generositet i språkfrågor. Socialdemokraternas hållning i språkfrågan var av tradition försonlig, och eftersom de hädanefter skulle konkurrera också med folkdemokraterna om den svenskspråkiga arbetarklassens röster ökade deras beredskap att stödja svenska frågor ytterligare – åtminstone så länge de inte gick stick i stäv med en socialistisk samhällssyn.

Något som likaså underlättade bevakningen av den svenskspråkiga befolkningens intressen var att det i slutet av 1940-talet fanns flera profilstarka finlandssvenskar inom den politiska vänstern, som effektivt ifrågasatte den sega stereotypin att de alla var ”svenska talande bättre folk”, det vill säga minst medelklass och rejält förmögnare än finländare i genomsnitt. Den färgstarkaste av dem var den forne fredsoppositionelle socialdemokraten Atos Wirtanen, som 1947 anslöt sig till folkdemokraterna och vid sidan av sitt uppdrag som riksdagsman var chefredaktör för deras svenskspråkiga språkrör *Ny Tid*. Den mångsidigt intellektuelle Wirtanen rörde sig suveränt också i konstnärskretsar, vilket ledde till att flera av tidens främsta yngre finlandssvenska författare såsom Tove Jansson, Ralf Parland och Jörn Donner medverkade i tidningen under hans period som chefredaktör. Detta samarbete fick sedermera också politiska konsekvenser, eftersom de vänsterorienterade litterära kretsarna på 1960-talet skulle bereda vägen för en bredare anslutning till den politiska vänstern från den finlandssvenska samhällselitens sida.[1]

I rikspolitiken blev den stora finlandssvenska gestalten på vänsterflygeln dock socialdemokraten K.-A. Fagerholm (1901–1984). Han hade suttit i riksdagen sedan

1930 och varit socialminister under de tunga krigsåren, men hade hösten 1943 tvingats avgå på grund av sin kritik av de tyska vapenbrödernas brutala ockupationsstyre i Danmark och Norge. Det föll sig således naturligt att han i likhet med Wirtanen anslöt sig till fredsoppositionen och efter kriget tog avstånd från de partibröder som under den alltjämt inflytelserike Väinö Tanners ledning var ovilliga att ingå ett valförbund med den återuppståndna yttervänstern inför riksdagsvalet 1945.

Denna samarbetsvilja gjorde honom politiskt acceptabel utanför sitt eget parti och bidrog till att han efter valet utsågs till riksdagens talman. Med undantag av två kortare avbrott som statsminister stannade han på denna post i nästan 14 år och etablerade sig snabbt som en av Paasikivis närmaste medhjälpare i både inrikes- och utrikespolitiken. Fagerholm hade sedan 1930-talet deltagit aktivt i den skandinaviska arbetarrörelsens samarbetsorganisationer. Den vägen knöt han nära band med flera politiker som efter kriget blev regeringschefer. Av dessa kontakter blev vänskapen med Tage Erlander, Sveriges statsminister åren 1946–1966, utan jämförelse viktigast.[2]

Sommaren 1948 axlade Fagerholm uppdraget som statsminister för en socialdemokratisk minoritetsregering. Att detta skulle bli utfallet av 1948 års riksdagsval trodde knappast någon ännu föregående höst då Finlands regering första gången tvingades ta ställning till en sovje-

K.-A. Fagerholm, finlandssvensk socialdemokrat och trefaldig statsminister, var en hängiven nordist som upprätthöll nära band till sina svenska partibröder, framför allt via Sveriges långvarige statsminister Tage Erlander. Fagerholm (t.v.) och Erlander vid Nordiska rådets öppningssammanträde i Oslo 1958.

Sovjetunionens utrikesminister Vjatjeslav Molotov undertecknar det finsk-sovjetiska fördraget om vänskap, samarbete och ömsesidigt bistånd i Moskva den 6 april 1948. Rakt bakom står Stalin och till vänster om denne statsminister Mauno Pekkala, som undertecknade avtalet för Finlands del.

tisk invit om ett försvarsförbund. Initiativet var illavarslande. Andra världskrigets segermakter hade delats i två fientliga läger, och efter att Sovjetunionen cementerat sitt grepp om hela östra hälften av Centraleuropa riktade Stalin sina blickar mot Finland, vars position på kalla krigets politiska karta var udda. Landet hade inte ockuperats av Röda armén. Men genom stilleståndsfördraget 1944 och Parisfreden 1947 hade Finland till den grad tvingats tillmötesgå Moskvas säkerhetsintressen att det kunde betecknas som ett annex i norr till den breda sovjetiska buffertzonen i Europa. Detta räckte dock inte för Stalin som såg framför sig en allt starkare militär polarisering och därför ville binda Finland till sitt läger mer permanent genom ett regelrätt försvarsförbund.

Ett sådant beroendeförhållande stred dock klart mot Finlands nationella intressen, som alltsedan 1809 hade handlat om att med alla medel undvika en integration med Ryssland. Paasikivi som hade avancerat till president försökte därför först skjuta upp behandlingen av frågan. Efter att han vårvintern 1948 hade fått en personlig invit av Stalin om att ingå ett liknande försvarsförbund som Ungern och Rumänien hade slutit med Sovjetunionen kom han dock fram till att ett fördrag av något slag var nödvändigt. Men det borde på väsentliga punkter vara annorlunda än dessa avtal. Man skulle förbinda sig att avvärja alla anfall som riktades mot Finland eller mot Sovjetunionen genom finskt territorium, men behovet av militär hjälp från sovjetisk sida måste konstateras av båda parter.

Paasikivi kunde i denna fråga luta sig tillbaka på sin gammalfinske lärofader J. R. Danielsson-Kalmaris stora tes om att Rysslands säkerhetspolitiska intresse för Finland primärt var av defensiv natur. Lyckades man övertyga de ryska makthavarna om att S:t Petersburgs – eller från 1924 Leningrads – befolkning inte hotades av anfall via Finska viken, var ett stabilt och gott grannskap mellan län-

derna således fullt möjligt. Att samma tanke hade dykt upp på nytt inom fredsoppositionen åren 1943–1944 var inte så märkligt med tanke på grupperingens nära kontakter med Paasikivi. Svenska folkpartiets riksdagsgrupp stödde följaktligen Paasikivis beslut att inleda förhandlingar och utarbetade inför dessa på hans önskemål en promemoria, där man underströk att behovet av militärt samarbete måste konstateras ömsesidigt och fick gälla endast finskt territorium.[3]

Detta blev även det bärande elementet i det finsk-sovjetiska *fördraget om vänskap, samarbete och ömsesidigt bistånd* som undertecknades i Moskva i överraskande jovialiska tecken den 6 april 1948. Överraskande därför att många hade befarat att Stalin inte skulle godkänna Paasikivis krav på att utesluta ett ensidigt sovjetiskt diktat om när ett militärt samarbete var nödvändigt. För Stalin räckte detta dock bra. Fördraget förpliktade Finland att med alla tillgängliga medel avvärja väpnade anfall som riktades mot dess territorium eller via det mot Sovjetunionen. I klarspråk innebar det att Finland skulle fungera som sovjetisk buffertzon, vilket fick de finska reservationerna i avtalet att framstå som blåögda och gjorde att många västliga observatörer befarade att Finlands självständighet nu var på upphällningen.[4]

Paasikivi stannade hemma men satsade mycket energi på att tillsammans med riksdagsgrupperna finslipa formuleringarna i fördraget. Medan förhandlingarna ännu pågick i Moskva kallade han hem den finska delegationens juridiska experter Urho Kekkonen och J. O. Söderhjelm för att försäkra sig om att det var klart uttryckt att behovet av ett militärt samarbete måste konstateras av båda parter. Ett annat viktigt tillägg var en formulering i avtalstextens ingress om att Finland önskade hålla sig utanför eventuella stormaktskonflikter. Även detta tillägg accepterades av Stalin, och några veckor efter att avtalet hade undertecknats i Moskva godkändes det av Finlands riksdag med betryggande majoritet.[5]

I efterhand är det lätt att konstatera att det sedermera tre gånger förnyade VSB-fördraget (1955, 1970, 1983) på ett avgörande sätt gav stadga åt de finsk-sovjetiska relationerna och befäste president Paasikivis och hans efterföljare Kekkonens utrikespolitiska trovärdighet. Samtiden såg dock inte saken alls lika klart, vilket gjorde att båda presidenterna särskilt uppskattade de politiska partier och aktörer som stödde dem när idén bakom fördraget ifrågasattes. I synnerhet värdesattes de som, i likhet med Svenska folkpartiets tidigare fredsoppositionella klick, såg fördraget som ett sätt att bevara Finlands självständighet och därför ansträngde sig att skaka av sig all onödig russofobi. Man ska inte heller bortse från de personliga relationernas betydelse. Kekkonens nära samarbete med Söderhjelm under VSB-förhandlingarna lade grunden för ett långvarigare samarbete dem emellan, och parallellt med detta stärktes också Kekkonens förtroliga band med SFP:s socialliberaler Ralf Törngren och Nils Meinander. Detta gav god utdelning när Kekkonen strax därpå blev regeringsbildare och sedermera också republikens president med starka maktbefogenheter i inrikespolitiken.[6]

Samtidigt som VSB-fördraget vaskades fram rörde det sig sega rykten om att kommunister stod i beråd att genomföra en statskupp. Ryktena visade sig vara

President Paasikivi i samspråk med de svenska och nederländska ambassadörernas fruar under självständighetsdagens bal på Presidentens slott 1953. Till höger Paasikivis förtrogna medarbetare, politikerna Urho Kekkonen och Ralf Törngren.

starkt överdrivna men utnyttjades effektivt för att svartmåla kommunisterna inför riksdagsvalet sommaren 1948, vilket mycket riktigt också ökade Socialdemokraternas och Agrarernas riksdagsmandat på yttervänsterns bekostnad. Paasikivi ansåg nu tiden vara mogen att stegvis minska på yttervänsterns grepp om samhället. Först utnämnde han K.-A. Fagerholm till statsminister för en socialdemokratisk minoritetsregering, sedan stödde han Fagerholms utrensning av kommunister från både poliskåren och Rundradion, och slutligen inledde han tillsammans med Fagerholm en charmkampanj i skandinavisk riktning, som skingrade farhågorna om att Finland höll på att glida in i östlägret och utmynnade i allt livligare handels- och kulturkontakter över Bottniska viken.[7]

Att Paasikivi utsåg just Fagerholm till statsminister berodde inte enbart på att han verkat som riksdagens talman och hade utmärkta relationer till ledarna i de skandinaviska broderpartierna. Lika viktigt var att Fagerholm inom sitt parti representerade en kompromisslinje, som varken var för nära bunden till folkdemokraterna eller till partiets högerflygel, vars unga hökar stod ideologiskt närmast veteranpolitikern Väinö Tanner som partiledningen i Kreml betraktade med djup misstänksamhet. Fagerholm närmade sig Tanners läger under sin statsministerperi-

od genom sin energiska kamp mot kommunisterna. Men tack vare sin bakgrund i fredsoppositionen kunde han inte beskyllas för den ”hitlerska socialdemokrati” som Moskva ansåg att Tanners drabanter alltjämt representerade.[8]

Det blev ändå inte någon lätt sits för Fagerholm. Yttervänstern gjorde allt för svartmåla hans regering i Kremls ögon och mobiliserade flera massdemonstrationer för att få den på fall. Fagerholm personifierade en nordisk socialdemokrati, och socialpolitiken höll på att utvecklas till en effektiv stötdämpare mot den för kommunisternas maktsträvanden så nödvändiga klasskampen. Kekkonen såg inte heller någon anledning att försvara Fagerholm i sina nära kontakter med sovjetiska underrättelsemän eftersom han såg denne som en av sina främsta konkurrenter i rikspolitiken. Sovjetunionen signalerade således på olika sätt att Fagerholms regering inte var i dess smak. Efter att regeringen på sedvanligt sätt hade avgått efter presidentvalet 1950 utsåg den omvalde Paasikivi i stället Kekkonen till statsminister för en borgerlig minoritetsregering.[9]

Trots detta blev långtidseffekten av Fagerholms första regering gynnsam. I skuggan av de stort uppmärksammade kraftmätningarna med kommunisterna drev hans regering igenom flera viktiga socialpolitiska reformer, som lade grunden för uppbyggnaden av ett klassutjämnande välfärdssamhälle under de följande decennierna. Samtidigt stärkte han genom sin parlamentariska förankring och sitt nordiska engagemang tilltron till den finländska demokratin både i hemlandet och i Västeuropa. Därmed skingrade han också effektivt myten om att ”alla” finlandssvenskar var förmögna och konservativa och uteslutande drev svenska ärenden.

Kekkonens republik

Fagerholms socialdemokratiska kompromisslinje spelade således en nyckelroll under de första efterkrigsåren när det gällde att stabilisera inrikespolitiken och stärka banden till övriga Norden. En förutsättning för detta var självklart också den ekonomiska återhämtningen, som bidrog till att krigsskadeståndets sista del kunde betalas inom utsatt tid i september 1950 och till att Finland även i andra avseenden gick in i en ny era i början av femtiotalet. I januari 1951 avled Mannerheim och fick en monumental statsbegravning, som fungerade både som en symbolisk avslutning på de tunga krigsåren och som en manifestation av den nationella gemenskapen. Sommaren 1952 stod Helsingfors som värd för de olympiska sommarspelen, vilket effektivt påminde omvärlden om att Finland inte hade slukats av Sovjetunionen utan i snabb takt höll på att komma ifatt levnadsstandarden i Västeuropa.[10]

En annan sak som kom att prägla det finländska samhällslivet på femtiotalet var en allt fränare maktkamp mellan riksdagens två stora partier, Socialdemokraterna och Agrarförbundet. Partierna samverkade i många regeringar och enades också om flera betydande samhällsreformer, men grupperade sig samtidigt mot varandra inför det förestående presidentskiftet. Paasikivi omvaldes 1950 till president men fyllde följande höst 80 år, så många antog att skiftet skulle inträffa redan innan hans valperiod tog slut 1956. Så blev inte fallet, och när presidentvalet närmade sig gick inrikespolitiska för-

Sovjetunionen återbördade Porkalaområdet i januari 1956, vilket innebar en stor lättnad för finländarna. En av de första åtgärderna var att byta ut namnskyltarna vid Kyrkslätts järnvägsstation.

vecklingar och smutskastning av potentiella presidentkandidater inte att undvika.

I centrum för detta spel stod den dynamiske agraren Urho Kekkonen, som hade ställt upp redan i 1950 års presidentval och inte gjorde någon hemlighet av att han siktade på att efterträda Paasikivi i ämbetet 1956. Följden var en stark kampanj mot honom inte minst från socialdemokratiskt håll, där man irriterades mycket både av Kekkonens taktiska samarbete med den politiska ytterväns tern och av hans resultatbringande samarbete med Sovjetunionen. I bakgrunden spökade också att Kekkonen som justitieminister åren 1944–1946 hade ansvarat för verkställandet av krigsansvarighetsrättegången, som hade utmynnat i en lång fängelsedom för Socialdemokraternas stora gestalt Väinö Tanner.

Kekkonen seglade ändå i medvind. Paasikivi uppskattade hans politiska omdöme och fungerande relationer till Moskva, som väsentligen byggde på hans nära kontakter med sovjetiska underrättelsemän i Helsingfors. Paasikivi utsåg därför Kekkonen till statsminister hela fem gånger under åren 1950–1956 och såg honom även i övrigt som den bästa garanten för att de mödosamt förbättrade öst-relationerna inte skulle spolieras. Hösten 1955 reste duon till Moskva för att förnya VSB-fördraget och kom hem med beskedet att Sovjetunionen avstod från sin militärbas på Porkala udd. Dessutom hade Kreml inte längre ställt sig negativt till att Finland blev medlem i FN och Nordiska rådet.[11]

Dessa vinningar bidrog helt uppenbart till att Kekkonen trots starkt motstånd från både Socialdemokraterna och Samlingspartiet med knapp marginal utgick som segrare i presidentvalet vårvintern 1956. Bland hans anhängare fanns också en del finlandssvenskar trots att Fagerholm stod emot honom i valets avgörande omgång. En orsak till detta var att Kekkonen i sina olika ministeruppdrag hade stött en dynamisk regional- och lantbrukspolitik som appellerade till den svenskspråkiga landsbygdsbefolkningen. Detsamma kunde inte sägas om Fagerholm, vars svenska härkomst och nordiska orientering inte tillräckligt uppvägde hans

socialistiska preferenser i denna befolkningsgrupps ögon.

På grund av det indirekta valsystemet kan man dock inte exakt veta vilket stöd Kekkonen hade bland svenskspråkiga väljare. De finlandssvenska socialdemokraterna stödde Fagerholm hela vägen medan folkdemokraterna föredrog Kekkonen. SFP ställde upp Törngren som sin presidentkandidat inför elektorsvalet. Efter att Törngren fallit ur spelet delade SFP:s 20 elektorer i andra omgången sina röster främst mellan Fagerholm och Paasikivi, som nu överraskande lyftes fram som ett borgerligt alternativ till Kekkonen. Men efter att duon Kekkonen–Fagerholm hade gått vidare till den avgörande omgången slöt sig det stora flertalet av SFP-elektorerna bakom Fagerholm. I många fall torde denna kantring till Fagerholms favör ha skett av ren förargelse över att Paasikivi hade röstats ut i andra omgången. Långt senare framgick det att folkdemokraterna hade fått order från Moskva att säkra valet av Kekkonen genom att i andra omgången fördela sina röster mellan Kekkonen och Fagerholm. Idén till utmanövreringen av Paasikivi hade i själva verket kläckts i Kekkonens kampanjstab. Detta var förstås inte allmänt känt bland elektorerna, men misstankar och rykten om det spred sig som en löpeld efter att valet avgjorts.[12]

Därmed inleddes Kekkonens drygt 25-åriga period som president, som trots hans äktfinska bakgrund och SFP:s starka stöd för Fagerholms kandidatur ingalunda gjorde livet surare för landets svenska befolkning. Tvärtom skulle Kekkonen som president fortsätta sitt samarbete med SFP och även på andra sätt fortsätta den positiva diskriminering av finlandssvenskarna som Paasikivi bedrivit under sin presidentperiod. Till detta bidrog inte enbart de gemensamma upplevelserna i fredsoppositionen och VSB-förhandlingarna. Minst lika viktigt var att Kekkonen under sin första presidentperiod kunde räkna med ett visst stöd från SFP, även om partiets majoritet sällade sig till hans kritiker och inför presidentvalet 1962 slöt upp bakom den konkurrerande kandidaten, före detta justitiekansler Olavi Honka.

Socialdemokraten Mauno Koivisto stödde aktivt Finlands svenskhet redan före sin presidentperiod 1982–1994. Fotografi från 1983.

Det var inget märkligt med att flertalet av SFP:arna och de svenskspråkiga finländarna i allmänhet länge var rätt skeptiska eller öppet kritiska till Kekkonen. Hans äktfinska utfall på trettiotalet var ännu i

Martti Ahtisaari, republikens president 1994–2000, erhöll 2008 Nobels fredspris för sina betydande diplomatiska insatser. Som en uttalad nordist försvarade han också konsekvent det svenska språkets ställning.

ganska färskt minne. Många hade också svårt att smälta hans opportunistiska retorik i den offentliga kommunikationen med Sovjetunionen. Och visst tärde även Kekkonens ymniga spritbruk och kvinnoaffärer på hans anseende i allmänhetens ögon. Samtidigt framstod han som en politiker som stödde regionernas utveckling, konstruktionen av ett modernt Finland och fungerande relationer med Sovjetunionen. Dessutom hade han en stark medial karisma, vilket i tv-eran höll på att utvecklas till en nödvändighet för en framgångsrik politisk karriär.[13]

Dessa positiva egenskaper gjorde att en grupp SFP:are hösten 1958 ställde sig synligt på Kekkonens sida när hans auktoritet på allvar ifrågasattes. Kekkonens antagonister hade under sensommaren samma år mot hans inrådan bildat en bred regeringskoalition, som väckte starka misstankar i Moskva och ledde till att all handel mellan länderna avbröts. Följden var att regeringen snabbt tvingades avgå, och därefter var det uteslutet att Kekkonen skulle utse en regering som han och därmed inte heller Sovjetunionen kunde lita på. Men innan denna lösning på den så kallade ”nattfrosten” var uppnådd hade det inrikespolitiska läget blivit så laddat att en grupp av Kekkonens akademiska anhängare bildade en förening som stödde hans östpolitik. För att framhäva att han gick i sin föregångares fotspår döpte man det till Paasikivisamfundet, och från första början kom föreningen att fungera som en ideologisk stödtrupp för Kekkonen.

En av samfundets grundare var SFP:aren Jan-Magnus Jansson, professor i statslära vid Helsingfors universitet, som vid partimötet försommaren 1961 lyckades driva igenom att partiet inte enhälligt ställde sig bakom Honkas presidentkandidatur. Detta räddade på längre sikt SFP:s relationer till Kekkonen, som med Sovjetunionens hjälp knäckte den breda Honkafronten genom den så kallade notkrisen hösten 1961 och sedan med stor marginal blev omvald till president vårvintern 1962. Visa av skadan ömsade SFP snabbt skinn och röjde plats för sin Kekkonenfalang i partiledningen vid partidagen 1962. Fyra år senare valdes Jansson till partiets nye ordförande. Vid samma tid valdes han till ordförande för Paasikivisamfundet och 1970 axlade han även ordförandeskapet för den första i en räcka av tre parlamentariska

försvarskommittéer, vars uppdrag blev att effektivera beredningen av de njugga försvarsanslagen.[14]

Att SFP på detta sätt slöt upp bakom Kekkonen passade in i ett större mönster. Så gjorde även alla andra partier under 1960-talet med undantag av Finlands landsbygdsparti, vars ordförande Veikko Vennamo byggde upp hela sin politik på att kritisera Kekkonens maktbruk. De övriga partierna rättade sig däremot lydigt i ledet, också Samlingspartiet som efter 1966 års riksdagsval fick vänta i över 20 år innan man följande gång axlade regeringsansvar. Det vore ändå förhastat att säga att denna inrikespolitiska utveckling berodde enbart på Kekkonen. För det första gav 1919 års regeringsform presidenten stora maktbefogenheter som även många av Kekkonens företrädare hade utnyttjat till fullo. För det andra hade världskriget som utkämpats två decennier tidigare med all tydlighet visat att Finland måste undvika en utrikespolitik som misstroddes i Sovjetunionen. Det sistnämnda skälet framhävdes av att Moskva genom hela kalla kriget behärskade över hälften av den europeiska kontinenten och därmed hade försatt Finland i en geopolitisk ficka, som det inte gick att sprattla sig ur genom att uttala morska sanningar om sovjetväldet.

Norden som resurs

Samtidigt bidrog denna undfallenhet till att Finland i västerländsk press på 1960- och 1970-talen med jämna mellanrum kom att utpekas som ett varnande exempel på en småstat som frivilligt överlät en del av sin suveränitet åt en stormakt i grannskapet. Fenomenet gav rentav upphov till de pejorativa begreppen *Finlandization* och *Finlandisierung*, som finska diplomater energiskt men förgäves försökte utrota ur den politiska vokabulären i Västeuropa. Beskyllningarna var ofta överdrivna och beaktade inte alls att det finska samhället drog stor ekonomisk nytta av de långsiktiga finsk-sovjetiska handelsavtalen. Men onekligen medförde den nya lyhördheten gentemot Sovjetunionen att landets politiska kultur under kalla kriget präglades av ett visst lismande för Moskva. Kulmen nåddes under första hälften av 1970-talet då den ultimata förolämpningen mot en politisk motståndare var att stämpla honom som sovjetfientlig för att omöjliggöra hans karriär på riksnivå.

Denna slagsida i den politiska kulturen återspeglades dock inte märkbart i partiernas styrkeförhållanden i riks- och kommunalpolitiken. Socialdemokraterna förblev riksdagens största parti fram till 2000-talet, medan Samlingspartiet var storstädernas, Centern den finskspråkiga landsbygdens och Folkdemokraterna den agrara periferins maktparti. Svenska folkpartiet behöll sin dominerande ställning i svenskspråkiga landskommuner och klarade sig tämligen väl även i tvåspråkiga tätorter. I riksdagsvalen skedde under andra hälften av 1900-talet en stegvis minskning av SFP:s stöd från runt 7 procent till knappa 5 procent. Den främsta orsaken till denna tillbakagång var att de svenskspråkigas andel av hela befolkningen fortsatte att krympa och under åren 1950–1980 sjönk i snabb takt även i absoluta tal.[15]

Tack vare SFP:s goda relationer till republikens presidenter och roll som ett litet allmänborgerligt parti som inte upplevdes som ett hot av de andra partierna kom

det dock att axla regeringsansvar genom nästan hela kalla kriget. I regel handlade det om en till två ministerposter. Under 1950-talet var partiets ordförande Ralf Törngren en kort tid statsminister och ett par gånger utrikesminister, men annars tilldelades partiet i första hand justitie-, försvars- samt handels- och industriministerposter. Ett annat undantag från denna regel var partiordförande Pär Stenbäcks ettåriga period som utrikesminister (1982–1983). För övrigt lade de stora partierna naturligt nog beslag på de tunga ministerposterna. Därför var den största nyttan av den närmast kontinuerliga rollen som regeringsparti att SFP höll sig väl underrättat om vad som skedde i maktens centrum och i god tid kunde reagera när språkpolitiska frågor dök upp på agendan.

Även bland Socialdemokraterna fanns ett fortsatt intresse av att bevaka de svenska ärendena. Till detta bidrog självklart att partiet åtnjöt ett stabilt stöd inom den svenskspråkiga arbetarklassen och hade svenskspråkiga galjonsfigurer såsom K.-A. Fagerholm och senare Jacob Söderman och Ulf Sundqvist. Partiets starka stöd i tätorterna gjorde därtill att många av dess politiker antingen genom härkomst, utbildning eller ingifte var fullständigt tvåspråkiga och därför engagerade sig för svenskheten. De mest namnkunniga av dessa var Väinö Leskinen, Mauno Koivisto, Paavo Lipponen och Erkki Tuomioja, men även i övrigt var socialdemokraternas kunskaper i och intresse för det svenska språket klart större än bland finländska politiker i genomsnitt på grund av deras starka anknytning till tvåspråkiga tätorter och nära samarbete med broderpartierna i Sverige och övriga Skandinavien.

En annan viktig plattform för denna socialdemokratiska nordism var Nordiska rådet, ett parlamentariskt samarbetsorgan som hade skapats 1952 och som Finland kunde ansluta sig till 1955. Som landets största parti med otvungna ideologiska och språkliga relationer till övriga Norden kom de finländska Socialdemokraterna att spela en ledande roll i detta råd långt in på 2000-talet. Under det första decenniet var K.-A. Fagerholm den självskrivne ledargestalten för finländska parlamentariker vid Nordiska rådets sessioner, men med åren skulle även ett antal andra socialdemokrater, centerpartister och samlingspartister komma att delta aktivt i detta forum och därmed agera som uttalade nordister.[16]

Rådet hade skapats framför allt för att de nordiska länderna trots sina olika säkerhetspolitiska val i slutet av 1940-talet inte skulle fjärma sig från varandra. Danmark och Norge hade anslutit sig till Atlantpakten, Sverige höll fast vid sin formella neutralitetspolitik och Finland måste efter att VSB-fördraget trätt i kraft nogsamt akta sig för att inte rubba Sovjetunionens geopolitiska intressen. Militära och säkerhetspolitiska spörsmål var således uteslutna på Nordiska rådets möten, men för övrigt uppnåddes vid dess sessioner samförstånd i flera viktiga samhällsfrågor. En av dessa enades man om strax innan Finland formellt blev medlem i rådet, nämligen den nordiska passfriheten som i praktiken gjorde Norden till en gemensam arbetsmarknad 1954 och beredde vägen för ett nordiskt avtal om social trygghet följande år.[17]

Erfarenheterna av dessa för nordisk sysselsättning så centrala överenskommelser bidrog till att ländernas statsministrar

i slutet av 1960-talet gick in för att utvidga sitt ekonomiska samarbete till en tullunion (Nordek), som kunde fungera som ett alternativ till Västeuropas två ekonomiska gemenskaper EEC och EFTA. Initiativet strandade våren 1970 på att varken Danmark eller Finland var beredda att ta detta steg då det visade sig stå i strid med deras säkerhetspolitiska och ekonomiska intressen. Ett slags substitut för Nordek blev i stället Nordiska ministerrådet, som grundades ett år senare och med åren blev en viktig plattform för nordiskt samarbete på regeringsnivå.

Också på gräsrotsnivå frodades nordismen årtiondena närmast efter andra världskriget, och detta i hög grad oberoende av ovan beskrivna politiska lösningar. Norden kändes helt enkelt som en trygg referensram för många i ett Europa som för övrigt var ideologiskt och militärt tudelat. Här kunde man dessutom bygga vidare på ett delvis redan på 1800-talet skapat nätverk av nordiska organisationer för olika folkrörelser och yrkesgrupper. En viktig drivkraft för detta samarbete var den ideella Föreningen Norden, som hade grundats 1919 för att stärka samhörigheten i regionen genom att sprida kunskap om de berörda ländernas kultur, språk och gemensamma historia. Föreningens verksamhet kom snabbt igång på nytt efter kriget och uppskattades i synnerhet i det av kriget och dess konsekvenser sargade och isolerade Finland. Dess lokalavdelningar i Finland blev därför som en viktig ideologisk motvikt till Samfundet Finland–Sovjetunionens verksamhet. En klar majoritet av Föreningen Nordens finländska medlemmar var finskspråkiga personer.[18]

För Finlands del innebar denna medborgerliga nordism i första hand ett upprätthållande av nära kontakter med Sverige. Geografin och språket underlättade naturligtvis saken, och dessutom hade de två länderna samarbetat så tätt under krigsåren att det fanns färdiga rutiner och personrelationer som man kunde bygga vidare på. Ett exempel på detta var en länge vitalt fungerande finsk-svensk vänkommunsorganisation som hade fått sin början redan 1942 och under efterkrigstiden kom att engagera en ansenlig del av Finlands kommuner. Ett annat exempel var alla de nära och i många fall bestående familjekontakter som hade uppstått genom evakueringen av de närmare

80 000 krigsbarnen till Sverige. Många av de forna krigsbarnen besökte och höll på annat sätt regelbundet kontakt med sina svenska fosterfamiljer. När emigrationen till Sverige expanderade på 1960-talet var dessa krigsbarn föga överraskande överrepresenterade bland utflyttarna.[19]

Norden kom på detta sätt att fungera som ett tryggt och utrikespolitiskt ofarligt yttre bålverk för den nationella gemenskap som i Finland liksom i de flesta andra europeiska länder upplevde en guldålder under kalla kriget. En seglivad missuppfattning är att höjdpunkten för nationalstaterna och de med dem nära förknippade nationella kulturerna uppnåddes under perioden 1870–1940. I realiteten var det först efter andra världskriget som de europeiska statsmakterna fick ett så starkt grepp om sina samhällen att upplevelsen av en nationell gemenskap blev en verkligt trovärdig och positiv föreställning bland medborgarna. Som tidigare noterades underlättades denna styrning i

I början av 1950-talet byggdes i Vasa, med finansiellt stöd av dess svenska vänort Malmö, ett omfattande barnavårdscentrum som fick heta Malmögården. Helheten omfattade även personalbostäder.

Finland av presidentens stora maktbefogenheter, som i kombination med trycket från Sovjetunionen ökade medborgarnas beredskap för en samhällskonsensus. Men lika klart är att den nationella gemenskapen stärktes ännu mer av en kraftig ekonomisk tillväxt, vars överskott statsmakten genom en skärpning av den progressiva beskattningen kunde använda för att utjämna sociala och regionala klyftor mellan medborgarna.

Finland var i detta avseende ingalunda ett undantag. Statsmakterna i Västeuropa hade redan på 1930-talet stärkt styrningen av sina egna ekonomier genom en aktiv penning- och sysselsättningspolitik. Denna nationella politik fortsatte i utvidgad form också efter kriget och understöddes konsekvent av den moderata arbetarrörelsen, som hade insett att den säkraste ramen för en socialt utjämnande reformpolitik var en stark stat. Att så verkligen var fallet blev tydligt senast på 1990-talet när kapitalets fria flöde snabbt började reducera statsmakternas möjligheter att styra ekonomin, vilket drev hela EU in i en långvarig ekonomisk kris vars konsekvenser för välfärdsstaten och de nationella kulturerna ännu inte är kända.

När stormaktspolitiken och den statliga styrningen av ekonomin och samhällslivet på detta sätt framhävde nationalstatens betydelse hade det varit både opassande och överflödigt att ytterligare betona detta i offentligheten och kulturlivet. Opassande därför att andra världskriget på ett konkret sätt hade visat vad nationalistisk propaganda kunde utmynna i. Överflödigt därför att de europeiska nationalstaterna genom en stor del av kalla kriget hade ett enastående starkt grepp om det offentliga rummet genom sina statligt ägda radio- och tv-medier. I den kapitalistiska hälften av Europa förblev tidningspressen i privat ägo. Men den hade inte alls samma direkta och breda spridning som radio- och tv-sändningarna, vilka gav den av statsmakten företrädda, nyktra men det oaktat nationella enhetskulturen ett betydande försprång i konkurrensen om folkets uppmärksamhet.[20]

Allt detta gjorde att kalla krigets Finland paradoxalt nog i många avseenden kom att utvecklas till den finskaste epoken i landets historia. Aldrig förr eller senare har statsmakten haft ett så stadigt grepp om sina medborgares vardag och förmedlat sina välmenande budskap på en så strikt normerad finska och svenska, vilket hade ett inflytande även på landets svenskspråkiga befolkning och gjorde den mindre benägen att framhäva sin språkliga särart. Att denna process knappt alls noterades sammanhängde med att motsvarande kulturella likriktningar pågick samtidigt i alla andra europeiska stater. Finlands yttre anpassningspolitik fick som sagt tidvis uppmärksamhet i utlandet, men i realiteten var det denna inhemska form av finlandisering som hade större konsekvenser för landets medborgare.

Vänstersväng och kvinnosak

Denna förstärkta upplevelse av en nationell gemenskap och språkstridens markanta avtrappning bidrog till att även många svenskspråkiga på 1960-talet började fråga sig om finlandssvenskarna verkligen var en så distinkt folkgrupp att deras intressen behövde drivas av ett särskilt språkparti. Frågan var inte ny och hade redan långt tidigare besvarats nekande av svenskspråkiga poli-

tiker i det socialistiska lägret. Men i mitten av 1960-talet aktualiserades frågan på nytt efter att sociologen Erik Allardt hade publicerat en artikel i *Nya Argus*, där han med hänvisning till SFP:s tillbakagång i kommunalvalet hösten 1964 föreslog att partiet skulle upplösas och dess anhängare i stället söka sig till de partier som bäst motsvarade deras egen samhällsideologi. Enligt Allardts förmodande skulle detta öka andelen finlandssvenskar bland de folkvalda representanterna och erbjuda dem äkta alternativ i kommunal- och riksdagsvalen. För att säkra att de finlandssvenska intressena inte negligerades borde man samtidigt omvandla Svenska Finlands folkting till ett organ där man dryftade även ”politiskt betydelsefulla frågor”.[21]

Nu tog debatten fart ordentligt. Även om en klar majoritet inom partiet ansåg Allardts förslag vara orealistiskt ledde det till att man för första gången på länge diskuterade om SFP borde ombildas till ett tvåspråkigt parti. Tanken hade förts fram redan 1906 då partiet grundades av en yngre krets så kallade ungsvenskar, som förgäves hade förespråkat att det skulle bli ett reformvänligt och tvåspråkigt parti. Under de följande årtiondena hade denna socialliberala idétradition levt kvar inom SFP-fraktionen Svenska vänstern och partiets inofficiella ungdomsorgan Nyliberala studentförbundet, från vilka en betydande del av partiets ledande politiker rekryterades ända fram till 1960-talet. Det föll sig därför naturligt att förslaget om ett tvåspråkigt parti kom från det nyliberala lägret och att många från denna krets sökte sig vänsterut efter att deras socialt motiverade tvåspråkighetslinje inte fått understöd inom SFP.[22]

Den 20 juni 1978 protesterade Feministit-Feministerna och Kvinnosaksförbundet Unionen framför Riksdagshuset mot en skärpning av abortlagen. Lagförslaget gick inte igenom.

I praktiken innebar detta att Nyliberala studentförbundet upplöstes. Många av förbundets socialliberala idéer togs på 1970-talet över av SFP:s ungdomsorganisationer, men eftersom de var entydigt underställda partiet utvecklades de inte till en öppen arena för samhällsengagerade intellektuella vid Helsingfors universitet såsom Nyliberala studentförbundet. Den sista av nyliberalerna som skulle förbli SFP trogen och nå dess partitopp var Pär Stenbäck, som i sina memoarer ger

Tidningen *Nu går vi – Nyt mentiin*, utgiven av Feministit-Feministerna i mars 1977. Kretsens skandinaviska förebilder framgick av omslagsbildens fotocollage med det danska uttrycket "kvindekamp".

en levande beskrivning av den nyliberala kretsens sönderfall vintern 1964–1965. En central aktör bland dessa utbrytare var Ralf Friberg, som strax efter kommunalvalet 1964 gick över till Socialdemokraterna och sedermera gjorde en framgångsrik karriär som parlamentariker, journalist och diplomat. I hans fotspår följde Johan von Bonsdorff och flera andra intellektuella som några årtionden tidigare antagligen skulle ha hållit sig kvar i SFP trots missnöjet över partiets brist på en modern social åskådning.[23]

Reservationen "antagligen" är visserligen viktig att göra. I likhet med andra partier kom SFP flera gånger under 1900-talet att stöta ifrån sig yngre medlemmar och anhängare, som på grund av stora samhällsförändringar och ideologiska strömningar kom till slutsatsen att språkfrågan inte kunde ha företräde framför andra samhällsfrågor. Ovan nämndes redan sekelskiftets ungsvenskar och på trettiotalet lockades yngre förmågor av högerradikalismen, vilket innebär att sextiotalets vänsterkantring passade väl in i ett större mönster. Men i motsats till dessa utgjorde sextiotalets utbrytare en så betydande del av landets stigande svenskspråkiga förmågor att den finlandssvenska borgerligheten fram till åttiotalet skulle präglas av intellektuell konformism, som blev ett tacksamt mål för kritik och karikatyrer.

En del av dessa vänsterut tågande samhällsaktörer fortsatte några år senare vidare till det folkdemokratiska lägret. Till dem hörde bland annat författarna Jörn Donner och Claes Andersson, journalisten Johan von Bonsdorff och vetenskapsmannen Lars D. Eriksson, som snabbt fann att den moderata arbetarrörelsen kunde vara minst lika traditionsbunden och präglad av klassfördomar som de borgerliga partierna. Bland studenterna anslöt sig många av de mest artikulerade personligheterna till kommunisternas Moskvatrogna taistoitfalang, som i likhet med trettiotalets äktfinska AKS klart dominerade landets studentpolitik under första hälften av sjuttiotalet. Flertalet av dessa finlandssvenska kommunister modererade sedermera sina åskådningar, och i enstaka fall anslöt de sig i början av 2000-talet till SFP. Vanligare var dock att de tillsammans med den övriga yttervänstern antog en ny skepnad efter kalla krigets slut och 1990 deltog i att grunda Vänsterförbundet, till vars för-

ste ordförande valdes ingen mindre än Claes Andersson.

Valet av Andersson visade att den svenskspråkiga intelligentians synliga engagemang i den politiska vänstern hade rönt allmän uppskattning och ingalunda hade uppfattats som malplacerat. Vid samma tid valdes Ulf Sundqvist till ordförande för Socialdemokraterna. Även om han strax därefter tvingades avgå på grund av en ekonomisk härva var också hans ordförandeskap ett tecken på att sextiotalets ideologiska uppspjälkning av den svenskspråkiga eliten kom att bredda dess samhälleliga kontaktytor just på det sätt som Erik Allardt hade förespråkat. På en central punkt slog hans framtidsscenario dock rejält slint. Trots tidvis nog så starka inre motsättningar skulle Svenska folkpartiet förbli de flesta borgerligt sinnade finlandssvenskars politiska hemvist långt in på 2000-talet.

En annan av sextiotalets ideologiska vågor som ryckte med sig många samhälleligt engagerade finlandssvenskar var den nya kvinnosaksrörelsen. Den skilde sig från den äldre kvinnorörelsen framför allt genom sin betoning av att jämlikheten mellan könen även berörde männen och därför förutsatte en radikal förändring av könsrollerna. Kvinnorna borde självklart ha samma sociala och sexuella friheter och rättigheter som männen, men dessa skulle i sin tur genom ett jämbördigt ansvarstagande i familjelivet och parrelationen emanciperas från sin emotionellt och socialt trånga mansroll. I likhet med sextiotalets andra radikala rörelser fick denna nya generation av kvinnosaksaktivister sin inspiration från flera håll. Samhällets just då rekordsnabba strukturomvandling avslöjade på ett konkret sätt att de förhärskande könsrollerna var föråldrade och orättvisa, inte minst som en allt större andel av arbetskraften och även högskolestudenterna var kvinnor. Därtill fick kvinnorna vid samma tid tillgång till p-piller och andra för dem avsedda preventivmedel, vilket tillsammans med televisionens starkt angloamerikanska programutbud gav effektiv spridning åt ett emanciperat kvinnoideal.

Ideologisk inspiration fick man i första hand från motsvarande kvinnosaksrörelser i Västeuropa och Skandinavien, i vilka kritiken av de traditionella könsrollerna stod i centrum. En viktig förmedlande länk var här nordiska samhällsforskares kvinnliga nätverk, via vilka skandinaviska könsrollsundersökningar fick bredare spridning även i Finland. Och precis som på det politiska fältet i allmänhet kom 1965 att bli genombrottsåret för den nya kvinnorörelsen. I oktober detta år beslutade således en krets av både kvinnliga och manliga akademiker med band till flera av tidens andra proteströrelser att grunda Förening 9 för att driva just könsrollsfrågan.

Föreningens första ordförande blev Margaretha Mickwitz, en finlandssvensk akademiker som vid denna tidpunkt var fackförbundsanställd och inledde en framgångsrik karriär på Undervisningsministeriets utrikesavdelning. Mickwitz hade några månader tidigare trätt fram i offentligheten genom ett tydligt ställningstagande i könsrollsfrågan i den liberala eftermiddagstidningen *Nya Pressen*. En annan uppmärksammad grundare av föreningen var Marina Sundström, som i en svenskspråkig paneldebatt i Gamla studenthuset öppet hade kritiserat präst- och läkarkårerna för de-

Den österbottniska hurrarrörelsens stridsskrift utkom 1974, det vill säga under det decennium då framtiden för Finlands svenskhet såg dyster ut.

ras ofta skenheliga hållning i diskussionen om aborter och preventivmedel. Liknande inlägg skulle göras också i fortsättningen, och i början av 1970-talet deltog föreningen framgångsrikt i en kampanj för ett riksomfattande system för kommunal barndagvård.[24]

Vid det laget hade Förening 9 fått en allt tydligare koppling till den politiska vänstern, vilket under 1970-talet skedde med i stort sett alla proteströrelser som uppkommit i 1960-talets Finland. För övrigt behöll föreningen i mycket sin ursprungliga profil. Medlemsantalet rörde sig runt 600 personer genom hela sjuttiotalet och andelen manliga medlemmar hölls stabilt kring en tredjedel av medlemskåren.[25] Denna stabilitet och betoning av jämlikhetsfrågor framför en mer grundläggande kritik av samhällets manliga strukturer ledde i början av sjuttiotalet till allt starkare krav på en renodlat feministisk och i huvudsak marxistisk kamp mot ”patriarkatets diktatur”. Bakom dessa krav stod en grupp yngre kvinnliga intellektuella, som var missnöjda över den manliga dominans som alltjämt rådde även inom vänsterrörelsen. Deras ideologiska inspirationskälla var främst marxistiska feminister i den angloamerikanska universitetsvärlden, men de bohemiska

verksamhetsformerna följde i hög grad det mönster som man snappat upp i kontakt med likasinnade feminister i Sverige.

Det sistnämnda inflytandet hängde samman med att Finlands två första radikala feministgrupper, Marxist-feministerna och Rödkäringarna, båda bildades 1973 av finlandssvenska studenter och konstnärer i Helsingfors och Åbo. Grupperna förenade så småningom sina krafter och bildade 1976 ett löst nätverk under beteckningen Feministit-Feministerna, som arrangerade årliga stormöten och till en början förhöll sig öppet kritiskt till de äldre kvinnosaksorganisationerna. Kritiken var delvis ett uttryck för en maktkamp med språkliga dimensioner. De feministiska tongångarna hade vid samma tid förstärkts även inom det anrika Kvinnosaksförbundet Unionen, men inom den finlandssvenska rörelsen betecknades de här åsiktsyttringarna som haltande eftersom de inte var tillräckligt renodlade och radikala i sin kritik av patriarkatet. Schismen avtog dock efterhand och på 1980-talet blev Unionen en viktig samlingspunkt även för svenskspråkiga feminister.[26]

Listan på motsvarande radikala grupperingar med en stark finlandssvensk profil i sjuttiotalets Finland kunde göras mycket längre. Epokens vänsterkantring innebar med andra ord inte att den yngre generationen av samhällsengagerade finlandssvenskar per definition skulle ha varit skeptisk eller indifferent till svenskspråkiga och nordiska nätverk. En intressant parallell till den ovan beskrivna finlandssvenska feministfronten var en litterär krets av svenskspråkiga österbottningar som i mitten av 1970-talet publicerade debattskrifterna *Hurrarna* (1974) och *Fredsboken* (1975). I dessa kritiserade de skarpt det finlandssvenska etablissemanget i Helsingfors för dess språkliga undfallenhet och självuppgivande önskan att agera rikspolitiskt. Den språkliga försoningen hade onekligen minskat på den finlandssvenska uppblåstheten och isolationismen, men detta hade skett på bekostnad av språkgruppens självaktning och livsvilja.

Mest explicit på denna punkt var debattböckernas redaktör Gösta Ågren, en framstående poet och marxistiskt argumenterande samhällsdebattör, som efter en längre tids vistelse i Sverige hade återvänt till Österbotten för att där ställa sig i spetsen för bland annat kampen för en egen finlandssvensk tv-kanal. Enligt Ågren hade huvudstadens svenskspråkiga författare, politiker, akademiker och journalister övergivit ”småbrukarna, arbetarna, massorna på de finlandssvenska kusterna” när de inte längre såg dem som ett särskilt folk. Men nu höll vinden på att vända. Det ”finlandssvenska folket” skulle som andra förtryckta folk kräva sin rätt, och därför måste dess beslutsfattare överge sin rikspolitiska attityd och inse att de ansvarade för en nationell minoritet.[27]

Ågrens teser byggde väsentligen vidare på den bygdesvenska övertygelsen om att Finlands svenskspråkiga befolkning utgjorde en särskild nationalitet. Men samtidigt var de uttryck för den nya etniska väckelse som vid samma tid svepte över många regioner i Väst- och Sydeuropa. Typiskt för denna rörelse var att den etniska gruppen ansågs vara föremål för exploatering och förtryck. Samma begrepp hade använts flitigt redan av 1800-talets nationalistiska och marxistiska revolutionärer, och fick på 1960-talet ny aktualitet

när de dök upp i den nya vänsterns kritik av USA och den internationella kapitalismen. Under följande årtionde blev de viktiga verbala tillhyggen också i kampen mot den inhemska centralmaktens alltmer effektivt styrda enhetskultur, som var högst okänslig för språkliga och regionala skillnader.[28]

Längst i denna etniska kamp mot centralmakten gick som känt baskerna, korsikanerna och nordirländarna. Men även i Nordeuropa skärpte nu sverigefinnar, samer, kväner och romer sina krav på att deras språkliga och kulturella egenart skulle uppmärksammas och stödjas genom kraftigare åtgärder. I det finlandssvenska fallet var denna radikalare form av etnisk väckelse dock dömd att förbli ett marginellt fenomen. Trots att det alltjämt fanns ingrodda fördomar mellan språkgrupperna och praktiska problem i tillämpningen av landets språklagar var det uppenbart att Finlands svenskspråkiga befolkning inte var ett förtryckt folk. Detta gjorde att hurrarrörelsen inte kunde växa till folkrörelse utan bara blev en påminnelse om att centralmaktens just då ytterst starka styrning mot en enhetskultur kunde väcka irritation också på svenskspråkigt håll.

Rikspolitiska agendor

Ett konkret uttryck för att den finska staten i slutet av 1960-talet inte förtryckte sin svenskspråkiga befolkningsgrupp var beslutet att göra svenska till ett obligatoriskt språk i grundskolan. Övergången från ett tudelat skolsystem till en enhetsskola hade förberetts genom ett antal statliga utredningar sedan 1950-talet. Våren 1967 lämnade regeringen en proposition om en ny grundskollag till riksdagen, enligt vilken eleverna i grundskolan skulle läsa endast ett främmande språk och detta i huvudsak skulle vara engelska. Förslaget skilde sig från ett tidigare lagutkast, där man föreslagit att eleverna skulle ha två obligatoriska språk förutom modersmålet, av vilka det ena skulle vara svenska eller finska. Detta ledde till att grundskolreformen, som redan vunnit bred acceptans, under vintern 1967–1968 blev föremål för en livlig offentlig debatt som i hög grad kom att handla om den obligatoriska svenskan.

Regeringens förslag om endast ett obligatoriskt främmande språk motiverades med både ekonomiska och pedagogiska argument. För mindre kommuner i det finska inlandet skulle kravet på två främmande språk innebära en kännbar och svårt motiverad belastning i utbildningsbudgeten. Allmänt sett dominerade dock de pedagogiska invändningarna. Skeptiskt inställda lärare, journalister och riksdagsmän frågade om man inte satte ribban för högt när man plötsligt gick in för att hela åldersklassen skulle lära sig två främmande språk. Andra framhävde att de obligatoriska språkämnena skulle sluka en så stor del av timresurserna att de mer praktiska ämnena blev lidande. Många menade också att valfrihet passade bättre för ett modernt samhälle. Som Janne Väistö har konstaterat i sin undersökning om denna debatt var det ändå knappt någon som tillgrep äktfinska argument eller ifrågasatte regeringsformens paragraf om landets två nationalspråk.[29]

Lika tydligt var att svenska språkets fortlevnad i Finland och landets nära relationer till Sverige och övriga Norden var något som försvararna av den obliga-

toriska skolsvenskan betonade i sin argumentering. SFP och finlandssvensk press understödde unisont förslaget om ett obligatorium, främst med hänvisning till behovet av svenskkunniga tjänstemän och landets nordiska kontakter. Motsvarande motiveringar förekom också på finskspråkigt håll. Näringslivets företrädare betonade att det snabbt växande ekonomiska samarbetet mellan länderna förutsatte att Finland hade tillräckligt med svenskkunnig arbetskraft. Därtill påminde många om att svenska språkets livskraft var ett viktigt stöd för landets neutralitetspolitik, eftersom engelskans dominans annars lätt kunde styra opinionen i alltför västlig riktning.[30]

Vårvintern 1968 anslöt sig även president Urho Kekkonen till den obligatoriska svenskans förespråkare, när han i sin valkampanj inför presidentvalet lyfte fram dess stärkande effekt på landets nordism. Till saken hörde att emigrationen till Sverige under dessa år nådde sin kulmen, och många antog att den kunde fortsätta på samma nivå en längre tid. Kekkonen framhävde behovet av en levande tvåspråkighet och tillade att rättvisan krävde att finsk- och svenskspråkiga ungdomar fick samma möjligheter att lära sig ett världsspråk. Det sistnämnda motivet bottnade i antagandet att de flesta svenskspråkiga ungdomar skulle välja finska i stället för engelska om språken blev valbara.[31]

Det starkaste argumentet för den obligatoriska svenskan visade sig dock vara kravet på att grundskolan skulle utjämna sociala och regionala skillnader. Ville man att alla barn och ungdomar oberoende av bakgrund skulle kunna avancera jämlikt i det nya skolsystemet måste man minimera valfriheten. Detta krav bar frukt: när grundskollagen i slutet av maj 1968 godkändes av riksdagen hade den ändrats så att det andra inhemska språket och engelskan blev obligatoriska läroämnen för alla elever. Avgörandet försvarades av den nytillträdde undervisningsministern, centerpartisten Johannes Virolainen, uttryckligen med egalitära skäl. Om två främmande språk inte var obligatoriska i skolan skulle detta leda till att framför allt landsbygdens barn skulle få nöja sig med endast ett språk och därmed bli klart efter de andra.[32]

Därmed infördes svenska språket för första gången i historien som ett obligatoriskt ämne för alla läropliktiga skolelever i Finland. Fram till grundskolans införande hade nämligen största delen av den uppväxande ungdomen fullföljt sin nioåriga läroplikt genom att avancera från folkskolan till medborgarskolan, där svenskan inte varit ett obligatorium. Men vid ingången av 1960-talet gick redan en tredjedel av alla skolelever i läroverkets mellanskola, där svenskan var obligatorisk eftersom den förberedde dem för gymnasiet och studentexamens föreskrivna prov i svenska. Detta innebar att övergången till den obligatoriska svenskan i realiteten inte var en särskilt radikal reform, i synnerhet som andelen elever som inledde läroverksstudier fortsatte att öka även under 1960- och 1970-talen. I mitten av 1970-talet var en tredjedel av hela årskullen gymnasieelever samtidigt som en fjärdedel av alla 20-åringar hade avlagt studentexamen.[33]

Till saken hörde också att grundskolreformen inte drevs igenom över en natt utan stegvis mellan åren 1972 och 1981. Först i tur stod Lapplands län och sist de

befolkningstäta regionerna i södra Finland, vilket underlättade genomförandet av reformen och dämpade de negativa reaktioner som bland annat den obligatoriska svenskan gav upphov till. Noteras kan också att begreppet ”tvångssvenska” inte myntades under den livliga grundskoldebatten åren 1967–1968. Lanseringen skedde först hösten 1988 i ett kampanjblad utgivet av Finskhetsförbundet, där man på nytt lyfte fram valfriheten som ett huvudargument mot den obligatoriska svenskan i grundskolan.[34]

För övrigt väckte svenska språket inga större passioner i 1960- och 1970-talens rikspolitik, som vid sidan av det växande understödet för den politiska vänstern präglades av uppkomsten av det populistiska Finlands landsbygdsparti och president Kekkonens långvariga och starka grepp om makten. Kekkonen hade befäst sin maktställning redan genom sitt första omval 1962, och sex år senare omvaldes han till ytterligare en tredje period med betryggande majoritet. En väsentlig orsak till Kekkonens stabila understöd var hans framgångsrika utrikespolitik. Den tidigare så problematiska östpolitiken hade under hans ledning stabiliserats märkbart och utmynnat i en omfattande finsk-sovjetisk handel, som gav sysselsättning och bidrog till den stigande levnadsstandarden. Samtidigt säkrade Kekkonen den finska exportindustrins handelsintressen på västmarknaderna genom förmånliga frihandelsavtal med EFTA och EEC, vilket också i andra avseenden befäste Finlands band till väst och dess kapitalistiska samhällssystem.

Kekkonens starka maktställning stabiliserade onekligen också inrikespolitiken, men samtidigt hade denna dominans uppenbara skuggsidor. Kekkonen hade inte skyggat för att be om stöd från Moskva

Farbror Kekki

Urho Kekkonens (1900–1986) politiska karriär omspann ett halvt sekel och krönte s med en lång presidentperiod (1956–1981) som sammanföll med den epok då Finlands näringsliv genomgick en rekordsnabb omvandling och landets enhetskultur upplevde sin guldålder. Nordösterbottningen Kekkonen rycktes under sin studietid vid Helsingfors universitet med i den äktfinska rörelsen och profilerade sig som en vass och sarkastisk kritiker av landets tvåspråkiga offentlighet och nära band till Sverige. Detta var hans ledstjärna också under andra hälften av 1930-talet när han avancerade till riksdagsman och inrikesminister i landets första blocköverskridande regering.

Under andra världskriget skedde dock en klar förändring i hans inställning till det finlandssvenska etablissemanget i takt med att han lierade sig med den starkt svenskspråkiga fredsoppositionen och insåg hur nödvändigt Sveriges stöd var för Finland. Efter kriget blev han därför i likhet med sin föregångare president Paasikivi alltmer mån om Finlands relationer till Sverige, vilket på 1960-talet jämnade vägen bland annat för svenska investeringar i Finland och svenskan som obligatoriskt ämne i finskspråkiga grundskolor. Även på det personliga planet knöt Kekkonen nu många nära band med både finlandssvenskar och rikssvenskar. En av hans långvariga förtrogna var industrimannen Marcus Wallenberg, och med åren skulle Kekkonen även etablera en informell vänskap med det svenska kungahuset. Således lärde den nuvarande monarken Carl XVI Gustaf känna honom som den gemytlige farbror Kekki.

Litteratur: Meinander 2000a, passim.

Carl XVI Gustaf och Urho Kekkonen i kunglig kortege under den finske presidentens statsbesök till Sverige i oktober 1975. Vid tio av president Kekkonens inalles 24 svenska statsbesök var Carl Gustaf hans värd.

inför presidentvalen 1956 och 1962 och skulle även därefter regelbundet utnyttja detta trumfkort för att utmanövrera sina inrikespolitiska motståndare. Detta rubbade det parlamentariska systemet på två sätt. För det första utsåg Kekkonen oberoende av resultaten i riksdagsvalen endast regeringar som var acceptabla för Moskva. För det andra drog han sig inte för att upplösa bångstyriga riksdagar och utlysa nyval, vilket ledde till att regeringarna förblev kortvariga och vanligtvis lyssnade mer på presidenten än på riksdagen.

Att detta var den rådande maktstrukturen i Finland blottades allra tydligast i januari 1973 då riksdagen efter stark påtryckning från presidenten och partiledarna röstade igenom en undantagslag, med vilken Kekkonen omvaldes till president för perioden 1974–1978. Tanken på en sådan lag hade uppstått våren 1972 efter att både Socialdemokraternas och Samlingspartiets partiledare hade vädjat till Kekkonen om att han trots tidigare dementier skulle ställa upp i ytterligare ett presidentval. Kekkonen hade då meddelat att han kunde tänka sig en period till om folkets majoritet så ville men att förlängningen i så fall fick skötas genom en undantagslag. Det fanns flera skäl till att dessa partier ville att Kekkonen skulle fortsätta. Ett skäl var att man ville förhindra att Kekkonen efterträddes av centerpartisten Ahti Karjalainen, som ansågs vara alldeles för mjuk gentemot Moskva. Ett annat var att Kekkonen sågs som den bästa garanten för att Sovjetunionen kunde godta att Finland ingick ett då aktuellt frihandelsavtal med EEC.[35]

Vänstern och Centerpartiet ställde sig genast bakom förslaget om en undantagslag. Samlingspartiet och de övriga borgerliga partierna var dock skeptiska till ett så drastiskt förfarande, men efter

att Kekkonen i december 1972 hade tappat tålamodet med denna halsstarrighet och meddelat att han inte ämnade ställa upp för en ny period ställde de sig också snabbt bakom lagen. Kekkonen använde visserligen inte detta motstånd som motivering till sitt beslut. Han skyllde i stället på ett fall där en av honom dikterad hemlig promemoria läckt ut i offentligheten via rikssvensk press. I promemorian redogjorde han för sina förhandlingar om Finlands EEC-avtal med sovjetledningen på dess fritidsresidens i Zavidovo sensommaren 1972. Enligt Kekkonen hade läckan skadat hans förtroliga relationer till sovjetledningen, vilket gjorde att han inte ansåg sig kunna fortsätta en period till. Mycket talar dock för att Kekkonen använde detta som svepskäl för att tvinga de motsträviga partierna att ställa sig bakom hans omval genom en undantagslag. Även om Kekkonen knappast stod bakom läckan stödde dess innehåll ändå ett omval, eftersom sovjetledningen enligt promemorian kunde acceptera Finlands EEC-avtal om Kekkonen personligen tog ansvar för att det inte rubbade de finsk-sovjetiska relationerna.[36]

Även Svenska folkpartiet ställde sig nu lydigt i ledet, vilket säkrade godkännandet av undantagslagen och partiets fortsatta regeringsduglighet. Helt smärtfritt skedde detta ändå inte. Partiets högerflygel med Georg C. Ehrnrooth ställde sig öppet mot ett undantagsval med hänvisning till att landet inte skakades av en så djup kris att man måste frångå den ordning som dikterades av regeringsformen. Partistyrelsens stora majoritet ställde sig dock bakom undantagslagen efter att partiets ordförande Jan-Magnus Jansson förordat att man böjde sig, när det visat sig att den konstitutionella hållningen inte fick gehör bland de andra regeringspartierna. Jansson medgav att detta var speciellt beklämmande för det av tradition laglighetssinnade SFP, men poängterade att EEC-avtalet måste säkras.[37]

Schismen komplicerades ytterligare av personliga motsättningar inom SFP:s riksdagsgrupp och utmynnade i att Ehrnrooth senhösten 1973 bröt med SFP och grundade det tvåspråkiga Konstitutionella folkpartiet. Som vältalig Kekkonenkritiker omvaldes Ehrnrooth även i följande två riksdagsval med ett stort röstetal. Och i kölvattnet av hans starka popularitet skulle partiet fram till 1990-talet verka som en liten men ettrig högeropposition i riks- och kommunalpolitiken, som dock i likhet med Finlands landsbygdsparti gick till historien framför allt som ett Kekkonenkritiskt parti.[38]

Att SFP:s partiledning böjde sig för en undantagslag stred egentligen inte alls så mycket mot partiets traditioner som Jansson lät påskina. Tvärtom hade partiet alltsedan hösten 1944 flera gånger gjort motsvarande pragmatiska eftergifter i situationer där en strikt konstitutionell ståndpunkt hade lett till att man förlorat presidentens förtroende och därmed automatiskt även mist sin regeringsduglighet. Undantaget från denna regel har närmast varit SFP:s försynta stöd för statsminister Mauno Koivisto 1981 då denne trotsade Kekkonens vilja och vägrade att lämna in regeringens avskedsansökan. Men även detta beslut bottnade i en realpolitisk kalkyl om att Koivisto skulle avgå som segrare i denna maktkamp, vilket ju också blev fallet. Belöningen lät inte vänta på sig, för genast efter att han valts till president 1982 utsåg Koivisto SFP:s ord-

förande Pär Stenbäck till utrikesminister. Samma hållning kom att prägla SFP:s politiska linje även framöver och var såtillvida framgångsrik att partiet ingick i samtliga regeringar som bildades mellan åren 1979 och 2015.[39]

Det vore dock förhastat att påstå att Georg C. Ehrnrooth och hans nya parti var den enda Kekkonenkritiska rösten på svenskspråkigt håll. Under 1970-talet profilerade sig konstnären och författaren Carl-Gustaf Lilius som en modig kritiker av slätstrukenheten när det gällde den av Kekkonen strikt bevakade mediala självcensuren i allt som berörde Sovjetunionen. Kritikens udd var visserligen riktad mot sovjetväldets terror mot sina egna och de socialistiska satellitstaternas medborgare. Men visst fick de inhemska undfallenhetsmännen med Kekkonen i spetsen också sin beskärda del av Lilius kritik, vilket gjorde att han blev något av en persona non grata i politiska kretsar. En annan och i många avseenden mer slagkraftig opposition mot den rådande politiska kulturen utgjordes av en grupp statsvetare vid Åbo Akademi, som i *Finsk Tidskrift* publicerade ett antal artiklar där både undantagslagen och självcensuren betecknades som bekymmersamma inskränkningar av ett öppet och demokratiskt samhälle. Konsekvent nog fortsatte denna akademiska krets att kritisera självcensuren även under Koivistos två presidentperioder, vilket ytterligare befäste deras rykte som ”Åboromantiker”.

Flexibla finlandssvenskar

Tvåspråkighetens demografi

Finlands snabba strukturomvandling åren 1950–1980 innebar att en allt större andel av befolkningen bosatte sig i tätorter, fick sin utkomst inom industrin eller servicenäringarna och kunde dra nytta av samhällets stadigt förbättrade välfärdstjänster. Eftersom denna mobilitet framför allt riktade sig till kusttrakternas tidigare tämligen svensk- och tvåspråkiga tätorter med omnejder, hade den också långtgående konsekvenser för landets svenskspråkiga befolkning. Dess relativa andel av befolkningen minskade nu på många orter i rask takt, vilket väckte farhågor om en snar undergång för hela språkgruppen.

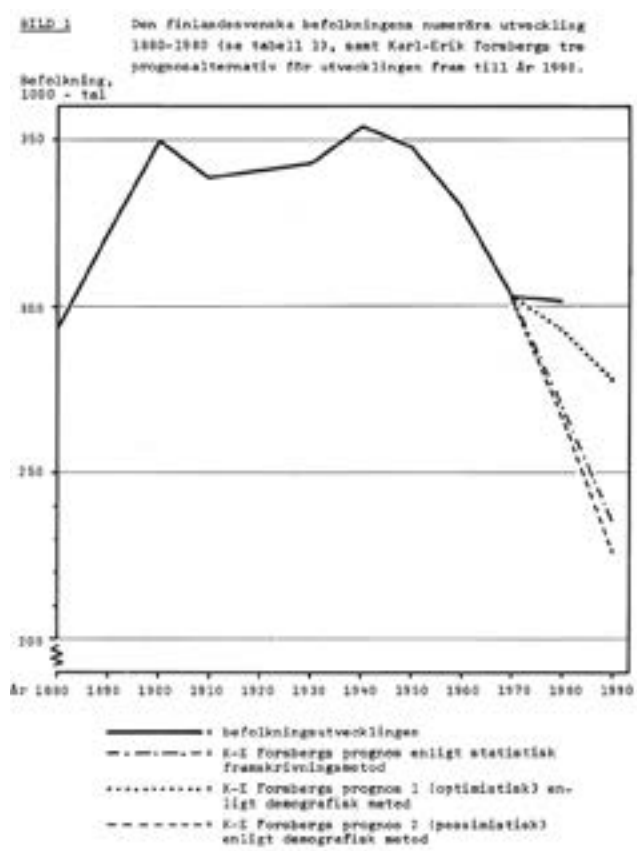
Den här utvecklingen syntes också tydligt i befolkningssiffrorna. Mellan åren 1950 och 1980 sjönk antalet medborgare som var registrerade som svenskspråkiga från 348 000 till 300 000 personer, vilket innebar ett bortfall på närmare en sjundedel (13,8 %) av språkgruppen på 30 år. Effekterna av denna minskning förstärktes ytterligare av att landets finskspråkiga befolkning under samma epok ökade från knappa 3,7 miljoner till närmare 4,5 miljoner, det vill säga med runt 700 000 personer. Följaktligen sjönk den svenskspråkiga befolkningens andel av hela folkmängden på trettio år (1950–1980) från 8,6 procent till 6,3 procent.[1]

Nedgången hade flera orsaker. Under andra hälften av 1900-talet var finlandssvenskarna fortfarande klart överrepresenterade bland dem som emigrerade till Sverige och andra delar av världen. Följden var en lägre nativitet än på finskspråkigt håll, vilket kombinerat med epokens snabba urbanisering och industrialisering ledde till att många tidigare starkt svenskspråkiga regioner förfinskades. Detta skedde samtidigt som den nationella enhetskulturen var som starkast, vilket också bidrog till att många tidigare svenskspråkiga i praktiken bytte språk. I slutet av 1970-talet såg läget därför så mörkt ut att en del forskare gjorde upp alternativa prognoser, vars mest pessimistiska scenario förutspådde en accelererande nedgång av antalet finlandssvenskar till 217 000 personer fram till början av 2000-talet. Även mer realistiskt utformade prognoser pekade på en minskning på 40 000–50 000 personer fram till millennieskiftet.[2]

I realiteten blev minskningen redan från och med 1970-talet klart mindre (cir-

ka 3 000–4 000 personer/10 år), vilket innebar att närapå 292 000 personer år 2000 registrerades som svenskspråkiga. Efter 2005 vidtog rentav en långsam ökning, som enligt demografernas prognoser kan resultera i att antalet registrerade svenskspråkiga medborgare i Finland år 2035 uppgår till runt 303 000.[3] Ifall detta håller streck beror det på att barn i tvåspråkiga äktenskap fortsättningsvis registreras som svenskspråkiga. Detta var nämligen en av de viktigaste orsakerna till att de två föregående årtiondenas snabba minskning avstannade på 1970-talet. År 1970 registrerades runt 60 procent av alla barn i tvåspråkiga äktenskap som finskspråkiga. Under de följande decennierna skedde en markant attitydförändring inom de tvåspråkiga familjerna till förmån för svenskans bevarande, vilket yttrade sig i att närmare 68 procent av barnen i tvåspråkiga äktenskap vid 2010-talets början registrerades som svenskspråkiga.[4]

Svängningen förklaras delvis av en liten men psykologiskt viktig justering av hur befolkningens språktillhörighet klassificerades, som tidsmässigt sammanföll med en stabilisering av samhällsförhållandena och ett ökat intresse för att bevara landets svenskhet. Mellan mitten av 1950-talet och början av 1980-talet ökade enligt myndigheternas uppgifter andelen finlandssvenskar som gifte sig över språkgränsen från drygt 20 till närmare 40 procent. Andelen sjönk en aning under de följande 15 åren men har sedan slutet av 1990-talet varit på ungefär samma nivå som runt 1980. En närmare analys av dessa siffror visar att de svenskspråkiga männen kontinuerligt oftare gift sig över språkgränsen än språkgruppens kvinnor, vilket antagligen har berott på deras större mobilitet i socialt och geografiskt hänseende. Hur som helst visar demografen

Karl-Erik Forsbergs demografiska prognoser för finlandssvenskarna pekade brant nedåt i mitten av 1970-talet. Men redan några år senare började en återhämtning på grund av den sjunkande utvandringen och en flexiblare inställning till tvåspråkigheten.

Fjalar Finnäs uträkningar att det åtminstone sedan mitten av 1970-talet har ”ingåtts flera äktenskap mellan personer med olika språk än mellan svenskspråkiga”.[5]

Det är viktigt att notera reservationen ”åtminstone sedan mitten av 1970-talet”. Fram till 1977 genomfördes landsomfattande folkräkningar vart tionde år, och såsom tidigare har konstaterats uppgavs språktillhörigheten i dessa på varierande sätt. I 1960 och 1970 års folkräkningar ombads medborgarna uppge sitt huvudspråk och i osäkra fall vilken språkgrupp de närmast ansåg sig tillhöra. Instruktionen var såtillvida oklar att många finlandssvenskar i starkt finskspråkiga miljöer eller tvåspråkiga äktenskap uppenbarligen uppfattade den som en karakterisering av sin familj eller arbetsplats och därför klassificerade sig som finskspråkiga. Till detta bidrog även att den allmänna inställningen i samhället var för en språklig likriktning. Språkskiften i motsatt riktning förekom naturligtvis också, men enligt Fjalar Finnäs beräkningar var den statistiska nettoförlusten för de svenskspråkigas del ändå 8 000 personer, vilka således självmant definierade sig själva och ofta även sina barn som finskspråkiga trots att båda språken användes. Följaktligen var antalet tvåspråkiga äktenskap redan på 1950- och 1960-talen klart större än vad den offentliga statistiken visade.

År 1977 ersattes de tidigare folkräkningarna av en årligen publicerad befolkningsstatistik, med data även om medborgarnas språk som nu helt enkelt definierades som modersmål. Den nya definitionen ledde omedelbart till en ökning på närmare 6 000 registrerade svenskspråkiga medborgare, eftersom många fann det betydligt lättare att karakterisera sin svenskhet som ett modersmål än som det språk de i huvudsak talade. Var och en bekräftade eller ändrade således sitt och sina barns modersmål i samband den årliga mantalsskrivningen. Dessa årliga anmälningar slopades 1990, men även därefter har medborgarna fritt kunnat kontrollera och vid behov korrigera sin språkliga status.[6]

1977 års justering av den officiella definitionen av språktillhörighet var ändå inte den enda eller ens den viktigaste orsaken till att minskningen av antalet registrerade svenskspråkiga avstannade just på 1970-talet. Omdefinitionen i fråga skedde vid samma tid som massemigrationen till Sverige hade ebbat ut och de mest drastiska effekterna av Finlands snabba strukturomvandling hade gjort sitt. Denna samhälleliga stabilisering spelade en stor roll inte minst för finlandssvenskarna, som på grund av att de bodde i kustbygderna hade ryckts med kraftigt av de stora omställningarna och i högre grad än den övriga befolkningen bytt hemspråk eller emigrerat. I slutet av 1970-talet började därför i stället intresset för och bejakandet av en svenskhet med betoning på en levande tvåspråkighet växa fram såväl i det offentliga livet och medierna som i det vardagliga umgänget människor emellan.

De första tydliga signalerna på att en ny och för landets svenskhet gynnsam demografisk utveckling hade börjat kom visserligen först långt in på 1980-talet. Våren 1981 utgav sociologerna Erik Allardt och Christian Starck en uppmärksammad analys av finlandssvenskarna där de tydligare än tidigare forskare lyckades påvisa att Finlands tvåspråkighet varken var ett nytt eller särskilt problematiskt fenomen. Identifikationen med ett språk kunde ske

på många olika sätt och förutsatte inte att man ständigt talade det eller kände stark samhörighet med dem som använde språket mest. I slutet av boken dryftade duon visserligen svenskhetens framtid i huvudstadsregionen i dystra ordalag och konstaterade att det ”kanske största hotet för svenskarna i Helsingfors i dag är att en stor del av barnen i de tvåspråkiga hemmen får en helt finskspråkig skolgång”.[7]

Iakttagelsen var korrekt, förutsägelsen däremot felaktig. Vid ingången av 1980-talet registrerades endast 40 procent av barnen födda i landets tvåspråkiga äktenskap som svenskspråkiga. Under 1980-talet skedde emellertid en tydlig svängning i motsatt riktning som resulterade i att siffran i mitten av 1990-talet hade stigit till knappa 60 procent. I början av 2010-talet hade andelen vuxit till över två tredjedelar. En stadigt växande andel barn i tvåspråkiga familjer har således under de senaste trettio åren definierats som svenskspråkiga och satts i svenskspråkig skola. Samtidigt har också en växande andel av deras finskregistrerade barn satts i svensk skola, vilket sammantaget resulterat i en betydande ökning av elevtillströmningen till dessa skolor. Noteras bör även ett ökat tillskott av elever från finskspråkiga hem med hög utbildningsnivå, vilket ytterligare förstärker intrycket av att svenskheten numera uppfattas som en långsiktig investering och resurs i livet.

Denna försynta men i realiteten betydande förskjutning från finskt till svenskt i de tvåspråkiga äktenskapen och andra former av parrelationer visar hur otympligt det kan vara att klassificera människor enligt endast ett språk och använda begrepp som språkgräns och blandäktenskap för att beskriva deras vardag. En långvarig parrelation eller motiverande arbetsmiljö utgör socialt och emotionellt sett ett minst lika starkt band som en språkgrupp. Därför finns det skäl att vända på perspektivet och beteckna två- eller flerspråkigheten som ett dominerande språkligt mönster för en stor del av landets svenskregistrerade medborgare och deras finskregistrerade äkta hälfter, vänner och arbetskolleger, som alla på ett eller annat sätt lever i daglig kontakt med landets två huvudspråk.

Geografisk förankring och rörlighet

Ett annat väsentligt perspektiv på det svenska inslaget i Finland under andra hälften av 1900-talet är finlandssvenskarnas geografiska förankring och rörlighet. I början av 1950-talet bodde 168 000 av landets svenskspråkiga i Nylands län, 113 000 i Vasa län, 37 000 i Åbo och Björneborgs län samt 21 000 på Åland. Därtill bodde närmare 10 000 svenskspråkiga på andra orter i landet. Under de följande femtio åren minskade den svenskspråkiga befolkningen framför allt i Nyland, närmare bestämt med runt 32 000 personer, vilket procentuellt innebar ett bortfall på nästan 20 procent. Även i de övriga regionerna skedde en tillbakagång på drygt 28 000 personer. I Vasa län var bortfallet närmare 15 000 personer (13 %), i Åbo- och Björneborgs län inemot 10 000 personer (26 %) och i övriga Finland 3 200 personer (33 %). Det enda undantaget utgjordes av Åland, som under motsvarande period upplevde en befolkningsökning på närmare 3 000 personer (15 %).[8]

Procentuellt sett skedde den största förändringen således i Åbo och Björneborgs län och det övriga Finland, men av flera

orsaker var den sammanlagda effekten av bortfallet betydligt större i Nyland. För det första var denna nedgång klart större i absoluta tal. För det andra mer än fördubblades Nylands befolkning under denna period från 670 000 till 1,4 miljoner, vilket på några årtionden totalt förändrade språkförhållandena i många tidigare starkt svenskdominerade kommuner och regioner. För det tredje innebar detta att det ännu 1950 tämligen tvåspråkiga Helsingfors vid 2000-talets början hade mist mycket av sin synliga svenskhet och i allt högre grad började omvandlas till en finsk-engelsk språkmiljö.

I Helsingfors minskade andelen svenskspråkiga mellan 1950 och 2005 från 19 till drygt 6 procent, vilket i reda siffror betydde en halvering av helsingforssvenskarnas antal från 71 000 till 35 000 personer. Utvecklingen var proportionellt sett ungefär densamma i stadens randkommuner, även om det bör tilläggas att det absoluta antalet finlandssvenskar kunde öka i dem på grund av både ur-

Gamlakarleby (nuv. Karleby) i norra svenska Österbotten utvecklades efter kriget till en viktig industriort. Detta ökade också den finskspråkiga andelen av stadens befolkning. Utsikt från stadens vattentorn 1972 med Kemiras och Outokumpus fabriker i bakgrunden.

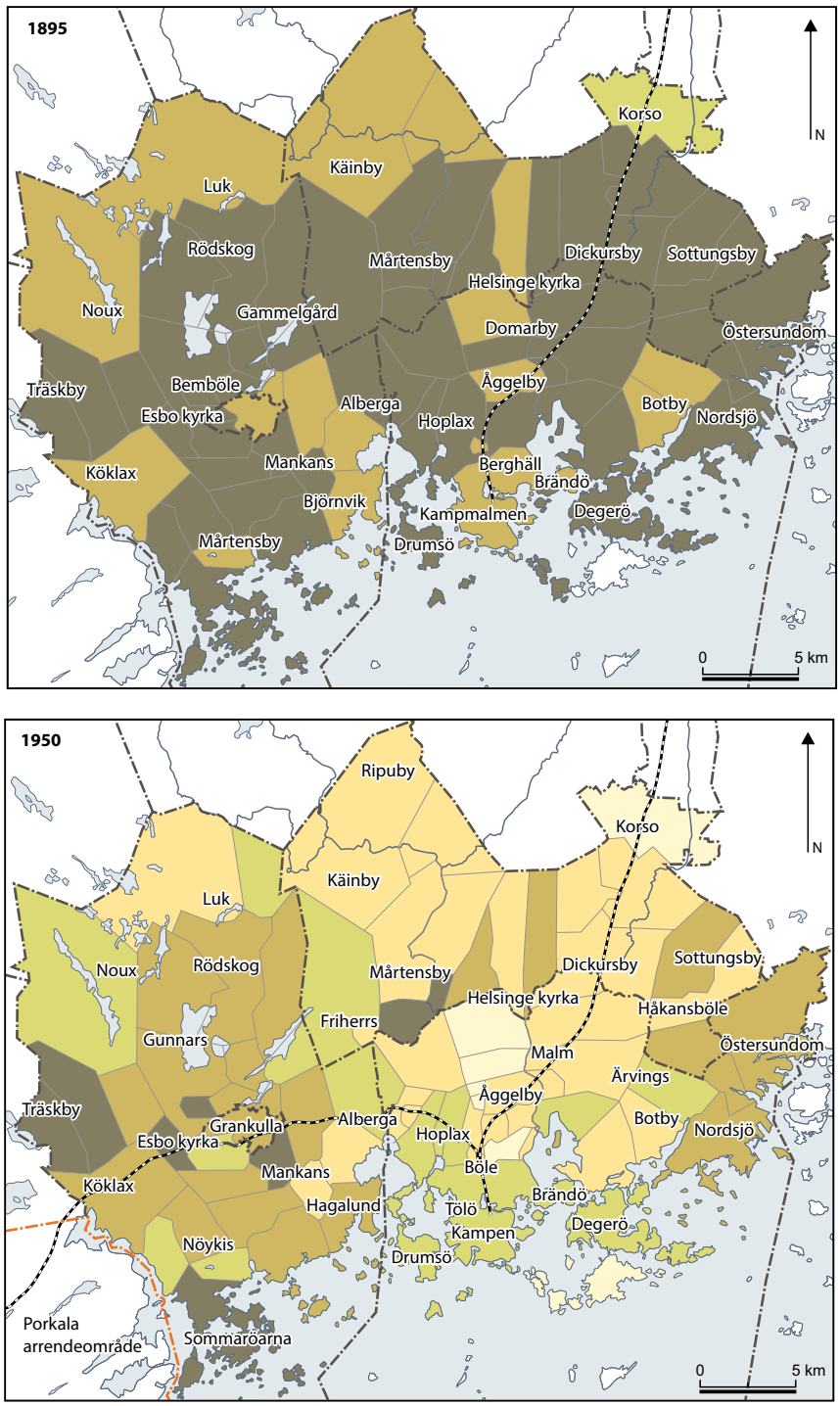

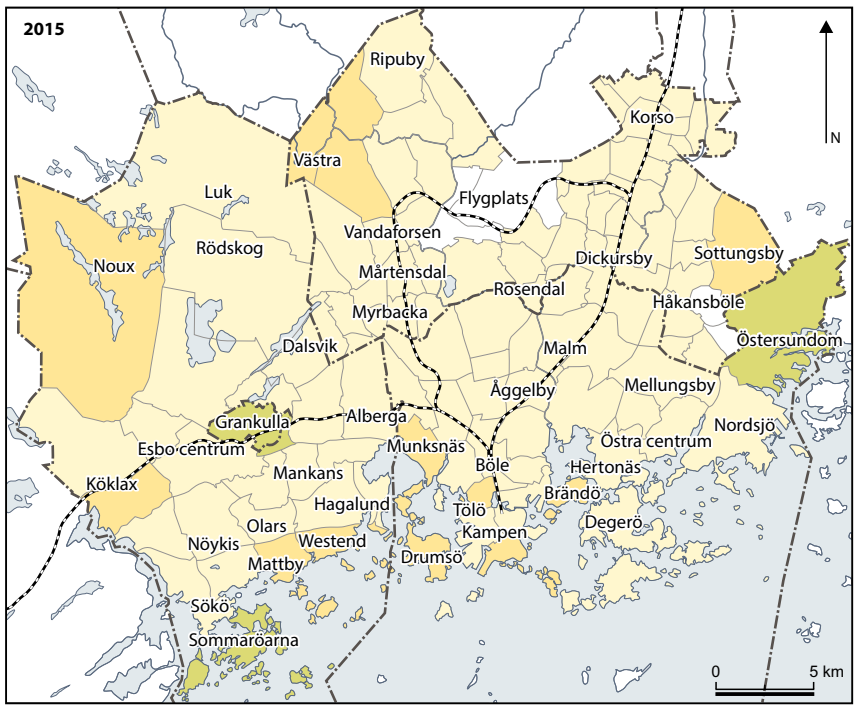
baniseringen och helsingforssvenskarnas flykt från huvudstaden, som tog fart på 1970-talet. Sådan blev utvecklingen framför allt för Esbo, där andelen svenskspråkiga invånare under motsvarande period minskade från 43 till knappa 9 procent, samtidigt som dessa i absoluta tal fördubblades från knappt 10 000 till över 20 000 personer. I övriga delar av södra Finland var förändringarna mindre drastiska. Allra stabilast var i detta avseende den västnyländska kuststaden Ekenäs, som ännu vid ingången av 2000-talet hade en svenskspråkig majoritet på runt 82 procent. Detta berodde på att orten inte satsade på industrinäringar, vilket framgår tydligt av att grannkommunen, den dynamiska hamnstaden Hangö, samtidigt upplevde en stark förfinskning.[9]

I de österbottniska kuststäderna var förskjutningarna mindre än i södra Finland, vilket exemplifieras av att andelen svenskspråkiga i centralorten Vasa sjönk från 40 till 25 procent mellan 1950 och 2005. Snabbast förfinskades svenska Österbottens nordligaste utpost Karleby, där andelen svenskspråkiga invånare sjönk från närmare 41 till drygt 17 procent under perioden i fråga. I samtliga fall var denna relativa nedgång en konsekvens av flera faktorer: emigrationen till Sverige och en därav följande lägre nativitet samt inflyttning av finskspråkiga invånare, som vanligtvis var större ju fler arbetsplatser inom industri och andra arbetskraftsintensiva näringar som uppstod på orten. En annan väsentlig faktor var i hur hög grad tätorten hade svenskspråkiga kommuner runt omkring sig som levererade behövlig arbetskraft. De österbottniska kuststäderna var tämligen välförsedda i detta avseende, medan däremot sydkustens tätorter drog till sig arbetskraft från hela Finland.[10]

Analyserar man dessa migrationsrörelser i ett större perspektiv ser man ett tydligt mönster. När industrialiseringen på 1950-talet accelererade och rörelsen från periferin mot centrum ökade, var detta något som gällde både för den finsk- och för den svenskspråkiga befolkningen. Inlandets finskspråkiga arbetskraft sökte sig i ett första skede till närmaste tätort eller till någon av kuststäderna. På svenskspråkigt håll koncentrerades denna urbanisering till huvudstadsregionen och mellersta Österbottens kuststäder, vilket innebar att de övriga kuststäderna inte var attraktiva nog för att deras svenskspråkiga befolkning skulle ha ökat. Ny svenskspråkig arbetskraft strömmade visserligen till från den omgivande landsbygden. Men då utflyttningen från dessa städer till Helsingfors- och Vasaregionerna samtidigt pågick och allt fler finlandssvenskar dessutom valde att emigrera till Sverige, utmynnade detta i en långsam minskning av den svenskspråkiga befolkningen också i de mindre kuststäderna.[11]

Precis som tidigare förklaras dessa skillnader mellan den finsk- och svenskspråkiga befolkningens flyttningsbeteende av geografisk härkomst och språkkunskaper. För inlandets finskspråkiga landsbygdsbefolkning medförde en arbetsplats och en bostad med moderna bekvämligheter i någon av landets större tätorter en klar höjning av levnadsstandarden, i synnerhet som man klarade sig utan problem på sitt modersmål. För den svenskspråkiga befolkningens del var situationen annorlunda, eftersom tätorternas arbetsmarknad i allt högre grad förutsatte goda kunskaper i finska, vil-

1895
Korso
N
Käinby
Luk
Rödskog
Mårtensby
Dickursby
Sottungsby
Helsinge kyrka
Noux
Gammelgård
Domarby
Östersundom
Träskby
Bemböle
Åggelby
Alberga
Botby
Esbo kyrka
Hoplax
Nordsjö
Köklax
Mankans
Berghäll
Brändö
Björnvik
Kampmalmen
Degerö
Mårtensby
Drumsö
0
5 km
1950
Ripuby
Korso
N
Käinby
Luk
Noux
Rödskog
Mårtensby
Dickursby
Sottungsby
Helsinge kyrka
Håkansböle
Friherrs
Gunnars
Malm
Östersundom
Ärvings
Åggelby
Träskby
Grankulla
Alberga
Botby
Esbo kyrka
Hoplax
Nordsjö
Böle
Mankans
Köklax
Hagalund
Brändö
Tölö
Degerö
Kampen
Nöykis
Drumsö
Porkala
arrendeområde
Sommaröarna
0
5 km

antalet svenskspråkiga

- > 70 %
- 40–69,9 %
- 20–39,9 %
- 10–19,9 %
- 0–9,9 %
- information saknas
- kommungränser 2016

Helsingforsregionen var övervägande svenskspråkig i slutet av 1800-talet. Innanför stadsgränserna var endast en knapp majoritet av befolkningen registrerad som svenskspråkig år 1895, men i förstäderna och på landsbygden var de svenskspråkiga ännu i klar majoritet.

I takt med stadens tillväxt omvandlades också de tidigare starkt svenskspråkiga kranskommunerna till övervägande finskspråkiga orter. År 1950 var stadskärnan de facto mer svenskspråkig än vissa nordliga delar av huvudstadsregionen, som drog till sig en betydande del av inflyttarna. Denna trend höll i sig fram till början av 2000-talet. År 2015 uppgick de svenskspråkigas andel av befolkningen i vissa sydliga stadsdelar ännu till 10–20 procent.

ket fortfarande inte var en självklarhet i svenskbygderna. Detta gjorde att många finlandssvenskar från periferin hellre emigrerade direkt till Sverige, vars arbetsmarknad efter 1954 hade blivit fritt tillgänglig för alla nordbor och även geografiskt var lättillgänglig för kustbygdens folk. Av samma skäl flyttade mycket få (2 %) av finlandssvenskarna till inlandet mellan åren 1950 och 1970.[12]

Följaktligen kom två tredjedelar av alla finlandssvenskar som under dessa år flyttade över regiongränserna att emigrera direkt till Sverige. Beräkningen av deras antal har försvårats av att de svenska myndigheterna inte registrerade inflyttarna enligt modersmål utan efter deras nationella härkomst. Utifrån Fjalar Finnäs demografiska analyser har man dock kommit fram till att drygt 60 000

Fram till slutet av 1950-talet sköttes persontrafiken över Östersjön med ångbåtar och fartyg utan bildäck. Här anlöper T/S Ragne, som 1949–1963 trafikerade rutten Stockholm–Sundsvall–Vasa, Inre hamnen i Vasa.

finlandssvenskar emigrerade till Sverige under perioden 1950–1970. Detta innebar att finlandssvenskarna var starkt överrepresenterade och utgjorde en femtedel av de runt 300 000 finländare som då emigrerade till Sverige. Finlandssvenskarnas andel av utflyttarna var således tre gånger större än deras andel av hela Finlands befolkning. Och eftersom de hade språket färdigt i bagaget och även i andra avseenden stod nära Sverige kulturellt, var deras relativa andel av återflyttarna klart lägre än av utflyttarna. Drygt 10 000 av dessa 60 000 finlandssvenska utflyttare återvände senare till Finland, det vill säga knappa 17 procent. På finskspråkigt håll rörde sig motsvarande siffra runt 30 procent.[13]

Relaterat till språkgruppens hela antal 1970 motsvarade dessa emigranter närmare en sjättedel av alla finlandssvenskar i början av 1950-talet. Och eftersom utflyttningen inte fördelades jämnt över hela den svenskspråkiga bebyggelsen fick den i vissa regioner en massiv omfattning. Allra kraftigast var utflyttningen från Sydösterbotten, varifrån hälften av den arbetsföra befolkningen (födda 1921–1950) flyttade till Sverige mellan 1950 och 1970.

I Åboland var motsvarande siffra 40 procent och i västra Nyland drygt 30 procent. Helsingfors förlorade också ett betydande antal finlandssvenskar till Sverige, men tack vare den samtidiga tillströmningen av svenskspråkigt folk från andra regioner minskade deras antal under denna period med endast 10 procent.

Ett annat finlandssvenskt särdrag i emigrationen till Sverige är att den har fördelats betydligt jämnare tidsmässigt än motsvarande finskspråkiga utflyttning. Den fick betydande mått redan på femtiotalet och fortsatte på tämligen jämn nivå fram till början av sjuttiotalet, vilket innebar att det årliga antalet finlandssvenska utflyttare i genomsnitt rörde sig runt 3 000 personer. På finskspråkigt håll började emigrationen öka ordentligt först i mitten av sextiotalet när de stora årskullarna nådde vuxen ålder. Under toppåret 1970 emigrerade runt 40 000 finländare till Sverige men av dessa var fortfarande endast runt 3 000 finlandssvenskar, vilket säger något väsentligt om skillnaderna mellan språkgruppernas flyttningsmönster.[14]

Under de följande trettio åren skedde en markant förändring i finländarnas flyttningsmönster i takt med den snabbt förbättrade sysselsättningen och stigande levnadsstandarden. Emigrationen till Sverige ebbade långsamt ut på 1970-talet, och under de följande årtiondena omvandlades Finland sakta men säkert till ett invandrarland i likhet med de övriga nordiska länderna. Dessa omställningar hade en dämpande effekt även på finlandssvenskarnas flyttningsiver. På grund av sin förankring i kustbygderna kom den svenskspråkiga befolkningen dock fortsättningsvis att vara överrepresenterad bland dem som flyttade från och till Finland. Utflyttningen till Sverige fortsatte här på en högre nivå än på finskspråkigt håll. Nittiotalets lågkonjunktur gav upphov till en ny finlandssvensk utflyttning till Sverige och en marginell nettoförlust på cirka 300 personer per år, men sedan 2002 har det snarast rört sig om ett smärre överskott.[15]

Sydösterbotten förblev en av de mest emigrantfrekventa regionerna i det svenska Finland även under åren 1970–2000. Den svenska arbetsmarknaden lockade fortfarande regionens befolkning, vilket framgår av att 60 procent av de utflyttande österbottningarna ännu i slutet av 1990-talet styrde kosan över Bottniska viken, medan Sverige vid samma tidpunkt var destinationen för endast 30 procent av de utflyttande finlandssvenskarna från Åbo och Helsingfors. Under andra hälften av 1990-talet var utflyttningsströmmen bland de svenskspråkiga i Åboregionen större än i Sydösterbotten. Samtidigt ökade även emigrationen av finlandssvenskar från huvudstadsregionen, vilket förstärker intrycket av att emigrationen blivit ett alltmer urbant och karriärstrategiskt fenomen.

Det är dock bra att hålla i minnet att denna migration mellan Finland och Sverige i absoluta siffror mätt var mycket blygsammare än den som skedde 1955–1975. Noteras kan också en tydlig skillnad i flyttningsbeteendet mellan finsk- och svenskspråkiga emigranter som sedan dess har uppstått. I mitten av 1970-talet emigrerade i stort sett nio av tio av båda språkgruppernas utflyttare till Sverige. I början av 2000-talet emigrerade endast 30 procent av alla finskspråkiga utflyttare till Sverige. Detta hängde tydligt samman med Finlands anslutning till Europeiska

unionen och samtidiga uppsving som ett land för högteknologiskt kunnande, vilket markant förbättrade möjligheterna att få ett arbete eller en studieplats på andra håll än i Sverige. För finlandssvenskarna var denna omvälvning helt uppenbart inte lika stor. Nästan hälften av språkgruppens emigranter fann vid millennieskiftet fortfarande sin väg till Sverige.[16]

Geografen Kaisa Kepsu har med hänvisning till detta konstaterat att finlandssvenskarnas seglivade tendens att flytta i första hand till Sverige egentligen inte borde uppfattas som en emigration utan som ”en sorts intern rörlighet”.[17] Tesen är i många avseenden övertygande. De formella hindren för den nordiska arbetskraftens rörlighet hade undanröjts redan 1954, och ländernas anslutning till EU 1995 förenklade ytterligare migrationsrörelsen. Samtidigt med dessa reformer avvecklades även många andra hinder för ett långsiktigt samarbete mellan länderna, vilket jämnade vägen för både omfattande företagsfusioner och ett mångsidigt kulturutbyte. Epokens teknologiska framsteg har självklart också haft en integrerande effekt, eftersom de på ett avgörande sätt har underlättat det dagliga umgänget och ytterligare stärkt den språkliga gemenskapen runt Bottniska viken.

Sociala strukturer och distinktioner

Parallellt med dessa förändringar i befolkningens storlek och geografiska mobilitet skedde även betydande förskjutningar i dess närings- och klasstruktur. Allmänt sett minskade samhällsutvecklingen under andra hälften av 1900-talet ytterligare de sociala skillnaderna mellan landets finsk- och svenskspråkiga folkgrupper. Och eftersom detta kom att ske parallellt med att en allt större andel av landets svenskspråkiga befolkning gifte sig över språkgränsen, har det blivit allt svårare att skönja väsentliga skillnader mellan språkgruppernas sociala sammansättning.

En granskning av befolkningens fördelning efter näringsgren bekräftar att urbaniseringen och industrialiseringen åren 1950–2000 i högre grad omformade dess finskspråkiga del. I början av 1950-talet livnärde sig närmare 46 procent av hela den yrkesverksamma befolkningen inom primärnäringarna, det vill säga inom jord- och skogsbruket. På svenskspråkigt håll var denna siffra vid samma tidpunkt knappa 38 procent. Men när landsbygden under det följande halvseklet avfolkades skedde detta i högre grad i de östra och norra delarna av landet än i svenskbygderna, vilket resulterade i att andelen personer anställda inom jordbruket vid ingången av 2000-talet rentav hade blivit något större på svenskspråkigt håll (6,8 %) än i landet i genomsnitt (4 %). På motsvarande sätt ökade under samma period andelen finskspråkiga personer anställda inom handel (9,5 → 29 %) och tjänster (10,8 → 32,6 %) i något högre grad än på svenskspråkigt håll.[18]

Finlands senare industrialisering förde med sig att arbetskraften som strömmade in från landsbygden till städerna i högre grad än i tidigare industrialiserade stater anställdes direkt inom tjänste- och servicesektorerna. Samtidigt steg befolkningens utbildningsnivå i snabb takt. Finländska sociologer förutspådde därför på 1980-talet att en allt större andel av befolkningen vid 2000-talets början skulle kunna betecknas som medelklass. Deras prognoser byggde dock på en ganska sta-

tisk syn på samhällsklasserna, eftersom de glömde att teknologins framsteg inte enbart ledde till automatisering av produktionen. Den ledde också till att flera sektorer inom tjänstesektorn som tidigare hade klassificerats som medelklassyrken gradvis sjönk i status, blev efter i löneutvecklingen och i realiteten proletariserades.

Enligt Jani Erolas beräkningar hade Finland fortfarande i början av 2000-talet en tämligen stor arbetarbefolkning. Utgående från de traditionella yrkesbeteckningarna kommer han fram till att den då utgjorde drygt 30 procent av hela befolkningen, vilket var något högre än i Sverige (25 %) och i stort sett samma som i Tyskland eller Storbritannien. Precis som i dessa länder är traditionella arbetaryrken alltjämt klart vanligare bland finländska män (45 %) än bland kvinnor (20 %), vilket skulle kunna leda till slutsatsen att de sistnämnda numera är starkare företrädda inom medelklassen. Men beaktar man att den allmänna lönenivån inom mansdominerade arbetaryrken numera är högre än inom tjänstesektorns lägre, kvinnodominerade yrken, utjämnas denna skillnad avsevärt.[19]

Erola går visserligen inte lika långt som Jenny Andersson, som i sin analys av förändringarna i den svenska klasstrukturen i slutet av 1900-talet har dragit slutsatsen att dessa två yrkesgrupper numera tillsammans bildar Sveriges egentliga arbetarklass och kommer fram till att de utgör 55 procent av landets hela befolkning.[20] Men han pekar på en undersökning gjord åren 1999–2004 som visar att den yrkesverksamma befolkningens subjektiva bedömningar av sin egen klasstillhörighet symptomatiskt nog är vacklande. En dryg tredjedel (36 %) av personer anställda inom service- och tjänstesektorn uppfattade sig som arbetarklass och en nästan lika stor andel (27 %) personer med traditionella arbetaryrken betecknade sig som lägre medelklass. Drygt tio procent av de sistnämnda uppfattar sig rentav som övre medelklass.[21]

Dessa subjektiva uppfattningar bottnar också i att människor inte bedömer sin klasstillhörighet enbart utifrån sin egen utbildning, profession eller lön. Bedömningen görs även på grundval av den personliga förmögenheten, livsstilen samt släktens och vänkretsens socioekonomiska ställning. Detta faktum har framhävts av den franske sociologen Pierre Bourdieu, som i sina analyser av det franska klasssamhället har poängterat att klassidentiteter formas i en ständig växelverkan mellan de reella skillnaderna i människors levnadsstandard och deras symboliska kapital, som de äger i form av livsstil, smak och sociala nätverk.[22] Till det symboliska kapitalet hör även språkbruket, som kanske i högre grad än någon annan social markör avslöjar och definierar personens sociala position i samhället.

Allt detta har relevans också då man försöker skönja särdrag i den svenskspråkiga befolkningens klasstruktur, det vill säga ska utreda i vilken mån den skiljer sig från den övriga befolkningens sociala hierarkier och dynamik. Statistiken över den yrkesverksamma befolkningens fördelning efter näringsgren ger som sagt bilden av att språkgruppernas sociala särdrag kontinuerligt har utjämnats under åren 1950–2000. Den döljer dock vissa skillnader mellan språkgrupperna. För det första är jordbruksenheterna i genomsnitt något större i landets svenskbygder än i landets inre delar, vilket ger stör-

re ekonomisk avkastning i form av både produktion och inkasserade understöd. För det andra är inkomstnivån och privatförmögenheten per capita större i landets tvåspråkiga kustregioner än i dess östra och norra inland. Och för det tredje har tätorternas aktivt tvåspråkiga arbetar- och lägre medelklassbefolkning sedan slutet av 1800-talet gynnats av sina språkkunskaper och placerat sig något bättre på arbetsmarknaden än enspråkigt finska med samma klassbakgrund, vilket återspeglar sig i deras lönenivå, levnadsstandard och sysselsättningsgrad.

Detta kan också utläsas av den aktivt tvåspråkiga arbetarbefolkningens och lägre medelklassens sociala och politiska identitet. Trots att de i dag tillsammans utgör minst 50 procent av landets svenskregistrerade medborgare, röstar runt 80 procent av hela språkgruppen på det ofta betonat borgerliga Svenska folkpartiet. En rimlig förklaring är att SFP av många uppfattas i första hand som ett språkparti och först i andra hand som ett borgerligt parti. En annan är att den aktivt tvåspråkiga andelen av landets arbetare och lägre medelklass på grund av sina relativt goda positioner på arbetsmarknaden inte identifierar sig som arbetarklass.

Men härav kan man inte dra slutsatsen att den sociala mobiliteten även mer generellt har varit högre på svenskspråkigt än på finskspråkigt håll. Det sociala avancemanget bland aktivt tvåspråkiga inom arbetarklassen och den lägre medelklassen har som sagt varit något snabbare än på finskspråkigt håll. Då det gäller mobiliteten till samhällets övre medelklass och elitskikt tyder mycket på det omvända, det vill säga att socialt avancemang till dessa samhällsklasser alltjämt är mer frekvent på finsk- än på svenskspråkigt håll. Ett skäl till detta är existensen av en färdigt resursstark samhällselit på svenskspråkigt håll, som har lyckats hålla sina positioner tämligen bra med hjälp av sina starka nätverk, ekonomiska tillgångar och utbildningstraditioner. Samtidigt har detta ekonomiska och symboliska kapital fungerat som en buffert nedåt, det vill säga bromsat det sociala avancemanget till elitskiktet för individer från de övriga svenskspråkiga samhällsklasserna. Motsvarande sociala barriärer har självklart existerat och gradvis förstärkts också på finskspråkigt håll, men på grund av det moderna samhällets accelererande behov av högt kvalificerad arbetskraft har detta ännu inte gett upphov till en lika stabil samhällselit som inom den finlandssvenska befolkningen.

Dessa skillnader mellan finsk- och svenskspråkig social mobilitet gäller dock på nationell nivå. Jämförs finlandssvenskarna enbart med den finskspråkiga befolkningen i deras egna regioner, det vill säga i kusttrakterna och tätorterna där, visar det sig närmast röra sig om nyansskillnader. Granskar man fenomenet i ett internationellt perspektiv följer den sociala mobiliteten i de finländska kusttrakterna i stort sett ett nordiskt mönster. Detta innebär att den är klart högre än i både övriga Europa och USA och närmast kan jämföras med medel- och överklassernas sociala mobilitet i Sverige. För den finlandssvenska populationens del försvåras jämförelserna dock av att den är så liten. Dessutom är en strikt språklig klassifikation av Finlands samhällseliter i viss mån vilseledande eftersom de i regel har varit aktivt två- och flerspråkiga.

Det finns fortfarande betydande regionala skillnader i den svenskspråkiga

befolkningens yrkesstruktur. Ett uttryck för detta är att finlandssvenskarna i huvudstadsregionen och Åbo även under andra hälften av 1900-talet hade en klart högre utbildningsnivå än på andra håll i det svenskspråkiga Finland. I början av 2000-talet hade nästan en tredjedel av huvudstadsregionens (29,6 %) och en femtedel av Åbolands (21,3 %) finlandssvenskar i åldern 25 till 49 avlagt en högre högskoleexamen, medan andelen på andra håll i det svenska Finland rörde sig runt 10 procent. De regionala skillnaderna var i stort sett desamma på finskspråkigt håll, med undantag av huvudstadsregionen där andelen högskoleutbildade visserligen var högst (19,3 %) men ändå klart lägre än bland regionens svenskspråkiga.[23]

Ett annat tydligt uttryck för klassamhällets geografi är den ojämna regionala fördelningen av den svenskspråkiga befolkningen efter näringsgren. I svenska Österbotten har primärnäringarna även på 1990- och 2000-talet sysselsatt en betydligt större andel av befolkningen än i övriga delar av det svenskspråkiga Finland. Vid 1990-talets början utgjordes nästan 20 procent av den yrkesverksamma befolkningen i svenska Österbotten av personer anställda inom jord- och skogsbruk samt fiske. Halvtannat decennium senare (2004) hade andelen sjunkit till drygt 10 procent, men detta var ändå avgjort mer än i Nyland, där andelen finlandssvenskar anställda inom primärnäringarna under samma tid sjönk från drygt 5 till under 3 procent. Även i det svenska Åboland och på Åland krympte andelen personer verksamma inom primärnäringarna under denna tid till runt 5 procent.[24]

Svenska Österbotten behöll under denna period också sin karaktär av dynamisk industriregion. Andelen personer anställda inom industrin rentav steg marginellt åren 1990–2004 och uppgick vid sistnämnda tidpunkt till närmare 22 procent av den yrkesverksamma befolkningen. Detta var inte enbart något högre än det nationella medeltalet (19,1 %) utan också markant mer än andelen finlandssvenskar i Nyland som var anställda inom industrin (13,1 %). En viktig förklaring

Studentkårerna i Åbo (ÅAS, TYY, TUO, Novium) firar traditionsenligt fastlagstisdagen i Vårdbergsparken i februari 2010. Bland sponsorerna skymtar även en åländsk bank.

till denna vitalitet är utan tvivel Österbottens långa tradition av småföretagsamhet, som har garanterat att regionens sysselsättningsgrad hållits hög också under lågkonjunkturer. På motsvarande sätt har de svenskspråkiga nylänningarna hållit sina starka ställningar framför allt inom handeln i vid bemärkelse. Åren 1990–2004 ökade andelen svenskspråkiga nylänningar anställda inom denna sektor från drygt 33 till 35 procent, vilket var något mer än det nationella medeltalet vid samma tidpunkt (2004: 29 %) och markant mer än i svenska Österbotten (2004: 20,3 %).[25]

Sammantaget innebär detta att skillnaderna i yrkesstrukturen är klart större mellan de svenskspråkiga i Österbotten och de svenskspråkiga i Nyland än skillnaderna mellan språkgrupperna i sin helhet. Detta avspeglar också ett nationellt mönster: statsapparatens och de stora företagens ledning samt handeln är koncentrerade till huvudstadsregionen och landets övriga tillväxtområden, medan jordbruk och småföretagsamhet är mest dynamiska längs den långa västkusten.

Mot bakgrunden av de här beskrivna tydliga socioekonomiska skillnaderna mellan landets två starka svenskspråkiga regioner är det inte underligt att det regelbundet har uppstått friktion och intressekonflikter mellan dem. Motsättningarna har gjort sig gällande inte minst inom utbildningssektorn och i inställningen till tvåspråkigheten, men har ändå aldrig på allvar hotat den sedan första hälften av 1900-talet omhuldade föreställningen om en finlandssvensk gemenskap. Ett uttryck för detta är att de två regionernas företrädare under de senaste decennierna har bemödat sig om att vardera ska vara starkt företrädd i språkgruppens viktigaste institutioner och organisationer. Allra tydligast syns detta inom Svenska folkpartiet, som sedan slutet av 1980-talet medvetet har tillämpat en sådan balansering. Även inom Finlands svenska arbetarförbund, vars stöd inom språkgruppen under de senaste decennierna rört sig runt 15 procent, har man bemödat sig om att säkra den regionala representationen. Ytterst handlar allt detta om att språkfrågan alltjämt upplevs som så central att man ger den hög prioritet och är beredd att kompromissa i många andra samhällsfrågor.

Samtidigt har denna sammanjämkning bidragit till att många finskspråkiga landsmän och även rikssvenskar har dragit den felaktiga slutsatsen att finlandssvenskarna är avgjort mer högutbildade, förmögna och högborgerliga än befolkningen i genomsnitt. Migrationsrörelsen och kontakterna inom landet och från utlandet har koncentrerat sig framför allt till Nylands tätorter och Helsingforsregionen. Många har således i första hand kommit i kontakt med resursstarka finlandssvenskar och har därför inte insett att språkgruppens socioekonomiska sammansättning är mycket annorlunda på andra håll i kustbygderna.

Pengar, makt och språk

Samtidigt är det ett ofrånkomligt faktum att dessa resursstarka finlandssvenskar även under andra hälften av 1900-talet var tydligt överrepresenterade i landets ledande skikt. I slutet av 1930-talet var runt en fjärdedel av landets överklass registrerade som svenskspråkiga, det vill säga drygt dubbelt mer än språkgruppens andel av hela befolkningen (10 %). Under de följande årtiondena avtog denna överre-

presentation i någon mån, men ingalunda drastiskt. Enligt elitforskaren Ilkka Ruostetsaaris beräkningar var 10,6 procent av Finlands maktelit svenskspråkig i början av 2010-talet, vilket var nästan precis dubbelt mer än finlandssvenskarnas andel av landets hela befolkning (2011: 5,36 %).[26]

Självklart är denna beräkning endast ungefärlig. Dessutom bör noteras att Ruostetsaaris definition av makteliten är snäv, eftersom han till denna kategori räknar endast 1 400 finländare på olika toppposter i samhället. Makteliten är därtill bara en del av överklassen, till vilken vanligtvis även räknas landets förmögnaste procent, det vill säga i början av 2010-talet drygt 50 000 finländare. Även om det inte finns tillförlitlig historisk statistik över deras modersmål är det en trygg gissning att finlandssvenskarna även under perioden 1950–2010 var klart överrepresenterade i denna penningstinna men ack så tunna fernissa över befolkningens breda lager.

Under första hälften av 1900-talet väckte dessa ekonomiskt ovanligt välgynnade finlandssvenskar intresse och irritation både inom arbetarrörelsen och bland äktfinnar. Därefter försköts språkfrågan successivt till en andra rangens fråga i de samhällsdebatter och skandalnyheter som gällde den ekonomiska överklassen. Ett bra exempel på detta var den i slutet av 1960- och början av 1970-talet ofta hörda och citerade protestsången ”Laulu 20 perheestä” (”Sången om de 20 familjerna”), i vars refräng räknas upp landets rikaste industri- och kapitalsläkter och bland dem hela 14 svenskspråkiga familjenamn:

Kivekäs, Walden, Wihuri, Hellberg, Rosenlew, Frenckell, Ahlström, Donner, Wasastjerna, Ehrnrooth, Schauman, Grönblom, Wahlforss, Julin, Björnberg, Rettig, Honkajuuri, Virkkunen, Erkko, Serlachius.[27]

Förteckningen baserade sig på en lista över landets ”makthavande” familjer i kommunisttidningen *Kansan Uutiset*, men som sångens författare och kompositör senare medgav hade en del släktnamn utelämnats och andra redan ”utarmade” familjer hållits kvar för sångrytmens skull. Flertalet av dessa utelämnade släkter var också svenskspråkiga (Aminoff, Fazer, Hackman, Hartwall), men det oaktat var de tjugo familjernas starka svenskspråkiga inslag inget som poängterades särskilt i sångtexten. Språkfrågan överskuggades helt av ett marxistiskt klasskampstänkande, där kontrollen över kapitalet stod i fokus.[28]

Samma dämpade inställning till språkfrågan har präglat även senare granskningar av och uppmärksammade inlägg om Finlands ekonomiska överklass. Trots att Finland i likhet med andra västliga marknadsekonomier sedan 1990-talet upplevt ökade inkomstskillnader, har detta inte lett till vetenskapliga utredningar om huruvida utvecklingen varit speciellt gynnsam för landets svenskspråkiga befolkning. Diverse sekretessbestämmelser har gjort det allt svårare att utreda detta på individnivå. Dessutom har kapitalets allt friare rörlighet varit något som alla förmögna medborgare oberoende av modersmål har kunnat utnyttja för öka sina kapitalinkomster och undvika skatter.

Denna insikt har även präglat journalisten och vänsterpolitikern Esko Seppänens sedan 1970-talet utgivna öppet marxistiska debattskrifter, i vilka han utgående från offentliga skattekalendrar och börsbolagens redogörelser i sarkastiska ordalag

granskat Finlands allra rikaste befolkning. I skriften *Suomen rikkaat. Kuka kukin on* (”Finlands rika. Vem är vem”) från 2014 ringar han sina vana trogen in den lilla krets av beslutsfattare och miljardärer som styr Finlands näringsliv. Han gör heller ingen hemlighet av att deras bakgrund och nätverk frapperande ofta är svensk- och tvåspråkiga samt att de ofta har nära kontakter med det rikssvenska näringslivets toppar. Men som alltid tidigare undviker Seppänen noggrant att utpeka dem som på något sätt representativa för landets hela svenskspråkiga befolkning.[29]

Trots det journalistiska greppet är Seppänens iakttagelser i många avseenden i linje med de vetenskapliga studier som gjorts om det finländska näringslivets toppskikt. Susanna Fellman påvisar i sin omfattande socialhistoriska undersökning om Finlands industriledare att uppemot hälften (45,2 %) av direktörerna i landets största industriföretag var svenskspråkiga långt in på andra hälften av 1900-talet. Fellman konstaterar därtill att den språkliga registreringen på många sätt ger en förenklad bild av situationen. Många av landets ledande företagsledare härstammade – och härstammar alltjämt – från finsksinnade familjer där svenskan förblivit ett levande språk. På samma sätt hade många av 1900-talets mest kända svensk-

språkiga företagarsläkter såsom Ahlström och Serlachius sina rötter i finsksinnade familjer och miljöer.[30]

I takt med direktörsyrkets professionalisering minskade andelen företag som leddes av sina största ägare och därmed också andelen svenskspråkiga företagsledare. Det oaktat framgår det av Ruostetsaaris elitstudie att nästan en femtedel (19,6 %) av det inhemska näringslivets toppar (250 personer) ännu i början av 1990-talet var finlandssvenskar. Under de följande två decennierna sjönk andelen till drygt 15 procent, vilket relaterat till språkgruppens storlek (5,3 % av hela befolkningen) dock innebar att den fortfarande var starkt överrepresenterad i den ekonomiska elitens toppskikt.

En mera ingående granskning av denna elit skulle avslöja inom vilka industri- och näringsbranscher en svensk- och tvåspråkig härkomst med tillhörande kontakter har varit särskilt vägande meriter. Trots avsaknaden av en sådan undersökning är det uppenbart att dessa meriter

Industrimannen Antti Ahlström köpte Norrmarks bruk i Satakunta 1870 och lät 1881 uppföra villan Isotalo, som fungerade både som familjens hem och som bolagets kontor fram till 1916. Senare bodde ägarfamiljen på Havulinna och Villa Mairea som likaså uppfördes på bruksområdet.

har vägt tungt i synnerhet inom finans- och banksektorn, sjöfarten samt exportföretag och agenturfirmor med skandinaviska delägare och marknader. Under största delen av 1900-talet var dessa storföretag kunder i och således nära kopplade till två av landets ledande affärsbanker, Nordiska Föreningsbanken och Helsingfors Aktiebank, som inte utan skäl uppfattades som bastioner för det ”finlandssvenska kapitalet” eftersom både deras största ägare och en stor del av direktörerna var svenskspråkiga eller uttalat tvåspråkiga. Sammanslagningen av bankerna 1986 föranledde ingen förändring på denna punkt, men när Föreningsbanken nio år senare fusionerades med sin huvudkonkurrent, den av tradition betonat finsksinnade Kansallis-Osake-Pankki, var förändringarna i ägarbasen och språkbruket klart större.[31]

Sett i ett längre perspektiv skulle Föreningsbankens av hävd starka svenskspråkiga inslag dock hävda sig tämligen väl. År 2000 fusionerades det finländska finanshuset i sin tur med tre skandinaviska banker till Nordea Bank. Huvudkontoret placerades i Stockholm och till styrelse och operativ ledning rekryterades snart personer med nära anknytning till det som vagt betecknats som det finlandssvenska kapitalet. I början av 2010-talet utsågs till Nordeas styrelseordförande den frispråkige finlandssvenske finansmannen och miljardären Björn Wahlroos, som hade inlett sin bankkarriär i Föreningsbanken. Och 2015 såg Wahlroos till att hans landsman Casper von Koskull valdes till bankens nye verk-

Björn Wahlroos (f. 1952), Finlands mäktigaste finansman i mitten av 2010-talet, inledde sin yrkeskarriär vid Svenska handelshögskolan i Helsingfors. Han har gärna profilerat sig som en raljerande samhällskommentator samtidigt som han i det tysta varit en betydande kulturmecenat.

ställande direktör. Ett år tidigare hade Finlands mest framgångsrika teknologiföretag, det globalt verkande hissbolaget Kone, utsett Henrik Ehrnrooth till ny vd.

Även inom den övriga samhällseliten avtog det relativt sett starka svenskspråkiga inslaget sakta men säkert under andra hälften av 1900-talet. Den snabbaste reträtten skedde utan tvivel från förvaltningselitens topp (290 personer), som i början av 2010-talet endast till 5,8 procent bestod av finlandssvenskar. I massmediebranschen skedde likaså en drastisk minskning av ledande svenskspråkiga beslutsfattare (1991:12,5 → 2011: 7,9 %), medan det finlandssvenska inslaget rentav ökade något inom vetenskaps- och kultureliterna under samma period. Mest slående är utan tvivel den starka positionen inom kultureliten i början av 2010-talet (16,5 %, 22 av 133 personer), som knappast enbart kan ha berott på att Svenska folkpartiet under föregående regeringsperiod hade innehaft kulturministerposten.

I vilken mån har då dessa olika svenskspråkiga samhällseliter bildat en gemenskap? Den allmänna trenden i marknadsekonomier har varit eliternas gradvisa distansering från varandra, vilket delvis sammanhängt med professionaliseringen men också är en följd av att förväntningarna på att tjäna nationalstatens gemensamma intressen har avtagit. Denna förändring går tydligt att förnimma också inom den lilla krets av runt 150 svensk- och tvåspråkiga beslutsfattare och påverkare som enligt Ruostetsaaris snäva definition hör till 2010-talets verkliga samhällselit. De flesta känner varandra, en del är även vänner eller släkt, men i jämförelse med läget på 1920- och 1930-talen har de olika eliternas förmåga och vilja att kommunicera inbördes sakta men säkert avtagit.[32]

Inom elitforskningen framhävs ofta att det ur demokratins och den sociala jämlikhetens synvinkel är hälsosamt att eliterna förnyar sig och inte sammangaddar sig till slutna kaster. Samtidigt poängterar många forskare att den samhälleliga stabiliteten och ansvarskänslan förstärks av att de olika samhällseliterna kan kommunicera med varandra och finna gemensamma målsättningar. Balansgången mellan dessa motpoler är svår, men när det gäller den finlandssvenska samhälliseliten förefaller läget inte att vara sämre än i Finland eller Sverige i allmänhet. En väsentlig orsak till detta torde vara det av grundlagen skyddade svenskspråkiga undervisningsväsendet, som genom sina institutioner, rutiner och värderingar upprätthåller en viss samhörighet mellan de finlandssvenska elitgrupperna.

Språkbruk och socialt kapital

Samtidigt finns det självfallet betydande regionala och sociala skillnader inom språkgruppen när det gäller språkbruk, livsstil och världsbild. I Helsingforsregionen och andra tvåspråkiga tätorter i södra Finland har finskan sedan 1960-talet varit så dominerande i offentligheten och förvärvslivet att de flesta fullvuxna finlandssvenskar i praktiken mest kommunicerar på finska. Något som starkt bidragit till denna utveckling är den tidigare berörda ökningen av andelen tvåspråkiga äktenskap och samboförhållanden, som föga överraskande har ökat allra mest i tätorterna och andra numera finskdominerade delar av kustbygden. År 1970 ingick drygt hälften av alla finlandssvenskar bo-

satta i områden med en finskspråkig majoritet på över 80 procent äktenskap över språkgränsen. 35 år senare hade denna andel stigit till närmare tre fjärdedelar (2005: 73,3 %). Ännu större blev motsvarande andel i huvudstadsregionens norra och östra delar: i början av 2000-talet kom uppåt 80 procent av alla elever i områdets svenskspråkiga skolor från tvåspråkiga eller enspråkigt finska hem.

Den sammanlagda effekten av denna språkliga förskjutning har utforskats livligt under de senaste decennierna. Ännu i början av 1980-talet prognostiserade samhällsvetarna att den inom en eller två generationer skulle leda till ett betydande språkskifte. Men som redan har konstaterats skedde under 1980-talet ett trendbrott, som har lett till att över två tredjedelar av barn födda i tvåspråkiga äktenskap registreras som svenskspråkiga och även sätts i svenskspråkig skola. Därtill har runt 10 procent av eleverna i svenskspråkiga skolor sedan början av 1980-talet varit registrerade som finskspråkiga, vilket har inneburit ett viktigt tillskott för både det svenska utbildningsväsendet och hela den svenska kulturen i Finland, i synnerhet som dessa barn i många fall kommer från helt finskspråkiga hem med hög utbildningsnivå.[33]

Hur den sociala interaktionen och världsbilden i praktiken gestaltar sig i dessa starkt tvåspråkiga eller finskspråkiga miljöer finns det tämligen knappt med empirisk forskning om. Klassificeringen av den på olika sätt svensktalande befolkningen enligt språklig registrering, föräldrarnas modersmål, val av skolspråk samt geografisk hemvist kan nämligen också leda till en alltför mekanisk och ibland rentav nationalistisk syn på landets svenska språkkultur. Den del av befolkningen som uppfyller de flesta av dessa kriterier betecknas som ”rent” svenskspråkiga, medan de som placerar sig i andra ändan av skalan inte betecknas som ”finlandssvenskar,” utan som tvåspråkiga eller diffusa i sin språkliga identitet.

Synsättet förekommer ofta då man gestaltar språkgrupper, men det kan vara direkt vilseledande när det gäller att förstå det sena 1900-talets och tidiga 2000-talets svenskhet i Finland. För det första är det inte alls självklart att de som är mest enspråkiga, det vill säga de som talar mest svenska i sin vardag, är det mest typiska elementet i landets svenskspråkiga kultur. Tvärtom kunde man mot bakgrunden av ovan anförda demografiska och socialhistoriska uppgifter argumentera för att den statistiskt sett mest typiska omgivningen för landets svenskspråkiga befolkning är urbant tvåspråkig. I början av 2000-talet levde endast drygt 13 procent av dem i enspråkigt svenska kommuner, det vill säga i miljöer där den finskspråkiga befolkningens andel var mindre än 5 procent. Däremot bodde fyra av tio finlandssvenskar i kommuner där deras andel av befolkningen var mindre än en tredjedel.[34]

För det andra lever språkgruppens samhällseliter ett aktivt två- och flerspråkigt liv där svenskheten i dess olika betydelser eventuellt spelar en emotionellt viktig roll, men sällan är det som i första hand har format deras identitet. I många fall håller dessa personer ett medvetet avstånd till den finlandssvenska gemenskapen, även om de genom sina samhällsinsatser på ett betydande sätt bidrar till att upprätthålla och utveckla den svenskspråkiga kulturen och landets kontakter med

Popstjärnornas språk

I mitten av 1960-talet slog en ny generation av schlager- och popstjärnor igenom i Finland, av vilka många hade en svensk eller tvåspråkig bakgrund. Men eftersom det inte fanns ett kommersiellt underlag för svenskspråkig popmusik i Finland kom mycket få av dem att producera låtar och skivor på annat än finska eller engelska. Ett bra exempel på detta var epokens kanske mest kända popartist *Danny*, egentligen Ilkka Lipsanen, som på mödernet var svenskspråkig men trots sin fullständiga tvåspråkighet aldrig uppträdde på svenska. Så var fallet även med den uppskattade rocksångaren och låtskrivaren Ralf-Henrik *"Dave" Lindholm* samt oftast också med de kvinnliga schlagersångarna *Carola* Standertskjöld och *Marion* Rung. Detta var dock på intet sätt typiskt endast för finlandssvenska popartister. Vid samma tid slog de till modersmålet ryskspråkiga men likaså enbart på finska uppträdande Viktor Klimenko och Kirill *"Kirka"* Babitzin igenom i musikbranschen.

Pop- och jazzsångerskan Carola Standertskjöld (1941–1997), känd under förnamnet Carola, sjöng suveränt på flera språk.

Sverige och övriga Norden. Till denna kategori hör även de två- och flerspråkiga personer inom samhällseliten som har registrerats som finskspråkiga men som på olika sätt har varit delaktiga i eller stött landets svenska kultur.

Att den svenskspråkiga kulturen och identiteten trots allt är tämligen livskraftig i dessa starkt tvåspråkiga miljöer sammanhänger med att språkgruppens eget utbildningsväsende, egna medier och organisationer har hållits intakta under de senaste femtio åren. I många fall har barnen som börjar i svenskspråkiga daghem och lågstadier i dessa miljöer mycket svaga kunskaper i svenska. Detta inverkar självklart på inlärningsresultaten, vilket har framgått av att elever i svenskspråkiga skolor inte har klarat sig lika bra i de internationella Pisa-undersökningarna som elever i finskspråkiga skolor. Men samtidigt har den svenska skolgången på ett avgörande sätt stärkt deras språkliga identitet och medfört att de trots sin starkt finskspråkiga omgivning även söker sig till en svenskspråkig högskoleutbildning och sätter sina barn i svenskspråkiga daghem och skolor. Allt detta gör att man med fog kan säga att det egna utbildningsväsendet är och förblir ryggraden i landets svenskspråkiga kultur.

Detta bejakande av svenskheten syns inte enbart i registreringen av barnens modersmål och deras skolgång utan också i flera undersökningar från början av 2000-talet om hur språkgruppen identifie-

rar sig själv. I enspråkigt svenska regioner såsom Åland och Sydösterbotten klassificerade befolkningen sig föga överraskande nästan uteslutande som svenskspråkig (97 respektive 80 %), vilket överensstämde med att endast få ansåg sig behärska finska fullständigt. Mera signifikant är däremot att även de svenskspråkigt registrerade som bodde på övervägande finska orter i så hög grad uppfattade sig som svenskspråkiga. I huvudstadsregionen betecknade sig närmare 63 procent som svenskspråkiga trots att 95 procent av dem ansåg sig behärska finska fullständigt och således med goda skäl kunde ha identifierat sig i första hand som tvåspråkiga. Även på helt finskspråkiga orter identifierade sig närmare 49 procent av enkätens deltagare som svenskspråkiga.[35]

Orsakerna till denna starka identifikation är många. Trots tidvis nog så stark intern kritik har den ideologiska konstruktionen av en finlandssvensk gemenskap lyckats relativt bra, vilket framgår av att inga betydande schismer existerar inom språkgruppen. Men det vore naivt att tänka sig att de aktivt tvåspråkiga finlandssvenskarna håller fast vid sitt svenska språk i första hand av ideologiska skäl. Ett klart starkare motiv för att registrera sina barn som svenskspråkiga och sätta dem i svensk skola är att det så uppenbart har förbättrat barnens möjligheter att utbilda sig vidare och klara sig i förvärvslivet. En bidragande faktor är de utmärkta möjligheter till högskolestudier på svenska som Åbo Akademi, Svenska handelshögskolan, det tvåspråkiga Helsingfors universitet och hela det rikssvenska högskoleväsendet erbjuder.[36]

Ett annat uttryck för det svenskspråkiga inslagets seghet i vardagslivet har varit det fortsatt starka nätverket av svensk- och tvåspråkiga föreningar och andra frivilligorganisationer. Andelen enspråkigt svenska föreningar har visserligen sjunkit tydligt sedan 1960, men i gengäld har finlandssvenskarna åtminstone fram till 1990-talet varit anslutna till fler föreningar än befolkningen i genomsnitt.[37] Enligt Kenneth McRae har dessa nätverk samtidigt varit en viktig påverkningskanal i ett politiskt system där finlandssvenskarnas språkliga rättigheter knappt alls är förankrade i territoriella garantier och det institutionella skyddet dessutom ofta fungerar bristfälligt.[38]

Den relativt starka identifikationen med sin egen språkgrupp och existensen av stabila sociala nätverk har ibland tolkats som ett uttryck för en ovanligt god förmåga att skapa och förvärva socialt kapital på finlandssvenskt håll. De flesta forskare är dock skeptiska till sådana slutsatser. I stället betonar de att det större engagemanget i föreningsliv och socialt umgänge i allmänhet snarast har historiska, geografiska och ekonomiska skäl. Landets svenskspråkiga befolkning har i alla tider varit bosatt längs kusterna, som har varit mer tätt befolkade, stått i närmare handelskontakt med utlandet och även, på grund av sin bördighet, haft en högre levnadsstandard än inlandet. Därtill har man i högre grad kunnat bygga vidare på ett starkt historiskt arv. Att landets offentliga språk fram till slutet av 1800-talet var svenska medförde ju att det svenska språket var starkt överrepresenterat inom föreningsväsendet långt in på 1900-talet. Dessutom har den svenskspråkiga befolkningen djupare rötter i sin hembygd än den finskspråkiga befolkningen, vars geografiska rörlighet inom

landet har varit klart större än finlandssvenskarnas.[39]

Dessa invändningar betyder dock inte att läkaren Markku T. Hyyppä skulle ha fel då han i sina omfattande studier av finlandssvenskarnas allmänna hälsotillstånd kommer fram till att det är klart bättre än på finskspråkigt håll just på grund av deras starka sociala nätverk. Tvärtom pekar de olika resultaten här åt samma håll. Finlandssvenskarna har genom hela 1900-talet levt i genomsnitt 2–3 år längre än den övriga befolkningen. Även om man jämför deras livslängd enbart med finskspråkiga bosatta i samma regioner finns tydliga skillnader i synnerhet bland männen. Svenskspråkiga män har uppemot 4 år längre förväntad livslängd än sina finskspråkiga landsmän i samma region, medan motsvarande skillnad till förmån för språkgruppens kvinnor är klart mindre. Frekvensen av förtidspensioneringar och kroniska sjukdomar har också kontinuerligt varit klart lägre på svenskspråkigt håll än bland finskspråkiga bosatta i samma regioner.[40]

Den rimligaste förklaringen till dessa skillnader i hälsotillstånd och socialt engagemang är således att landets svensk- och tvåspråkiga befolkning har djupare och mer finförgrenade rötter i sin närmiljö. De har därför även en högre levnadsstandard och utbildningsnivå än de senare inflyttade, vilket avspeglar sig både i levnadsvanor och i förhållningssättet till medmänniskor och livet i allmänhet. Allt detta är svårt att skönja på individnivå. Men omedvetet och attitydmässigt torde det ha bidragit till att en så stor andel av landets aktivt tvåspråkiga befolkning fortfarande väljer att registrera och identifiera sig som svenskspråkiga.

Undantaget Åland

Självstyrelsens utveckling

Det stora undantaget i Finlands språkliga utveckling under 1900-talet var som tidigare har noterats Ålandsöarna, vars status som svenskspråkigt självstyrelseområde har varit stadgad i finsk lag sedan 1922. Den 11 augusti det året trädde en garantilag för Ålands självstyrelse i kraft, som i allt väsentligt följde den överenskommelse som Finland och Sverige hade nått under ledning av Nationernas förbund i Genève försommaren 1921. I praktiken var denna överenskommelse en komplettering av den i maj 1920 hastigt godkända lagen om Ålandsöarnas autonomi, som slog fast att ögruppens enda officiella språk var svenska samt att den skulle få en egen administration och ett rådgivande organ för lagstiftningen. Detta uppfattades dock inte alls som ett tillräckligt skydd för ögruppens fortbestånd som svenskspråkigt område. Som en kompensation för att Åland förblev en del av republiken Finland enades länderna således i Genève om ytterligare sex åtgärder för att garantera dess regionala autonomi och svenska språkkultur.[1]

Enligt 1922 års garantilag skulle Ålands landshövding utnämnas av republikens president efter överenskommelse med talmannen för Ålands landsting. Om en sådan överenskommelse inte kunde uppnås skulle presidenten utse landshövdingen bland fem kandidater uppställda av landstinget. Svenska språket skulle vara det enda tillåtna undervisningsspråket i ögruppens offentliga skolor, och undervisning i finska fick inte ges i folkskolorna utan särskild tillåtelse av den berörda kommunen. Finska medborgare från andra håll i landet kunde bli mantalsskrivna på Åland om de hade bott på ögruppen i fem år och kunde intyga att de behärskade svenska. Därmed fick de rätt att rösta och ställa upp i kommunala val, rätt att köpa och äga fastigheter samt rätt att bedriva näringsverksamhet. Om fastigheter såldes till icke-ålänningar hade både de åländska myndigheterna och mantalsskrivna ålänningar rätt att lösa in fastigheterna till gängse marknadspris. Ifall oenighet uppstod om tolkningen av dessa bestämmelser kunde Ålands landsting hänvisa ärendet via Finlands regering till Nationernas förbund.[2]

Något som också i hög grad styrde landskapets utveckling var den internationella Ålandskonventionen, som hade undertecknats hösten 1921 av Finland

och Sverige tillsammans med ett antal andra medlemsstater i Nationernas förbund. Konventionen innebar i praktiken ett återinförande av det så kallade Ålandsservitutet från 1856, det vill säga ögruppen fick åter status som demilitariserad och neutraliserad zon inom finskt territorium. Detta innebar både ett befästningsförbud och att inga militära styrkor fick stationeras på Åland under fredstid. Samtidigt förpliktade konventionen Finland att skydda landskapets neutralitet i händelse av krig, men detta skulle ske utan ålänningarnas egen hjälp eftersom de hade befriats från finsk värnplikt. Följaktligen var det värnpliktiga från fastlandet som skyddade ögruppens säkerhet när Finland rycktes med i andra världskriget. I krigets senare skede deltog även ett åländskt hemvärn i försvaret.[3]

I maj 1922 hölls för första gången landstingsval på Åland. Föga överraskande blev det en storseger för de politiska krafter som under föregående år hade arbetat energiskt för ögruppens anslutning till Sverige. Valets verkliga röstmagnet blev redaktören Julius Sundblom, som hade representerat ögruppen i storfurstendömet Finlands lantdag åren 1907–1919 och varit den drivande kraften bakom den åländska separatismen alltsedan senhösten 1917. Valdeltagandet blev något under 50 procent, vilket var en lite lägre mobilisering av de röstberättigade ålänningarna än den massadress Sundblom organiserade i december 1917, som hade undertecknats av 7 135 av ögruppens totalt cirka 20 000 invånare.[4]

Lagberedningen styrdes från och med 1923 av en särskild åländsk landstingsordning. Landstingets 30 ledamöter valde inom sin krets en talman och utsåg en landskapsnämnd som under ledning av ett lantråd skulle verkställa dess beslut och lagförslag. Lagförslagen skulle därefter beredas av en statligt tillsatt Ålandsdelegation, ett juridiskt sakkunnigorgan bestående av medlemmar utsedda dels av landstinget, dels av Finlands regering. Ordförande för delegationen har från första början varit ögruppens landshövding, som har utsetts av republikens president och vars främsta uppgift är att värna om relationerna mellan landskapet och republikens ledning. Innan lagarna kunde stadfästas av presidenten måste de dock godkännas av Högsta domstolen, och eftersom systemet var nytt förkastades många av dem i början på grund av att de var oförenliga med finsk lagstiftning.

Det oaktat genomdrevs redan under 1920-talet ett antal lagar och förordningar som flyttade över administrationen av landskapets angelägenheter till Mariehamn. Åren 1924–1925 axlade landskapet ansvaret för sin egen väghållning, undervisning samt hälso- och sjukvård. Tre år senare (1928) utfärdade landets regering en förordning om att landskapet skulle få en skälig förskottsbetalning ur statens budget för att klara av dessa förpliktelser. Hösten 1936 tog landskapet helt över förvaltningen av ögruppens polisväsende och fornminnesvård, vilket av många skäl var betydelsefullt för den åländska självkänslan. Det polisiära ansvaret stärkte tron på att landskapet trots sin status som demilitariserad zon var kapabelt att hålla ordning på sitt eget samhälle. Och genom det fastare greppet om den egna fornminnesvården kunde ålänningarna förvalta minnet av sitt eget förflutna så att det tillräckligt framhävde landskapets historiska band till Sverige.[5]

För övrigt överskuggades Ålands relationer till omvärlden under andra hälften av 1930-talet av de utdragna och slutligen resultatlösa finsk-svenska överläggningarna om en remilitarisering av ögruppen. De därpå följande krigsåren medförde sedan i praktiken två finska remilitariseringar av ögruppen. I början av vinterkriget sändes finska styrkor skyndsamt till ögruppen för att uppföra kustfort i dess yttre skärgård. Efter fredsslutet tvingades den finska regeringen av Sovjetunionen att ingå ett nytt avtal om ögruppens demilitarisering den 11 oktober 1940, som förutom en demolering av forten inbegrep att ett sovjetiskt konsultat inrättades i Mariehamn. Den andra remilitariseringen av Åland ägde rum vid fortsättningskrigets utbrott när finska trupper återigen tog kontroll över ögruppen, vilket under de följande tre åren bröt udden av både sovjetiska och tyska planer att landstiga på Åland. Nästa vändpunkt skedde genom vapenstilleståndsavtalet i september 1944 enligt vilket avtalet från 1940 trädde i kraft omgående och det sovjetiska konsulatet i Mariehamn bemannades för andra gången. Denna gång blev det ett bestående arrangemang. Avtalet bestyrktes nämligen både i Parisfreden 1947 och i VSB-fördraget 1948 samt, efter att det senare slopats, genom ett särskilt kommunikéförfarande mellan Finland och Ryssland i juli 1992. Faktum är att alla dessa beslut fattades med så låg profil att de flesta fortfarande felaktigt hänvisar till Ålandskonvention från 1921 när landskapets demilitariserade status kommer på tal.[6]

I värsta fall kunde det emellertid ha gått helt annorlunda. Mitt under fredsförhandlingarna i Moskva i september 1944 föreslog nämligen en yngre medlem av Finlands förhandlingsdelegation att Sovjetunionen i stället för att inrätta en flottbas på Porkala udd skulle göra det på Åland. Detta panikartade förslag avvisades på rak arm av utrikesminister Molotov, men som den finska delegationens ordförande Carl Enckell befarade såg Moskva till att den svenska regeringen snabbt fick kännedom om det.[7]

Informationen föranledde onekligen en viss irritation i svenska regeringskretsar men läckte uppenbarligen aldrig vidare till landskapsstyrelsen i Mariehamn. Hela Finlands nationella existens låg även i övrigt i vågskålen hösten 1944, vilket gjorde att knappast någon hade anledning att spekulera om hur förhandlingarna i Moskva i värsta fall kunde ha slutat. Dessutom blev den finska statsledningen efter andra världskriget alltmer benägen att tillmötesgå kraven på en utvidgning av den åländska självstyrelsen. Detta i synnerhet efter att Paasikivi 1946 hade valts till president och målmedvetet börjat bedriva en språkpolitik som gynnade landets svenskhet för att befästa relationerna till Sverige. Inför 1948 års riksdagsval lösgjordes Åland från Åbolands valkrets till en separat valkrets med ett eget riksdagsmandat. Parallellt med detta inleddes beredningen av en ny självstyrelselag för Åland, som skulle konsolidera 1920 och

Journalisten och politikern Julius Sundblom (1865–1945) personifierade i mångt och mycket Ålands självstyrelsesträvanden och var från 1922 till sin död det åländska landstingets talman.

Tre förslag till Ålands flagga från 1953. Det första förkastades av president Paasikivi såsom ofosterländskt och även det andra efter viss tvekan av samma skäl. Det tredje stadfästes däremot av presidenten vårvintern 1954.

1922 års lagar till en enhetlig lagtext och samtidigt tillmötesgå vissa av ålänningarnas förväntningar.[8]

Lagberedningen utmynnade hösten 1948 i en proposition, som fick vila över nyval och slutligen godkändes av riksdagen i oktober 1951 med en rejäl majoritet. Därefter tog Ålands landsting ställning till lagförslaget, som trots många förbättringar av landskapets självstyrelse också innehöll ändringar som uppfattades som problematiska. I den nya lagtexten angavs både de nationella och de regionala myndigheternas befogenheter entydigt. Därtill slog den fast att nationella beslut och åtgärder som berörde landskapets självstyrelse förutsatte även landstingets medgivande. Republikens president hade tidigare haft rätt att lägga in veto mot landstingets lagförslag om de ansågs strida mot statens allmänna intressen. I den nya lagen måste detta veto motiveras mer specifikt. Därtill slog den tydligare fast på vilka grunder landskapets statsbidrag skulle utbetalas så att Åland fick samma finansiella stöd som andra delar av riket.

Det problematiska med lagförslaget var att det i motsats till 1922 års lag inte innehöll internationella garantier för landskapets självstyrelse. Nationernas förbund hade avvecklats redan under kriget, och eftersom Finland ännu inte var medlem av dess arvtagare Förenta Nationerna (FN) hade det i praktiken varit omöjligt att låta organisationen stå för garantierna. Dessutom motsatte sig Sovjetunionen en internationell uppbackning av landskapets status, vilket ledde till att Finlands regering i stället i en not till sin svenska motpart bekräftade sina internationella förpliktelser visavi Åland. Förlusten av de internationella garantierna väckte be-

gripligt nog oro på Åland, men efter en grundlig behandling godkändes lagen av landstinget i november 1951, varefter den stadfästes av presidenten och trädde i kraft den 1 januari 1952.[9]

Det främsta skälet till att landstinget här föll till föga var att den nya lagen samtidigt stärkte landskapets status som ett enspråkigt svenskt område. Finska medborgare kunde hädanefter endast efter att de varit fast bosatta på Åland i fem år få något som kallades "hembygdsrätt", vilket var en form av regionalt medborgarskap som också blev förutsättningen för innehav av fastigheter och näringsidkande. Därtill fick ålänningarna rätt att besluta om utformningen av en egen flagga och ett landskapsvapen. Sammantaget var det således fråga om en märkbar förbättring av den åländska självstyrelsen.[10]

Helt smärtfritt förlöpte det dock inte. Genast efter att lagen trätt i kraft godkände Ålands landsting ett förslag till en ny flagglag, enligt vilken landskapets flagga skulle vara en nordisk korsflagga i blått och gult, som i hög grad påminde om Sveriges flagga. Det enda som skilde den från den svenska flaggan var ett smalt blått kors som var infällt i dess gula kors. Förslaget underkändes därför på rak arm av president Paasikivi, som även enligt den nya självstyrelselagen hade rätt att ingripa i sådana frågor om statens intressen krävde det. Så var utan tvekan fallet enligt den förgrymmade Paasikivi, som i sina dagboksanteckningar förundrade sig över att ålänningarna tackade för hans stöd på "detta illojala och även oärliga sätt". Deras nya självstyrelselag tryggade deras språkliga rättigheter, men den gav dem inte rätt att "använda Sveriges flagga" eftersom detta hade uppfattats som en "permanent demonstration mot riket". Ålänningarna fick således lov att utarbeta en mindre provokativ flagglag, och efter ett antal nya försök kom man fram till en flagga med ett kors i rött och gult mot blå botten. Denna flagglag stadfäste Paasikivi utan knot vårvintern 1954.[11]

Följande revisioner av självstyrelselagen skedde först på 1990-talet, vilket visade att språkfrågan hade lösts på ett sätt som tillfredsställde de flesta. Ett uttryck för denna avspänning var att Åland 1970 i likhet med Färöarna och Grönland erhöll en egen representation i Nordiska rådet, ett annat var att landskapet 1984 fick rätt att trycka och använda egna frimärken. Smärre friktion kunde dock inte undvikas. Senhösten 1962 lämnade 25 finska riksdagsledamöter in en interpellation där de kritiserade regeringen för att den inte hade ratificerat en av Unesco utfärdad konvention mot diskriminering i utbildningen. Konventionen befarades nämligen vara oförenlig med språkrestriktioner i Ålands självstyrelselag. Efter utdragna debatter och utredningar kom man ändå fram till att de i realiteten hade samma syfte, det vill säga att skydda en språklig minoritet, och 1971 ratificerades konventionen genom en regeringsförordning.[12]

År 1991 stadfästes en ny självstyrelselag enligt vilken hembygdsrätt kunde erhållas om den ansökande hade "tillfredsställande kunskaper" i svenska. För övrigt innehöll lagen ett antal nya specifikationer om den ekonomiska och administrativa ansvarsfördelningen mellan den nationella centralförvaltningen och landskapet, vars regionala folkrepresentation samtidigt döptes om till lagtinget. Att denna revidering av självstyrelselagen styrdes främst av ekonomiska intressen fram-

gick av att den mest omtvistade frågan blev landskapets årliga statsbidrag, som efter utdragna förhandlingar kom att fastställas till 0,45 procent av statsbudgeten.[13]

Lagen trädde i kraft den 1 januari 1993, och redan samma år erhölls också en internationell bekräftelse av landskapets självstyrelse. I samband med de pågående förhandlingarna om medlemskap i Europeiska unionen deklarerade nämligen den finska regeringen att landskapets folkrättsliga status inte fick rubbas av landets medlemskap i unionen. Detta godkändes även av motparten, och därtill fick landskapet i medlemsavtalet rätt att själv besluta om sin anslutning till unionen. Ålänningarna fick således ta ställning till EU-medlemskapet i två folkomröstningar, först i det landsomfattande referendumet den 16 oktober och därefter i landskapets eget den 20 november 1994. Båda utföll till medlemskapets fördel, men noteras kan att andelen ja-röster (51,9 %) var klart lägre i den nationella folkomröstningen än i den regionala (73,6 %).[14]

Skillnaden torde ha berott på att ålänningarnas val förrättades efter Finlands och Sveriges folkomröstningar, som båda gav grönt ljus för EU-medlemskapet. Så länge det rådde ovisshet om vilken väg de två nationalstaterna skulle välja var ålänningarna mer skeptiska till EU än finländarna i genomsnitt (56,9 %). Men när beskedet kommit ställde sig en betryggande majoritet bakom EU-medlemskapet, eftersom det medförde en tydlig internationell markering av landskapets självstyrelse och ett ekonomiskt fördelaktigt skatteundantag, som säkrade att färjetrafiken via Mariehamn förblev lönsam.

Befolkning och samhällsliv

Granskar man Ålands utveckling ur demografisk och samhällshistorisk synvinkel visar det sig att landskapet har ett antal särdrag men även vissa likheter med andra svenskspråkiga kustorter i Finland. I likhet med den svenskspråkiga befolkningen i det övriga Finland har Ålands folkmängd hållits på en ganska stabil nivå genom hela 1900-talet trots att utflyttningen från landskapet tidvis varit mycket omfattande. År 1900 hade landskapet en befolkning på 24 100 personer, som framför allt på grund av emigrationen till Amerika hade reducerats till 19 000 personer vid 1930-talets början. Fram till 1970-talet skedde endast marginella förändringar i landskapets folkmängd, även om utflyttningen till Stockholmsregionen var omfattande under efterkrigstiden. Därefter vidtog en långsam folkökning som utmynnade i att landskapets befolkning år 2000 var på nästan samma nivå som 100 år tidigare, nämligen 25 800 personer.[15]

Det tidiga 2000-talets utveckling var ännu gynnsammare. Landskapets välmående näringsliv började dra till sig arbetskraft också från Sverige och Finland, med följden att landskapets befolkning vid årsskiftet 2010–2011 hade stigit till över 28 000 personer. Procentuellt sett var denna ökning i början av 2000-talet ännu snabbare än folkökningen i de stora tillväxtregionerna i södra Finland. Men i absoluta siffror räknat var antalet ålänningar år 2010 ungefär lika stort som Åbolands svenska befolkning (26 000) och något under 10 procent av de svenskspråkiga i hela Finland, vilket är bra att hålla i minnet när man bedömer Ålands reella betydelse för svenskheten i Finland.[16]

Fiskeriet spelade en viktig roll i åländskt näringsliv fram till 1960-talet och skildrades därför också mångsidigt i den åländska skönlitteraturen. År 1975 regisserade Åke Lindman för den finska Rundradion tv-serien *Stormskärs Maja* som byggde på en romansvit av åländskan Anni Blomqvist och rönte stor popularitet.

Av landskapets utflyttare har merparten under de senaste årtiondena sökt sig till Sverige, vilket inte enbart sammanhänger med att arbetsmarknaden i Stockholmsregionen har haft en stor attraktionskraft på grund de täta förbindelserna över Ålands hav. Även den högre utbildade arbetskraften i landskapet har i allt högre grad sökt sig västerut. Detta kan förklaras med att en framgångsrik yrkeskarriär på det finska fastlandet vanligtvis förutsätter utmärkta kunskaper i finska, vilket svårligen kan uppnås på Åland trots att språket lärs ut i landskapets grundskolor och gymnasier. Enligt den officiella statistiken var cirka 7 000 personer med åländsk hembygdsrätt bosatta utanför landskapet vid ingången av 2000-talet. Av dessa bodde runt 1 500 på andra håll i Finland och över 5 000 i Sverige, men om man beaktar att ett betydande antal av utflyttarna i västerled redan har bytt medborgarskap torde det sammanlagda antalet Ålandsättlingar i Sverige överstiga 10 000.[17]

Trots att sjöfarten alltid spelat en synlig roll i Ålands historia livnärde sig flertalet ålänningar fram till 1950-talet på jord- och skogsbruk samt fiske. I detta avseende påminde ålänningarnas näringsfång när-

mast om den svenskspråkiga befolkningen i Åboland och Sydösterbotten, som också var starkt förankrad i primärnäringarna ännu i mitten av 1900-talet. Men under följande halvsekel upplevde Åland en snabb urbanisering och därtill hörande emigration till Sverige, som utmynnade i att andelen yrkesverksamma personer inom primärnäringarna sjönk brantare än på annat håll i det svenska Finland. I början av 2000-talet var deras andel knappt 5 procent, vilket var mellan det nationella medeltalet (4 %) och genomsnittet bland landets svenskspråkiga (5,9 %).[18]

Men som sagt har sjöfarten varit det som Åland är mest känt för. I början av 1900-talet hade den för landskapets ekonomi tidigare så viktiga bondeseglationen fått ge vika för en mer storskalig sjöfart. Fram till andra världskriget dominerades branschen av en handfull rederier, som bland annat genom inköp av gamla men ännu fullt sjödugliga segelfartyg av stål bedrev en lönsam handelssjöfart ute på världshaven. Av dessa var Gustaf Eriksons rederi länge det största och även det mest seglivade företaget. Rederiet fortsatte sin verksamhet även efter att segelsjöfartens tid definitivt var över på 1940-talet och etablerade sig så småningom som en betydande aktör i trafiken med kylfartyg. Störst och synligast av Ålands efterkrigstida rederier var dock fram till 1980-talet rederiaktiebolaget Sally, som bland annat var huvudägare av det på 1970-talet snabbt expanderande bilfärjebolaget Viking Line. Efter att Sallyrederiet 1987 hade blivit uppköpt av sin finska konkurrent löste Viking Lines övriga delägare ut Sally, vilket säkrade att aktiemajoriteten i Viking Line fortsättningsvis förblev i ålänningarnas händer.[19]

I kölvattnet av de stora rederierna har därtill verkat ett antal mindre bolag med koppling till sjöfart och transport, vilket har säkrat att denna näringsgren har sysselsatt en betydande del av landskapets arbetskraft fram till 2010-talet. Åren 1990–2005 var uppåt en femtedel (18,2 → 17,4 %) av Ålands yrkesverksamma befolkning sysselsatt inom transport-, post- och telesektorn, vilket var en vida större andel av arbetskraften än på nationell nivå (2004: 7,4 %) eller bland landets svenskspråkiga i genomsnitt (2004: 9,3 %). Till denna stabila utveckling bidrog framför allt de skattelättnader som Åland fick i samband med Finlands anslutning till EU.

Ett annat särdrag i Ålands näringsliv är den låga nivån av industriverksamhet. Bristen på råvaror och kapital samt de långa transportsträckorna har medfört att industri har bedrivits av familjebolag eller medelstora företag som fungerar som underleverantörer eller producerar konsumtionsvaror med ett starkt varumärke, såsom till exempel potatischips. Detta syns i att åländsk industri har sysselsatt endast runt 10 procent av landskapets arbetsföra befolkning åren 1990–2005, medan motsvarande siffra för landets hela svenskspråkiga befolkning har rört sig runt 17 procent.[20]

För övrigt har Ålands arbetsmarknad följt samma utveckling som många andra perifera regioner i Finland och Sverige. Uppbyggnaden av välfungerande välfärdstjänster ökade successivt antalet personer anställda av kommunerna och landskapsstyrelsen. Åren 1990–2005 steg andelen offentligt anställda personer på Åland från 25 till 35 procent, vilket i stort sett följde det nationella medeltalet för sysselsättningen inom den offentliga

sektorn. I samband med denna utbyggnad av de samhälleliga tjänsterna koncentrerades en allt större andel av landskapets befolkning till Mariehamn. År 1930 hade staden knappt 1 500 invånare. Under de följande tre decennierna steg invånarantalet till närmare 6 700 och i början av 2010-talet beboddes staden av runt 11 000 människor, vilket var en dryg tredjedel av landskapets hela befolkning. Även i övrigt koncentrerades bebyggelsen under andra hälften av 1900-talet till huvudöarna närmast Mariehamn.[21]

Mariehamn har självklart också varit centrum för landskapets förvaltning, politik och kulturliv, eftersom alla offentliga institutioner och även en betydande del av företagen är verksamma där. Galjonsfigurer för landskapets politiska liv har sedan självstyrelsen uppstod varit å ena sidan landshövdingen som företräder den finska statsmakten, och å andra sidan lantrådet, ordförande i landskapets verkställande organ, vars beteckning symptomatiskt nog har ändrats från det lågmälda landskapsnämnd (1923) till landskapsstyrelse (1952) och slutligen till det självmedvetna landskapsregering (2004). Detta organ har genom alla år utsetts av landstinget, landskapets folkrepresentation som sedan 1993 har hetat lagtinget. Tingets talman har därför spelat en nyckelroll i landskapets politik, vilket ibland också lett till friktion eller regelrätta maktkamper mellan talmannen och lantrådet.

Så blev fallet i synnerhet under 1930-talet när lantrådet Carl Björkman och talmannen Julius Sundblom utkämpade en utdragen maktkamp, som i bör-

En betydande andel av ålänningarna var i början av 2000-talet sysselsatta inom sjöfart och annan transportverksamhet. Den centrala aktören i hela denna bransch har varit rederiet Viking Line, vars bilfärjor visserligen i allt högre grad har börjat segla under estnisk flagg.

jan inte bottnade i meningsskiljaktigheter i substansfrågor. Duon hade åren 1917–1922 gått i spetsen för den åländska folkrörelsen och hade då bland annat båda häktats av de finska myndigheterna för landsförräderi. Det föll sig således naturligt att de 1922 i gott samförstånd axlade det självstyrda landskapets två ledande poster. Men efter att lantrådet hade kritiserat landstinget för dess arbetsmetoder i ett brev till talmannen 1931 uppstod en spricka dem emellan, som under andra hälften av 1930-talet utvidgades till en öppen maktkamp.

Våren 1938 började Björkman visa förståelse för de finsk-svenska planerna på en remilitarisering av Åland och ansåg att landskapet borde ta ansvar för sin egen säkerhet genom att gå med på en åländsk värnplikt. Detta föranledde öppna mothugg av Sundblom som inte enbart var landstingets talman utan också chefredaktör för tidningen *Åland*, via vilken han suveränt kunde styra den allmänna opinionen. Försommaren 1938 utföll kampen till Sundbloms fördel då Björkman tvingades avgå från sin post efter att ha förlorat landstingets förtroende. Inte för intet bär Johannes Salminens biografi över Julius Sundblom från 1979 titeln *Ålandskungen*.

Motsvarande offentliga politiska tvister har därefter varit sällsynta på Åland, även om personkemin långt ifrån alltid har fungerat mellan centrala beslutsfattare och övriga samhälleliga påverkare. En av de mer spektakulära konflikterna uppstod i slutet av 1970-talet när tidningen *Ålands* nye chefredaktör Hasse Svensson introducerade en mer kritisk bevakning av landskapets politiska och ekonomiska etablissemang. Reaktionerna lät inte vänta på sig och våren 1981 utmynnade den utdragna konflikten i att tidningens ledning avskedade Svensson. En dryg månad därefter blev Svensson utsedd till chefredaktör för *Nya Åland*, som hade grundats av ett fristående andelslag som ställde sig kritiskt till den toppstyrning som avskedandet av Svensson ansågs vara ett uttryck för. En stor del av redaktörerna från den gamla tidningen följde med Svensson, vilket gav *Nya Åland* en god start och bidrog till att båda tidningarna har fortsatt att utkomma regelbundet trots att marknaden är begränsad.[22]

Framhävda eller negligerade

Ingen av dessa schismer har dock bottnat i ett missnöje över Ålands status som självstyrt landskap och demilitariserad zon. Snarast har dispyterna handlat om hur långt man i praktiken kunde och borde driva den åländska separatismen vidare så att den säkrade landskapets svenskspråkighet och nära kontakter med Sverige. Utgångspunkten för denna diskussion var den starka besvikelse som landskapets politiska elit kände sommaren 1921 efter Nationernas förbunds beslut om att landskapet skulle förbli en del av republiken Finland. När beskedet om detta kommit blev rubriken för Julius Sundbloms ledare i tidningen *Åland* således ”Dråpslaget”.[23]

Frustrationen förstärktes begripligt nog av att flera av de inflytelserika aktörerna bakom den finska regeringens förhandlingsseger i Genève var svenskspråkiga helsingforsare, som enträget hade påmint det internationella samfundet om att en förlust av Åland skulle förvärra situationen för landets svenskhet och relationer till Sverige.[24] Allt detta bidrog till att det därefter var lönlöst att försöka få

ålänningarna att stödja svenskheten i det övriga Finland. Ett konkret uttryck för detta var att Svenska folkpartiets verksamhet på Åland blev nedlagd. Ett annat var att den några år tidigare lanserade beteckningen ”finlandssvensk” för landets alla svenskspråkiga i fortsättningen aldrig fick genomslag i landskapet, eftersom dess befolkning nu alltmer började identifiera sig uteslutande som ålänningar.

Det intressanta med denna medvetna produktion av en åländsk identitet är att den skedde i stort sett parallellt med den ideologiska konstruktionen av en finlandssvensk gemenskap. Det finlandssvenska projektet hade visserligen inletts redan långt tidigare, men av många skäl var det först på 1920-talet som det fick större bärkraft och enhetligare former. Dessutom stötte idén om det finlandssvenska även i fortsättningen på stora utmaningar, eftersom språkgruppen både socialt och geografiskt var betydligt mer splittrad än landets finskspråkiga befolkning.

Motsvarande problem förekom i betydligt lägre grad på Åland. Landskapets ekonomiska och politiska elit hade vid 1920-talets början uppnått en helt annan levnadsstandard än bönderna och fiskarna ute i bygderna. Men i fråga om social bakgrund, utbildningsnivå och språkbruk var det ledande skiktet inte markant olikt resten av den åländska befolkningen. Eliten levde med andra ord gott, men talade i de flesta fall fortfarande svenska med genuint åländsk satsmelodi och kände sig därför mera hemmastadd bland landskapets allmoge än bland finlandssvenska aristokrater eller borgare. Undantaget i detta avseende var lantrådet Carl Björkman, son till ett hovrättsråd i Åbo och utbildad till jurist vid Helsingfors universitet, men symptomatiskt nog väckte hans högborgerliga finlandssvenskhet redan på 1920-talet irritation i Mariehamn och bidrog till att han så småningom kom på kollisionskurs med kantorsonen Julius Sundblom från Jomala.[25]

Sundblom hade visserligen också fått sin formella yrkesutbildning på det finska fastlandet. Han utexaminerades 1887 som folkskollärare från Nykarleby seminarium och fick där en rejäl dos konstitutionell patriotism i svensksinnad tappning, som också blev utgångspunkten för hans journalistik och senare politiska engagemang som lantdagsman i SFP:s led åren 1907–1917. Att han därefter tog steget ut och resten av sitt liv propagerade för ett Åland tydligt separerat från resten av Finland kan därför vid första anblicken framstå som regional opportunism. Valet var dock en konsekvens av att han som lantdagsman hade upplevt finskhetsrörelsens avancemang på alla fronter och ryckts med av den bygdesvenska nationalism som på grund av detta slog ut i full blom inom den svenska samlingsrörelsen. Sundblom anslöt sig till denna falang inom SFP och var en av initiativtagarna till den folkliga tidningen *Svenska Finland* som utkom 1914–1915. Försöken att ansluta Åland till Sverige var således en strävan att rädda landskapets svenska språk och rättsordning, som på grund av ryska revolutionen och händelserna 1918 onekligen var allvarligt hotade i Finland.[26]

Till historiens paradoxer hör att konstruktionen av en åländsk identitet storligen gynnades av att anslutningen till Sverige gick om intet. Detta var nämligen förutsättningen för att landskapet skulle få en autonom förvaltning, som i sin tur

Kastelholms slott på Åland hann inhysa många svenska kungar innan det fick förfalla och länge stå som en ruin. Sedermera har slottet genomgått en grundlig rekonstruktion, som omvandlat det till ett omtyckt turistmål och en uppskattad festivalplats.

mer än något annat gav näring åt tanken om Åland som ett särskilt samhälle med en egen historia. Sundblom tog på ett suveränt sätt hand om denna ideologiproduktion i landstinget och i tidningen *Åland*. Samtidigt gick han aktivt in för att ansvaret för Ålands fornminnesvård och arkivväsende också i praktiken skulle ligga hos landskapets egna tjänstemän, i enlighet med 1922 års garantilag. I slutet av 1920-talet reserverades anslag i landskapets budget för att utbilda en åländsk landskapsarkeolog. Den utvalde stipendiaten avbröt sina studier, men landskapets

ledning beslutade ändå några år senare att lediganslå arkeologbefattningen och utsåg 1934 efter diverse förvecklingar filosofie kandidat Matts Dreijer till tjänsten. Utnämningen komplicerades av att denne inte hade avlagt vitsord i de för tjänsten obligatoriska museiämnena konsthistoria och etnologi. Dessutom saknade han erfarenheter av arkeologiskt fältarbete, vilka i all hast fick inhämtas genom deltagande i några utgrävningar sommaren 1934.

Dreijers bristande formella kompetens uppvägdes av ett brinnande intresse för landskapets forntid. Tack vare sin tidigare befattning som verkställande direktör för Ålands centralandelslag hade han dessutom utmärkta kontakter med landskapets bönder, med vars hjälp han under årens lopp inventerade en stor del av ögruppens fornlämningar. Parallellt med detta ledde han ett antal arkeologiska utgrävningar, som utmynnade i rapporter och artiklar som kunde uppskattas också av professionella arkeologer. Dessvärre var hans utgrävningar ofta så bristfälligt organiserade att fornlämningarna skadades till den grad att framtida undersökningar omöjliggjordes.

Utnämningen av Dreijer till landskapsarkeolog hade aktivt drivits på av Julius Sundblom, högst antagligen i förhoppningen om att Dreijer skulle kunna påvisa hur starkt landskapet hade sina rötter i en svensk forntid. Detta var också precis vad han kom att eftersträva i många av sina artiklar och översiktsverk om landskapets utveckling fram till 1500-talet. Tolkningarna fick dock föga medhåll bland fackfolket. Det mest omtalade fallet var Dreijers smått vilda teori om att den gamla vikingastaden Birka, som all seriös forskning redan då entydigt hade lokaliserat till Mälardalen, egentligen hade varit belägen på Åland. Dreijer hade nämligen 1949 hittat några inristningar på ett kalkstenskors vid Sunds kyrka som han tolkade som en runskrift om en känd ärkebiskop från 1200-talet som hade verkat i Birka.[27]

Det vore dock orättvist att beskriva hela Dreijers skriftliga produktion som uttryck för en överdriven lokalpatriotism. Största delen av den fokuserar på landskapets 1900-talshistoria, och även om den oundvikligen präglas av ett åländskt synsätt på självstyrelsens utveckling är själva sakinnehållet sansat och korrekt. Detsamma kunde sägas om de flesta andra översiktsverk om Ålands historia som utkommit under de senaste årtiondena. Ett tämligen färskt exempel på detta är Benita Mattsson-Eklunds verk *Alla tiders Åland* från år 2000, där landskapets hela historiska utveckling skildras på ett mångsidigt och informativt sätt. Det som alla dessa verk har gemensamt är att berättelsens ramar, betoningar och röda tråd är åländska, vilket redan i sig är ägnat att upprätthålla och stärka en regional identitet.[28]

Forskarna påpekar numera gärna att denna tendens – att konstruera en löpande historisk berättelse runt ett antal händelser som samtidens människor inte nödvändigtvis alls upplevde berörde eller förenade dem – är typisk för historieskrivningen. Britten Keith Jenkins går rentav så långt att han betecknar alla historieverk som beskriver större människogrupper som ”kollektiva självbiografier”. Påpekandet är onekligen i många avseenden träffande. Men det bortser från att all form av rationell kommunikation kräver att informationen struktureras på ett begripligt sätt, vilket i historieskrivningen

vanligtvis innebär en kronologiskt sammanhängande berättelse med en början och ett slut.[29]

Åland är för övrigt också ett bra exempel på hur det kan gå om det inte finns en strävan att följa utvecklingen i en region från århundrade till århundrade. Som Janne Holmén har påvisat är det endast ett fåtal finländska och rikssvenska historiker som har bemödat sig om att sammanfatta Ålands historia i övergripande framställningar. Rätt många har visserligen utforskat en viss episod eller ett händelseförlopp med anknytning till landskapet, såsom Kastelholms betydelse för Gustav Vasa i mitten av 1500-talet, slaget vid Bomarsund 1854, uppkomsten av Ålands självstyrelse 1921 eller ögruppens strategiska betydelse före och under andra världskriget. Men det gemensamma för alla dessa studier har varit att den geografiska ramen för analyserna inte har varit Åland utan antingen hela Östersjöområdet eller Finlands och Sveriges gemensamma historia.[30]

Landskapets invånare har således beskrivits i första hand som föremål för maktutövning, krig och överenskommelser, inte som historiska subjekt, vars liv och agerande aktivt skulle ha bidragit till landskapets utveckling genom århundradena. Samma instrumentella hållning har också präglat de internationella undersökningar som har berört landskapets språkliga, statsrättliga och militära utveckling och särdrag. I förgrunden har regelbundet varit rättsliga principer eller strategiska frågeställningar, inte intresset för den åländska befolkningen och dess samhällsliv som sådant.[31]

Det vanligaste perspektivet på Ålands samhällsutveckling i finländsk forskning har i realiteten varit statistiskt. Man har till exempel jämfört dess folkmängd, skatteintäkter eller produktionssiffror med motsvarande data från andra svenskspråkiga regioner i Finland. I statistikens värld klassificeras ålänningarna och deras landskap således rätt och slätt som en av Finlands fem regioner med svenskspråkig befolkning. Ur förvaltningens och resursfördelningens synvinkel är detta av många skäl motiverat, men samtidigt tenderar Åland genom denna sifferexercis att reduceras till en av landets många glest befolkade regioner i periferin, trots landskapet både i språkligt och i statsrättligt avseende är och förblir helt unikt i hela Norden.

Denna mekaniska och smått negligerande attityd har också drabbat regioner i Finland som i statistikens värld faller under beteckningen ”övriga län”. Ett ofta bortglömt faktum är nämligen att det i början av 1900-talet bodde 17 300 svenskspråkiga personer på andra håll än i de regioner som klassificerades som tvåspråkiga eller enspråkigt svenska enligt den länsindelning som rådde fram till 1900-talets slut (Nylands län, Åbo och Björneborgs län, Vasa län och Ålands län). Flertalet av dessa så kallade ”inlandssvenskar” var bosatta antingen i kuststäderna Viborg, Kotka och Uleåborg eller i inlandets förvaltningsorter eller industristäder. Men därtill fanns det enklaver av svenskspråkig medel- och överklass på mindre bruksorter och gamla herrgårdar i Tavastland, Savolax och Karelen.

Under 1900-talet minskade denna ”folkspillra” i jämn takt. I början av 1970-talet bodde endast 5 900 av landets svenskspråkiga invånare utanför de län som i ideologiska sammanhang har gått under beteckningen ”Svenskfinland”.

Finlandssvenskarna var minst lika rörliga som landets övriga befolkning, men som redan tidigare noterades sökte de sig antingen till landets större kuststäder eller direkt till Sverige. Därefter skedde ett tydligt trendskifte, som utmynnade i att dessa inlandssvenskar i början av 2000-talet hade ökat till 6 500 personer.[32]

Detta sammanhängde delvis med att myndigheternas klassificering av språktillhörigheten ändrades från ”huvudspråk” till ”modersmål”, men var också en följd av att två- eller finskspråkiga medelklassfamiljer i ökande grad satte sina barn i Uleåborgs och Tammerfors svenskspråkiga skolor och i vissa fall även registrerade sig som svenskspråkiga. Därtill valde många av de återflyttande sverigefinnarna att sätta sina barn i svenskspråkig skola, eftersom svenska vanligtvis hade varit deras utbildningsspråk också i Sverige. Det mest kända exemplet på detta är antagligen rockstjärnan Andy McCoy alias Antti Hulkko (f. 1962), som efter familjens återflyttning från Sverige gick i svensk skola i Helsingfors och även i fortsättningen ofta skulle kommunicera på svenska.

Den mest bortglömda men till antalet största kategorin av svenskkunniga finländare är dock alla de som har finska som modersmål men på olika sätt har kommunicerat på svenska i sitt liv. Svenskans reträtt i de urbana miljöerna och ur offentligheten i allmänhet bidrog visserligen till att allt färre finskspråkiga under andra hälften av 1900-talet fick möjligheter till att eller förväntades tala eller förstå svenska. Men samtidigt kom en allt större andel av befolkningen att avlägga studentexamen, där svenska språket fram till 2005 ingick som obligatoriskt prov. Dessutom har svenska varit och är fortfarande ett obligatoriskt ämne i alla finskspråkiga grundskolor, vilket bidragit till att många trots den växande irritationen mot detta obligatorium lärt sig språkets grunder och senare kommit att använda det i sitt umgänge med finlandssvenskar och skandinaver.

Att mäta och statistikföra detta språkbruk har dock i praktiken varit omöjligt, vilket bidragit till att den snäva definitionen av Finlands svenskhet har fortsatt att dominera i offentliga debatter och även i de flesta fall styrt myndigheternas resursfördelning. Räknar man ihop alla ovannämnda former av kommunikation på svenska i Finland kan man dock komma fram till att den i någon bemärkelse berör långt över en halv miljon finländare, vilket är ett större antal än någonsin i landets historia.

Det finska Sverige

Finland i svensk politik

I motsats till de föregående decenniernas krig och stora kriser medförde andra hälften av 1900-talet och början av 2000-talet inga dramatiska förändringar i Finlands säkerhets- och utrikespolitik. Under kalla kriget präglades den väsentligen av en balansgång mellan VSB-fördragets förpliktelser gentemot Sovjetunionen och en försiktig uppkoppling till Västeuropa i handeln och samhällslivet. Efter Sovjetunionens fall anslöt sig Finland snabbt till EU och knöt nära band till Nato, dock utan att ansöka om fullt medlemskap i försvarsalliansen.

Denna försvarspolitiska lösning har fört Finland allt närmare Sveriges utrikes- och säkerhetspolitiska linje, som alltsedan 1950-talet har styrts av något som dess inhemska kritiker ofta har beskrivit som ett ”dubbelspel”. Genom hela kalla kriget bedyrade den svenska regeringsmakten att landet var neutralt och militärt alliansfritt trots att dess försvar var färdigt samordnat med Nato inför en eventuell sovjetisk attack. Efter Sovjetunionens fall skedde denna militära uppkoppling alltmer öppet, utan att för den skull utmynna i ett regelrätt Natomedlemskap.

Att Finland här följde den svenska linjen bottnade delvis i att ingetdera landet var berett att som Natomedlem axla ansvar också för Baltikums försvar. I bakgrunden fanns därtill flera lärdomar från andra världskriget och kalla kriget, som talade för att det lönade sig att vänta och se innan man gick in för ett öppet närmande till Nato. För det första hade krigen på ett brutalt sätt lärt Finlands statsledning att man måste ta Rysslands säkerhetsintressen på allvar. För det andra hade fortsättningskriget visat att en militär allians som var fördelaktig för landet var fullt möjlig utan formella avtal. Och för det tredje hade Sveriges balansgång mellan Stalin och Hitler och senare mellan Warszawapakten och Nato varit till den grad skicklig att det fanns goda skäl att nogsamt ta lärdom av den.[1]

När Sveriges regering 1949 i motsats till Danmark och Norge beslutade att inte ansluta sig till Nato skedde detta helt uppenbart mot bakgrunden av de goda erfarenheter man haft av krigstidens flexibla balanspolitik. En så uppriktig förklaring hade dock inte varit särskilt klädsam i offentliga sammanhang. Därför hänvisade den svenska regeringen hellre till det så

kallade Finlandsargumentet, som gick ut på att ett svenskt Natomedlemskap skulle ha lett till att Sovjetunionen såg sig tvunget att ta ett fastare militärt grepp om Finland. Eventuellt hade så även skett. Men inget talar för att denna risk skulle ha vägt tyngre i vågskålen än de taktiska fördelar Sverige hade av en fortsatt balanspolitik.[2]

Det oaktat underlättade svenskarnas Finlandsargument på många sätt den finska statsledningens hantering av landets östrelationer, eftersom man med hjälp av det behändigt kunde avvärja sovjetiska förslag om ett närmare militärt samarbete med hänvisning till att detta kunde pressa Sverige närmare västlägret. President Kekkonens ofta framförda förslag om att skapa ett kärnvapenfritt Norden byggde de facto vidare på samma sluga argumentation. Han levde aldrig i illusionen om att danskarna och norrmännen skulle gå med på något sådant. Förslagets enda syfte var att övertyga Sovjetunionen om att det låg i dess intresse att lämna Finland i fred, eftersom detta var enda sättet att bereda mark för en omfattande avrustning av Danmark och Norge.[3]

Under 1960-talet började Finlands statsledning karakterisera sin utrikespolitiska linje som en aktiv neutralitetspolitik under fredstid. Detta innebar ett energiskt engagemang i stabiliseringen av Europas säkerhetspolitik och nådde sin höjdpunkt då Europeiska säkerhets- och samarbetskonferensens slutakt undertecknades i Helsingfors sommaren 1975. Innan de församlade statscheferna undertecknade detta avtal som innebar ett erkännande av Europas existerande politiska gränser höll president Kekkonen som värd för dem ett tal, i vilket han påminde om att avtalet samtidigt var en bekräftelse av Finlands status som en neutral stat. Mycket mindre väsen gjordes av vilken linje landet förväntades följa under kärvare förhållanden, eftersom detta dikterades entydigt i det finsk-sovjetiska VSB-fördraget.[4]

Den svenska regeringen och dess försvarsstrateger kunde således inte räkna med att Finland var kapabelt att ensamt försvara sitt territorium om ett stormaktskrig skulle utbryta. Alla deras scenarier måste därför utgå från att Sovjetunionen med hänvisning till VSB-fördraget på goda grunder kunde kräva att dess strategiska luftförsvar skulle utvidgas till Finland. Sverige antogs också bli indraget i konflikten på Natos sida. Därför utarbetades flera planer för hur det sovjetiska anfallet skulle avvärjas på finsk botten genom omfattande bombningar av strategiska mål bland annat i Åbotrakten.

Enligt Wilhelm Agrell som har utforskat denna planering i detalj betecknades Finland i dessa scenarier kort och gott som en ”transportteknisk fördröjningszon”. Detta är en hälsosam påminnelse om hur republiken Finland även under kalla kriget gestaltades av makthavarna i Stockholm och deras militära rådgivare. Finland hade sedan 1700-talet flera gånger fått fungera som en svensk-rysk buffertzon, och denna funktion kom i många avseenden att fortleva fram till 2000-talet även om det hörde till sakens natur att de berörda parterna konsekvent förnekade att så skulle ha varit fallet.[5]

Därmed är ingalunda sagt att Sveriges regering och det svenska civilsamhället skulle ha varit likgiltiga för Finland. Sveriges ekonomiska och humanitära stöd till Finland hade varit omfattande genom hela andra världskriget och fort-

satte vara det på flera fronter fram till 1970-talet. Ett konkret uttryck för detta var att den svenska staten avstod från att återkräva en betydande del av de stora krediter som Finland fått under och strax efter kriget. Skulden inklusive räntan uppgick till drygt 540 miljoner kronor och skulle enligt ett avtal från 1949 återbetalas åren 1959–1984, men genom tre successiva beslut från svensk sida efterskänktes 200 miljoner kronor av detta lån. Därtill beslutade den svenska regeringen i anslutning till republiken Finlands 50-årsjubileum 1967 att Finland skulle befrias från de resterande räntorna, som då uppgick till 100 miljoner kronor.[6]

Det låg nämligen i Sveriges eget intresse att Finland utvecklades i samma riktning som de övriga nordiska länderna. Lyckades finländarna överbrygga sina sociala motsättningar och höja den allmänna levnadsstandarden minskade också riskerna för att landets samhällsmotsättningar spred sig till Sverige via den växande skaran av finska invandrare. Mest oro väckte det relativt stora folkliga stödet för den finska yttervänstern, vars band till Moskva förblev starka fram till 1980-talet och vars tentakler befarades stärkas i Sverige via invandrarna.[7]

Det låg i Sveriges intresse att bereda vägen för Finlands ekonomiska integration med Västeuropa. Stödet gav resultat, den 27 mars 1961 undertecknade statsminister Ahti Karjalainen Finlands frihandelsavtal med EFTA.

Ett svar på detta hot var det substantiella ekonomiska stöd som de finländska socialdemokraterna i olika skeden av kalla kriget erhöll av sina svenska partibröder. Ett annat var den svenska säkerhetspolisens skärpta bevakning av radikala aktörer på arbetsplatserna och i fackföreningarna, som misstänktes för samröre med Sovjetunionen. Inte överraskande skedde detta spionage i nära samarbete med den amerikanska underrättelsetjänsten och bedrevs också i Finland. Bevakningen av det svenska civilsamhället sköttes från och med slutet 1950-talet även av en särskild för ändamålet inrättad informationsbyrå (IB) inom det svenska försvarets underrättelsetjänst, som via tjänstvilliga socialdemokrater byggde upp ett omfattande register över kommunister och andra radikala element verksamma ute på fältet.[8]

Byråns verksamhet uppdagades i början av 1970-talet av vänstersinnade journalister. Efter kraftiga dementier av statsminister Olof Palme tystades dock hela affären ner och avslöjarna dömdes till fängelsestraff för spioneri. Underrättelseverksamheten kunde således fortsätta som tidigare och inbegrep med stor sannolikhet även en bevakning av Finlands politiska elit och president Kekkonen, som i synnerhet under 1970-talet umgicks frekvent med sovjetiska ”ambassadtjänstemän”. I vilken mån denna politiska kultur uppfattades som en reell säkerhetsrisk för Sverige är däremot inte känt. Palme hade i likhet med Kekkonen inlett sin yrkeskarriär inom underrättelsetjänsten och visste således utmärkt väl att en väsentlig del av östdiplomatin måste skötas via KGB.

Det ekonomiska samarbetet mellan ländernas statsmakter var hur som helst fortsatt sakligt och resultatbringande. Efter att EEC hade grundats 1957 beslutade Storbritannien, Sverige och fem andra västeuropeiska länder 1959 att bilda frihandelssammanslutningen EFTA som motvikt. Detta försatte den finska exportindustrin i en svår situation. Ett finskt EFTA-medlemskap var nämligen omöjligt på grund av att Sovjetunionen uppfattade organisationen som en bakdörr till EEC och Nato. Samtidigt var Storbritannien Finlands viktigaste handelspartner och Sverige dess främsta konkurrent inom skogsindustrin, som stod för närmare 80 procent av de finska exportintäkterna. Det låg ändå klart i Sveriges övergripande intresse att den finska industrin höll sina ställningar på denna marknad, eftersom ett bortfall hade försämrat Finlands ekonomiska utveckling märkbart och därmed försvårat landets samhälleliga integration med västlägret. Dessutom hade ländernas pappersindustrier sedan 1930-talet bedrivit ett ytterst lönsamt kartellsamarbete, som hotade att gå i stöpet om Finland utestängdes från EFTA.[9]

Problemet löstes efter att Kekkonen hade fått den sovjetiska ledningen att gå med på en kompromiss. Finlands associerade medlemskap i EFTA skulle uppvägas av att Sovjetunionen fick garantier om samma förmåner som EFTA-länderna. Lösningen uppbackades i västlig riktning energiskt av den svenska regeringen, och efter att även Storbritannien på USA:s inrådan hade ställt sig bakom denna säkerhetspolitiskt motiverade konstruktion kunde Finland i mars 1961 sluta ett separat fördrag med EFTA-länderna, som säkrade en jämbördig handel mellan parterna. Ett motsvarande arrangemang

uppnåddes 1973 då Finlands frihandelsavtal med EEC trädde i kraft. Även denna gång fick Finland viktig uppbackning av Sverige, trots att svenskarna hade svårt att dölja sin irritation över att Kekkonen än en gång utnyttjade en labil situation i utrikespolitiken för att förlänga sin period som president.[10]

Parallellt med detta ökade handeln mellan länderna i snabb takt. Mot slutet av 1960-talet lyckades den finska konsumtionsindustrin på allvar komma in på den svenska marknaden. Vid samma tid började samarbetet mellan ländernas metallindustrier ge utdelning i form av stora investeringar över Bottniska viken. Det mest uppmärksammade fallet var svenska Saabs och finska Valmets gemensamma satsning på en bilfabrik i Nystad på finska västkusten. Ännu viktigare på längre sikt var att det finska metallföretaget Kone av Wallenbergkoncernen köpte ASEA:s hisstillverkning, vars omfattning var större än hela Kones produktion fram till dess.[11]

Dessa storsatsningar bidrog till att bägge ländernas regeringar och näringslivets företrädare i början av 1970-talet såg framför sig många möjligheter att bredda det ekonomiska samarbetet, även om planerna på ett nordiskt frihandelsavtal (Nordek) vid samma tid led skeppsbrott. Några år senare drabbades världsekonomin emellertid av oljekrisen som ledde till att den svenska storindustrin började flytta ut sin produktion till länder med lägre kostnadsnivå, vilket märkbart dämpade intresset för svensk-finska industrisatsningar. Bägge länderna klarade sig dock bättre ur oljekrisen än de övriga västliga ekonomierna. I slutet av 1980-talet hade det finska näringslivets lönsamhet till den grad närmat sig svensk nivå att man med de stadigt växande skatteintäkterna byggde ut ett välfärdssystem som höll god nordisk standard.[12]

Allt detta medverkade till att Finlands och Sveriges ekonomier gick igenom i stort sett samma berg-och-dalbana under 1990-talets stora ekonomiska kris. Finlands situation förvärrades visserligen av östhandelns kollaps, men när återhämtningen tog fart i slutet av årtiondet hörde ländernas ekonomier till de allra konkurrenskraftigaste i Europa. Ländernas samtidiga anslutning till EU 1995 var en del av förklaringen till detta, eftersom den ökade inflödet av utländskt kapital och jämnade vägen för ländernas just då ytterst lönsamma it-industrier. EU-medlemskapet bidrog även till att ett antal av ländernas storföretag fusionerades, eftersom man insåg att den gemensamma marknaden skulle öka konkurrensen och göra det allt svårare att upprätthålla lönsamheten genom karteller.[13]

I spetsen för dessa företagsfusioner gick svenska Nordbanken och finska Merita Bank, som sammanslogs 1997 och år 2000 tillsammans med två andra banker bildade Nordea Bank, Nordeuropas största bank- och finanskoncern. I dess kölvatten fusionerades snabbt även ländernas ledande skogsbolag till Stora Enso, telekombolag till Telia Sonera och it-konsultföretag till Tieto Enator. Nämnda fusioner var också uttryck för att ländernas näringsliv började sammanflätas till en svensk-finsk hemmamarknad, vars produktutbud blev alltmer likartat och därför förutsatte identiska varudeklarationer på båda språken.

I EU-politiken gick länderna dock inte i jämn takt. De finska regeringarnas EU-politik styrdes långt in på 2000-talet både av ekonomiska och av säkerhetspo-

litiska målsättningar. Därför stödde de medvetet unionens utveckling i överstatlig riktning och såg till att Finland hörde till de EU-länder som 2002 tog euron i bruk. Baktanken var att detta samtidigt skulle göra EU till en jämnstark aktör med Ryssland, vilket skulle öka stabiliteten i hela Europa och minska risken för att Finland i fortsättningen hamnade i kläm mellan de två europeiska civilisationerna. Sveriges EU-politik har däremot aldrig bottnat i motsvarande säkerhetspolitiska motiv, vilket har avspeglats i att Stockholm har varit ambivalent till unionens politiska integration och inte heller sett några skäl att driva igenom en anslutning till eurozonen utan ett starkt folkstöd.[14]

Tornedalsfinnarna

Dessa säkerhetspolitiska och ekonomiska ramar är väsentliga att hålla i minnet också när man granskar levnadsförhållandena för Sveriges finskspråkiga befolkning. De finskspråkiga har alltsedan medeltiden varit Sveriges näst största språkgrupp, men på grund av förlusten av Finland 1809 och försvenskningen av finnskogarnas och Tornedalens finskspråkiga befolkning kom deras antal att reduceras kraftigt fram till 1960-talet. Sedan följde den stora inflyttningen av arbetskraft från Finland, som på nytt gjorde finskheten till ett viktigt inslag i det svenska samhället och därigenom också stärkte och fördjupade kontakterna mellan länderna.

Uppsvinget för det finska Sverige berörde i högsta grad det svenska Finland. Uppemot en femtedel av alla Sverigeemigranter under åren 1950–1980 var finlandssvenskar, vilket innebar att det uppstod en grupp på 50 000–60 000 personer bosatta på olika håll i Sverige som åtminstone en tid hade en särskild känsla för och nära släktband till det svenska Finland. Ännu viktigare var dock de finskspråkiga emigranternas kulturförmedlande insats. Deras antal var klart större och dessutom återflyttade en betydligt större andel av dem, vilket i sin tur ökade antalet tvåspråkiga i Finland. Av dem som stannade kvar i Sverige (cirka 250 000) kom självklart en ännu större andel att bli aktivt tvåspråkiga, och även om många av dem kom att leva sitt liv huvudsakligen på svenska bibehöll de flesta sin känsla för och sina kontakter med Finland. Allt detta gör att finskheten i Sverige och svenskheten i Finland tillsammans bildar ett brett geografiskt bälte av aktiv tvåspråkighet som har få motsvarigheter i Europa.

Den äldsta fortlevande finska språkgruppen i nutidens Sverige finns dock som sagt i den svenska delen av Tornedalen, som samtidigt är den nordligaste delen av Sverige. Regionens dominerande språk var fram till slutet av 1700-talet samiska. Under följande sekel skedde en kraftig befolkningsökning som gjorde finskan i sin nordösterbottniska form till huvudspråk, vilket avspeglade sig i att regionen fram till 1949 i officiella sammanhang gick under beteckningen Norrbottens finnbygd.[15] I slutet av 1800-talet inledde den svenska statsmakten en systematisk försvenskning av regionen. En drivfjäder för detta var självklart den tilltagande språknationalismen i Sverige, men i bakgrunden fanns också säkerhetspolitiska överväganden. Från och med 1880-talet befäste både Sverige och Ryssland sitt försvar i norr och drog järnvägslinjer allt närmare den gemensamma gränsfloden Torne älv. Samtidigt börja-

de den spirande finskhetsrörelsen i Finland kritisera den tilltagande försvenskningen av folkundervisningen i svenska Tornedalen, vilket dock hade motsatt effekt, det vill säga skärpte den svenska centralmaktens försvenskningsåtgärder.[16]

En milstolpe i denna utveckling upplevdes åren kring 1920 när Ålandsfrågan var aktuell och finskhetsrörelsen i norra Finland bildade ett organ (Länsipohjan toimikunta eller Västerbottenskommittén), som föreslog att Finland skulle byta ut Åland mot Norrbottens finnbygd. Även om den finska statsmakten inte i något skede talade för denna lösning i förhandlingarna om Åland i Nationernas förbund, bidrog detta till att den svenska statsmakten på olika sätt stärkte sitt grepp om den finskspråkiga befolkningen. Regionens lärare, prästerskap och tjänstemän var drivande i denna medvetna skolning i svensk statslojalitet, som byggde på att all utbildning skedde uteslutande på svenska och bland annat ledde till att regionens kolonisationshistoria skrevs om.[17]

Det skulle dröja fram till 1960-talet innan den första kritiska granskningen av denna försvenskningspolitik publicerades i Sverige. Bakom detta gedigna historieverk stod den tornedalske skolrektorn Hugo Tenerz, som redan på 1920-talet hade haft invändningar mot assimileringsåtgärderna och då i lokalpressen utpekades som en av traktens ”fennomanledare”. Tenerz hade nämligen ställt sig i spetsen för regionens hembygdsrörelse och försökt se till att det finska språkarvet inte skulle förträngas. För det mesta hade han ingen framgång eftersom det toppstyrda budskapet var ett helt annat. Sommaren 1926 höll biskopen för Luleå stift ett högtidstal på en större hembygdsfest i trak-

Vy över Parakka by i Torne lappmark, numera en del av Kiruna kommun, i början av 1900-talet. Då talade ännu en betydande del av byns befolkning även finska.

Finsk Lada möter svensk Volvo. Trafik över den svensk-finska gränsen mellan Torneå och Haparanda i början av 1980-talet.

ten, i vilket han påminde dem som förstod svenska om att ”Väl talar tungan ett annat språk, men hjärtat är svenskt”. När hans tal därefter skulle refereras i korthet på finska för ortsborna blev översättaren snabbt nedtystad med det svenska tillropet ”Nej, nej, det behövs inte!”[18]

Sådant gav äktfinnarna vatten på sin kvarn när de kritiserade språkpolitiken i svenska Tornedalen, som på 1930-talet rentav jämfördes med de sovjetiska myndigheternas förryskningsåtgärder i det finskspråkiga Ingermanland. De häftigaste tongångarna avtog under andra hälften av 1930-talet då ländernas regeringar stärkte sitt säkerhetspolitiska samarbete.[19] Men i sak skedde inga märkbara justeringar i regionens utbildningspolitik, och eftersom inte heller befolkningen motsatte sig denna assimilering hade regionens befolkning blivit tvåspråkig med svenska som klart starkare språk vid ingången av 1970-talet.[20] Mellan åren 1930 och 1970 sjönk regionens befolkning från 33 000 till 25 000 personer. Även om drygt 20 000 av dem enligt en massmedieundersökning förstod finska i början av 1970-talet, var denna språkkunskap vanligtvis passiv.[21]

Detta var visserligen inte enbart en följd av den systematiska försvenskningspolitiken. Regionens gruvindustri drog till sig folk också från andra delar av Sverige. Dessutom var svenska Tornedalen landets glesast befolkade region, vilket likaså försvårade mobiliseringen av en folklig opinion till förmån för en finskspråkig kultur. Till råga på allt förhöll sig de finskspråkiga tornedalingarna själva

ambivalenta till sin dialekt, eftersom den med åren börjat ta allt starkare intryck från svenskan och således upplevdes som ett blandspråk som man inte var speciellt stolt över. Till det sistnämnda bidrog den skärpta normeringen av rikssprå̊ken i det offentliga livet på båda sidor av gränsen, som fick dialekter och andra regionala språkvarianter att framstå som problematiska eller onödiga.[22]

Att tornedalingarna hamnade speciellt mycket i kläm i denna språkliga likriktning berodde framför allt på att deras kontakter med det finska standardspråket förblev sporadiska. Kontakterna över riksgränsen var visserligen som tidigare livliga och stimulerades ytterligare av uppkomsten av en fri nordisk arbetsmarknad 1954, som medförde en betydande inflyttning av finsk arbetskraft. Men dessa inflyttare talade i princip samma nordösterbottniska dialekt som tornedalingarna, vilket gjorde att man på svenska sidan i allt högre grad började använda det folkliga uttrycket ”meänkieli”, det vill säga vårt språk, som beteckning för sin dialekt i stället för att kalla den finska eller tornedalsfinska.

Denna terminologiska förändring avspeglade också ett ökat intresse för den egna dialekten, som indirekt stimulerades av att den svenska statsmakten på 1970-talet började erbjuda hemspråksundervisning åt immigranter, en möjlighet som flitigt utnyttjades av finska invandrarbarn i Tornedalens skolor. Skolfinskan var nämligen ett strikt normerat standardspråk som skilde sig markant från den regionala dialekten, vilket ökade tornedalingarnas känsla av att de talade sitt eget språk, meänkieli. På 1980-talet gav detta upphov till en etnisk väckelse som yttrade sig i bildandet av Svenska Tornedalingars Riksförbund – Tornionlaaksolaiset, en livlig kulturverksamhet i regionens tätorter samt slutligen i att meänkieli tillsammans med finska, samiska, jiddisch och romani år 2000 fick officiell status som nationellt minoritetsspråk i Sverige.[23]

Enligt den nya språklag som då trädde i kraft har befolkningen i Sveriges sex nordöstligaste kommuner rätt att bli betjänad av myndigheter samt att få förskoleundervisning och äldrevård på meänkieli. Därtill har de rätt till tvåspråkig undervisning på meänkieli och svenska i grundskolan, vilket innebar en stor förbättring jämfört med den strikta försvenskningspolitik som fördes fram till 1970-talet. Huruvida denna lag kommer att bevara tornedalsfinskan som ett levande språk eller kanske rättare sagt en dialekt är för tidigt att uttala sig om. Mycket tyder på att det snarast är det mer normerade finska standardspråket som börjar få ett starkare fotfäste i regionen. Till detta har framför allt Finlands och Sveriges anslutning till EU bidragit, som ytterligare minskat riksgränsens betydelse och som medfört att gränsstäderna Haparanda och Torneå vid Torne älvs mynning i många avseenden vuxit samman.

Jämför man tornedalingarnas språkliga förhållanden med utvecklingen inom andra tvåspråkiga befolkningsgrupper runt Bottniska viken framgår både ett antal likheter och vissa olikheter. Det är knappast en överraskning att tornedalingarnas situation påminner mest om den övriga sverigefinska minoritetens språkliga förhållanden. Även om den svenska statsmakten sedan 1970-talet har förbättrat de finskspråkiga medborgarnas möjligheter

att få undervisning på sitt modersmål, har detta inte stoppat den snabba försvenskning som har skett bland andra och tredje generationens sverigefinnar. Och detta trots att den sverigefinska minoriteten till antalet har varit minst tiofalt större än tornedalingarna och har förmått bygga upp en relativt dynamisk kultursektor, som fungerat som en viktig länk till det finska Finland.

Tornedalingarnas starka territoriella förankring påminner däremot snarast om finlandssvenskarnas och ålänningarnas känslor för sin hembygd. Men eftersom de i motsats till finlandssvenskarna varken har en resursstark samhällselit eller har fått något nämnvärt stöd från sina språkfränder i grannlandet har deras hembygdskänsla åtminstone hittills inte räckt till för att förhindra en fortgående försvenskning. I bakgrunden skymtar alltjämt konsekvenserna av den sekellånga statliga assimileringspolitiken. Finska språket stämplades då som ett främmande element i den svenska statskroppen, vilket gjorde att dess förespråkare lättvindigt kunde utpekas som ofosterländska eller rentav landsförrädiska.

Men notera reservationen ”hittills”. Redan i början av 1990-talet bestod mer än en tredjedel av Haparandas befolkning av personer födda i Finland.[24] Ifall det regionala samarbetet över den finsk-svenska riksgränsen fortsätter på samma sätt är det således högst troligt att finskan på nytt blir ett starkt språk i norra Sverige. Norra Finlands befolkningstäthet är betydligt större än den i Norrland, vilket innebär att det är lättare att rekrytera arbetskraft därifrån än från övriga Sverige.[25]

Nya sverigefinnar

Ett annat skäl till att tornedalingarna sedan 1980-talet har föredragit att beteckna sin finska dialekt som ett eget språk har varit deras behov att särskilja sig från de hundratusentals finländare som på 1960- och 1970-talen emigrerade till Sverige, och vars lojalitet mot den svenska staten av naturliga skäl i början var klart svagare än de inföddas identifikation med landet och dess historia. Denna utflyttning till Sverige drevs av en klassisk *push and pull*-situation på ländernas arbetsmarknader. Det finska näringslivet expanderade inte tillräckligt snabbt på 1960-talet för att kunna erbjuda full sysselsättning åt efterkrigstidens stora årskullar, som därför lockades till Sverige där lönerna även inom industrin var klart högre än i Finland.

Enligt vissa beräkningar skulle uppåt 800 000 finländare sedan andra världskrigets slut ha arbetat eller sökt sysselsättning i Sverige en kortare eller längre tid. Om man räknar endast dem som blev fast bosatta i landet sjunker antalet finländska invandrare under åren 1945–2000 till drygt 550 000. Närmare hälften av dem återvände senare till Finland, och eftersom döden skördade sin andel hade deras antal i början av 2000-talet sjunkit till 192 000. Till denna kategori räknas dock endast de personer som är födda i Finland. Om man därtill beaktar alla de svenska medborgare som år 2000 hade minst en förälder som är född i Finland stiger antalet till närmare 450 000 personer, vilket motsvarar närmare fem procent av hela Sveriges befolkning.[26]

Svenska medborgare registreras dock inte enligt modersmål, vilket gör att det inte finns officiella uppgifter om hur många av de finländska invandrarnas

En betydande del av den sverigefinska befolkningen fick sysselsättning inom den svenska industrisektorn. Deras arbetsmoral uppskattades högt, och inom några decennier hade de integrerats så väl i det svenska samhället att endast en tiondel av andra generationens sverigefinnar längre var kapabla att kommunicera ordentligt på finska.

barn och barnbarn som kan klassificeras som sverigefinnar. Till saken hör nämligen att endast en minoritet av dessa invandrare ingick samboförhållanden eller äktenskap med finländska landsmän. I början av 1970-talet var helfinska parförhållanden av naturliga skäl vanligast, eftersom många flyttade över med hela sin familj och invandrarna på grund av bristande språkkunskaper i början umgicks mest med varandra. Men redan då hade mer än 60 procent av alla barn till sverigefinnar som andra förälder en person född i Sverige, och med åren skulle andelen barn födda inom finsk-svenska blandäktenskap komma att stiga till närmare 80 procent. Hemspråket blev därför vanligtvis svenska, och eftersom flertalet av dessa barn också fick sin utbildning helt på svenska kom endast 10 procent av andra generationens finskättlingar 1990 att uppge finska som sitt modersmål.[27]

Majoriteten av de finländska invandrarna hade sina rötter på landsbygden, men innan de flyttade vidare till Sverige hade de flesta varit bosatta i någon av hemlandets större städer. Detta flytt-

ningsmönster var i allt väsentligt detsamma som på andra håll i Västeuropa. Yngre arbetskraft från perifera regioner i Finland, Irland och Italien sökte sig via inhemska tätorter vidare till bättre avlönade industriarbeten i Sverige, Storbritannien och Tyskland. Och precis som på andra håll i Europa var mobiliteten störst inom efterkrigstidens stora årskullar, som vällde in på arbetsmarknaden i mitten av 1960-talet och snabbt flyttade vidare till utlandet i jakt på en säkrare sysselsättning och högre levnadsstandard.

Lönenivån på den svenska arbetsmarknaden var i slutet av 1960-talet näraå dubbelt så hög som i Finland, vilket självklart är en väsentlig förklaring till att emigrationen till Sverige just då nådde sin höjdpunkt med uppemot 40 000 utvandrare per år. Till emigrantvågen bidrog också en akut konjunktursvacka i den finska ekonomin vintern 1967–1968 som fick den rörliga arbetskraften på fötter. En annan drivfjäder bakom emigrationen till Sverige var den förbättrade logistiken. Persontrafiken mellan länderna började just då ske med stora passagerarfärjor, vilket pressade ner biljettpriserna och utan tvivel sänkte den psykologiska tröskeln för att söka sig till Sverige.[28]

Det stora flertalet av de finländska invandrarna lockades till arbetsplatser i Sveriges två största industribälten, det vill säga till Stockholm inklusive Mälardalen med omnejd samt västkusten med Göteborg i centrum. Liksom under tidigare epoker av omfattande finsk invandring var och förblev Stockholm dock den avgjort viktigaste destinationen. Mellan 1960 och 1980 ökade antalet sverigefinnar (födda i Finland) i Stockholms län från drygt 23 000 till 88 000 personer, vilket innebar att närmare en tredjedel av alla finska inflyttare blev stockholmare. Och eftersom Stockholms län i början av 1980-talet hade drygt 1,5 miljoner invånare utgjorde sverigefinnarna närmare 6 procent av hela dess befolkning och bildade därmed länets klart största språkminoritet.

Trettio år senare hade deras relativa andel av länets befolkning halverats, men detta berodde framför allt på metropolens snabba folkökning. I absoluta siffror räknat uppgick länets sverigefinska befolkning, det vill säga invånare födda i Finland, till närmare 58 000 personer i början av 2010-talet, vilket var endast något mindre än Helsingforsregionens svenskspråkiga befolkning (cirka 70 000) vid samma tidpunkt. Denna jämförelse är visserligen i ett avseende missvisande, eftersom den inte alls inkluderar andra och tredje generationens stockholmsfinnar i länet, av vilka många trots den snabba försvenskningen ännu talar eller förstår finska eller åtminstone i viss utsträckning bejakar sitt finska arv.

Motsvarande regioner med en stark finskspråkig minoritet uppstod också på många andra håll i Mellansverige. De viktigaste av dessa var i många avseenden Eskilstuna och Västerås kommun i västra Mälardalen, som hör till Södermanlands län. I dessa kommuner har sverigefinnarnas andel av hela befolkningen sedan 1980-talet varit närmare 10 procent, vilket gett upphov till dynamiska minoritetskulturer och lokala intresseorganisationer som aktivt försvarat språkgruppens egenart. Vid 2000-talets början erhöll dessa kommuner officiell status som regioner med en nationell språkminoritet som har rätt att få undervisning

och kan kommunicera med myndigheterna på sitt modersmål.[29]

Ofta attraherades de finska invandrarna till industriorter där det redan fanns sverigefinnar. Detta var fallet inte minst med Göteborgsregionen, där en märkbar del av den finskspråkiga befolkningen kom från norra Finland, bland annat från kommunen Salla vid den finsk-ryska gränsen. Hanna Snellman har utrett denna fascinerande migrationsrörelse i boken *Sallan suurin kylä – Göteborg* ("Sallas största by – Göteborg") och påvisar att många av dessa sverigefinnar var barn till småbrukare som hade koloniserat trakten efter andra världskriget. När landsbygden började avfolkas miste dessa nyröjda byar dock snabbt en stor del av sin yngre befolkning, som i många fall flyttade direkt från föräldrahemmet till släktingar eller bekanta i Göteborgstrakten.[30]

En sådan drastisk förflyttning från ödemark till storstad medförde självklart att inflyttarna till en början fick ty sig till varandra. Industriarbetena krävde visserligen sällan kunskaper i svenska språket, och detta bidrog till att en god arbetsprestation var det främsta sättet för finska invandrare att vinna uppskattning i sin nya omgivning. Inom den egna språkkretsen upprätthölls länge hemtraktens seder och bruk, vilket avspeglade sig bland annat i julfirandet samt i arrangerandet av sverigefinska aftnar och sommarträffar, som troget följde mönstret från motsvarande fester på den finska landsbygden några årtionden tidigare.

I likhet med andra invandrargrupper i efterkrigstidens Västeuropa hade den nya sverigefinska befolkningen under sina första årtionden i det nya hemlandet en låg social status. Till detta bidrog inte enbart att de vanligtvis saknade annan utbildning än folkskola och således fick lära sig sina första ord på svenska på den nya arbetsplatsen. Emigrationen till

Kändisar från Finland

Vid ingången av 2000-talet hade sverigefinnarna blivit en så etablerad och uppskattad minoritet att många artister och författare med finsk eller finlandssvensk bakgrund gärna framhävde detta i offentligheten. En tidig banbrytare på detta område var schlagersångerskan Arja Saijonmaa, som 1986 fick äran att sjunga på Olof Palmes begravning. I hennes fotspår gick bland annat kändisar som rapartisten och skådespelaren Marko "Markoolio" Lehtosalo och författaren och programledaren Mark Levengood, som slog igenom i början av 2000-talet och båda skämtade friskt om sitt finska påbrå. Ett motsvarande genombrott skedde vid samma tid inom skönlitteraturen med uppmärksammade debuter av tornedalingen Mikael Niemi, göteborgaren Asko Sahlberg och den i Ystad uppvuxna Susanna Alakoski. Teater- och filmbranschen drog också till sig förmågor från Finland. En av dem var den från Solf i Österbotten härstammande Stina Ekblad, som inledde sin bana på Stockholms stadsteater 1980, åtta år senare gick över till Dramaten och parallellt med sin strålande teaterkarriär uppträdde i en rad svenska spelfilmer och tv-serier.

Anna Järvinen (f. 1970), svensk popsångerska och musiker som bejakar sin sverigefinskhet utan att särskilt framhäva den.

Sverige innebar ett rejält lyft i sverigefinnarnas levnadsstandard, men i jämförelse med den övriga befolkningens allmänna välfärd och utbildningsnivå skulle de länge uppfattas som fattiga och obildade, vilket naturligt nog bidrog till att de följande generationerna sällan var motiverade att framhäva sina finska rötter i umgänget med majoritetsbefolkningen. Ett konkret uttryck för detta var deras snabba språkbyte, ett annat var att många valde att försvenska också sina släktnamn.

I början yttrade sig detta sociala komplex även i alkoholproblem och kriminalitet, men allmänt sett steg den sverigefinska minoritetens anseende i takt med att den assimilerades och nya invandrargrupper fick lov att överta rollen som samhällets underklass. Statushöjningen avspeglade sig också i ett växande engagemang i civilsamhället och i en synlig frammarsch för sverigefinska kulturpersonligheter. Under de första årtiondena skedde detta visserligen i första hand via egna organisationer och nätverk. I spetsen för denna utveckling gick Riksförbundet finska föreningar i Sverige (senare Sverigefinska riksförbundet), som hade bildats redan 1957 men först i slutet av sextiotalet höjde sin profil under ledning av sin rättframme viceordförande Artturi Similä, som tidigare hade verkat som tv-meteorolog och därför fick sin röst hörd i offentligheten.[31]

Similä hade fått sin akademiska skolning i Finland och byggde sina krav på lagstadgade språkrättigheter för sverigefinnarna på en finsknationell ideologi. Enligt honom borde de svenska myndigheterna ge sverigefinnarna i stort sett samma språkliga rättigheter som finlandssvenskarna åtnjöt i Finland. Hans hätska utfall mot den svenska integrationspolitiken blev dock snabbt för mycket även för riksförbundets medlemmar. Dessa hade nämligen i huvudsak gått med i Socialde-

mokraterna, vars betoning av en flexibel assimilering av invandrarna som en jämlikhetsfråga gick framför bevarandet av en nationell särart. I fortsättningen skulle riksförbundets och de sverigefinska politikernas linje i språkfrågan vara klart mer försonlig, vilket visserligen också sammanhängde med att statsmakten vid samma tid började erbjuda hemspråksundervisning för invandrarna.

I den svenska grundskolans läroplan från 1969 reserverades två veckotimmar för denna hemspråksundervisning, och fram till mitten av 1980-talet utnyttjades denna rättighet av flertalet sverigefinska barn. Därefter har det dock skett en markant minskning av intresset för undervisning i finska, vilket även har lett till att de flesta av de sverigefinska grundskolor som grundades på 1970- och 1980-talen har lagt ner sin verksamhet. Parallellt med denna tillbakagång har dock den sverigefinska kulturen expanderat på många områden. En av Similäs bestående insatser var sverigefinnarnas eget kulturcentrum, Finlandshuset i Stockholms innerstad, som grundades 1969 och sedan 1997 har gått under namnet Finlandsinstitutet och numera också verkar som ett skyltfönster för finländsk kultur. Ett annat dynamiskt uttryck för den sverigefinska kulturen är den finskspråkiga radiokanalen Sisuradio, som verkar inom Sverige Radio och har både riks- och lokalsändningar.

Sveriges inträde i EU 1995 medförde att landets effektiva men kulturellt likriktande assimileringspolitik fick lov att justeras i lagstiftningen. Den svenska statsmakten blev nämligen då förpliktigad att följa Europarådets ramkonvention om skydd för nationella minoriteter och stadgan om landsdels- eller minoritetsspråk. När lagen trädde i kraft våren 2000 erhöll medborgarna i sex kommuner i Tornedalen rätt att använda finska och meänkieli i offentliga sammanhang. Tio år senare utvidgades dessa rättigheter i samband med en ny minoritetslag till arton kommuner i Mälarregionen, och därefter har ytterligare ett trettiotal kommuner efter ansökan fått rätt att ansluta sig till detta finska förvaltningsområde.[32]

Lagen föreskriver att sverigefinnar har rätt att använda sitt modersmål bland annat i kontakt med myndigheter och domstolar. Denna rätt är subjektiv, det vill säga är inte avhängig av deras kunskaper i svenska och inbegriper även rätt till förskoleverksamhet och äldreomsorg på finska. Huruvida den bidrar till att hålla en sverigefinsk språkgemenskap levande kan dock ifrågasättas, eftersom försvenskningen av andra och tredje generationens finska invandrare har gått så långt att de flesta inte ens har passiva kunskaper i finska. Hade en motsvarande lag implementeras redan på 1970-talet kunde utvecklingen eventuellt ha varit annorlunda. Men det mesta talar för att det svenska samhällets assimilerande krafter ändå i längden skulle ha haft sin effekt, det vill säga att arbetslivet och vardagen hade gjort sverigefinnarna och deras ättlingar så otvunget svenskspråkiga att de inte längre hade sett någon nytta med att förmedla finskan vidare till följande generation.

Sverigefinnarna skiljer sig i detta avseende väsentligt från finlandssvenskarna, som trots sin ofta starkt finskspråkiga omgivning och tvåspråkiga vardag tämligen väl har förmått hålla fast vid svenskan. Jämförelsen är såtillvida motiverad att sverigefinnarna och finlandssvenskar-

na båda är betydande och historiskt förankrade språkminoriteter, som kontinuerligt har stått i nära kontakt med sina språkfränder på andra sidan av Bottniska viken. Det som däremot skiljer dem märkbart från varandra är deras territoriella förankring, sociala status och därmed förknippade intresse att hålla fast vid sitt modersmål.

Med undantag av svenska Tornedalen har dagens sverigefinska befolkning aldrig bildat enhetliga lokalsamhällen där allt jordinnehav och annan fast egendom skulle ha varit i deras egna händer. En sådan bebyggelse har emellertid förekommit i det svensktalande Finland sedan medeltiden. Landets urbanisering och den därmed nära förknippade, just nu kraftigt pågående befolkningsrörelsen från inlandet till kusten har naturligtvis kraftigt luckrat upp dessa strukturer. Men det oaktat har den svenskspråkiga befolkningen fortfarande starka försänkningar i sina historiska regioner, vilket har inneburit att många för språkets livskraft avgörande faktorer såsom skolor, föreningar och kulturliv har kunnat fortleva fram till våra dagar.

Den andra väsentliga skillnaden mellan sverigefinnarna och finlandssvenskarna är som sagt deras sociala status. Som redan har påpekats flera gånger i detta samlingsverk kommunicerade Finlands samhällselit och en betydande del av dess urbana medelklasser på svenska fram till slutet av 1800-talet. Även om dessa samhällsskikt därefter till stor del har förfinskats har en del hållit fast vid svenskan som utbildningsspråk på grund av dess höga status och uppenbara nytta i förvärvslivet. Motsvarande sociala incitament för bevarandet av en levande finska i Sverige har sällan funnits. Tvärtom har tornedalingarna och de senare inflyttade sverigefinnarna haft goda skäl att försvenskas eftersom finskan alltjämt uppfattas som periferins och invandrarnas språk, kort sagt som ett lågstatusspråk.

Det går således inte att blunda för det faktum att språkval i hög grad styrs av klassamhällets värderingar. Typiskt nog har den sverigefinska befolkningens försvenskning skett parallellt med att dess utbildnings- och inkomstnivå samt sociala anseende har stigit och flera av dess representanter har blivit kända kulturpersonligheter och axlat tunga samhällspositioner. I musikens, teaterns och tv-underhållningens värld skiljer sig deras sverigefinska markeringar inte märkbart från det sätt på vilket t.ex. norrlänningar framhäver sin härkomst. I bägge fallen handlar det om att de med sina starka konsonanter och raka budskap står för en hemtrevlig avvikelse från den för övrigt dominerande Stockholmsnormen. Inget vore mera främmande än att höra den kända sverigefinska schlagersångerskan Arja Saijonmaa uttala politiskt korrekta eufemismer på östermalmska.

Rikssvenska finlandssvenskar?

Till de finska invandrarnas snabba assimilering bidrog också att de hade i stort sett samma värdegrund och människosyn som den färdigt etablerade befolkningen i Sverige. Ländernas långa gemensamma historia och nära samröre även därefter innebar att de i kulturellt avseende påminde mera om varandra än om något av sina andra grannländer eller andra närstående samhällen. Att så skulle ha varit fallet var visserligen inte alls klart

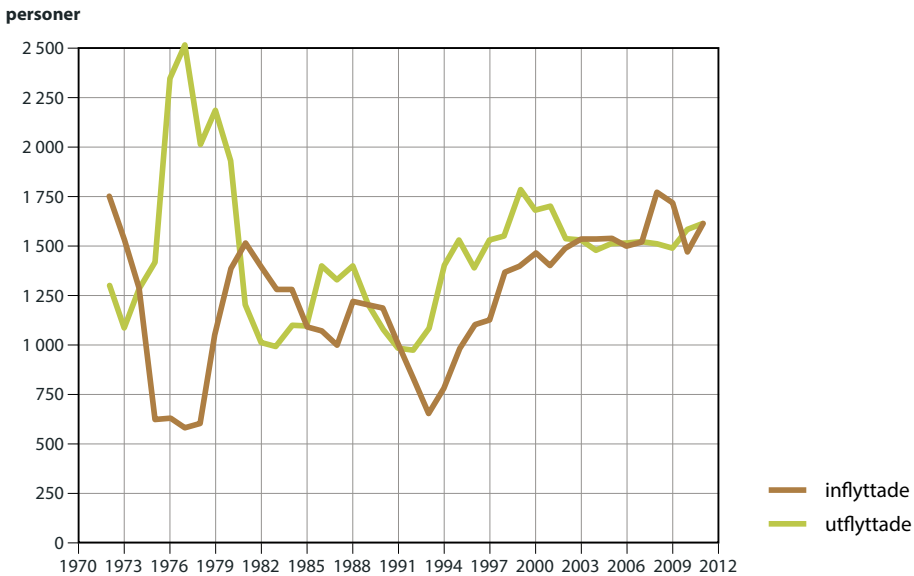
för de fattiga och enbart finsktalande invandrare som strömmade in i Sverige på 1960-talet. Det första som de frapperades av var svenskarnas höga levnadsstandard och ofta smidigt egalitära umgängesformer, som kunde få många att tro att Sverige var ett mer jämlikt samhälle än Finland. Men ju djupare de rotade sig i sitt nya hemland, desto tydligare började de även urskilja likheterna mellan de två länderna och inse att t.ex. Norrland i de flesta avseenden påminde mera om norra Österbotten än om Stockholm eller Skåne.[33]

Samma igenkännande upplevelse hade självfallet även de runt 60 000 svenskspråkiga finländare som i jämnare takt än sina finskspråkiga landsmän flyttade över till Sverige under andra hälften av 1900-talet. Som tidigare noterades var finlandssvenskarna starkt överrepresenterade bland dessa emigranter. Men eftersom de hade språket färdigt i bagaget och dessutom härstammade från kusttrakter vars kontakter med Sverige hade varit minst lika täta som förbindelserna med inlandet, assimilerades de vanligtvis snabbare i det svenska samhället än finskspråkiga invandrare.[34]

Invandrarna från det svenska Finland flyttade i hög grad till samma regioner som deras finskspråkiga landsmän, det vill säga främst till Stockholmsregionen, Mälardalen och västkustens industribälte. Så gjorde för övrigt även de flesta svenskar som vid samma tid lämnade sina hembygder i jakt på ett arbete och högre levnadsstandard. Ett annat typiskt mönster för den finländska migrationen var att emigranterna från västkusten och norra Finland fann sin nya hemvist förhållandevis nära på andra sidan riksgränsen. I norr innebar detta en stor finsk inflyttning till svenska Tornedalen, något längre söderut i Norrland en betydande inflyttning av sydösterbottniska finlandssvenskar till Luleå, Umeå, Sundsvall och Gävle. Här följde den finländska migrationen ett färdigt etablerat mönster. Bottniska vikens nordvästra stränder hade flera gånger tidigare upplevt en betydande invandring österifrån och detsamma gällde för Stockholm, som alltsedan medeltiden hade varit en av österbottningarnas viktigaste handelsplatser och metropoler.[35]

I ett avseende skilde sig de finlandssvenska invandrarna dock tydligt från de övriga immigranterna. Tack vare sitt modersmål var de snabbare kapabla att axla mer krävande arbetsuppgifter och fick således högre löner än sina finskspråkiga landsmän. De bosatte sig därför sällan i invandrarfrekventa förstäder utan föredrog mera uppskattade villa- och höghusområden som befolkades av svensk medelklass. Samma bosättningsmönster gällde självfallet även för högre utbildade finskspråkiga invandrare, som tack vare de finskspråkiga läroverkens åttaåriga obligatoriska undervisning i svenska i realiteten behärskade det svenska skriftspråket bättre än endast folkskoleutbildade finlandssvenskar.

Assimileringen i det svenska samhället gick med andra ord på många sätt lättare för de svenskspråkiga invandrarna. Men faktum är att även de i början tenderade att söka sig till egna finlandssvenska umgängeskretsar, eftersom det trots allt fanns en viss distans till den äldre avlagringen av svenskar. En orsak till detta var svårigheten att knyta några starkare vänskapsband med de smidigt kommunicerande men samtidigt slutna och uppenbart sta-

Runt 60 000 finlandssvenskar flyttade till utlandet under andra hälften av 1900-talet. Det stora flertalet av dem emigrerade till Sverige, och under andra hälften av 1970-talet upplevdes en brant men kortvarig stegring på grund av arbetslösheten i Finland. Sedan början av 1980-talet har migrationsrörelsen utjämnats, och många år har antalet återflyttare varit större än antalet utflyttare.

tusmedvetna rikssvenskarna. En annan var att finlandssvenskarna trots allt talade en så markant annorlunda svenska att den lätt uppfattades som finska av okunniga svenskar. Så var fallet i synnerhet om finlandssvenskarna talade med varandra på sin egen dialekt. Men visst gällde detta även för dem som talade en normerad finlandssvenska, eftersom den i ännu högre grad än dialekterna låter som om man ”bröt på finska”. Satsmelodin är nämligen väsentligen densamma som i finskan. Dessutom har finlandssvenskan en del ålderdomlig vokabulär och innehåller rikligt med fennicismer, det vill säga finskinfluerade uttryck och satskonstruktioner.

Allt detta bidrog till att de finlandssvenska invandrarna till en början kunde ha en minst lika ambivalent inställning till sin nationella och språkliga identitet som sina finskspråkiga landsmän. Den vanligaste lösningen på det språkliga vacklandet var att man i likhet med arbetskraft från Norrbotten och andra perifera delar av Sverige ganska snabbt gick över till att tala en normerad rikssvenska i sitt offentliga liv. För de österbottniska inflyttarna var detta sällan något som vållade problem. De flesta sydösterbottningar hade i början av 1970-talet vuxit upp med rikssvensk tv och följde på grund av sin enspråkiga omgivning även i övrigt svenskt samhällsliv mera uppmärksamt än man gjorde i övriga Finland. Finlandssvenska invandrare från sydkusten var i en något annorlunda situation. Deras kulturella referensram hade i mycket större utsträckning varit finsk till både språk och innehåll. Också de vande sig så småningom vid att tala på mer rikssvenskt vis, men visst fanns det sådana som envist höll fast vid sitt ”muminspråk”.[36]

Mera komplicerat var det att ställa om sina nationella känslor. Finlands svenskspråkiga befolkning var av hävd minst lika fosterländskt sinnad som landets finskspråkiga invånare. Detta bottnade delvis i att massmobiliseringen av Finlands folk till patriotiskt sinnade medborgare började i kusttrakternas städer och uppland, där folkskolväsendet och folkhögskolorna först slog rot och där den starka hembygdskänslan med poetiskt stöd av Runeberg och Topelius lätt kunde utvidgas till en fosterlandskärlek. Därtill kom de svensktalandes strategiskt viktiga insatser i självständighetssträvandena i början av 1900-talet och plikttrogna deltagande i landets försvar under andra världskriget, som kanske ännu mera stärkte finlandssvenskarnas känsla för det gemensamma fosterlandet.

Denna identifikation med staten Finland minskade inte efter andra världskriget. Tvärtom var det under kalla kriget som finlandssvenskarna i likhet med den övriga befolkningen kom att känna sig mest delaktiga i nationalstaten, vilket kunde leda till en säregen lojalitetskonflikt för dem som utvandrade till Sverige. Å ena sidan bar de svenskspråkiga med sig en stark känsla för Finland, som de ofta hade behov av att framhäva i sin nya omgivning. Å andra sidan kunde de inte undvika att ryckas med och överväldigas av att få leva i ett samhälle som på alla plan genomsyrades av det svenska språket. För de österbottniska invandrarna var svenskans dominans som sagt sällan någon sensation. Men för många finlandssvenskar från sydkusten var denna lojalitetskonflikt omtumlande, även om de vanligtvis var högre utbildade än österbottningarna och därför ofta etablerade sig snabbt på goda poster i det svenska samhället.

Ett för kultureliter typiskt sätt att bearbeta sådana lojalitetskonflikter har varit utgivandet av samhällsanalyser, lärda dagböcker och debattskrifter, i vilka man försöker ringa in och artikulera sina ambivalenta känslor. Denna strategi har använts flitigt också i Finland och inte minst på svenskspråkigt håll, där man med jämna mellanrum har haft ett trängande behov av att slå fast var man står i relation till det finska Finland och svenska Sverige. Ett viktigt inlägg inom denna genre var Jörn Donners impressionistiska samhällsanalys *Sverigeboken*, som han publicerade hösten 1973 som en summering av sitt år som chef för Svenska Filminstitutet i Stockholm. Boken hade samma struktur som många av Donners tidigare samhällsanalyser och kan läsas som en uppföljning av hans klassiska *Nya boken om vårt land* från 1967, där han på ett tankeväckande sätt skildrade Finland mitt i strukturomvandlingarnas malström. Samma vakna iakttagelseförmåga och kärva uppriktighet går igen också i *Sverigeboken*, som kan läsas som en diagnos av den finlandssvenska invandrarens speciella svårigheter att etablera sig i sitt nya hemland.

Ett genomgående tema i Donners bok var hans svårigheter att ge det svenska välfärdssamhället full erkänsla. Jovisst, svenska staten var generös både mot sina egna medborgare och mot invandrarna, men bakom de egalitära och progressiva samhällsvisionerna fanns en outtalad övertygelse om att Sverige var bättre än omvärlden i alla avseenden, vilket Donner hade svårt att svälja eftersom mycket i det svenska samhället fortfarande präglades av klassamhällets hierarkier och faktis-

ka skillnader i inkomst och förmögenhet. Särskilt förljugen i detta avseende ansåg han den socialdemokratiska makteliten vara, som inför riksdagsval uppträdde som ett socialistiskt arbetarparti men däremellan koncentrerade sig på att hålla fast vid makten under ledning av den karismatiske Olof Palme.[37]

Donner kunde inte heller motstå frestelsen att fälla inkorrekta kommentarer om svenskarnas historiska barlast och även ur finlandssvensk synvinkel snirkliga umgängesformer. Med barnslig iver refererar han den amerikanska författaren Susan Sontag, som i en lång reseberättelse från Sverige bland annat hade påstått att ”svenskarna när de var i sällskap alltid meddelade att de skulle gå ut på toaletten”. Enligt Sontag vittnade sådant om att ”deras förhållande till exkrementer måste vara perverst”. Donner medgav att detta var en konstigt lösryckt karakterisering av svenskarna men ansåg ändå att den avslöjade något väsentligt om hur hygieniskt och hälsofixerat det svenska samhället var.[38]

Motsvarande näsvisa uppriktigheter om Donners nya hemland finns i stort sett på varje sida i *Sverigeboken*. Detta var visserligen inget ovanligt för utländska skildrare av sjuttiotalets Sverige. Landets stort uppmärksammade välfärdsmodell väckte nämligen ofrånkomligt också avund och misstankar om att allt inte kunde vara så bra som svenskarna lät påskina. Men i finlandssvenskarnas invändningar mot det svenska samhällets förträfflighet fanns en

Författaren, filmregissören och politikern Jörn Donner (f. 1933) var verksam i Sverige på sjuttiotalet och publicerade 1973 sina intryck av landet i verket *Sverigeboken*. 42 år senare återkom han till samma tema i boken *Sverige. Resor i ett främmande land* (2015).

alldeles speciell intensitet, som bottnade i att det gemensamma språket gjorde dem ovanligt bra på att tyda många av de outtalade attityder och hierarkier som styrde svenskarnas vardag. Kanske man borde tala om ett särskilt finlandssvenskt lillebrorskomplex gentemot Sverige. Det bottnar i samma mindervärdeskänslor som de övriga nordborna bär på men är mer komplicerat på grund av att det styrs av två inbördes konkurrerande lojaliteter: en orubbad finsk patriotism och en djup kärlek till det svenska språket.

Denna spänning går ännu tydligare att förnimma i författaren Marianne Alopaeus essäistiska samhällsanalys *Drabbad av Sverige*, som utkom tio år senare än Donners verk och således också innehåller många träffande redogörelser för svenskarnas svåra uppgörelse med den socialdemokratiska hegemonin. I likhet med Donner skildrar Alopaeus sitt första besök i Stockholm strax efter kriget med en känsla som påminner om beskrivningen av början på en lång men komplicerad kärlekshistoria. Ju längre vi följer hennes färd in i det svenska samhället, desto starkare blir intrycket att hon trots Sveriges odiskutabla präktighet irriteras av mycket i svenskarnas beteende.

Samtidigt signalerade Alopaeus klart att hon inte längtade tillbaka till Finland, vars alltmer enspråkigt finska samhälle förträngde sitt och därmed även hennes eget svenska kulturarv. Ännu mindre trånade hon dock efter sitt forna finlandssvenska liv i det borgerliga Helsingfors:

> Lika litet skulle jag uthärda att leva i ett minoritetsreservat, omringad av och inklämd i en finlandssvenskhet utan livgivande öppningar mot det finska Finland. Jag skulle omkomma av kvävning.[39]

Till en del reflekterade detta dubbla främlingskap givetvis något som är typiskt för skapande människor. Men i bakgrunden fanns ett för finlandssvenska intellektuella särskilt utmärkande sätt att definiera sin kulturella hemvist genom ett antal reservationer, avståndstaganden och utfall riktade mot de finska och svenska nationalstaterna. Det går följaktligen inte att avfärda identitetssökandet bland dessa pennfäktare som enbart hårklyveri. Det bottnar också i en verklig ambivalens, eller om man så vill i den nödtvungna öppenhet som den brokiga skaran av tvåspråkig befolkning runt Bottniska viken ofta lever i.

Utbildningen

Skola och yrkesutbildning

Tvåspråkigheten i sina olika former och den relaterade frågan om flera lojaliteter var och är således något Finlands svenskspråkiga befolkning har gemensamt med tornedalingarna och sverigefinnarna. Men när det gäller att hålla sitt eget språk vid liv från en generation till en annan har finlandssvenskarna kontinuerligt varit i en avgjort bättre situation tack vare sina i grundlagen fastslagna språkliga rättigheter, som bland annat garanterar dem en i stort sett komplett utbildning på svenska från daghem till universitet.

Under första hälften av 1900-talet var denna kulturella rättighet en av de viktigaste bastionerna i avvärjandet av äktfinska försök att skapa ett enspråkigt finskt Finland. Även under andra hälften av seklet kom undervisningen på det egna språket att vara fundamental för fortlevnaden av landets svenskhet. Men nu handlade det i allt högre grad om att säkra att den växande andelen barn födda och uppvuxna i tvåspråkiga familjer skulle få en tillräckligt stark språklig kompetens och kulturell impregnering för att under resten av sitt liv ge svenskan prioritet.

I början av 1950-talet var det finska skolsystemet, såsom på andra håll i Nord- och Västeuropa, alltjämt tydligt tudelat. Tre fjärdedelar av den skolpliktiga ungdomen (7–15-åringar) utbildades vid denna tidpunkt i den sexåriga folkskolan och dess tvååriga fortsättningsskola, som åren 1958–1977 skulle gå under beteckningen medborgarskola. Den återstående fjärdedelen fortsatte efter fyra års folkskola eller förberedande skola i läroverkets mellanskola, vars högre kunskapsfordringar och fler obligatoriska ämnen förberedde eleverna för det treåriga gymnasiet, studentexamen och studier på högskolenivå. Men långt ifrån alla elever i mellanskolan fortsatte till gymnasiet och avlade studentexamen, vilket framgår av att 1950 års studentkull utgjorde endast 6,5 procent av hela årsklassen.[1]

Läroverksutbildningens sammanlagda kostnader (terminsavgift, skolböcker, förlorad löneinkomst) var till den grad betydande att elever från medel- och överklasshem förblev starkt överrepresenterade i läroverken fram till grundskolans införande på 1970-talet. Mellan 1950 och 1970 ökade antalet läroverkselever brant i takt med att levnadsstandarden steg, och nya läroverk grundades också i mer perifera delar av landet. Men detta förändra-

Klassfotografi från 1951–1952 av elever och två lärare vid Söderfjärdens folkskola söder om Vasa. Notera även den nya skolbyggnaden i fonden.

de inte märkbart läroverkselevernas sociala bakgrund. Vid 1970-talets början hade närmare 13 procent av läroverkseleverna överklassbakgrund trots att denna samhällsklass utgjorde endast en procent av hela befolkningen. Samtidigt kom endast 30 procent av dem från arbetarhem, fastän drygt hälften av hela Finlands folk var arbetarklass.[2]

Klassklyftorna inom utbildningen var inte riktig lika skarpa på svenskspråkigt håll. I början av 1950-talet var antalet svenskspråkiga elever i skolpliktig ålder närapå 46 000, vilket var ungefär lika mycket som tio år tidigare. Av dessa gick runt 15 000 elever i läroverk, vilket innebar att deras andel av alla läropliktiga elever var över 30 procent och således något högre än det nationella genomsnittet. Långt ifrån alla fortsatte till studentexamen, men andelen var ändå klart större än på finskspråkigt håll vilket framgår av att runt 20 procent av de finlandssvenska årsklasserna avlade studentexamen 1950.[3]

En viktig förklaring till detta var att den svenskspråkiga befolkningen ännu i början av 1950-talet hade en något annan social profil och geografisk förankring än befolkningen i genomsnitt. För det första var medelklassens andel klart större bland de svensktalande och för det andra var de i högre grad bosatta i tätorter. Tillsammans bidrog detta till att en större andel av den finlandssvenska skolungdomen gick i läroverk, avlade stu-

dentexamen och fortsatte sina studier på högskolenivå.

Under de följande fem decennierna utjämnades i hög grad dessa skillnader i utbildningsnivån mellan språkgrupperna, i takt med landsbygdens avfolkning och den allmänna höjningen av levnadsstandarden. Sedan mitten av 1980-talet har andelen studenter av hela årsklassen varit i stort sett densamma inom båda språkgrupperna. Vid ingången av 2000-talet hade 60 procent av hela landets befolkning över 15 år avlagt någon form av examen, vilket var något högre än på svenskspråkigt håll (59 %). Andelen personer som avlagt enbart examen på mellanstadiet, det vill säga yrkesskole- eller studentexamen, var rentav klart högre på nationell nivå (36,5 %) än på svenskspråkigt håll (31,3 %).[4] En förklaring till detta är den svenskspråkiga befolkningens åldersstruktur, där de äldre årsklasserna sedan länge har stått för en större andel än på finskspråkigt håll. En annan är emigrationen till Sverige, som fram till 1980-talet var speciellt stor bland unga finlandssvenskar med en examen i fickan.

Detta beskriver visserligen inte hela situationen, eftersom de svenskspråkiga fortfarande i större utsträckning fortsatte sina studier på högskolenivå. År 2001 hade nästan 28 procent av den svenskspråkiga befolkningen avlagt en högskoleexamen på kandidat- eller magisternivå medan motsvarande siffra för hela befolkningen var 24 procent. Denna skillnad återspeglade sig också i andelen personer som bedrivit forskarstudier och avlagt licentiat- eller doktorsexamen. År 2001 var deras andel av den svenskspråkiga befolkningen 0,8 procent medan det nationella

Grundskolan i Smedsby, Korsholm, byggd i mitten av 1960-talet, fick en tidstypisk arkitektur och kom att bli ett av de större skolcentrumen i svenska Österbotten.

genomsnittet var 0,6 procent. I början av 2010-talet hade dessa smärre skillnader mellan språkgruppernas utbildningsnivå ytterligare utjämnats.[5]

Den vanligaste förklaringen till hela befolkningens jämnt stegrade utbildningsnivå under andra hälften av 1900-talet har varit grundskolans införande på 1970-talet, eftersom den gav alla skolpliktiga elever möjligheten att söka sig till gymnasiet och till högre utbildning. Detta stämmer självklart i många avseenden, även om det är viktigt att konstatera att nästan en fjärdedel av åldersklassen avlade studentexamen 1970, det vill säga redan innan grundskolans effekter började göra sig gällande. Grundskolans införande bör således uppfattas som en logisk uppföljning av den systematiska stegring av befolkningens utbildningsnivå som hade pågått sedan 1860-talet, inte som en avgörande vändning i hela systemet.

En annan sak som bör beaktas är att grundskolan inte introducerades över en natt i hela landet. Grundskolelagen stadfästes 1968 men det dröjde fram till 1972 innan lagen började tillämpas och då också successivt från norr till söder. På svenskspråkigt håll innebar detta att en betydande andel av de skolpliktiga eleverna fortsatte sin skolgång enligt det gamla systemet fram till mitten av 1970-talet och att de första årgångarna som hade manglats genom den nya grundskolan förelåg först i början av 1980-talet. De största förändringarna i undervisningen skedde för skolelever i åldern 11 till 16, som därefter skulle undervisas i två obligatoriska språk förutom modersmålet och dessutom fick ett antal fördjupade kurser i realämnena, som inte hade funnits i den gamla

Stafettkarnevalen

En ungdomlig manifestation av finlandssvenskheten som en föreställd gemenskap är Stafettkarnevalen, ett idrottsevenemang som i slutet av varje skolår samlar tusentals skolelever från hela det svenska Finland till Olympiastadion i Helsingfors. Karnevalens initiativtagare var den sedermera kände företags- och idrottsledaren Carl-Olaf Homén, som hade bekantat sig med en motsvarande idrottsfest under ett studieår vid Delawareuniversitet i USA. I maj 1961 arrangerades den första Stafettkarnevalen på Djurgårdens idrottsplan i Helsingfors och tre år senare flyttades tävlingarna till Olympiastadion, där de med några undantag har arrangerats sedan dess.

Närapå samtliga svenskspråkiga grundskolor och gymnasier i Finland har sedan 1960-talet deltagit i dessa tävlingar, som i mitten av 2010-talet mobiliserade över 2 000 löpare och minst lika många skolungdomar, lärare och föräldrar i åskådarläktarnas hejarklackar. Räknas alla kvalheat med rör det sig om sammanlagt över 11 000 stafettlopp på en dag. Idrottsevenemanget får därför stor uppmärksamhet i de finlandssvenska medierna, och enligt etnologen Anna-Maria Åström bottnar dess popularitet främst i att det är fråga om både en intern tävling och en kamouflerad gemenskapsritual:

> Det sker i hälsningsorden, i den självklara referensen till alla orter som likvärdiga, men egentligen är syftningen på det finlandssvenska *inte* särskilt framträdande utan närmast självklar och därmed bara ett grundläggande element. Ideologin framkommer mer i betoningen av allas likvärdighet.

Litteratur: *Stafettkarnevalen* 1986, passim; Åström, Lönnqvist & Lindqvist 2001, 223–351, citatet 330.

medborgarskolan. För de yngsta skolbarnen (7–11 år) och gymnasieleverna (16–19 år) medförde grundskolans införande däremot inga omvälvande förändringar i läroplanen, men visst hade reformen en stor egalitär inverkan på den allmänna andan inom utbildningssektorn.[6]

En viktig dimension av denna klassutjämnande effekt var att ett stort antal privata läroverk på olika håll i landet omvandlades till kommunala grundskolor och gymnasier. Kommunerna fick nämligen rätt att avgöra om de tillät att dessa privatskolor fortsatte som så kallade ersättande skolor, det vill säga som kommunalt finansierade men såsom tidigare åttaåriga privata läroverk. I enstaka större kommuner som Helsingfors gick man i vissa fall med på detta, men till exempel i Esbo införlivades alla läroverk trots starka protester i det kommunala skolsystemet. Även på svenskspråkigt håll kommunaliserades de flesta läroverken, eftersom läroplanen var strikt normerad och skolornas ekonomi därigenom blev säkrad. Till undantagen hörde de svenska samskolorna i Kotka, Tammerfors, Björneborg och Uleåborg, vars verksamhet och elevrekrytering bäst kunde tryggas genom att de fick fortsätta som privata åttaåriga läroverk.[7]

De avgjort största förändringarna i den svenskspråkiga skolvärlden skedde i detta avseende i Helsingfors, som av hävd hade haft många läroverk. I början av 1970-talet fanns det ännu ett tiotal universitetsförberedande läroverk i staden, men när grundskolereformen tio år senare var fullbordad hade de slagits samman till sex högstadier och fyra därtill kopplade gymnasier. Hösten 2015 genomfördes följande sammanslagning då Gymnasiet Svenska normallyceum fusionerades med

Ett väsentligt inslag i Stafettkarnevalen är även en skämtsam tävlan mellan skolornas hejarklackar och karnevalsupptåg. Inmarsch på Olympiastadion 1986.

Tölö specialiseringsgymnasium och bildade det nya Tölö gymnasium.

En annan betydande konsekvens av grundskolans införande var att utbildningen av den skolpliktiga ungdomens lärare flyttades till universiteten. Fram till dess hade folkskollärarna fått sin utbildning vid lärarseminarier på olika håll i landet. De svenskspråkiga folkskollärarnas seminarier i Ekenäs och Nykarleby lades således ner och ersattes 1974 av en komplett utbildning av grundskol- och gymnasielärare vid den för ändamålet grundade pedagogiska fakulteten i Vasa. Fakulteten underställdes Åbo Akademi och fick ansvar också för utbildningen av svenskspråkiga ämneslärare som fått sin vetenskapliga utbildning vid Helsingfors universitet. Samtidigt avvecklades utbildningen av svenskspråkiga ämneslärare vid Helsingfors universitet. Svenska normallyceum miste sin funktion som lärarutbildande enhet inom universitetet och omvandlades till en kommunal skola bland andra. Den praktiska lärarutbildningen övertogs i stället av Vasa lyceum som fick namnet Vasa övningsskola och kopplades till pedagogiska fakulteten.

Inom yrkesutbildningen skedde inga motsvarande storskaliga reformer under andra hälften av 1900-talet. I samband med att grundskolan infördes i början av 1970-talet framfördes visserligen idén om att man i likhet med Sverige skulle fusionera yrkesskolor och gymnasier för att göra det möjligt att avancera till högskolor också från yrkesskolorna. Men detta förslag väckte ett brett motstånd och avvisades på nytt också i slutet av 1980-talet. Motståndet motiverades med omsorgen om gymnasiets och den nationella studentexamens kravnivå.[8] Men i bakgrunden fanns också en tydlig oro för att gymnasiet skulle mista något av den speciella prestige som det av historiska skäl har i Finland. Den politiska finskhetsrörelsens första stora framgång på 1870-talet var penninginsamlingar för inrättande av universitetsförberedande gymnasier för den finskspråkiga ungdomen.

Som tidigare har noterats fortsatte finlandssvenska ungdomar fram till 2010-talet sin skolgång i gymnasiet i något större utsträckning än landets övriga befolkning. Följden av detta var inte enbart att en större andel av dem sökte sig till högskolor, utan också att en mindre andel fortsatte i yrkesskolor och yrkeshögskolor. Vid 2010-talets början var endast drygt 4 procent av landets alla yrkesskolelever svenskspråkiga. Även på yrkeshögskolenivå var procenttalet (4,9 %) lägre än språkgruppens andel av hela befolkningen (5,4 %). Yrkeshögskolornas något högre procentsiffra sammanhänger med att en betydande andel av deras studerande rekryteras bland ungdomar som har avlagt studentexamen.[9]

I början av 2010-talet gick Undervisnings- och kulturministeriet medvetet in för att förena landets ganska täta nätverk av självständiga yrkeshögskolor till ett mindre antal administrativa enheter. Detta ökade även pressen på en fusion av landets två svenskspråkiga yrkeshögskolor Novia och Arcada, som båda hade uppstått på 1990-talet genom sammanslagningar av ett antal mindre yrkeshögskolor. Novias verksamhet leds av Åbo Akademi och bedrivs i Vasa, Jakobstad, Åbo och Raseborg, medan Arcada är en fristående enhet som verkar samlat i Helsingfors. Efter sega förhandlingar mellan de två yrkeshögskolornas ledningar föll

sammanslagningen våren 2013 på en tvist om var den nya enhetens administrativa ledning skulle placeras. Novias representanter krävde att det skulle bli Vasa, Arcadas talesmän ansåg att det borde vara Helsingfors. Huruvida en fusion ändå blir aktuell torde i hög grad bero på hur målmedvetet integrationen av yrkeshögskolor fortsätter på nationell nivå.

Tre högskolemiljöer

Även inom högskolesektorn har det pågått en dragkamp om vilket av landets tre svenskspråkiga utbildningscentrum som borde förstärkas på bekostnad av de andra. Störst och mångsidigast bland dessa svenskspråkiga högskolemiljöer var i början av 2010-talet alltjämt huvudstadsregionen, där förutom Helsingfors universitet och Svenska handelshögskolan även Tekniska högskolan verkade. Den sistnämnda har efter sammanslagning med två andra högskolor 2010 gått under namnet Aalto-universitetet. Helsingfors universitet och Tekniska högskolan jämte arvtagaren Aalto-universitetet har sedan 1937 haft ett antal lagstadgade svenskspråkiga professurer, som med åren har ökat och i början av 2010-talet uppgick till runt 50 befattningar. Nämnas bör även den svenskspråkiga linjen vid Teaterhögskolan, som numera är en del av Konstuniversitetet. I huvudstaden verkar därtill Svenska social- och kommunalhögskolan, som sedan 1984 har varit en autonom enhet inom Helsingfors universitet.

Det andra centrumet för svenskspråkig högskoleutbildning är Åbo Akademi. Dess attraktionskraft ökade stadigt under andra hälften av 1900-talet, och i mitten av 1980-talet hade universitetet över 3 000 studerande, vilket inte var långt ifrån det sammanlagda antalet studerande med svenskspråkig utbildning vid ovannämnda högskolor i huvudstadsregionen (3 700). Trettio år senare (2012) hade det vuxit till ett lärosäte med 5 700 studerande i Åbo och drygt 1 000 i Vasa. Sammantaget (6 700) var detta ungefär lika många som antalet svenskspråkiga studerande i Helsingforsregionens högskolor vid samma tidpunkt.[10]

Åbo Akademis verksamhet som ett privat universitet blev på 1970-talet alltmer kostsam i takt med det växande antalet studerande och de stigande fastighetskostnaderna. Även om akademins statsstöd 1973 höjdes till 75 procent beslutade dess ledning därför vid samma tid att i likhet med landets övriga privata högskolor inleda förhandlingar om ett förstatligande av universitetet. I motsats till de övriga högskolorna var Stiftelsen för Åbo Akademi dock inte beredd att överlåta sitt byggnadsbestånd och sina betydande fonder till staten, vilket godtogs av staten i den lösning som nåddes hösten 1980 och utmynnade i en lag om Åbo Akademi som trädde i kraft i augusti 1981. I gengäld förpliktigades stiftelsen att kostnadsfritt ställa sina byggnader till den förstatligade akademins förfogande samt att fortsättningsvis finansiera en del av undervisningen och forskningen där.[11] Denna lösning varade fram till den stora universitetsreformen 2010, som omvandlade landets alla 16 högskolor till självständiga rättspersoner, vars grundverksamhet garanteras av ett statsstöd men som för övrigt får lov att sköta sin ekonomi och personal efter eget gottfinnande.

Det är svårt att jämföra dessa två högskolemiljöer med varandra enbart utifrån

Svenska handelshögskolan i Helsingfors utbildade under andra hälften av 1900-talet en betydande del av Finlands svenskspråkiga affärselit. Högskolans magister- och doktorandprogram är numera helt engelskspråkiga.

antalet studerande eller högskolornas ekonomiska bärkraft. Vid Åbo Akademi och Svenska handelshögskolan i Helsingfors sker all undervisning på kandidatnivå på svenska, medan däremot en stor del av de svenskspråkiga studenterna vid de andra högskolorna i huvudstadsregionen genomför åtminstone en del av sina kandidatstudier på finska eller engelska. På magister- och doktorandnivå är engelska vanligtvis det dominerande undervisningsspråket inom naturvetenskaperna

Hösten 1974 blev Åbo Akademis pedagogiska fakultet i Vasa platsen för den svenskspråkiga klass- och ämneslärarutbildningen. Lärarstudenterna gör sin praktik på Vasa övningsskola. Efter flera decenniers avbrott inledde Helsingfors universitet hösten 2016 en egen svenskspråkig lärarutbildning.

samt de ekonomiska och tekniska vetenskaperna. Så långt har man inte gått inom de andra vetenskaperna, men antagligen är det bara en tidsfråga när så kommer att ske även där. Detta behöver dock inte innebära slutet för svenskan som ett levande akademiskt språk i Finland. Tvärtom kan en flexibel mångspråkighet vara det bästa sättet att säkra att svenska används också på högskolenivå.

En ofta bortglömd men viktig aspekt av det svenskspråkiga högskoleväsendet i Finland är att det erbjuder undervisning också för ett betydande antal finskspråkiga studerande. På Åbo Akademi har under de senaste årtiondena mellan 15 och 20 procent av de antagna studenterna varit registrerade som finskspråkiga. Även i huvudstadens högskolekluster är andelen finskspråkiga studerande i svenskspråkig undervisning i stort sett densamma, vilket betyder att drygt 2 000 av landets runt 14 000 studerande som tar del av svenskspråkig högskoleundervisning i mitten av 2010-talet är finskspråkiga. Detta tillskott är värdefullt både för landets svenskhet och för dess internationella konkurrenskraft, eftersom det bidrar till att det finns kvalificerad arbetskraft som rör sig obehindrat på hela den nordiska arbetsmarknaden.

Detta gör det också svårt att granska högskolornas svensk- och finskregistrerade studerande som två distinkta kategorier. För det första har många av de finskregistrerade precis som de svenskre-

gistrerade studenterna antingen vuxit upp i tvåspråkiga hem eller gått i svensk skola. För det andra har de hur som helst i och med antagningen till en svenskspråkig utbildning så goda kunskaper i svenska att de snarast borde definieras som tvåspråkiga. Detsamma gäller för övrigt många svenskregistrerade studerande, vars uppväxtmiljö har varit så finskspråkig att deras reella kunskaper i svenska är tämligen ytliga.

Den tredje betydande svenskspråkiga högskolemiljön i Finland har sedan mitten av 1970-talet varit Vasa, där Åbo Akademis pedagogiska fakultet startade sin verksamhet hösten 1974 och där sedermera även delar av akademins statsvetenskapliga fakultet har blivit utlokaliserade. På motsvarande sätt inledde juridiska fakulteten vid Helsingfors universitet 1991 en svenskspråkig utbildning av rättsnotarier vid det för övrigt finskspråkiga Vasa universitet, vilken 2010 utvidgades till en magisterexamen. Även Svenska handelshögskolan i Helsingfors öppnade 1980 en filial i Vasa som erbjuder både kandidat- och magisterexamen. Sammanlagt hade dessa svenskspråkiga utbildningslinjer i Vasa i början av 2010-talet runt 1 400 studerande, vilket inte hade räckt till för att grunda en egen högskola men kunde ha fungerat som en dynamisk helhet om de hade fusionerats med Vasa universitet. Motståndet mot en sådan fusion har dock hittills varit kompakt både i Åbo Akademis ledning och bland representanterna för dess två fakulteter i Vasa.

Ett uppenbart skäl till detta motstånd är att kampen för att koncentrera all svenskspråkig lärarutbildning till Vasa åren 1965–1971, som hade präglats av starka motsättningar mellan de finlandssvenska regionerna, fördes till seger framför allt med argumentet att den måste ske i en så svenskspråkig miljö som möjligt. Den första som framförde idén om att bygga upp en sådan högskolemiljö var Erik Allardt, professor i sociologi i Helsingfors, som i ett anförande på en finlandssvensk kulturkonferens senhösten 1965 föreslog att vissa delar av Åbo Akademi skulle flyttas till Vasa. Hans främsta motivering till detta var att forskarna vid akademin på grund av dess geografiska läge saknade ett starkt svenskspråkigt uppland och därför varken tjänade språkgruppens bildningsbehov eller förstod sig på dess vardag. För att råda bot på detta föreslog Allardt att man skulle flytta Handelshögskolan vid Åbo Akademi samt statsvetenskapliga fakulteten förstärkt med läroämnena pedagogik och psykologi till Vasa.[12]

Förslaget väckte starkt motstånd i Åbo Akademis ledning, inte minst som en statlig kommission under ledning av skoladministratören Gösta Cavonius en månad tidigare hade lagt fram ett betänkande med förslaget att all svenskspråkig lärarutbildning stegvis skulle koncentreras till Åbo. En fusion av denna typ stod i vilket fall som helst för dörren. Även om beredningen av grundskolreformen ännu pågick var de flesta eniga om att varken folkskollärarseminarierna eller universitetens ämneslärarutbildning längre var tidsenliga. Skulle folkskolan och läroverket förenas var det naturligt och också ideologiskt nödvändigt att lärarutbildningen för dem gjorde det och samtidigt uppdaterades både pedagogiskt och didaktiskt.[13]

I Allardts förslag om att bygga upp en stark högskolemiljö i Vasa framstod lärarutbildningen endast som en del av

en livskraftig statsvetenskaplig undervisning och forskning som kommunicerade med det svenskspråkiga civilsamhället. Visserligen är det uppenbart att hans förslag till en österbottnisk helhetslösning hade stimulerats av att regionens press vid samma tid uttryckte sitt missnöje över Cavonius-kommissionens förslag. När debatten därefter tog fart sköts hans kungstanke hur som helst snabbt åt sidan, eftersom inte bara Åbo och Vasa utan snart också Ekenäs, Nykarleby och Helsingfors energiskt fördes fram i offentligheten som lämpliga orter för den prestigefyllda lärarutbildningen.[14]

Varken Helsingfors eller Nykarleby var seriösa alternativ. Två vägande skäl talade emot Helsingfors. För det första skulle en koncentration av lärarutbildningen till huvudstaden ha stridit mot statsmaktens försök att decentralisera landets högskoleväsende. För det andra ansågs den starka tvåspråkigheten i huvudstaden bilda en olämplig miljö för lärarkandidaterna, vars finlandssvenska sinnelag man var speciellt mån om att utveckla. Nykarlebys trumfkort var stadens starkt enspråkiga omgivning, men läget var alldeles för perifert för att kunna fungera som en attraktiv högskolemiljö.

Ekenäs uppfattades som en något mer trovärdig lösning. Cavonius kommission hade föreslagit att den svenska lärarutbildningen först skulle sammanföras i Ekenäs och därefter så småningom flytta över till Åbo. Denna plan understöddes självklart med eftertryck av den västnyländska pressen, inte minst som många antog att verksamhetens koncentration till Ekenäs i praktiken skulle bli permanent. Men ju längre debatten pågick, desto uppenbarare blev det att också Ekenäs uppfattades som en alltför stillastående miljö för ändamålet. Som ett led i diskussionen tillsatte både Svenska Finlands folkting och Åbo Akademi egna kommittéer för att utreda frågan. Folktinget utsåg rentav två kommittéer, av vilka den första inte nådde enighet men den andra våren 1968 utmynnade i ett entydigt stöd för att lärarutbildningen skulle skötas av en i Vasa verkande pedagogisk fakultet vid Åbo Akademi. Akademins utlåtande ett halvt år senare utföll föga överraskande till Åbos favör.[15]

Folktingets rekommendation visade att de politiska vindarna inom SFP nu hade börjat blåsa allt fördelaktigare för dem som vill skeppa alla svenskspråkiga lärarkandidater till Vasa. Partiets ordförande Jan-Magnus Jansson hade i ett tidigt skede uttalat sig till förmån för Vasa med hänvisning till Österbottens motiverade krav på en högskoleutbildning. Även kända finlandssvenska akademiker som Harald Teir, Nils Meinander och Lars Erik Taxell ställde sig nu bakom förslaget, vilket självklart noterades av den alltmer segervissa pressen i svenska Österbotten. Då Undervisningsministeriet såg frågan som en intern finlandssvensk angelägenhet avancerade ärendet därefter relativt snabbt till ett avgörande. I november 1971 godkände riksdagen en lag som koncentrerade den nationella lärarutbildningen av grundskol- och gymnasielärare till sex finskspråkiga och en svenskspråkig högskola.[16]

Hösten 1974 inledde Åbo Akademis pedagogiska fakultet sin verksamhet i Vasa. Därmed var frågan om den svenskspråkiga lärarutbildningens placering i praktiken slutgiltigt avgjord. Senare framfördes med jämna mellanrum krav på att

man på nytt skulle starta en regelbunden lärarutbildning vid Helsingfors universitet för att råda bot på bristen på svenskspråkiga lärare i södra Finland. Så skedde också hösten 2016 med stöd av en betydande donation från Stiftelsen Brita Maria Renlunds minne.

Men som Camilla Wiik har påvisat i sin undersökning om den finlandssvenska pressdebatten i denna fråga åren 1965–1971 framfördes vid denna tidpunkt knappt alls några sådana åsikter i Helsingforspressen. Tvärtom rådde en tämligen stor enighet om att det ur helhetens synvinkel var bättre att man som på finskspråkigt håll gick in för att decentralisera också högskoleväsendet. När kivet om placeringsorten gick mot sitt slut hösten 1971 kunde *Nya Pressens* chefredaktör Henrik von Bonsdorff således fälla följande sarkastiska kommentar:

> Lilla syster Ekenäs etablerar tappert slutbatalj med storebror Vasa om det svenska Finlands senaste stridsäpple, Lärarhögskolan med stort L. Denna utbildningsanstalt som skall växa upp på ruinerna av två seminarier (och ett normallyceum?) för att öka Vasas makt och ära och för att stärka österbottningarnas sviktande självkänsla.[17]

Fyndigt uttryckt, men när pedagogiska fakulteten tre år senare öppnade sina dörrar i Vasa var det nog snarast den helsingforsiska pressens självkänsla som sviktade. Ett halvt år tidigare, närmare bestämt den sista februari 1974, lades *Nya Pressen* ner i brist på läsare och annonsörer.[18] Dess redaktörskår flyttade över till *Hufvudstadsbladet*, vars lönsamhet också börjat svikta betänkligt i strukturomvandlingarnas virvelvindar. Tidningen fortsatte att utkomma med hjälp av ett växande stöd från Konstsamfundet, stiftelsen som tidningens forne ägare Amos Anderson hade grundat bland annat för att hålla tidningen vid liv. I detta avseende var *Hufvudstadsbladet* visserligen i gott sällskap. Med tiden skulle även Åbo Akademi och dess pedagogiska fakultet få betydande stöd från Konstsamfundet.

Nylands brigad

Bland förlorarna i dragkampen om den finlandssvenska lärarhögskolans placering fanns således Nykarleby och Ekenäs, vars folkskollärarseminarier tjänat landets svenskhet och allmänna bildningsarbete i nästan precis 100 år. Bägge städerna hade dock fortsättningsvis två trumfkort på hand: sitt goda läge vid kusten med ett starkt svenskspråkigt uppland som rekryteringsområde och sitt runt seminarierna etablerade mångsidiga kulturliv, som med tiden skulle göra städerna till populära pensionärskolonier. I Ekenäs fall bör därtill framhävas funktionen som finlandssvensk förläggningsplats, det vill säga som skolningsplats för flertalet av landets svenskspråkiga värnpliktiga, något som fortgått utan avbrott sedan andra världskriget.

Det stora garnisonsområdet strax öster om Ekenäs stadsbebyggelse hade byggts under ryska tiden. Garnisonen var från 1918 till 1940 ett fängelse och arbetsläger i huvudsak för politiska fångar, det vill säga före detta rödgardister, Moskvatrogna kommunister eller andra ur det vita Finlands synvinkel suspekta socialister. Som en följd av vinterkriget tvingades Finland överlåta Hangö udd till Sovjetunionen som flottbas, vilket ökade det militära hotet mot övriga Västnyland

Fanan för Nylands brigad i Ekenäs. Utbildningen av svenskspråkiga beväringar har pågått vid brigaden sedan andra världskriget. När de finska och svenska försvarsmakterna på 2010-talet intensifierade samarbetet mellan sina styrkor fick den svenskspråkiga brigaden en nyckelroll.

betydligt och ledde till att militärmyndigheterna på nytt tog garnisonen i eget bruk. Eftersom trakten hörde till landets svenska kärnbygder och skolningen av de värnpliktiga samtidigt koncentrerades till större enheter, föll det sig naturligt att en betydande del av södra Finlands svenskspråkiga började bearbetas till dugligt soldatmaterial i Ekenäs.[19]

Lösningen visade sig vara fungerande, och efter fältarméns hemförlovning senhösten 1944 utvecklades garnisonen stegvis till ett uttryckligen svenskspråkigt truppförband. Redan samma höst fortsatte det huvudsakligen av svenska nylänningar bestående krigstida infanteriregementet (IR 13) sin funktion som ett fredstida värnpliktsförband i Ekenäs under beteckningen IR 4. Följande år flyttades en svenskspråkig sektion av ett av fältartilleriets regementen i Vasa till Ekenäs, vilket gav ytterligare näring åt de sedan början av 1920-talet uttryckta förhoppningarna om att samla de svenskspråkiga värnpliktiga till en förläggningsort.[20]

Efter grundlig beredning föreslog en statlig kommitté för försvarets revision försommaren 1949 att man skulle integrera dessa värnpliktsenheter i Ekenäs till en svenskspråkig brigad. För denna lösning talade inte enbart att antalet svenskspråkiga värnpliktiga (2 000–3 000 per år) var tillräckligt stort för att skapa en sådan brigad. Både statsledningens och det politiska fältets inställning till svenska särlösningar i värnpliktsfrågan hade mjuknat märkbart sedan mellankrigstiden. Ett skäl till detta var att krigstidens finlandssvenska truppförband hade fyllt sin medborgerliga plikt med heder. Ett annat var att det efterkrigstida Finlands politiska etablissemang i många frågor visade förståelse för den svenskspråkiga befolkningens behov och önskemål för att säkra landets livsviktiga relationer till Sverige.

Till slutresultatet bidrog även att Svenska folkpartiets och Socialdemokraternas medlemmar i försvarskommittén energiskt förespråkade en svenskspråkig brigad. I detta fick de viktig uppbackning av Svenska Finlands folkting, vars fullmäktige trots en böljande diskussion om brigadens placering lyckades enas om ett utlåtande där man understödde förslaget om en ”svensk brigad i vilken alla svenska värnpliktiga skulle sammanföras”. I oktober 1952 utfärdade regeringen en förordning om en återgång till brigaden som operativ enhet i den militära organisationen. I linje med detta slog försvarets huvudstab den 1 december samma

år fast att förbanden i Dragsvik i likhet med motsvarande enheter på andra håll i landet skulle bilda en brigad. Brigaderna skulle bestå av två infanteribataljoner och en fältartillerisektion kompletterade med diverse stöd- och specialförband.[21]

Från och med 1957 har dessa brigader namngetts efter sina landskap, vilket för Dragsviks del medförde att enheten döptes om till Nylands brigad. Namnvalet gav tydligen upphov till den sedermera flitigt odlade tolkningen att Nylands brigad skulle ha sina rötter i det anrika Nylands regemente som grundades 1626 och hann delta på många fronter innan det lades ner efter fredslutet 1809. En sådan institutionell kontinuitet existerar självklart inte, men i likhet med landets övriga truppförband strävade Nylands brigad att skapa sig egna traditioner i den mån sådana inte fanns färdigt till hands.

Brigaden fick sedermera en fana med vissa symboliska hänvisningar till svenska tiden. Den skiljer sig dock väsentligt från standaret för Nylands regemente, vars bärande element var södra Finlands hjälm framför två blågula flaggor i kors mot röd botten.[22] Dessa symboler hade sedan länge mist sin betydelse, vilket gjorde att det i stället var Nylands grevliga vapen som blev det bärande motivet i brigadens fana. I mitten av fanan ståtar Nylands grevliga vapen omringat av en lagerkrans och i fonden syns gula pfalziska eldtungor mot blå botten. En tydligare hänvisning till Nylands regemente och det svenska arvet är Siikajokikorset, truppförbandskorset för Nylands brigad. Nylands regemente utmärkte sig under finska kriget särskilt i slaget vid Siikajoki den 18 april 1808. Korset har utdelats sedan 1969 och får bäras av enhetens stampersonal och beväringar som efter avslutad rekrytperiod svurit krigsmannaeden. Av samma skäl är årsdagen för slaget vid Siikajoki också brigadens högtidsdag.

Motsvarande medvetet uppfunna traditioner finns det som sagt rikligt av både i Finlands försvarsmakt och i andra länders arméer. Alla statliga institutioner har behov av historisk legitimitet och detta gäller inte minst dem som ansvarar för den yttre säkerheten. Regionala särdrag och olika historiska förankringar är också vanliga i dessa traditioner, men de bör passa in i helheten eller får i vart fall inte gå stick i stäv med den övergripande nationella kulturen, vars dominerande tolkning av det förflutna kunde betecknas som dess patriotiska berättelse. Efter att Finland hade uppnått självständighet blev det vanligt att förbigå 1800-talet som den ”ryska parentesen” och i stället lyfta fram traditioner som hade sina rötter i den svenska tiden. Detta fortsatte även efter andra världskriget och förklarar varför hänvisningarna till arvet från svenska tiden har upplevts som fullt acceptabla i Finlands försvarsmakt.

Även i övrigt har den militära utbildningen vid Nylands brigad varit underordnad försvarets och statsmaktens övergripande intressen. Den har i allt väsentligt haft samma innehåll och mönster som vid andra värnpliktsförband. Undervisningen, vapeninstruktionerna och det mesta av den interna kommunikationen sker på svenska, men all ordergivning och övriga kontakter sköts på finska. Kommandoorden var med andra ord fram till 2000-talet uteslutande finska, men i takt med det utvidgade samarbetet med Sveriges försvarsmakt och Nato har ordergivningen delvis börjat ske också på engelska.

Siikajokikorset, Nylands brigads förbandstecken, kan bäras av varje beväring som efter avslutad rekrytperiod har svurit brigadens krigsmannaed.

På 1960-talet byggde försvarsmakten upp ett territorialt försvarssystem, vars bärande tanke var att landets dåvarande sju militärlän vid behov skulle kunna fungera oberoende av varandra. Man förberedde sig således både för större operationer och för ett gerillakrig, som kunde bli nödvändigt om Sovjetunionen bröt mot VSB-fördraget och försökte ockupera landet. Systemet trädde i kraft sommaren 1966 och innebar att Nylands brigad blev ett truppförband i Södra Finlands militärlän. Detta förändrade visserligen inte på något sätt brigadens primära uppgift, som även i fortsättningen var att avvärja, fördröja och på andra sätt bekämpa fiendens landstigningsförsök i västra Nyland.[23]

Detta ansvar kvarstod även efter att Nylands brigad 1998 hade överförts från landstridskrafterna till marinen och fick till uppgift att utbilda värnpliktiga för krigföring vid kusten och i skärgården. Ett led i denna reform var att kustjägarutbildningen i Obbnäs flyttades över till Dragsvik och enheterna vid brigaden omdöptes till Vasa kustjägarbataljon och Ekenäs kustbataljon. Från och med 2005 har Ekenäs kustbataljon varit utrustad med avancerade robotar, med vilka man kan avvärja anfall från hav, land och luft. Detta betydde samtidigt en avveckling av brigadens separata artilleriförband.[24]

Militärmyndigheterna dirigerade således landets svenskspråkiga ungdom i första hand till Nylands brigad, men många ansökte av olika skäl om och fick rätt att göra sin värnplikt i finskspråkiga förband närmare sin egen hemtrakt. För de svenska österbottningarna innebar detta vanligtvis tjänstgöring i någon av västkustens militära enheter. Åbolänningarna och nylänningarna har å sin sida sökt sig till marinen eller kustartilleriet, men trots detta svinn till andra truppförband har drygt 80 procent av de svenskspråkiga ynglingar som har gjort värnplikten inlett sin utbildning och genomfört största delen av den i Dragsvik. Noteras bör även att runt 15 procent av beväringarna i Nylands brigad är finskspråkiga ungdomar, som av olika skäl frivilligt har sökt sig till Dragsvik. Enligt tillgängliga uppgifter har ett centralt motiv varit möjligheten till praktisk övning i svenska, vilket för övrigt kan vara nog så svårt att få på grund av finlandssvenskarnas tendens att snabbt växla till finska om samtalspartnern inte är svenskspråkig.[25]

Vid sidan av själva den militära utbildningen har värnplikten alltsedan den

Fram till 1990-talet marscherade Finlands armé i läderstövlar av samma typ som varit i bruk sedan 1800-talet. Till utrustningen hörde även fottrasor i flanelltyg. Sedermera har försvarsmakten övergått till marschkängor av amerikansk modell.

1918 blev en medborgerlig plikt för hela åldersklassen varit en central institution för etableringen av en lojal och plikttrogen inställning till staten och dess försvarsmakt. Fram till andra världskriget urholkades försvarsmaktens trovärdighet som hela folkets armé visserligen av dess nära relationer till Skyddskårerna, som på vänsterhåll inte utan anledning uppfattades som ett utomparlamentariskt påtryckningsmedel i inrikespolitiken. Denna misstänksamhet skingra-

des effektivt under kriget, och efter att Skyddskårerna hade upplösts hösten 1944 förstärktes värnpliktsarméns roll i massproduktionen av en jordnära och egalitär patriotism ytterligare.

Denna ideologiska skolning bedrevs självfallet också vid Nylands brigad och var där särskilt betydelsefull, eftersom den svenskspråkiga ungdomens identifikation med staten Finland annars kunde ha urvattnats på grund av att landets offentlighet fungerade alltmer på finska. I Dragsvik var och är språkkoden alltjämt den omvända. Brigadens stampersonal var oberoende av sitt modersmål förpliktad att kommunicera med mannarna på svenska, vilket stärkte statens budskap om att den uppskattade sina svenskspråkiga värnpliktiga och behövde deras insatser i landets försvar. Vid sidan av de praktiska övningarna i vapenhantering, krigföring och disciplin fick alla beväringar en kort och begriplig förklaring till varför landet behövde en värnpliktsarmé.

Värnplikten var som bekant också en manlig initiationsrit. Flertalet av de inryckande beväringarna kom direkt från sitt föräldrahem och förväntades klara av en fysiskt och ibland även psykiskt krävande utbildning i robust sällskap. Även detta var något som förstärkte finlandssvenskarnas identifikation med landet och dess folk. De gick igenom samma socialisering som landets övriga manliga befolkning och kunde därför utan svårigheter under resten av sitt liv leverera anekdoter från sin värnpliktstid, vilket var det säkraste sättet – i synnerhet i manligt sällskap – att signalera delaktighet i det nationella projektet.

En annan av Dragsviks centrala sociala funktioner, som knappt alls har uppmärksammats av traditionsvetarna, är Nylands brigad som en plattform för och producent av en finlandssvensk gemenskap. Hösten 2009 publicerade sociologen Tommi Hoikkala en intressant undersökning, där han utgående från en fältstudie som överårig beväring i ett nordfinskt truppförband redogjorde för den tjänstgörande ungdomens sinnes- och kroppserfarenheter. Analysen utmynnade i en kritisk beskrivning av hur värnplikten formade en manlighet som är föga innovativ och därför lärde ut militära färdigheter ineffektivt. Samma kritik torde kunna riktas mot utbildningen vid Nylands brigad. Men Hoikkala noterade också att militärtjänstgöringen har dolda agendor som inte alls handlar om försvaret av fosterlandet. I Dragsvik är en av dessa något som kunde betecknas som en finlandssvensk extremupplevelse, det vill säga en kärv och närgången samvaro med svenskspråkiga från vitt skilda håll i landet och från helt olika samhällsklasser.[26]

Alla värnpliktiga har denna klassöverskridande upplevelse, men i finlandssvenskarnas fall är den ovanligt stark eftersom de sociala strukturerna och språkliga miljöerna skiljer sig så tydligt mellan landets olika svenska regioner. De österbottniska ungdomarna kommer i betydligt högre grad från enspråkigt svenska trakter med en levande dialekt än till exempel helsingforsarna, vars språkmiljö fram till dess ofta har varit en kombination av ett finskinfluerat blandspråk och ett tämligen normerat skriftspråk. Dessa språkliga skillnader bottnar självklart också i regionernas sociala och kulturella särdrag. Ynglingar från huvudstadsregionens och Åbos medelklassmiljöer står i ledet tillsammans med jämnåriga från andra håll

i det svenska Finland, där folk huvudsakligen får sin sysselsättning inom industrin, transportsektorn och lantbruket. Och eftersom detta möte sker samtidigt som beväringarna går igenom en militär utbildning, som förutsätter att man underkastar sig en strikt kollektiv disciplin, blir upplevelsen av det finlandssvenska stark och förmedlas kontinuerligt vidare via föräldrar, syskon och flickvänner.

Allt detta gör att Nylands brigad i realiteten mer än någon annan social miljö har bidragit till finlandssvenskarnas självförståelse och känsla av att de bildar en gemenskap. Landets svenskspråkiga utbildningsväsende, kulturinstitutioner och medier har gett spridning åt detta budskap i över ett sekel, men effekten av denna mer eller mindre medvetna indoktrinering har dämpats av en utbredd insikt om de stora socioekonomiska skillnader som finns inom språkgruppen. Dessa skillnader blottas tydligt också under militärtjänstgöringen och ger på så sätt ytterligare näring åt de stereotypier som finns om finlandssvenska överklassnobbar och pälsodlare. Men samtidigt avslöjar denna kontrastering det som förenar de värnpliktiga: kroppsligheten och manligheten, beredskapen att försvara sitt land, och parallellt med denna nationella identifikation upplevelsen av att det svenska språket trots alla sina olikheter är gemensamt.

Symptomatiskt nog går det inte att peka på motsvarande klass- och regionöverskridande institutioner för språkgruppens kvinnliga hälft. Vissa stora frivilligorganisationer såsom Lotta- och Martharörelserna mobiliserade onekligen före kriget en betydande del av de borgerligt sinnade finlandssvenska kvinnorna. Men detta engagemang var frivilligt och omfattade därför endast i ringa grad kvinnor ur arbetarklassen. Efter andra världskriget öppnades nya möjligheter för kvinnornas aktiva medverkan i samhället och dess organisationsliv, vilket märkbart ökade anslutningen till finlandssvenska kvinnoförbund på olika områden. Ett av dessa snabbt växande förbund som nästan fick skepnaden av en folkrörelse var Finlands Svenska Kvinnogymnastikförbund, som hade medlemsföreningar i landets alla svenskspråkiga regioner och även efter en fusion med sin manliga motsvarighet 1982 förblev ett förbund med stark kvinnlig dominans.[27] Men detta var naturligtvis inte alls en mobilisering av samma mått som värnplikten, och i takt med att den moderna fritidskulturen blev alltmer individualistisk fick också kvinnoförbund av denna typ svårt att klara sig i konkurrensen med andra aktiviteter.

Civilsamhället

Svenska Finlands folkting

Efter att språklagarna hade implementerats i början av 1920-talet försköts skötseln av den finlandssvenska befolkningens samhälleliga intressen tillbaka till de politiska partierna och de svenskspråkiga frivilligorganisationerna. Detta innebar att Svenska Finlands folkting som grundats 1919 inte sammanträdde på nytt förrän vårvintern 1941, då oron blivit akut över att de evakuerade karelarnas planerade kolonisering skulle förändra språkförhållandena i det svenska Finland. Den drivande kraften bakom mobiliseringen var även denna gång Svenska folkpartiet, som redan under sin tid i oppositionen 1937–1939 hade börjat återuppväcka tanken på att sammankalla Folktinget. När folktingsval slutligen förrättades i början av januari 1941 visade det sig att intresset var stort. Över 148 000 svenskspråkiga medborgare avgav sin röst i valet, vilket innebar att valdeltagandet var närmare 40 procent. Visserligen tillföll närmare 90 procent av rösterna SFP, vilket avslöjade att tinget fortfarande endast i ringa grad engagerade vänstersinnade finlandssvenskar.[1]

Folktingets försök att rucka på regeringens snabbkolonisationslag misslyckades, men redan samma sommar miste lagen sin aktualitet genom fortsättningskrigets utbrott som förväntades återbörda de förlorade territorierna till karelarna. Så skedde som bekant inte och när koloniseringen på nytt dök upp på agendan 1944–1945 tog Folktinget inte aktivt del i debatten, eftersom jordanskaffningslagarna drevs igenom med en sådan hast att det långsamt uppvaknande civilsamhället inte hann reagera. Läget förändrades i detta avseende efter folktingsvalet i maj 1946 när Folktingets verksamhet fick fastare former. För första gången deltog hela den politiska vänstern i valet, det vill säga även folkdemokrater och kommunister. Även om detta knappt alls rubbade SFP:s dominans bidrog den politiska breddningen ändå till att man utstakade nya verksamhetsformer för Folktinget. Fullmäktige började sammanträda vart tredje år och gick till nyval vart sjätte år. Samtidigt slogs det fast att tre av dess sextio ledamöter skulle representera landskapet Åland.[2]

Våren 1947 deltog Folktinget framgångsrikt i en kampanj mot den så kallade Merikoivistomotionen, men därefter fick dess verksamhet alltmer formen av ett

Svenska Finlands folkting har sedan 1952 utdelat förtjänstmedaljer till personer som gjort en betydande insats i arbetet för den svenskspråkiga befolkningen och den svenska kulturen i Finland. Här medaljerna i brons och silver.

regelbundet sammanträdande men tämligen passivt avvaktande diskussionsforum mellan Svenska folkpartiet och de två vänsterpartierna. Som tidigare noterades tog Folktinget tydligt ställning för både Nylands brigad och den finlandssvenska lärarhögskolan i Vasa. I vartdera fallet var styrningen från SFP:s partiledning emellertid så stark att det är diskutabelt om opinionerna inom Folktingets fullmäktige alls spelade någon roll. Detta återverkade föga överraskande på valdeltagandet. År 1970 avgavs endast 79 000 röster i folktingsvalet, vilket var närapå en halvering av röstetalet från toppåret 1941. Fem år senare meddelade Socialdemokraterna att de inte ämnade ställa upp i det stundande folktingsvalet eftersom deras väljare i så hög grad hade mist intresset för organisationens verksamhet.[3]

Efter sega förhandlingar infördes 1980 ett nytt valsystem som alltjämt är i kraft. Fördelningen av Folktingets 75 fullmäktigeplatser dikteras huvudsakligen av resultaten i kommunalvalen. Av dem bestäms 65 på basis av antalet röster som tillfallit kandidater i kommunalvalen som är registrerade som svenskspråkiga. Dessa mandat fördelas mellan sex valkretsar i direkt proportion till storleken av deras svenskspråkiga befolkning. Vid sidan av dessa mandat för Helsingfors, Nylands, Åbolands, Vasa och övriga Finlands valkretsar utses fem så kallade utjämningsmandat, som fördelas mellan partierna ”i direkt proportion till deras röster i samtliga valkretsar uträknat på 70 mandat”. Därtill är fem mandat reserverade för åländska lagtingsledamöter. Tingets verkställande organ har sedan

1981 varit dess sextonhövdade styrelse och ledningsgrupp på sju personer.

Det vore oärligt att beskriva detta valsystem som enkelt och redigt. Något förenklat uttryckt innebär det att svenskspråkiga kandidater som klarat sig bäst i kommunal- och lagtingsvalen blir erbjudna mandat i Folktingets fullmäktige, vilket är ägnat att öka dess legitimitet och kontaktytor med den kommunala sfären. I praktiken medförde reformen att Svenska folkpartiet avstod från sin totalt dominerande roll i Folktinget till förmån för de andra partierna. Den politiska vänsterns mandat ökade markant, men lika viktigt var att också de övriga borgerliga partierna fick ledamöter i Folktingets fullmäktige och styrelse. Vid det första valet 1980 gjorde Konstitutionella folkpartiet, Samlingspartiet och Kristliga förbundet entré i Folktinget, och med tiden skulle även flera andra partier introduceras. Hösten 2012 erhöll sju partier mandat i Folktingets fullmäktige. Största partier var fortfarande SFP (43) och Socialdemokraterna (10), men efter dem följde Samlingspartiet (6), De gröna (4) och Vänsterförbundet (3). Kristdemokraterna och Centern fick vardera två mandat.[4]

Parallellt med denna breddning av Folktingets politiska kontaktytor förbättrades dess möjligheter att i enlighet med sina stadgar ”bevaka och befrämja den svenskspråkiga befolkningens rättigheter och intressen”. År 1985 stiftade riksdagen en lag som gav Folktinget i uppdrag att bevaka hur landets språklagstiftning fungerar i praktiken, delta i lagberedningen som remissinstans och även i övrigt ge utlåtanden och rekommendationer om landets språkförhållanden till myndigheterna. Ett annat viktigt led i Folktingets verksamhet blev dess översättningstjänst, som i växande utsträckning kom att betjäna både myndigheter och frivilligorganisationer. Dess synligaste insats i civilsamhället blev kanske ändå publiceringen av broschyrer, utredningar och statistiska rapporter om aktuella frågor kring landets svensk- och tvåspråkiga befolkning. För dessa uppdrag erhöll Folktinget ett årligt statsstöd med vilket organisationen kunde öka sin personal och sina kontakter med det övriga civilsamhället.[5]

Intressant nog inleddes Folktingets regelbundna utgivning av statistiska rapporter vid samma tid som de mest pessimistiska framtidsvyerna om landets svenskhet hade fått ge vika och tvåspråkiga familjer i allt högre grad började sätta sina barn i svensk skola. En rimlig förklaring till detta var att samhällsklimatet i slutet av kalla kriget hade blivit mer lyhört för språklig mångfald i takt med att statsmaktens tidigare så starka grepp om offentligheten stegvis avtog. I mitten av 1980-talet hade de internationella satellitkanalerna slagit igenom ordentligt i finländsk tv-kultur, vilket både på finlandssvenskt och på sverigefinskt håll ökade intresset för att få Sveriges och Finlands samtliga tv-program överförda till grannlandet. Folktinget deltog aktivt i dessa utredningar och gav 1986 ut en rapport från ett svensk-finskt seminarium vid vilket frågan hade dryftats mångsidigt. Frågans lösning skulle dröja fram till 2000-talet då de digitala sändningarna slog igenom, men det väsentliga i detta sammanhang är Folktingets aktiva engagemang i saken.[6]

En närmare granskning av Folktingets periodiskt utgivna statistiska utredningar om landets svenskspråkiga befolkning åren 1981–2013 avslöjar att lyhördheten

för språklig mångfald slog igenom sakta men säkert även bland demograferna. I mitten av 1980-talet var fokus ännu inställt på att räkna antalet ”svenskspråkiga barn i tvåspråkiga familjer” och beräkna ”svenskspråkiga kvinnors fruktsamhet”.[7] Tjugo år senare hade man fått upp ögonen för att två- och flerspråkighet inte alls nödvändigtvis var ett problematiskt övergångsskede utan en bestående och dessutom bejakad upplevelse i de flesta finlandssvenskars liv, vilket avspeglade sig i att det nu även fördes statistik över ”elevtillströmningen till svenska skolor” och ”andelen tvåspråkiga barnfamiljer samt andelen svenskregistrerade barn i dessa”. I blickfånget kom således i allt högre grad tvåspråkighetens olika skepnader, nyanser och positiva effekter.[8]

I samband med Finlands inträde i Europeiska unionen 1995 gav Folktinget ut en rapport av sociologen Kjell Herberts, där han redogjorde för medlemskapets konsekvenser för landets svenskspråkiga befolkning och avslutningsvis skisserade upp ett antal tankeväckande framtidsscenarier för den, av vilka en del var klart positiva. I detta skilde sig Herberts samtidsanalys tydligt från Allardts och Starcks motsvarande utredning från 1981, där en ljusare framtid för landets svenskhet knappt alls gick att skymta. En viktig förklaring till Herberts breddning av förväntningshorisonten var kalla krigets slut och den just då snabbt avancerande europeiska integrationen. Världen hade öppnats och plötsligt sågs flera nya möjligheter att bevara en språklig mångfald i Finland.[9]

Ett så optimistiskt scenario är svårt att finna i den kanadensiske forskaren Kenneth McRaes omfattande verk om Finlands svenska befolkning från 1997, som samlade en imponerande mängd information om och karakteriseringar av landets svenskhet från tidigt 1800-tal fram till millennieskiftet. I sin analys av Folktinget såg McRae visserligen dess utveckling från en fristående intresseorganisation till en statligt finansierad och reglerad myndighet som ”ett pragmatiskt substitut för den autonoma svenskspråkiga provins som en del visionärer hade drömt om men som aldrig hade uppnåtts”. Enligt McRae hade Folktinget rentav förutsättningar att utvecklas till ett statligt skydd för landets svenska språkgrupp som kunde ersätta landets alltmer bristfälligt implementerade språklagstiftning.[10]

Stiftelser och fonder

En annan sektor av landets svenskspråkiga civilsamhälle, vars betydelse ökade märkbart i slutet av 1900-talet, var ett antal stiftelser och fonder med syfte att stödja språkgruppens kulturverksamhet. Dessa fondmedel hade uppstått både genom donationer och gåvor av förmögna privatpersoner och som resultat av insamlingskampanjer. Den äldsta och ännu i mitten av 2010-talet klart största av dessa kulturstödjande institutioner var Svenska kulturfonden, som hade uppstått 1907 på initiativ av Svenska folkpartiet. Ett akut stödobjekt var vid denna tidpunkt privata svenskspråkiga läroverk som hotades av nedläggning, men med åren skulle en allt större del av anslagen gå till fristående kulturföreningar och enskilda personer. År 1908 överlät SFP fonden och dess förvaltning till Svenska litteratursällskapet i Finland. Partiet var inte en juridisk person och hade därför inte rätt att äga

och förvalta fonder som var avsedda att vara bestående. Litteratursällskapet fick i uppgift att förvalta förmögenheten och erhöll för detta en årlig ersättning, men överlät resten av kapitalets avkastning till Svenska kulturfondens styrelse, som utsågs av SFP och beslutade om fondens utdelning. Denna arbetsfördelning kom att bli bestående.[11]

Det första halvseklet av Svenska kulturfondens verksamhet blev dock ingen framgångshistoria. Donationerna blev mindre och färre än man hade förväntat sig, och därtill naggade de två världskrigen och inflationen betänkligt på kapitalet, vilket gjorde att realvärdet på utdelningen i mitten på 1950-talet var endast dubbelt så stort som i början av 1920-talet. Nya ansträngningar gjordes nu för att öka fondens förmögenhet, vilket under 1960- och 1970-talen också gav utdelning i form av en fördubbling av antalet mottagna donationer och testamentsgåvor. Detta syntes också i utdelningen, vars realvärde i början av 1980-talet hade ökat tiofaldigt sedan 1950-talets början. Åren 1980–1984 var den sammanlagda utdelningen drygt 20 miljoner finska mark, vilket omräknat i nutida valuta skulle vara något över 3 miljoner euro.[12]

Samtidigt skedde en tydlig förskjutning i den regionala fördelningen av anslag från södra Finland till svenska Österbotten, vars kulturliv och samhällsutveckling hade tärts av den stora utflyttningen till Sverige. I början av sjuttiotalet fick österbottniska institutioner och enskilda personer runt 20 procent av utdelningen, och 1979 hade andelen sakta men säkert stigit till över 24 procent. Relaterat till regionens andel av landets alla svenskspråkiga invånare (32–34 %) var detta visserligen ännu i underkant. Samma år kunde Svenska kulturfonden tack vare en betydande donation besluta att uppföra ett svenskt kulturhus vid Handelsesplanaden i centrum av Vasa. Huset togs i bruk 1981 och kom genast att inhysa ett antal finlandssvenska institutioner såsom Svenska Österbottens kulturfond, Svenska litteratursällskapet och Åbo Akademis enhet för samhällsforskning.[13]

Följande betydande ökning av realvärdet på Svenska kulturfondens kapital och utdelning skedde mellan åren 1998 och 2008. Nu fick tillväxttakten dock helt andra mått inte minst tack vare fondens innehav av Nokiaaktier, som förmögenhetsförvaltaren klokt nog började avyttra strax efter millennieskiftet just då deras värde var som högst på börsen. Det lösgjorda kapitalet investerades i stället i andra inhemska företag med internationell profil, vilket ledde till att avkastningen fortsatte att stiga i snabb takt. Svenska kulturfondens årliga utdelning har sedan 2008 rört sig mellan 30 och 36 miljoner euro, det vill säga tiofalt mer än i början av 1980-talet.

En uppenbar konsekvens av dessa svällande resurser var att Svenska kulturfonden började uppfattas som en alltmer central aktör i finlandssvenskt kulturliv och därför också blev föremål för ingående medial granskning och kritik från olika håll. En del av kritiken var av nästan lika gammalt datum som själva fonden och fick föga överraskande sin näring av dess starka band till Svenska folkpartiet. Kritikerna ansåg med andra ord att Svenska kulturfonden favoriserade kultursatsningar och verksamhet som överensstämde med Svenska folkpartiets politiska åskådningar och målsättningar.

Våren 1961 avslogs till exempel kulturtidskriften *Nya Argus* ansökan, vilket väckte misstankar om att det berodde på att tidskriften hade publicerat artiklar som stred mot den Kekkonenkritiska hållning som dominerade i SFP:s partiledning.[14]

Vid samma tid skärpte också den politiska vänstern sin kritik av SFP:s grepp om fonden och föreslog att den skulle överföras till Svenska Finlands folkting. Förslaget parerades från SFP:s sida med argumentet att detta skulle strida mot donatorernas vilja, eftersom dessa uttryckligen hade riktat sina gåvor till Kulturfonden vars styrelse skulle utses av SFP. Kritiken gick dock inte obemärkt förbi. I mitten av 1970-talet beslutade fonden att för sin verksamhet utstaka ett kulturpolitiskt program, som skulle ge dess roll som finansiär av finlandssvensk kulturverksamhet tydligare ramar och ny initiativkraft. Ett sådant program kom också till stånd 1979 och präglades av Kulturfondens definition av sig själv som ”ett finlandssvenskt kulturpolitiskt instrument”. Syftet var att stödja alla former av svensk kultur i Finland och att i detta vara speciellt lyhörd för sådan verksamhet som bedömdes som nydanande eller speciellt viktig för den svenska kulturens fortlevnad.[15]

De vid samma tid raskt expanderande resurserna blev en garant för att många av dessa målsättningar även kunde förverkligas. När nästa snabba lyft i fondens utdelning skedde i början av 2000-talet minskade detta ytterligare på kritiken av Kulturfonden, eftersom resurserna nu räckte till för att stödja även programmatiskt vänstersinnade institutioner och kulturprofiler. Ett uppenbart exempel på detta var Kulturfondens understöd till tidskriften *Ny Tid*, som hade grundats 1944 av finlandssvenska folkdemokrater och tidvis hade stått mycket nära den Moskvatrogna minoriteten inom Finlands kommunistiska parti. Parallellt med detta höjde Svenska kulturfonden sin profil som finansiär av stora nationella kultursatsningar. Ett exempel på detta var fondens betydande deltagande i finansieringen av det nya Musikhuset i Helsingfors, ett annat var dess substantiella stöd till Åbo, som 2010 hade äran att fungera som europeisk kulturhuvudstad.

Den andra betydande finansiären av finlandssvensk kultur har sedan 1980-talet varit Föreningen Konstsamfundet. Denna grundades senhösten 1940 på initiativ av tidningsmagnaten Amos Anderson för att förvalta den betydande förmögenhet som han därefter började testamentera till föreningen. Förutom tidningarna *Hufvudstadsbladet* och *Nya Pressen* kom föreningen på så sätt i besittning av stora fastigheter i Helsingfors innerstad och en omfattande aktieportfölj. Kapitalets avkastning skulle användas för att upprätthålla ett antal finlandssvenska institutioner och befrämja kulturell verksamhet som donatorn speciellt uppskattade. Högsta prioritet gavs åt vårdnaden av hans omfattande konstsamling och godset Söderlångvik på Kimito i den åboländska skärgården, utgivningen av *Hufvudstadsbladet* samt främjandet av finlandssvensk kultur och det svenska språket.[16]

I linje med detta blev Konstsamfundets första stora satsning Amos Andersons konstmuseum, som i enlighet med donatorns vilja placerades i hans gamla hem på Georgsgatan i Helsingfors och invigdes i januari 1965. För övrigt slukade tidningsutgivningen en stor del av Konstsamfundets resurser fram till mit-

Den finlandssvenske affärsmannen Amos Anderson (1878–1961) donerade hela sin privatförmögenhet till Föreningen Konstsamfundet. Sigrid Schaumans porträtt av honom från 1958.

ten av 1980-talet. Det var inte enbart *Hufvudstadsbladets* upplaga och lönsamhet som pekade stadigt nedåt. Ännu snabbare utför gick det för kvällstidningen *Nya Pressen*, som efter flera års förluster lades ner vårvintern 1974. Till beslutet bidrog starkt att Konstsamfundet några år tidigare hade gjort en stor nyinvestering i sitt

Amos Anderson köpte stegvis upp en stor del av fastigheterna i Helsingfors Forumkvarter och lät på 1950-talet uppföra en låg affärsfastighet i hörnet av Mannerheimvägen och Brunnsgatan. På 1980-talet fick byggnaden ge plats åt ett betydligt större affärscentrum.

FORUM
HELSINGIN OSAKEPANKKI
HELSINGFORS AKTIEBANK

tryckeribolag Tilgmann Ab, som visade sig vara ett misslyckande och gav upphov till en stor skuld som belastade föreningens ekonomi fram till 2000-talet.[17]

När Konstsamfundet i mitten av 1980-talet hade gjort sig av med Tilgmann och kapitalets avkastning började växa i takt med landets ekonomi, öppnades äntligen något större möjligheter att stödja även andra institutioner och kultursatsningar i det svenska Finland. Till detta bidrog framför allt byggnationen av affärscentret Forum i hörnet av Mannerheimvägen och Simonsgatan, som utvecklades till Konstsamfundets ekonomiska ryggrad. Åren 1980–1999 ökade den totala utdelningen nästan tiofalt från 7,2 till drygt 70 miljoner mark. Den stora merparten av dessa 70 miljoner gick visserligen alltjämt åt till att finansiera Konstsamfundets kärnfunktioner, men samtidigt utdelades stipendier och understöd till ett värde av 7,2 miljoner mark, vilket var mer än sju gånger så mycket som i början av åttiotalet. Det verkligt stora lyftet i den årliga utdelningen skedde dock under det första decenniet av 2000-talet då den steg från drygt 1 miljon till cirka 7,5 miljoner euro.[18]

Parallellt med dessa satsningar började Konstsamfundet på nytt utvidga sitt tidningsinnehav. Under första hälften av 1980-talet gick föreningen in som delägare i ekonomitidskriften *Forum*, och innan årtiondet var avslutat hade Konstsamfundet även tillskansat sig aktiemajoriteten i dagstidningarna *Östra Nyland*, *Österbottningen* och *Borgåbladet*. Expansionen fortsatte även under de följande två decennierna när *Västra Nyland*, *Hangötidningen* och *Loviisan Sanomat* anslöts till Konstsamfundets mediehus KSF Media. En motsvarande integration av dagstidningarna skedde samtidigt i Österbotten, där Harry Schaumans Stiftelse till sin koncern anslöt *Jakobstads Tidning*, *Syd-Österbotten* och *Pietarsaaren Sanomat*.

Att dessa fusioner väckte misstankar och protester på många håll var inte överraskande. På vänsterhåll sågs de framför allt som en ideologisk likriktning, och även borgerligt sinnade läsare uttryckte farhågor om att de två mediehusens samordning av sin nyhetsrapportering skulle minska på de lokala inslagens betydelse. Medieforskare såg dem å sin sida som ett hot mot mångfalden i den offentliga samhällsdebatten, och inom journalistkåren bekymrade sig många över sina arbetstillfällen. De ekonomiska realiteterna talade dock sitt eget språk. En bärkraftig lokalpress förutsatte att administration, annonsförsäljning och distribution sköttes professionellt, och i takt med att de digitala medierna slog igenom började det blåsa allt snålare runt de gamla tidningshusen.

Vid sidan av Svenska kulturfonden och Föreningen Konstsamfundet uppstod under 1900-talet även en rad andra resursstarka stiftelser, föreningar och fonder med mer specifika finlandssvenska ändamål. Av dessa var de avgjort största Stiftelsen för Åbo Akademi, Samfundet Folkhälsan och Stiftelsen Brita Maria Renlunds minne, som understöder svenskspråkig utbildning för barn och ungdomar. Tack vare den goda börsutvecklingen och en förnuftig kapitalskötsel kunde också andra något mindre allmännyttiga stiftelser, såsom William Thurings stiftelse, Svenska folkskolans vänner och Oskar Öflunds Stiftelse, märkbart öka sin utdelning åren 1995–2010.

Organisationer och föreningar

Floran av landsomfattande frivilligorganisationer och lokala föreningar med ett finlandssvenskt syftemål var dock självklart större än detta. På det partipolitiska fältet kom den dominerande aktören fortsättningsvis att vara Svenska folkpartiet, vars roll förblev synlig och inflytelserik inte minst i kommuner med en svenskspråkig majoritet eller en betydande svenskspråkig befolkning. Finlands svenska arbetarförbund, det vill säga den svenskspråkiga socialdemokratin, höll sig också väl framme i de större kuststäderna och ett antal gamla bruksorter i södra Finland fram till 1980-talet, men upplevde därefter en tydlig tillbakagång i understödet. Ett skäl till detta var den snabba minskningen av traditionella arbetaryrken inom industrin i södra Finlands svenskspråkiga regioner. Ett annat skäl var socialdemokratins allmänna svårigheter att framstå som det parti som bäst förmådde försvara sysselsättning och välfärd.

Även inom de övriga politiska partierna har det funnits ett visst intresse att bevaka och försvara den finlandssvenska befolkningens språkliga rättigheter i kommunalpolitiken. Efter att Konstitutionella högerpartiet hade upplösts på 1990-talet valde många svenskspråkiga som ansåg att SFP var för socialliberalt att ge sin röst till Samlingspartiet, Centern eller Kristliga förbundet, som i början av 2000-talet antog namnet Kristdemokraterna. Bland mer radikalt sinnade finlandssvenskar föll valet däremot på De gröna eller Vänsterförbundet, som båda i sin politik ofta stödde en levande tvåspråkighet. Det enda partiet som inte kunde mobilisera svenskspråkiga väljare var

Närpes skolmusikkår
Närpesgillet
Double Up
Närpes manskör
Norakören
Närpes hembygdsförening
Närpes teater
Närpes konstklubb
Fotoklubben Focus
När-TV
Närpes scoutkår
Närpes 4H
Närpes guideklubb
Närpes släktforskare
Nordenföreningen i Närpes
West coast cruisers
Skepparklubben
Sydösterbottens kennelförening
Närpes filatelister
Närpes schackklubb
Pörtom modellflygklubb
Nykterhetsföreningen
Närpesnejdens fredsförening
Bosniska föreningen i Närpes
Närpes orienterarklubb
Närpes gymnastikförening
Tennisföreningen Träff
Närpes Bowlingförbund

Föreningslivet i den österbottniska kommunen Närpes var i mitten av 2010-talet synnerligen mångsidigt och dynamiskt. Allting tyder på att de flesta Närpesbor var medlemmar i fler än en förening.

föga överraskande Sannfinländarna, vars politiker profilerade sig som ettriga kritiker av landets officiella tvåspråkighet och på 2010-talet intensifierade sin kampanj mot den obligatoriska svenskan i finskspråkiga skolor.

På arbetsmarknaden har behovet av särskilda svenskspråkiga intresseorganisationer varit något mindre. Inom fackföreningsrörelsen bildades inga separata svenskspråkiga förbund utan i stället svenskspråkiga distrikt och avdelningar inom de enskilda fackförbunden. Detta sammanhängde delvis med arbetarrörelsens ovilja att framhäva språkfrågan framför löne- och sysselsättningspolitiken. På arbetsgivarsidan uppstod ännu mindre ett behov av en svenskspråkig organisation eller service. Andelen svenskspråkiga eller tvåspråkiga direktörer förblev betydande inom större företag långt in på andra hälften av 1900-talet och dessutom gick en betydande del av landets export till Sverige, vilket också förutsatte förmåga att kommunicera på svenska.

Inom lant- och skogsbruket uppstod däremot redan 1910 Svenska lantbrukssällskapens förbund, som tillsammans med sina lokala och regionala medlemsföreningar har bedrivit en mångsidig rådgivningsverksamhet bland landets svenskspråkiga producenter. Deras ekonomiska intressen drevs sedan 1920-talet av två svenskspråkiga producentorganisationer, småbrukarnas Allmogeförbundet och de större hemmansägarnas Bondeförbundet, som i synnerhet under Lappoåren i början av 1930-talet stod mot varandra i tullfrågan. Storbönderna förespråkade av uppenbara skäl höga importtullar på spannmål, medan småbrukarna på grund av sitt beroende av boskapsskötseln ville ha billig spannmål och därför krävde att tullarna skulle sänkas. Mot slutet av 1930-talet förlikades parterna och senhösten 1945 fusionerades de slutligen i Svenska lantbruksproducenternas centralförbund, som samarbetar aktivt med sin finskspråkiga motsvarighet Maa- ja metsätaloustuottajain keskusliitto.[19]

Dessa politiskt och ekonomiskt engagerade intresseorganisationer och föreningar har sedan 1920-talet varit den klart vanligaste kategorin av enskilda sammanslutningar i Finland. Skyddskårernas och Lotta Svärd-organisationens nedläggning åren 1944–1945 gällde självklart också deras svenskspråkiga avdelningar. Tomrummet efter dem fylldes under följande decennium av ett stort antal nya föreningar och organisationer med svenska som huvudspråk. Flertalet av dem var uttryckligen politiska föreningar eller intresse- och arbetsmarknadsföreningar.

Efter toppåret 1946 då runt 500 nya svenskspråkiga föreningar registrerades, sjönk den årliga nyregistreringen av sådana föreningar under 1950-talet till ett årligt genomsnitt på runt 180 föreningar. Men tillväxten fortsatte stadigt och under perioden 1960–2000 mångdubblades alla kategorier av svenskspråkiga eller tvåspråkiga föreningar. Delar man in dessa föreningar på språklig grund var den avgjort vanligaste kategorin även under andra hälften av 1900-talet enspråkigt svenska sammanslutningar. Mellan åren 1960 och 2000 steg deras antal från runt 3 500 till över 7 500. Relativt sett var tillväxten snabbare inom kategorierna tvåspråkiga föreningar med finska som protokollspråk (1 000 → 4 500) och tvåspråkiga föreningar med svenska som protokollspråk (200 → 950), men deras andel var ändå klart mindre.

Parallellt med detta har föreningar naturligtvis också lagts ner. Således har till exempel drygt hälften av alla svenskspråkiga föreningar som grundades 1919–1960 i Helsingfors, Vasa och Sydösterbotten sedermera strukits ur föreningsregistret. En uppenbar orsak till dessa avregistreringar är urbaniseringen och industrialiseringen, som medfört att ett antal tidigare viktiga sammanslutningar såsom lantbruks- och idrottssällskap har fått ge vika. En annan förklaring är den tilltagande tvåspråkigheten, som har gjort att finlandssvenskarna i ökande grad har anslutit sig till finskspråkiga föreningar.[20]

Jämför man denna utveckling med förändringarna på den finskspråkiga föreningsfronten kan man urskilja vissa skillnader. Allmänt sett var ökningen av antalet föreningar lika stor inom båda språkgrupperna fram till andra världskriget. Som ovan nämndes grundades efter kriget ett stort antal politiska och på annat sätt samhälleligt engagerade föreningar. Trenden var ännu starkare på finskspråkigt håll och fick sin näring i synnerhet av konkurrensen mellan socialdemokraterna och kommunisterna. Ett annat skäl till att finskspråkiga föreningar grundades i raskare takt åren 1945–1980 var den allmänna samhällsutvecklingen. Finlandssvenskarnas antal minskade samtidigt som den övriga befolkningen växte snabbt, flyttade till städerna och höjde sin utbildningsnivå. Sedan 1980-talets början har antalet nygrundade svensk- och finskspråkiga föreningar i stort sett stått i proportion till språkgruppernas andelar av hela befolkningen.

En närmare granskning av statistiken visar att finlandssvenskarna har varit något mer benägna att grunda religiösa, ideologiska och kulturella föreningar, vilket torde sammanhänga med att sådana föreningar är speciellt ägnade att skapa och upprätthålla en språklig gemenskap. Medlemskap i politiska föreningar och arbetsmarknadsorganisationer har däremot varit mera utbrett bland finskspråkiga. Ett annat finlandssvenskt särdrag som uppmärksammades på 1990-talet av forskaren Martti Siisiäinen var en något högre föreningsaktivitet. Andelen finlandssvenskar som inte hörde till en enda förening (21 %) var något mindre än motsvarande andel på finskspråkigt håll (24 %). Dessutom tillhörde en större andel av dessa föreningsaktiva (44 %) två eller fler sammanslutningar än vad som var fallet på finskspråkigt håll (41 %).[21] En rimlig förklaring till dessa skillnader och särdrag är att det finlandssvenska nätverket av föreningar har byggt vidare på en längre tradition av sådan kollektiv verksamhet.

Noteras bör att många av de svenskspråkiga föreningsaktiva som hör till fler än en sammanslutning är medlemmar i både svensk- och finskspråkiga föreningar. Detta är speciellt fallet i Helsingforsregionen, där den tilltagande tvåspråkigheten har medfört att registreringen av enspråkigt svenska föreningar har minskat markant sedan 1960 till förmån för tvåspråkiga föreningar med finska som första språk. En följd av detta är att flertalet av landets svenskspråkiga föreningar numera verkar i Österbotten. Allra starkast har denna relativa tillväxt varit i Sydösterbotten, vars andel av landets alla svenskspråkiga föreningar har ökat från 9 till 15 procent.[22]

Kulturellt, ideologiskt och religiöst verksamma sammanslutningar var som sagt den vanligaste formen av finlands-

svenskt föreningsliv. Men som klar tvåa i popularitet kom idrottsföreningarna, som också under andra hälften av 1900-talet var en dynamisk del av språkgruppens organisationskultur. Dessa representerades fram till 1993 på högsta nivå av Finlands Svenska Centralidrottsförbund (CIF). Nämnda år sammanslogs CIF med två finskspråkiga centralförbund till den nya takorganisationen Finlands Idrott. Kvar blev dock Svenska Finlands Idrottsförbund, som sedan 1912 har varit den övergripande organisationen för svenskspråkiga friidrotts-, cykel-, kraftidrotts- och simföreningar.

Åren 1965–2000 ökade antalet registrerade svensk- eller tvåspråkiga idrottsföreningar i Finland från drygt 1 000 till över 2 200 föreningar. Trots den tilltagande tvåspråkigheten var ännu vid millennieskiftet 2000 en majoritet (1 250) av dessa idrottsföreningar registrerade som enspråkigt svenska föreningar. I Österbotten var de enspråkiga föreningarnas andel klart högre än så (cirka 72 %), medan huvudstadsregionens finlandssvenskar under andra hälften av 1900-talet i huvudsak grundade tvåspråkiga idrottsföreningar. Speciellt stark var denna trend i Helsingfors där endast 16 procent av alla idrottsföreningar med svenska som medlemsspråk som grundades 1965–2000 var enspråkigt svenska. Här bör dock beaktas att Helsingfors sedan slutet av 1800-talet har haft en rik och mångsidig idrottsverksamhet på svenska, vilket har gjort att man kunnat fortsätta verksamheten inom redan existerande föreningar. Inte för intet har den 1897 grundade Idrottsföreningen Kamraterna, Helsingfors alltjämt som sin devis ”En gång IFK alltid IFK!”

Samtidigt är det viktigt att notera att många svenskspråkiga idrottsföreningar i huvudstadsregionen har blivit starkt tvåspråkiga eller helt finskspråkiga efter andra världskriget. Helsingfors IFK är ett bra exempel på detta. Föreningen hade redan i början av 1900-talet förgrenats i ett antal fristående sektioner, som var och en koncentrerade sig på en idrottsgren. Fram till andra världskriget höll föreningen så hårt på sin språkparagraf att endast svenskspråkiga antogs som medlemmar.

När den nationella konkurrensen i publikvänliga idrottsgrenar såsom fotboll, bandy, handboll och ishockey ökade, öppnades i HIFK även dörrarna för finskspråkiga förmågor. Vid ingången av 1970-talet började dessa sektioners tvåspråkighet redan vara så stark att finskan vanligtvis dominerade som internt umgängesspråk på seniornivå. Under följande årtionden skedde en nästan motsvarande förskjutning inom de andra idrottssektionerna. I juniorverksamheten var läget annorlunda eftersom rekryteringen skedde i huvudsak via svenskspråkiga skolor, men även här ledde den tilltagande tvåspråkigheten till att idrottarna vanligtvis bytte till finska i samtal med finskspråkiga lagkamrater eller tränare. I ishockeysektionen förfinskades även juniorverksamheten i takt med att sportgrenens seniorklass professionaliserades på 1960-talet.

Det vore dock förenklat att beteckna denna utveckling som en entydig förfinskning av HIFK. I vissa sektioner såsom juniorfotbollen har utvecklingen tvärtom gått mot en förstärkning av det svenska inslaget. Allmänt sett har inställningen till en aktiv tvåspråkighet varit betonat positiv inom föreningen, och i mit-

ten av 2010-talet var svenskan alltjämt det ledande språket i den gemensamma kommunikationen i de flesta sektionerna på juniornivå. Föreningens finskspråkiga medlemmar har anslutit sig till den medvetna om denna prioritering i språkbruket och har således inte irriterats av språkbadet. Tvärtom har många upplevt att de därigenom har inkluderats i den finlandssvenska gemenskapen. Detta har i hög grad gällt även alla de tvåspråkiga medlemmar som går i svenskspråkiga skolor men för övrigt lever sitt liv huvudsakligen på finska.

HIFK:s ishockeysektion marknadsförde efter sitt lags legendariska seger i ligan 2010–2011 sina hemmamatcher med siffran 64, tröjnummer för lagets unga stjärna Mikael Granlund som samma vår även fixade VM-guldet till Finland. Språkvalet var också kaxigt.

En viktig förklaring till HIFK:s flexibla språkkultur och attraktion är att dess ishockeylag trots sina förargligt växlande framgångar är känt i hela Finland. Föreningen har således ett så starkt varumärke att dess svenskhet inte upplevs som ett problem utan snarast som ett uttryck för dess urbanitet och slagfärdighet. Denna image utnyttjas också effektivt i föreningens marknadsföring, där Helsingforsslangens svenskfinska vokabulär är ett synligt element. En motsvarande balansering i språkbruket förekom rikligt även i andra svenskregistrerade idrottsföreningar i huvudstadsregionen. I fokus står den fysiska prestationen och det taktiska omdömet, inte språkbruket, vilket gör att skiftningarna i kommunikationen kan vara stora.

Ett liknande kontinuerligt språkbyte är betydligt svårare att hantera inom intresseföreningar, vars verksamhet och gemenskap i stor utsträckning förutsätter språklig precision och förmåga att förstå abstrakta nyanser. Detta har gjort att en del ser den tilltagande tvåspråkigheten inom svenskspråkiga föreningar som ett allvarligt hot mot hela landets svenska kultur och språkgrupp, eftersom föreningsväsendet med rätta har uppfattats som dess fundamentala nätverk och förutsättningen för en levande svenskhet. I en brett upplagd undersökning om den svenskspråkiga befolkningens inställning till sina organisationer i början av 2000-talet kom forskarna fram till att detta hot visserligen var reellt men inte kunde tacklas genom en striktare inställning till språkbruket.[23]

För ett engagemang i en förening eller större organisation räcker det inte att dess gemensamma språk är svenska. I synnerhet ungdomen har så många alternativa aktiviteter att välja mellan att ”språket är viktigt men allt mer ett mervärde vid sidan om andra, ofta viktigare motiv för föreningsengagemang”. Undersökningen visade också att de som hade upplevt språklig diskriminering och kanske därför hade en pessimistisk syn på svenskhetens framtid tenderade att lättare ge upp sitt språk i föreningslivet. Enligt samhällsvetarna Karmela Liebkind och Tom Sandlund var denna undergångsmentalitet ingenting att bygga vidare på eftersom den blev självuppfyllande.[24]

Medierna

Tidningspressen

Civilsamhällets representanter och organisationer fick sina röster hörda och åsikter artikulerade framför allt via de offentliga medierna, vars utveckling under andra hälften av 1900-talet gick igenom två tämligen distinkta faser. Fram till 1980-talet förstärkte både samhällsutvecklingen och stormaktspolitiken den nationella enhetskulturen. Detta återspeglade sig konkret i statsmaktens monopolställning i radio- och tv-medierna, som i hög grad dikterade agendan och tonfallet i de övriga medierna. Landets svenskspråkiga offentlighet verkade självklart också inom dessa. Å ena sidan marginaliserades den alltmer av den dominerande finskspråkiga nationella enhetskulturen, å andra sidan brottades den med alla de problem som sammanhängde med språkgruppens minskning och därmed sammanhängande identitetskris. Den andra fasen har inneburit det motsatta, det vill säga en gradvis upplösning av den nationella enhetskulturen och en återhämtning för det finlandssvenska folkelementet, vilket har skapat många nya möjligheter men också besvärliga utmaningar för dess medier.

Det statliga radio- och tv-monopolet var inte det enda som förstärkte de finländska mediernas nationella ramar och innehåll under kalla kriget. Till detta bidrog också den av statsledningen noggrant övervakade självcensuren, som innebar att Sovjetunionen och det kommunistiska östblocket endast undantagsvis kunde kommenteras kritiskt i de ledande medierna. I blickfånget för denna försynt bedrivna självcensur var också tidningspressen, vars ledare och nyhetsrapportering trots etermediernas genomslagskraft fortfarande stod för de tunga och analytiska argumenten i samhällsdebatten. Denna styrning gällde också den finlandssvenska dagspressen. I ett viktigt avseende behöll den dock sin traditionella utrikespolitiska profil, nämligen genom sin regelbundna förmedling av och sitt starka stöd för en nordisk samhällssyn och kulturform.

I den inrikespolitiska bevakningen följde den finlandssvenska pressen i de flesta avseenden färdigt etablerade spår. I förgrunden stod fortfarande lokala nyheter med anknytning till svenska ärenden samt frågor som berörde hela den svenskspråkiga befolkningen. Därtill höll den sig efter bästa förmåga ajour med rikspolitiken, vilket underlättades av att den av

staten upprätthållna Finska Notisbyrån (FNB) dagligen förmedlade ett koncist paket inrikespolitiska nyheter på svenska till sina tidningsklienter. För övrigt sköttes bevakningen av både inrikes- och utrikespolitiken av lokaltidningarnas korrespondenter i Helsingfors, där statsledningen och det övriga politiska etablissemanget för det mesta höll hus.

En betydande del av den finländska dagspressen deklarerade under kalla kriget sin partipolitiska förankring. Detta gjorde inte i lika hög grad de svenskspråkiga tidningarna, men i praktiken kom det stora flertalet av dem att ge uttryck för åsikter och ståndpunkter som var dominerande inom Svenska folkpartiet, vilket inte var överraskande med tanke på att de vanligtvis hade grundats för att driva svenska frågor. Ägarna stod i regel nära eller tillhörde den lokala SFP-avdelningen, vilket inverkade starkt på vem som anställdes som chefredaktör och politisk reporter. Undantaget var det socialdemokratiska *Arbetarbladet*. Dess genomslagskraft var dock ringa eftersom tidningen åren 1950–1980 utkom endast tre gånger i veckan och hade en upplaga på drygt 4 000, vilket var klart lägre än de flesta andra finlandssvenska dagstidningar.[1]

Mellan 1950 och 1980 sjönk antalet svenskspråkiga dagstidningar från 15 till 12, vilket kan framstå som en stabil utveckling med tanke på att den potentiella läsekretsen samtidigt minskade betydligt. En närmare granskning av statistiken avslöjar emellertid en relativt sett ansenlig tillbakagång. Trots den snabbt växande försäljningen av tidningar och andra tryckalster steg den svenskspråkiga pressens sammanlagda upplaga endast marginellt (1946: 146 000 → 1989: 180 000) samtidigt som de finskspråkiga dagstid-

Jan-Magnus Jansson (1922–2003) hann under sitt yrkesliv verka som universitetsprofessor, minister och chefredaktör för *Hufvudstadsbladet*. Fotografi taget i hans arbetsrum på Hbl.

ningarnas dagliga försäljning nästan tredubblades (1 350 000 → 3 100 000).

Nedgången syntes allra tydligast i *Hufvudstadsbladets* upplagor, som efter toppåren i början av 1960-talet (70 000) sakta med säkert sjönk och vid ingången av 1980-talet var runt 64 000, vilket var en något lägre siffra än vid 1950-talets början. Här hjälpte det föga att den lokala konkurrenten *Nya Pressen* lades ner 1974, eftersom tidningen redan tidigare mist största delen av sina läsare.[2] Därefter lyckades *Hufvudstadsbladet* klart bättre än mången annan huvudstadstidning att hålla sin upplaga på en hygglig nivå. I början av 1990-talet lades högerns språkrör *Uusi Suomi* ner, och samtidigt blev det kärvare tider också för Socialdemokraternas *Demari* och *Kansan Uutiset*, språkrör för kommunistpartiets majoritetsflygel. När de digitala medierna slog igenom i början av 2000-talet vidtog återigen en nedgång i Hbl:s upplaga (2012: 43 000), som tidningen försökte stoppa genom en tidig övergång till tabloidformat samt ett växande antal digitala versioner och tjänster.

Hbl:s roll som den största och inflytelserikaste av Finlands svenskspråkiga dagstidningar hade alltsedan slutet av 1800-talet baserat sig på att den inte var programmatiskt kopplad till de svensksinnade i ståndslantdagen, enkammarlantdagen och riksdagen men ändå i regel stod dem nära. I vissa skeden hade relationen dock varit något ansträngd eller rentav irriterad, såsom under mellankrigstiden då tidningens ägare Amos Anderson och SFP:s partiledning tidvis inte alls drog jämnt. Men efter andra världskriget blev det alltmer sällsynt med sådana maktkamper, vilket innebar att tidningens ledarskribenter vanligtvis lojalt stödde eller endast i ytterst försonlig anda ifrågasatte partiets politiska linje.

Denna försiktiga linje väckte irritation bland läsarna och blev sedermera föremål för många elaka raljerier också av före detta medarbetare såsom Per-Erik Lönnfors och Gustaf Widén.[3] Den mest samlade kritiken av tidningens politiska sömnighet levererades 1971 i debattskriften *Hufvudstadsbladet. Partilös partitidning*, där en grupp finlandssvenska opinionsbildare och forskare på vänsterkanten pekade på dess oförmåga att behandla sin samtid med tillräcklig intellektuell skärpa och politisk bredd. Roten till det onda var enligt dem att tidningens ägare Konstsamfundet styrdes ”av en liten grupp med stark förankring i näringslivet” som stod alldeles för nära SFP och ett antal finlandssvenska kulturinstitutioner för att vilja ge utrymme åt en öppen diskussion om dem och det borgerliga samhället i allmänhet.

En del av denna kritik var uttryck för den starka vänstersväng som under andra hälften av 1960-talet hade skett också inom den svenskspråkiga intelligentian. Men bland kritikerna fanns även mera nyanserade röster som samhällsvetarna Kettil Bruun och Pertti Hemánus, som båda pekade på Hbl:s uppenbara svårigheter att hålla fast vid sin traditionella roll som ett vaket rapporterande och liberalt språkrör i Helsingfors. Och för att ge pondus åt sin kritik citerade Bruun slugt nog ingen mindre än Jan-Magnus Jansson, som innan han valdes till SFP:s ordförande 1966 också hade fällt en besk kommentar om dessa brister:

> Värre var emellertid att den tidning, som framträdde med anspråk på att ställa kyrkan mitt i byn, i avgörande stunder så ofta

Birger Thölix (f. 1931) bibehöll under sina närmare trettio år som *Vasabladets* chefredaktör tidningens liberala profil. Thölix i slutet av 1960-talet i samspråk med redaktionskollegerna Kaj Hagman (t.v.) och Pelle Kevin. På väggen ett porträtt av Edvin Sundquist, en av Thölix föregångare.

avslöjade sig som ett organ bara för den konservativa hälften av sina läsare.[4]

Tidningen och dess ägare var varken ovetande om eller likgiltiga för dessa förargade opinioner. Kritiken besvarades således dämpat, det vill säga just så avmätt som man var van vid att den avvärjde utfall från både vänster och höger. Men mycket tyder på att den ändå bidrog till att tidningens ägare ett par år senare beslutade att utse Jan-Magnus Jansson till ny chefredaktör.

Valet visade sig vara klokt. En viktig förklaring till Hbl:s återhämtning under andra hälften av sjuttiotalet var nämligen att Jansson under sin chefredaktörsperiod 1974–1987 lyckades höja tidningens intellektuella skärpa och urbana framtoning, vilket ökade antalet två- och finskspråkiga prenumeranter. Janssons bakgrund som samhällsforskare och rikspolitiker gjorde honom ovanligt kompetent att analysera samtidens inrikes- och utrikespolitik. Han var naturligtvis själv medveten om detta och såg därför till att ledarförfattarna började namnges för att hans analyser inte skulle förväxlas med de övriga ledarskribenternas tämligen mediokra tyckande. Jansson stod dessutom på god fot med president Kekkonen. Han axlade därför tunga förtroendeposter i samhället och rönte därigenom uppskattning som en skarpsynt och inflytelserik samhällskommentator även i utlandet.

I slutet av Janssons tid på Hbl började tidningen anlita nya profilstarka kolumnister som Jutta Zilliacus och Jörn

Donner, vars kameleontiska verksamhet över språk-, parti- och riksgränserna kändes som en frisk bris i åttiotalets Finland. I deras kölvatten seglade sedermera även andra starkt tvåspråkiga profiler som historieprofessorn Matti Klinge samt samlingspartisterna Alexander Stubb och Kimmo Sasi in i tidningen som regelbundna kolumnister. Efter millennieskiftet anlitade tidningen i högre grad riks-svenskar eller i Sverige aktivt engagerade samhällsaktörer som kolumnister, vilket tydligt sammanhängde med att EU-tiden drastiskt minskat betydelsen av den finsk-svenska riksgränsen. Det var således inte enbart i ekonomin och säkerhetspolitiken utan också i många samhälls- och kulturfrågor som länderna stod närmare varandra än någonsin sedan 1809.[5]

Den övriga finlandssvenska pressen upplevde inte lika stora svackor och uppgångar i upplagorna. Hbl tvingades i växande utsträckning tävla med *Helsingin Sanomat* om platsen som finlandssvenskarnas populäraste rikstidning. En sådan konkurrens upplevde inte i samma utsträckning de övriga svenskspråkiga tidningarna, som trots det ständigt växande utbudet av radio- och tv-nyheter hade en mångsidig bevakning av lokalsamhället och dess kulturliv som trumfkort, vilket höll prenumeranterna trogna och säkrade annonsintäkterna. Sådan har utvecklingen till exempel varit för språkgruppens näst största dagstidning *Vasabladet*, vars upplaga sedan 1950-talet har rört sig mellan 21 000 och 26 000.[6]

Precis som Jan-Magnus Jansson på Hbl kom chefredaktörerna i den finlandssvenska lokalpressen fram till 2000-talet att fungera som galjonsfigurer och intellektuella inspiratörer i den regionala offentligheten. En guldålder upplevdes i detta avseende på 1980-talet då både *Vasabladet* och *Åbo Underrättelser* hade chefredaktörer som väckte en vidare uppmärksamhet genom sin nyhetsbevakning och redaktionella linje. På *Åbo Underrättelser* nådde Bo Stenström under sin period som chefredaktör (1978–1987) flera gånger över den nationella nyhetströskeln genom sina kritiska analyser av presidentämbetets stora maktbefogenheter och det politiska etablissemangets svårigheter att kommunicera i offentligheten. Och på *Vasabladet* såg den mångårige chefredaktören Birger Thölix (1964–1992) till att tidningens insändarspalt blev ett forum för ovanligt livliga och öppna samhälls- och kulturdebatter.

Klassikern i denna genre blev åttiotalets fleråriga debatt om fortsättningskrigets kontexter och de österbottniska desertörernas motiv att fly fältet, i vilken den uppburne krigsveteranen Harry Järv och hans pacifistiskt sinnade kontrahenter Olof Granholm och Alf Sund utbytte ofta nog så fräna åsikter om motpartens moral och heder. Sakargumenten var egentligen en bisak i denna utdragna debatt som sedermera utgavs i bokform i tre tjocka volymer. Mot varandra stod två helt olika världsåskådningar som återspeglade sig i starkt divergerande synsätt på vad österbottningarna förväntades göra för nationen och staten Finland, något som var och förblev ett existentiellt tema för ett stort antal finlandssvenskar. Ett annat återkommande tema i *Vasabladets* insändarspalt var fantasieggande inlägg av representanter för de österbottniska frikyrkorna och väckelserörelserna, som skilde sig till den grad från den vetenskapliga världsbild som för övrigt dominerade i

offentligheten att de gav upphov till hurtiga mothugg.[7]

I början av 2000-talet skedde en tydlig avmattning i den offentliga debatt som pågick via den tryckta tidningspressen. En uppenbar orsak till detta var att toleransen för olika åsikter och världsåskådningar steg i takt med den höjda utbildningsnivån och den ideologiska urladdning som skett efter kalla krigets slut i början av 1990-talet. Parallellt med detta ökade likgiltigheten inför divergerande åsikter. Det sammanhängde med den snabbt växande floran av digitala offentligheter och sociala medier som gjorde det möjligt för likasinnade att kommunicera på egna nätsidor eller skriva anonyma insändare i tidningarnas nätupplagor, vilket inte heller var ägnat att stimulera ett rationellt meningsutbyte. Allt detta bidrog till det gradvisa sönderfallet av den nationella offentlighet som tidningspressen stått för i Finland sedan 1870-talet.

Något som är väsentligt att hålla i minnet när vi granskar den svensk- och tvåspråkiga befolkningens tidningsläsande är att många, i synnerhet från och med 1970-talet, samtidigt prenumererade på en svensk- och en finskspråkig dagstidning. Detta skedde inte enbart bland dem som var registrerade som svenskspråkiga utan förekom också inom huvudstadsregionens finskspråkiga medel- och överklass, som ofta hade nära kontakter med eller intresse för landets svenskspråkiga kulturkrets och nordiska förbindelser. Ett konkret uttryck för detta är att närmare en tredjedel av *Hufvudstadsbladets* prenumeranter sedan 1980-talet har varit läsare som är registrerade som finskspråkiga. Denna dubblering i den dagliga tidningskonsumtionen innebar att en betydande andel av landets svenskspråkiga befolkning läste om, tänkte på och debatterade samma samhällsfrågor som sina finskspråkiga vänner och kolleger, vilket självklart också bidrog till efterkrigstidens språkförsoning.

Läsningen av utländska dagstidningar bör också beaktas i detta sammanhang. Televisionens genombrott på 1960-talet och kanalutbudets snabba ökning från och med mitten av 1980-talet gjorde att nyheter om internationella händelser och företeelser nådde de finländska hemmen snabbare än någonsin tidigare. Men dessa förmedlades i starkt komprimerad form, vilket gjorde att försäljningen av utländska dagstidningar med utförligare samhällsanalyser och bakgrundsfakta alltjämt fyllde en viktig funktion. I takt med befolkningens förbättrade kunskaper i engelska steg framför allt försäljningen av angloamerikanska dagstidningar. Det oaktat var åtgången av rikssvenska dagstidningar tämligen god långt in på 1980-talet, vilket inte enbart sammanhängde med att prenumerationskostnaderna hölls på en rimlig nivå utan också med att intresset för Sverige förblev stort i det svensk- och tvåspråkiga kustbältets tätorter.

Från och med nittiotalet skedde en markant minskning av den finländska konsumtionen av rikssvensk press. Ett uppenbart skäl till detta var att intresset för Sverige och det övriga Norden sjönk på grund av Finlands anslutning till EU, som medförde att allmäneuropeiska frågor i allt högre grad fångade uppmärksamheten. Samtidigt fick allt fler finländska hushåll tillgång till ett stort utbud av internationella kabel-tv-kanaler. De som fortfarande var intresserade av

rikssvenska och nordiska angelägenheter kunde nu hålla sig ajour med dem genom att prenumerera på svenska tv-kanaler. Skiftet i denna riktning påskyndades av att kostnaderna för prenumerationer på svenska dagstidningar vid samma tid skenade iväg och dessa stegvis blev alltmer tillgängliga på webben.

Tidskrifter och böcker

En mera stabil och nyanserad men också mindre synlig och inflytelserik plattform för debatter har varit periodiskt utkommande tidskrifter och tidningar, det vill säga tryckalster som utkommer regelbundet minst fyra gånger per år. I likhet med vad som skedde i tidningsbranschen minskade andelen svenskspråkiga tidskrifter i Finland i jämn takt under 1900-talet. En närmare granskning av utvecklingen visar dock att deras antal i relation till den inhemska tidskriftsfloran i sin helhet var klart större än språkgruppens andel av hela befolkningen ända fram till 1970-talet. I början av 1900-talet var en dryg tredjedel av alla inhemska periodika svenskspråkiga och ännu 1950 var andelen närmare 15 procent. Därefter skedde en snabbare nedgång. I början av 1990-talet hade de svenskspråkiga tidskrifternas andel av alla inhemska tidskrifter redan sjunkit till 4,5 procent, vilket förklaras av att antalet finskspråkiga tidskrifter mer än fyrdubblades under andra hälften av 1900-talet (1950: 820 → 1990: 3 500) samtidigt som ökningen av svenskspråkiga tidskrifter var marginell (1950: 175 → 1990: 184). Sedan dess har det skett en långsam minskning av hela det inhemska utbudet.[8]

En tredje språklig kategori av tidskrifter är tvåspråkiga periodika, vars relativa andel av alla finländska tidskrifter har hållit sig på en tämligen stabil nivå sedan 1950-talet (1950: 103 → 1990: 241) och som därmed stegvis har blivit en ungefär lika stor kategori som landets enspråkigt svenska tidskrifter.[9] I vilken utsträckning dessa tidskrifter har publicerat texter på både finska och svenska är inte utrett i detalj. Allt tyder dock på att de svenska inslagen, som ännu under mellankrigstiden kunde vara dominerande, efterhand har minskat och i de flesta officiellt tvåspråkiga tidskrifter sedan åttiotalet har inskränkt sig till enskilda artiklar, korta resuméer och anmälningar på svenska.

Det stora flertalet tidskrifter i Finland utkom fyra till sex gånger per år och endast en dryg tiondel av dem månatligen eller veckovis. Den mest frekvent utkommande och vitt spridda finlandssvenska tidskriften under andra hälften av 1900-talet var utan tvivel *Kyrkpressen*, som utgavs av den evangelisk-lutherska kyrkan och delades ut en gång i veckan till samtliga hushåll med svenskspråkiga församlingsmedlemmar. Upplagans storlek dikterades således av antalet församlingsmedlemmar, och eftersom finlandssvenskarna i högre grad än landets befolkning i genomsnitt fortfarande tillhörde kyrkan var upplagan ännu i början av 2010-talet närmare 110 000 exemplar. Denna siffra kan kontrasteras mot upplagan för ett annat finlandssvenskt veckoblad, kulturvänsterns språkrör *Ny Tid*, som vid samma tidpunkt uppgick till runt 2 000.

Ny Tid var i detta avseende ett typiskt exempel för den tämligen mångsidiga men rara finlandssvenska floran av kulturtidskrifter, som sedan början av 1980-talet i likhet med sina finskspråki-

ga motsvarigheter har kunnat ansöka om statsstöd för sin verksamhet ifall den inte tjänar kommersiella syften. Upplagorna rörde sig under andra hälften av 1900-talet i huvudsak mellan 1 000 och 2 000, och eftersom utsikterna för all utgivning av tryckta tidskrifter i mitten av 2010-talet var så utmanande vågade ytterst få hoppas på en uppgång. Tre av de svenska tidskrifterna för vetenskap, konst och kultur höll sig ändå väl framme, nämligen *Finsk Tidskrift*, *Nya Argus* och *Horisont*.

Äldst av dessa är *Finsk Tidskrift*, som grundades 1876 av Carl Gustaf Estlander, professor i estetik vid Helsingfors universitet och sin tids ledande talesman för en så kallad kultursvensk hållning i språkfrågan. Fram till andra världskriget fokuserade denna månatligen utkommande tidskrift i hög grad på ”de sköna konsterna” och humaniora, men efter att den 1940 hade slagits samman med Åbotidskriften *Granskaren* och börjat redigeras av professorer vid Åbo Akademi skedde med tiden en tydlig förskjutning i samhällsvetenskaplig riktning, som dock i viss mån avtog efter millennieskiftet.[10]

En motsatt utveckling kan tydligt skönjas i innehållet i *Nya Argus*, som började utkomma 1908 med namnet *Argus* och efter diverse förvecklingar antog sitt nuvarande namn 1911. Tidskriftens redaktion bestod fram till början av 1970-talet av ledande finlandssvenska intellektuella och politiker verksamma i Helsingfors, vilket gjorde att den tidvis framstod som ett inflytelserikt språkrör för en liberal och nordiskt orienterad samhällsåskådning också på riksnivå. Därefter fick analyserna som öppet tog politisk

Tidningen *Ny Tid* grundades hösten 1944 som organ för svenskspråkiga folkdemokrater. Fotografi av tidningens maskinskriverska Margareta Romberg, korrekturläsare Eva Wichman och redaktionssekreterare Allan Asplund.

Ett urval av finlandssvenska tidskrifter 2015.

ställning ge vika för mera litterärt och vetenskapligt betonade studier, vilket även kom att uppmärksammas i kritiska ordalag av sociologen Erik Allardt i samband med tidskriftens 100-årsjubileum 2008.[11]

Tidskriften *Horisont*, som utgetts i Vasa sedan 1954, skiljer sig i vissa avseenden klart från de ovan berörda. För det första har tidskriften under hela sin utgivningstid varit utpräglat litterärt och ofta även internationellt orienterad. Förklaringen till detta var att en betydande del av innehållet fram till slutet av 1970-talet ombesörjdes av dess redaktör i Sverige, den Finlandsfödde biblioteksmannen Harry Järv, vars mångsidiga kunskaper i centraleuropeisk litteratur gav lyft och trovärdighet åt hela tidskriften. Järvs insatser bidrog också väsentligt till ett annat särdrag i *Horisonts* profil, nämligen att den systematiskt anlitade även rikssvenska skribenter och därför hade ett betydande antal prenumeranter väster om Bottniska viken. Detta avspeglade sig också tydligt i tidskriftens upplaga, som fram till 2000-talet höll sig på över 4 000 exemplar, vilket var mera än vad *Finsk Tidskrift* och *Nya Argus* kunde uppvisa tillsammans.[12]

Den största delen av de finlandssvenska tidskrifterna riktade sig emellertid till en mer klart definierad läsarkrets, såsom till exempel *Läraren* (1894–), seglarnas *Frisk Bris* (1899–), SOK-andelslagets *Samarbete* (1909–), *Studentbladet* (1912–), kvinnotidskriften *Astra* (1919–) som sedan 1992 har hetat *Astra Nova*, *Fredsposten* (1926–), beväringstidningen *Fanbäraren* (1935–), fackförbundens *Löntagaren* (1971–) och *Filmjournalen* (1989–). Deras funktion som medlemsblad eller organisationstid-

ningar har gjort att innehållet i huvudsak har varit fackligt, men vid sidan av dessa inslag har tidskrifterna också medvetet lyft fram angelägenheter som har upplevts som viktiga ur språklig och kulturell synvinkel.

Ingen samlad analys har gjorts av vilken bild dessa tidskrifter ger av det svenska i Finland. I de flesta fall kan man dock säga att den inte utmanade den dominerande synen på den egna språkgruppens särart och betydelse. Ett uttryck för detta var att de flesta av dem under andra hälften av 1900-talet tog den samlande benämningen ”finlandssvensk” i aktivt bruk och genom detta signalerade sitt bejakande av språkgruppen som en föreställd gemenskap. Samtidigt kan man notera en uppenbar och växande ovilja att beteckna sig själv som en nationell minoritet. Ett skäl till detta var språkgruppens traditionellt starka identifikation med staten och nationen, ett annat var att den i allt större utsträckning levde sitt liv på två språk och därför upplevde minoritetsbeteckningen som besvärlig eller direkt missvisande.

Dessutom läste en ökande andel av landets svenskspråkiga befolkning redan av professionella skäl aktivt finskspråkiga tidskrifter. Marknaden var alldeles för liten för till exempel finlandssvenska dam- och herrtidningar eftersom tillgången till finskspråkiga och rikssvenska journaler var utmärkt. I takt med de förbättrade språkkunskaperna och det ökande utlandsresandet vande sig också allt fler att regelbundet läsa internationella veckotidningar och tidskrifter. Tillsammans bidrog allt detta till att de intryck och värderingar som landets svenskspråkiga tidskrifter gav uttryck för varsamt sköts i bakgrunden som en länstol man alltjämt uppskattade men satt i endast på släktbjudningar.

Samma attityder och vagt formulerande gestaltningar av det svenska i Finland kan även skönjas i den svenskspråkiga bokutgivningen, vars omfång räknat i titlar stadigt ökade under andra hälften av 1900-talet, men i klart långsammare takt än övrig inhemsk skön- och facklitteratur i bokform. I början av femtiotalet publicerades årligen 1 900 böcker i Finland, och av dessa utgavs drygt 12 procent på svenska. Drygt femtio år senare hade detta procenttal visserligen mer än halverats, men eftersom det totala antalet titlar utgivna i Finland samtidigt sjufaldigades (1950: 1 900 → 2005: 13 700) innebar detta ändå mer än en fördubbling av antalet svenskspråkiga titlar (1950: 232 → 2005: 670). En del av den inhemska tillväxten förklaras av att man 1973 började klassificera även småtryck som böcker i statistiken. Det oaktat handlade det om en märkbar expansion av hela den finländska bokbranschen, som fortsatte fram till åren 2005–2008 då i genomsnitt närapå 14 000 boktitlar årligen utgavs i Finland.[13]

Räknat i boktitlar ökade den svenskspråkiga utgivningen knappt alls under åren 1990–2010, men en sådan beräkning ger ingen fullständig bild av konsumtionen av svenskspråkig och övrig skandinavisk litteratur i Finland. För det första höll sig de finländska bokhandlarna fortfarande med ett brett sortiment av rikssvensk litteratur, som sålde nästan lika bra som inhemsk svenskspråkig litteratur. För det andra publicerades nu som tidigare svenskspråkig litteratur från båda länderna i finska översättningar. Den svenskspråkiga och övriga skandinaviska litteraturens andel av all översätt-

ningslitteratur utgiven på finska minskade visserligen mellan 1950 och 2000 från drygt 20 till knappt 10 procent. Men eftersom det totala antalet titlar som utkom i finska översättningar samtidigt nästan tiofaldigades (1950: 250 → 2000: 2 350) var det ändå fråga om en dryg sjudubbling av utgivningen av skandinavisk litteratur på finska (1950: 50 → 2005: 370).[14]

Sammantaget fanns det således ett tämligen stort utbud av olika former av skandinavisk litteratur (inhemsk, nordisk, finska översättningar) i Finland även under andra hälften av 1900-talet. Och även om endast en liten del av denna litteratur uttryckligen handlade om svenskheten i Finland bidrog den på ett viktigt sätt till att upprätthålla en mångsidig svenskspråkig skriftkultur och det svenska kulturarvet i vidare bemärkelse. Skol- och faktaböckernas andel av de sålda böckerna i Finland sjönk under andra hälften av 1900-talet från drygt 60 till 50 procent. Samtidigt ökade framför allt försäljningen av barnböcker medan skönlitteraturen i stort sett höll sin ställning och i början av 2000-talet stod för något under 20 procent av alla sålda böcker.

Detta var i stort sett proportionerna även i försäljningen av landets svenskspråkiga litteratur. Branschen dominerades under en stor del av 1900-talet av de två helsingforsiska bokförlagen Söderström & Co. och Schildts, som vardera hade uppkommit i kölvattnet av det stora finskspråkiga förlaget WSOY, det vill säga Werner Söderströms förlag med säte i Borgå. Fram till slutet av 1980-talet var Söderström & Co. det avgjort större förlaget tack vare sin starka ställning som utgivare av skolböcker. Men efter att skolboksförlaget Editum 1992 hade fusionerats med Schildts följde ett par årtionden av jämn konkurrens, som dock hösten 2012 utmynnade i en fusion av de två förlagen under namnet Schildts & Söderströms. Fusionen kritiserades av många skönlitterära författare som en bekymmersam likriktning av landets svenskspråkiga förlagsbransch, men betecknades av de två förlagens ägare som nödvändig med tanke på verksamhetens ekonomiska lönsamhet.[15]

En stigande stjärna i utgivningen av facklitteratur var i början av 2000-talet Svenska litteratursällskapets förlag, som efter att sällskapet tillsammans med ett antal andra finländska kulturinstitutioner 2002 hade blivit delägare i det svenska förlaget Atlantis började satsa även på vackert formgivna och illustrerade fackböcker, som delvis utgavs samtidigt av Atlantis i Sverige. Satsningarna var långt ifrån en ekonomisk fullträff, men försvarades som ett led i sällskapets strävan att sprida kunskap om landets svenska kultur och språk. Bland de övriga vetenskapliga aktörer-

SCHILDTS & SÖDERSTRÖMS

Fusionen av förlagen Schildts och Söderströms (= Sets) väckte farhågor om en likriktning av den finlandssvenska förlagsbranschen. Men hösten 2015 dök den nya konkurrenten Förlaget upp på den finlandssvenska bokmarknaden.

na i branschen bör nämnas Åbo Akademis förlag och Finska Vetenskaps-Societeten, vars bokutgivning främst bestod av doktorsavhandlingar, skriftserier och årsböcker.

De övriga svenskspråkiga förlagens omsättning och boklistor var och förblev klart anspråkslösare. På 1980-talet uppstod i svenska Österbotten två nya förlag, Sahlgrens förlag (1982) och Scriptum (1987), som vardera lyckades skapa sig en egen utgivningsprofil och fånga upp nya författare, som av olika skäl hade nobbats eller inte noterats av de två dominanta förlagen i Helsingfors. Men eftersom de i motsats till de ovannämnda förlagen i södra Finland inte ägdes av rika stiftelser och kulturinstitutioner hade de inte kapacitet att expandera och erövra en större del av marknaden, även om landskapets litterära potential och nära kontakter med Sverige hade kunnat göra det fullt möjligt.

Radion

Denna granskning av mediernas roll i civilsamhället bransch efter bransch kan lätt ge en bild av att de fungerade oberoende av varandra, vilket naturligtvis inte var fallet. Dagspressen och tidskrifterna var i ständig växelverkan med varandra även om deras utgivningsrytm var så olika. Och utan deras bokrecensioner och författarintervjuer hade böckerna aldrig hittat sina läsare. Under andra hälften av 1900-talet fick dessa medier därtill sällskap av radio och tv, som deltog i de debatter som pågick i de andra medierna och på grund av sin genomslagskraft sakta men säkert började ange agendan i det offentliga samtalet.

Finlandssvenskarna hörde redan tidigt till den del av befolkningen som aktivt lyssnade på radio. Fram till slutet av 1950-talet var deras andel av alla betalande radiolicensinnehavare klart större än finlandssvenskarnas procentuella andel av hela befolkningen. Ett uppenbart skäl till detta var att radiosändarnas hörbarhet var bäst i södra och västra Finland där det stora flertalet av landets svenskspråkiga bodde. I mitten av 1930-talet fick Vasa en egen radiosändare, vilket tillsammans med landsbygdens raskt framåtskridande elektrifiering märkbart ökade den svenska lyssnarkåren även i Österbotten. En annan orsak till radions relativt starka dragningskraft på svenskspråkigt håll var att det blev vanligt med allt effektivare radiomottagare som snappade upp även utländska kortvågssändningar. Detta ökade märkbart på lyssnandet till rikssvenska radiosändningar i Österbotten och beredde marken för ett motsvarande gränsöverskridande konsumentbeteende när tv:n slog igenom på 1960-talet. Även i södra Finland var utländska kortvågssändningar populära på svenskspråkigt håll, inte minst under andra världskriget då den inhemska nyhetsförmedlingen var censurbelagd.

Den statligt ägda och av riksdagen vaket styrda Rundradions programutbud breddades och moderniserades i snabb takt strax efter kriget när den kulturellt mångsidiga folkdemokraten Hella Wuolijoki var chef för bolaget. Under hennes korta epok skapades inom Rundradion även en särskild svensk programsektion, som ansvarade för såväl svenskspråkiga rikssändningar som regionalsändningar från Åbo och tre österbottniska radiostudior. Trots att språkstriden var avblåst

väckte de svenskspråkiga sändningarna ofta irritation på finskspråkigt håll, vilket inte var helt överraskande med tanke på att de stod för närmare en tredjedel av alla rikssändningar ännu i början av 1950-talet. För att dämpa denna irritation och samtidigt tillmötesgå de ständigt växande kraven på ett mer mångsidigt programutbud skapades i början av 1960-talet ett system med två riksomfattande så kallade UKV-radiokanaler.[16]

Lösningen visade sig vara lyckad och gav på så sätt arbetsro åt den svenska programsektionen, vars verksamhet även i övrigt präglades av större friheter än den finskspråkiga programproduktionen hade. Ett skäl till detta var att de finskspråkiga sändningarnas utrikespolitiska korrekthet bevakades särskilt noggrant. Statsledningen var mån om att inte stöta sig med Sovjetunionen och förväntade sig därför att den östra grannen skulle behandlas så mångsidigt och välvilligt som möjligt i etern. Och eftersom dessa finskspråkiga sändningar antogs ha åhörare även på finlandssvenskt håll fick svenska programsektionen mera sändningstid för annat såsom radiokabaréer, hörspel och regionala nyheter från det svenska Finland.[17]

Fram till det digitala genombrottet på 1990-talet kom endast en liten del av alla dessa radiosändningar att bandas och bevaras för eftervärlden, vilket gör att det inte är en alldeles lätt sak att bedöma deras innehåll och särdrag. Av tidningarnas listor över dagens radioprogram framgår visserligen rubrikerna och sändningstiden för de olika programmen. Men vad de egentligen handlade om och hur den tidens radioreportrar använde sitt modersmål är något som måste rekonstrueras via biografier, historiska översikter och personliga minnesbilder.

Den vänstersinnade affärskvinnan och författaren Hella Wuolijoki (1886–1954) var åren 1945–1949 direktör för Rundradion. Hennes epok på Rundradion blev kort, men hon introducerade flera nya programformer som levde vidare.

Nyhetssändningarna sköttes fram till 1965 helt och hållet av Finska Notisbyrån,[18] vars redaktörer i likhet med Rundradions eget folk talade ett välartikulerat och noggrant normerat högspråk. En praktisk orsak till denna språkliga likriktning var självklart att den garanterade att det stora flertalet lyssnare förstod vad som sades, eftersom finskt och finlandssvenskt skriftspråk lärdes ut i alla folkskolor och läroverk. Men samtidigt handlade det också om en medveten strävan att genom ett välvårdat språk stärka den nationella enhetskulturen och medborgerliga pliktkänslan. På så sätt axlade Rundradion stegvis ett allt större ansvar för den kulturella konstruktionen av nationalstaten,

som fram till dess till stor del hade ombesörjts av landets prästerskap och lärarkår.

Sociologen Pertti Alasuutari har i sin breda analys av den finländska offentligheten under kalla kriget betecknat Rundradions programpolitik under denna epok som en fortsättning på den bildningsstrategi som det ledande samhällsskiktet hade bejakat redan under mellankrigstiden. Faktum är att denna förmyndarattityd gentemot "folket" inte skilde sig särdeles mycket från den hållning som den nationellt sinnade samhällseliten hade intagit sedan 1800-talet. De breda folklagren var inte patrioter från födseln utan måste formas till det genom ett idogt bildningsarbete, som övervakades och leddes av statsmakten och dess främsta representanter.[19]

Enligt detta synsätt bar radion och senare även tv:n i likhet med skolväsendet ett tungt ansvar för en nationellt enande och mångsidigt bildande upplysning av befolkningen. Att denna hållning kritiserades är inte svårt att inse. Återkommande klagomål till Rundradion var att en alldeles för stor del av sändningstiden gick åt till tråkiga föredrag, utdragna symfonier, gnällig folkmusik och svenskspråkiga programinslag. Till detta replikerade Rundradions ledning regelmässigt att dess verksamhet styrdes av ett politiskt tillsatt programråd, som förutsatte att Rundradions sändningar tillfredsställde alla befolkningsgruppers behov av upplysning och underhållning. Således producerades uppemot en fjärdedel av Rundradions rikssändningar under kalla kriget av dess svenska programsektion.[20]

Trots att en mera progressiv generation på 1960-talet tog över styret på Rundradion förblev denna statscentrerade upplysningsfilosofi rådande inom bolaget fram till 1980-talet. När den reformvänlige Eino Repo 1965 blev utsedd till ny generaldirektör för Rundradion utarbetades en långsiktig framtidsplan för dess verksamhet. Enligt planen skulle man bedriva en informativ programpolitik som förbättrade publikens möjligheter att skapa sig en faktabaserad och fördomsfri världsbild. Men eftersom makthavarna var fullt medvetna om den starkt opinionsbildande effekt som radio och tv hade, innebar denna "fördomsfria information" på intet sätt att man tillät bolaget att sprida negativ information om Sovjetunionen. I början av 1970-talet preciserades kravet på självcensur i bevakningen av den östra grannen i ett direktiv till redaktörerna, där de förmanades att producera utrikespolitisk information "som baserar sig på Paasikivi–Kekkonenlinjens neutralitetspolitik och vars fundamentala del är ett obetingat iakttagande av VSB-fördraget och fredsfördraget i Paris".[21]

Denna dolda agenda präglade även de svenskspråkiga radio- och tv-sändningarna under kalla kriget. Från och med hösten 1950 övervakades sändningarna av ett särskilt svenskt programråd inom Rundradion, som också var politiskt tillsatt och därför ettrigt tog ställning till bevakningen av inrikes- och utrikespolitik. Vid sidan av fyra SFP:are hade rådet två socialdemokratiska och en folkdemokratisk representant. Trots att Svenska folkpartiets representanter uppfattades tala för den borgerligt sinnade delen av den finlandssvenska befolkningen, var det inte givet att de alltid drog jämnt med andra talesmän för denna politiska åskådning. Rundradions två första svenska enhetschefer Fredrik Valros och Ragnar Ölander hade under krigsåren verkat som journa-

lister på *Svenska Pressen*, vars fredsoppositionella linje hade uppfattats nästan som landsförrädisk verksamhet av tidningens ägare Amos Anderson. Detta inverkade senare i många situationer negativt på relationerna mellan Andersons skötebarn *Hufvudstadsbladet* och Rundradions svenska programsektion, vilket är värt att notera eftersom schismen blottade de nyansskillnader som fanns mellan de två kulturklickarnas samhällssyn. *Hufvudstadsbladet* och dess redaktörer stod vanligtvis för en vagt konservativ hållning, Rundradion och *Svenska Pressens* efterträdare *Nya Pressen* lockade däremot till sig redaktörer med en ideologisk dragning till den nyliberala falang inom SFP som hade spelat en nyckelroll i krigstidens fredsopposition.

Att denna nyansskillnad på vänsterhåll ändå uppfattades som tämligen oväsentlig framgår av att vänsterns representanter i Rundradions svenska programråd inte heller var särskilt imponerade av dessa nyliberaler. Vårvintern 1952 framhävde rådets folkdemokratiske representant Harri Edgren i partiorganet *Ny Tid* att radions svenska programledning låg helt i händerna på ”ett antal reaktionära och arbetarfientliga personer som medvetet söker sabotera det arbetande svenskfolkets berättigade krav”.[22] Folkdemokraterna uttryckte också regelbundet missnöje över att den svenskspråkiga nyhetsbevakningen var alltför västsinnad och saknade inslag om Sovjetunionen. Socialdemokraternas kritik riktade sig däremot främst mot att SFP och dess företrädare fick orättvist stor uppmärksamhet i intervjuprogram och valdebatter.[23]

Rundradions svenskspråkiga sändningar producerades fram till slutet av 1960-talet i likhet med de finskspråkiga i Radiohuset vid Fabiansgatan 15 i Helsingfors. Redaktörerna talade då ännu i regel en övertydligt artikulerad Helsingforssvenska: ”Nyyheetter från Finska Notiisbyråån”.

Kundservice i Fredrik Lindroos tv-, radio- och skivaffär i Vasa. Fotografi från 1963.

Något som säkert också bidrog till att de svenska programvärdarna kunde låta som översittare var deras språkbruk. Efterkrigstidens finlandssvenska reportrar var alla drillade att tala ett vårdat högspråk, och eftersom de flesta av dem rekryterades från akademiska och journalistiska kretsar i huvudstaden var det i hög grad en bildad helsingforsisk satsmelodi som dominerade i radiosändningarna. De regionala reportrarnas trovärdighet kunde vinna på att deras uttal hade en dialektal klang, men för övrigt hördes dialekter och urban slang i radion endast i samband med reportagebesök på arbetsplatser och hem på olika håll i det svenska Finland. Detsamma gällde även för finlandssvenskan i skolradions sändningar, som i praktiken nådde ut till samtliga svenskspråkiga skolelever i Finland.

Finlandssvenskan i helsingforsisk tappning fick också bred spridning via hörspelen, som förblev ett populärt programinslag i radion fram till televisionens genombrott på 1960-talet. Noteras bör visserligen att detta teaterspråk hade sina egenheter, eftersom flertalet av hörspelens skådespelare kom från Svenska Teatern vid Skillnaden i hjärtat av Helsingfors. Artikulationen på dess scen präglades långt in på andra hälften av 1900-talet av en särskild teatersvenska som hade uppstått på 1910-talet när Svenska Teaterns tidigare rikssvenska skådespelargarde hade ersatts av inhemska förmågor som medvetet gick in för att tala mer ”finlandssvenskt”. Akustiken krävde också att vissa

uttal framhävdes, vilket gjorde att detta scenspråk utvecklades till en så teatralisk variant av en bildad helsingforsiska att den skämtsamt kom att gå under beteckningen ”skillnadska”.

Televisionens genombrott gjorde att många på 1960-talet såg ytterst pessimistiskt på radions framtid. Men i likhet med dagstidningarna som på 1930-talet lärde sig att leva i symbios med radion lyckades radion tämligen väl hålla sin ställning i offentligheten under televisionens och internets guldåldrar. Detta berodde inte enbart på att radioapparaternas prisnivå ständigt sjönk, sändningarnas hörbarhet förbättrades och transistorapparater i början av 1970-talet hade skaffats till i stort sett alla hem, arbetsplatser och personbilar, vilket gjorde att radiolyssnandet kunde pågå nästan konstant. Tv och internet drog till sig allas blickar, men ingendera kunde som radion attrahera sin publik med det talade ordet och med musik, eftersom de auditiva förnimmelserna här erhölls utan visuella distraktioner vilket gav dem en alldeles speciell genomslagskraft. Följaktligen fortsatte radiolicenserna att öka i jämn takt fram till dess att de slopades i början av år 1977.[24]

Utvecklingen var i stort sett likadan på svenskspråkigt håll, även om finlandssvenskarnas andel av alla radiolicensinnehavare sjönk aningen snabbare än deras andel av hela befolkningen. Till denna relativa stabilitet bidrog att Rundradions svenskspråkiga radioredaktion vid sidan av sina reguljära nyhets- och aktualitetsprogram samt musiksändningar på 1970-talet introducerade ett antal nya programserier, som snabbt rönte popularitet och blev ett bestående inslag i repertoaren. Av dessa kan nämnas Åke Grandells musikprogram ”Per Spelman”, ”Naturväktarna” och Aagot Jungs ”Trädgårdsradion”, vilka alla tre fortsatte i mer eller mindre förnyade former långt in på 2000-talet.

I mitten av 1980-talet avvecklades Rundradions monopolställning på den inhemska radiomarknaden, vilket genast ökade utbudet och konkurrensen på finskspråkigt håll. Den svenskspråkiga programverksamheten rubbades inte lika snabbt av dessa omställningar eftersom marknaden var alldeles för liten för en kommersiell kanal på finlandssvenskt håll. På längre sikt fick utvecklingen ändå konsekvenser för finlandssvensk radioproduktion. Även Sverige avvecklade vid samma tid det statliga radio- och tv-monopolet. Och ju mera finlandssvenskarna lyssnade på finskspråkiga och rikssvenska kommersiella radiokanaler desto starkare växte sig förväntningarna på en förnyelse också av Rundradions svenskspråkiga radioverksamhet.

Efter diverse statliga utredningar och tekniska överläggningar gick Rundradion i mitten av 1990-talet in för en omfattande reform av hela sin radio- och tv-verksamhet. Ett centralt inslag i denna förnyelse var övergången till digitala radio- och tv-sändningar, som inleddes 1997 och var i stort sett genomförd tio år senare. Som en biprodukt av denna omstrukturering delades den svenskspråkiga Riksradion upp i två parallella radiokanaler, Radio Vega för alla åldersklasser och den mer ungdomliga Radio Extrem, som båda inledde sin verksamhet 1997.

Tudelningen av de svenskspråkiga radiosändningarna befarades ytterligare splittra finlandssvenskarnas medievanor och därmed också deras språkli-

Åke Grandell var underhållningsredaktör vid Rundradions svenska avdelning 1967–2001 och uppskattades inte minst för sina val av jazz- och folkmusik. Foto från 1999.

ga gemenskapskänsla. Än så länge har denna skepsis tett sig överdriven, vilket inte enbart beror på att internet har öppnat helt nya möjligheter att lyssna på radio. Redan i samband med de kommersiella radio- och tv-bolagens frammarsch under andra hälften av 1980-talet skedde en gradvis förskjutning i den statliga radio- och tv-produktionen mot mera lättsam underhållning på ett allt mindre normerat språk. Denna trend förstärktes ytterligare när mediesektorns digitalisering gav allt större möjligheter till regionala varianter och dialektala inslag i språkbruket, vilket åtminstone på kortare sikt ökade intresset och potentialen för en finlandssvensk radioverksamhet.

Televisionen

Rundradions första svenskspråkiga tv-sändningar ägde rum 1957, det vill säga samma år som bolaget inledde sin tv-verksamhet. Sändningstiden ökade därefter

Rundradions svenska ungdomskanal Yle X3M etablerade sig snabbt i slutet av 1990-talet och blev tidigt tillgänglig också på nätet.

successivt och uppgick 1961 till sammanlagt en dryg timme per vecka. Även om detta endast var några procent av hela sändningstiden upplevdes det inte som ett stort problem, eftersom det mesta som sändes i finländsk tv ändå var angloamerikanska produktioner. Det rådde dessutom brist på både teknisk utrustning och kunnigt folk som kunde producera intressanta program, men under andra hälften av sextiotalet ökade den inhemska kapaciteten till den grad att det svenska inslaget etablerade sig till ungefär en tiondel av hela programutbudet. Denna proportion bibehölls i stort sett fram till nittiotalet, då tv-kanalernas antal snabbt ökade, vilket å ena sidan gav mera svensk sändningstid men å andra sidan drastiskt minskade dess proportionella andel av hela tv-utbudet. I slutet av 1960-talet sände Rundradion närmare tio timmar svenskspråkigt tv-program i veckan, 25 år senare hade det stigit till runt 17 timmar i veckan.[25]

Rundradions svenskspråkiga tv-produktion har genomgått tre institutionella faser. Under det första årtiondet verkade ingen särskild svensk tv-enhet inom bolaget. I samband med de stora organisatoriska omställningarna på Rundradion skapades 1969 en separat svensk tv-avdelning, vars verksamhet kom att gå under beteckningen Finlands Svenska Television fram till millennieskiftet. Slutligen flyttades hela den svenskspråkiga tv-produktionen hösten 2001 till en egen digitalkanal, YLE FST5 (numera Yle Fem), vilket innebar uppfyllelsen av en långvarig dröm.

Första gången tanken på en sådan kanal hade framförts var så tidigt som 1963. I praktiken dröjde det ändå fram till början av 1970-talet innan det blev en målsättning som fick en bredare politisk uppbackning, vilket skedde efter att frågan våren 1972 hade behandlats på ett seminarium arrangerat av Svenska Finlands folkting. Hösten 1973 framlade en av Folktinget utsedd och politiskt tillsatt kommitté ett förslag, som gick ut på att Rundradion skulle skapa ”en svensk tv-kanal med ett eget sändningsnät”. Svenska folkpartiets medlemmar i kommittén ställde sig enhälligt bakom förslaget, men det mötte stark skepsis på Folktingets fullmäktigemöte. Man stannade därför i stället för en kompromiss, som gick ut på att Rundradion i första hand skulle utöka antalet svenskspråkiga sändningstimmar inom de två befintliga kanalerna.

Allt tyder på att utökningen av antalet sändningstimmar var det som man även i fortsättningen siktade på men av taktiska skäl drev framåt med hjälp av kravet på en egen tv-kanal. Våren 1975 tillsattes en medborgardelegation under ledning av SFP:s viceordförande Pär Stenbäck, som med stöd av en massadress undertecknad av 67 000 finländare krävde en statligt finansierad svenskspråkig tv-kanal. Kravet väckte stark irritation bland finlandssvenska socialdemokrater, som såg en särskild svensk tv-kanal som en bekymmersam isolering av den finlandssvenska kulturen och offentligheten. Men kampanjen fortsatte på bred front och 1980 föreslogs i ett parlamentariskt radio- och tv-kommittébetänkande att kanalen skulle skapas genom en tvåstegsmodell.

Först skulle antalet svenskspråkiga tv-timmar utökas och placeras på bättre sändningstid, därefter skulle man med statliga medel bygga upp en svensk tv-kanal. Förslaget om denna ”kustkanal” var

Tv-sändning från Vasa stadshus 1969. I takt med den audiovisuella teknologins utveckling automatiserades sedermera en stor del av den tidens arbetsuppgifter i tv-produktionen.

emellertid resultatet av en politisk kohandel mellan SFP och de politiska partier som förgäves försökte förhala att reklam-tv-bolaget Mainos-TV fick rätt till egna nyhetssändningar. Det hade därför inga realistiska möjligheter att förverkligas utan skrinlades sommaren 1983, då SFP i stället lyckade driva igenom ett regeringsbeslut om en kännbar ökning av Rundradions resurser för svenskspråkig tv-verksamhet.[26]

I den långa väntan på den svenskspråkiga kustkanalen, vilken som sagt blev verklighet i samband med introduktionen av digital-tv 2001, förbättrades stegvis möjligheterna att se Sveriges tv-kanaler i Finland. Norra hälften av svenska Österbotten och de västligaste delarna av Åland hade alltsedan televisionen slog igenom kunnat följa de rikssvenska sändningarna med hjälp av tillräckligt höga antenner. Våren 1969 uppfördes på initiativ av ett lokalt andelslag en hög antenn i Nykarleby som med åren fick efterföljare på flera andra håll i den österbottniska kustbygden. Något tidigare, närmare bestämt 1967, installerades på Väddö på den svenska östkusten en sändare vars räckvidd innefattade en stor del av Åland. Landskapets östligaste kommuner föll dock utanför, vilket väckte irritation och ledde till att ländernas radio- och tv-bolag snabbt förmådde lösa diverse upphovsrättsliga frågor. Tre år senare uppfördes en sändare i Sund mitt på Åland via vil-

ken svensk tv kunde ses i alla åländska hem.[27]

Över samma sändare gick därefter också Rundradions svenska tv-produktion, vilket gav upphov till en speciell åländsk cocktail av finländska och rikssvenska program. Då finlandssvenska produktioner var i etern fick de förtur framför Sveriges TV2, och ifall inte heller rikssvenska sändningar pågick sändes i stället Rundradions finskspråkiga tv-program. Ett motsvarande statligt arrangemang för övriga delar av det svenska Finland visade sig vara mycket svårare att uppnå, även om det åländska exemplet gjorde att röster strax höjdes för en motsvarande lösning i både Åboland och Sydösterbotten. Den officiella förklaringen var att Sverige hade gjort ett undantag i Ålands fall på grund av landskapets internationella status och särskilda språkliga ställning. Enligt Rundradions svenska programledning förelåg fortfarande ett antal betydande tekniska, ekonomiska och juridiska hinder för en överföring av svensk tv till Finland.

Huruvida dessa hinder verkligen var så stora och omöjliga att övervinna ifrågasattes dock genast, inte minst som Nordiska rådet vid samma tid hade rekommenderat att man borde förbättra de språkliga minoriteternas möjligheter

Befolkningen i svenska Österbotten har sedan 1960-talet tittat på svensk tv. Här på Bo Berndtsson, nyhetsuppläsare i Sveriges Television 1966.

att se grannländernas tv-program. Enligt *Åbo Underrättelser* fanns det skäl att misstänka att Rundradions svenska programledning satt sig på tvären av ren självbevarelsedrift. Satsade man på att återsända svenska tv-program i Finland minskade man samtidigt behovet av en egen finlandssvensk tv-produktion. Ekonomiskt sett hade det inte alls varit fråga om en uppoffring, eftersom installationen av nya sändare i längden skulle ha blivit mycket billigare än att producera egna svenskspråkiga program. Men som *Vasabladet* korrekt noterade kunde detta ändå på kort sikt drabba finlandssvensk tv, eftersom pengarna med stor sannolikhet skulle tas från dess programbudget.[28]

Det handlade således inte enbart om juridik och upphovsrättsliga frågor. Under de fyra decennier (1965–2005) som frågan om återsändning av svensk tv i Finland var på tapeten, skymtade i bakgrunden ofta misstankar om att en uppkoppling till Sveriges tv-offentlighet också kunde ha negativa konsekvenser för både det svenska Finland och landet i sin helhet. För det första befarade en del att en sådan uppkoppling kunde minska beredskapen för och behovet av en särskild statligt finansierad finlandssvensk tv-produktion. För det andra fanns det en outtalad misstanke om att den skulle försvaga och splittra den finlandssvenska gemenskap som hade konstruerats med stort besvär och i realiteten var den enda fasta grunden för Svenska folkpartiets roll i rikspolitiken. I förlängningen kunde detta leda till att finlandssvenskarna i så hög grad vände sig till Sverige att de isolerade sig och miste sin känsla för och lojalitet mot nationen och staten Finland. För det tredje fanns det en risk för att de rikssvenska tv-kanalerna gav spridning åt sovjetkritiska nyheter och samhällsdebatter i Finland, vilket kunde skapa friktion i landets ömtåliga östrelationer.

Det kan förefalla besynnerligt att möjligheterna att sända svensk tv i Finland kunde ge näring åt så många farhågor. Men då glömmer man i hur hög grad nationalstaterna i kalla krigets Europa uppfattade televisionen som sitt främsta medel för att skapa en strömlinjeformad enhetskultur, i vilken en modern och fokuserad men samtidigt också varsamt kontrollerad samhällsdebatt kunde pågå. Finland utgjorde inget undantag i detta avseende, och eftersom stabiliteten i landets relationer till Sovjetunionen förutsatte att det offentliga samtalet var underställt en politisk kontroll, var det inte svårt att hitta juridiska hinder för en överföring av svenska tv-kanaler. Något som också torde ha manat till denna försiktighet var att finländska tv-sändningar sågs i de nordligaste delarna av det sovjetiska Estland. Fick man till stånd en återsändning av svenska tv-kanaler i södra Finland skulle det med andra ord inte ta lång tid innan de fann en nyfiken publik även i Estland.

Mot bakgrunden av detta var det inte överraskande att de första åtgärderna för att få till stånd en återsändning av svenska tv-kanaler på det finska fastlandet skedde i Österbotten i början av 1980-talet. Initiativtagare var ett antal svenskspråkiga kommuner i länets sydliga delar, som började föra en aktiv kampanj för en finlandssvensk kustkanal och en återsändning av svenska tv-kanaler. Symptomatiskt nog skedde detta vid samma tid som Sovjetunionen visade sina första allvarliga svaghetstecken i stormaktspolitiken och självcensuren i Finland gradvis

avtog. Som tidigare nämndes beslutade den finska regeringen sommaren 1983 att i stället för att grunda en särskild finlandssvensk kanal reservera en betydande summa för utveckling av den svenskspråkiga programverksamheten. I denna summa på över 8 miljoner mark fanns även inbakat resurser för att montera upp en tv-mast på Bötomberget nära Kristinestad i Sydösterbotten, via vilken man kunde återsända Sveriges två statliga tv-kanaler över hela västkusten. Nu ställde sig även Sveriges Radio positivt till en lösning av de upphovsrättsliga hindren, och efter att ländernas regeringar hade enats om saken inleddes sändningarna successivt åren 1984–1985.[29]

Detta fick tjäna som en ingress för en betydligt mer omfattande överföring av tv-sändningar över Bottniska viken. I mitten av 1980-talet inledde de nordiska ländernas regeringar förhandlingar om att skapa ett samnordiskt tv-utbud via satellitsändningar. Även om detta initiativ rann ut i sanden bidrog det till att lösa diverse upphovsrättsliga och juridiska frågor, och i februari 1986 började en finländsk tv-kanal sändas över hela Stockholmsregionen och Mälardalen via Nackamasterna. Detta gav vinden i seglen för en motsvarande återsändning i Finland, och två år senare fick även södra Finland en motsvarande kombinationskanal av det rikssvenska tv-utbudet under beteckningen TV4.[30]

Det är svårt att avgöra betydelsen av denna gränsöverskridande expansion av tv-utbudet i Finland och Sverige. Under kalla kriget hade möjligheterna att se grannlandets tv-kanaler självklart spelat en stor roll för de språkliga minoriteterna och den tvåspråkiga befolkningen i bägge länderna. Det var nämligen inte enbart ålänningarna och österbottningarna som såg på grannens tv. Uppe i norr kunde både Sveriges tornedalingar och befolkningen i västra finska Lappland följa tv-sändningar från andra sidan gränsen, vilket märkbart underlättade umgänget mellan länderna och samtidigt fungerade som ett utmärkt språkbad.

BUU-klubben, Rundradions populära barnprogram på finlandssvenska sänds på barnslig prime time sju dagar i veckan.

Men när överföringen av svenska och finska tv-kanaler sedan i slutet av 1980-talet drevs igenom från statligt håll, hade både det inhemska utbudet ökat kraftigt och de internationella kabelkanalerna slagit igenom, vilka även möjliggjorde abonnemang på grannlandets tv-kanaler. Det var således inte längre så märkligt att se grannlandets tv-kanaler, i synnerhet som en stor del av tv-serierna och den internationella sporten var desamma i hela Nord- och Västeuropa. Ett konkret uttryck för detta var att TV4, som sedermera hade omdöpts till SVT World, inte lyckades fånga särskilt många tittare i södra Finland. Trenden förstärktes ytterligare efter att de digitala sändningarna hade inletts i början av 2000-talet och Finlands Svenska Television (FST) ombildades till en egen digitalkanal hösten 2001. Lösningen på problemet uppnåddes 2011 då dessa två svenskspråkiga kanaler slogs samman inom ramen för FST som då fått namnet Yle Fem. De finlandssvenska programmen sändes på *prime time* mellan klockan 17 till 21, och för övrigt fylldes kanalen av sådant som samtidigt sändes på SVT World.

Alla dessa förändringar i det finländska utbudet av svenskspråkiga tv-program återspeglade sig naturligtvis i medborgarnas tittarvanor. Men eftersom det skedde parallellt med ett antal större omvandlingar av tv-mediet är det uppenbart att de flesta uppfattade de svenska inslagens timresurser, placering och innehåll endast som en del av helheten. I södra Finland vande sig finlandssvenskarna tidigt att se också på finskspråkiga program, och i svenska Österbotten var det Sveriges tv som stal en stor del av uppmärksamheten. Det oaktat var det helt väsentligt för Finlands svenskhet att statsmakten såg till att Rundradion producerade tv-program även på svenska och i takt med de teknologiska innovationerna byggde upp en särskild svenskspråkig tv-kanal. För det första bidrog det till att upprätthålla känslan av en finlandssvensk gemenskap, för det andra garanterade det att svenskan förblev ett offentligt språk också i tv-epokens Finland, och för det tredje var de svenskspråkiga tv-sändningarna det överlägset effektivaste sättet att nå ut till landets finskspråkiga befolkning.[31]

Den sistnämnda effekten har sällan uppmärksammats men torde i realiteten vara det som kanske allra mest har gagnat svenskheten i Finland. Enligt en gallupundersökning från 2009 tittade uppemot 70 procent av landets finskspråkiga befolkning ibland på svenskspråkiga tv-program.[32] Genom detta har landets majoritetsbefolkning blivit delaktig i landets svenska och nordiska kultur på ett mångsidigt sätt. Samtidigt har det ökat insikten om att svenskan inte enbart är ett inhemskt minoritetsspråk utan alltjämt brukas aktivt av landets finskspråkiga beslutsfattare, intellektuella och andra opinionsbildare.

Självreflektioner

Kontexter

Efterkrigstidens finlandssvenska kultur- och samhällsdebatt präglades på nästan alla fronter av en ökad flexibilitet och öppenhet gentemot landets finskspråkiga befolkning. Detta berodde inte enbart på att språkstriden avmattats. Den ökade tvåspråkigheten kombinerad med den snabba nedgången i antalet finlandssvenskar gjorde att många av språkgruppens främsta intellektuella krafter i allt högre grad deltog också i den finskspråkiga samhällsdebatten. Mellankrigstidens synliga gestalter i finlandssvenskt kultur- och samhällsliv, såsom historikern Eirik Hornborg och filosofen Rolf Lagerborg, hade kraftigt tagit ställning mot epokens äktfinska och antidemokratiska strömningar, vilket gjorde att deras övriga inlägg knappt alls noterades av samtidens finskspråkiga kulturelit. Den nya generationen av finlandssvenska intellektuella som trädde fram på 1950-talet kunde däremot delta i den inhemska samhällsdebatten i ett betydligt försonligare språkklimat, och i spetsen för dem gick filosofen Georg Henrik von Wright, statsvetaren Jan-Magnus Jansson och sociologen Erik Allardt.

Trion deltog aktivt i landets svenskspråkiga samhällsliv och ställde också lojalt upp som intellektuella galjonsfigurer för sin språkgrupp, men en märkbar del av deras offentliga framträdanden och inlägg i hemlandet kom ändå att ske på finska. von Wright axlade i realiteten två intellektuella roller. Vid sidan av att han gjorde en lysande internationell karriär inom logik och vetenskapsfilosofi skrev han regelbundet medryckande kulturfilosofiska essäer för både en inhemsk och en nordisk publik, vilket automatiskt gjorde honom till en intellektuell auktoritet också bland finlandssvenskarna.[1]

von Wright tog knappt alls ställning i språkfrågan och gjorde inte heller något systematiskt försök att definiera sin finlandssvenska identitet. Ändå uppfattades han ofta som en företrädare för sin språkgrupp, vilket torde ha sammanhängt med att ett bärande tema i hans kulturanalyser var den västerländska civilisationens särdrag och utmaningar. Därmed återknöt han indirekt till frågan om Finlands västerländska kulturarv som varit ett centralt tema för landets svenskspråkiga kulturkrets sedan slutet av 1800-talet. I brännpunkten för denna kontinuerliga självrannsakan var C. G. Estlanders tes om att det fundamentala i Finlands samhällsord-

Filosofen och européen Georg Henrik von Wright fotograferad 1954 av sin vän Göran Schildt i Cambridge.

ning ingalunda var landets inhemska särdrag eller språk utan dess västerländska kulturarv. Bevarandet av en svensk kultur i Finland hade inget egenvärde utan tjänade landets strävan att förbli en del av västerlandet.

von Wrights perspektiv på det västerländska kulturarvet var klart mer desillusionerat än C. G. Estlanders och Eirik Hornborgs synsätt. Andra världskriget hade allvarligt rubbat de intellektuellas tilltro till västerlandets moral och livskraft. von Wright visade därför ett vaket intresse för rysk kultur och tog sedermera också intryck av den amerikanska studentrörelsens kritik av USA:s handels-

imperialism och krigspolitik. Men detta innebar inte att han skulle ha ansett att lösningen vore en distansering från det västerländska kulturarvet. Tvärtom var ett återkommande tema i hans kulturpessimistiska essäer att Finland i likhet med resten av Norden var så starkt kopplat till västerlandet att man var präglad av dess blinda framstegsoptimism och teknologidyrkan som höll på att driva hela mänskligheten i fördärvet. Därigenom blåste von Wright nytt liv i den kultursvenska synen på Finlands roll i världen, en syn som inte endast öppnade ett kritiskt perspektiv på kalla krigets världsordning utan också var i linje med finländarnas växande insikt om sitt ansvar som världsmedborgare.[2]

Jan-Magnus Janssons livsverk som statsvetare, politiker och chefredaktör för *Hufvudstadsbladet* styrdes också av en agenda som gällde mycket mer än endast det svenska i Finland. Visserligen drev han som ordförande för SFP åren 1966–1974 pragmatiskt och vid behov även intrigant finlandssvenska frågor i inrikespolitiken. Men detta hindrade honom inte från att samtidigt engagera sig energiskt i frågor som gällde Finlands säkerhetspolitik. Jansson var en konsekvent anhängare av Paasikivi–Kekkonen-linjen, vars bärande tanke var att det låg i Finlands nationella intresse att under alla omständigheter försöka stå på god fot med Sovjetunionen.

Av hans memoarer framgår att han hade mognat till denna övertygelse redan under krigsåren inspirerad av fredsoppositionens strävanden att dra Finland ur stormaktskonflikten och etablera en stabilare relation till Sovjetunionen. Och eftersom han sammanfattade sina tankar i en rak prosa som var synkroniserad med statsledningens betoningar fick han på 1970-talet axla en rad viktiga förtroendeposter med säkerhetspolitisk anknytning. Han uppfattades därför som en av landets främsta experter på området och var tillsammans med Max Jakobson den kommentator som utländsk press i regel intervjuade då frågan gällde finsk säkerhetspolitik.[3]

En närmare analys av Janssons tolkningar av Paasikivi–Kekkonen-linjen visar att den samtidigt innehöll betoningar som avslöjade hans finlandssvenska bakgrund och nordiska perspektiv. För det första påminde han tydligare än sina samtida finskspråkiga kolleger om att stabiliteten i de finsk-sovjetiska relationerna förutsatte en rättslig förpliktelse:

> För att skapa ett nytt förhållande mellan Finland och Sovjetunionen var framför allt två ting nödvändiga: att åstadkomma förtroende och att bygga en rättslig grund för relationerna mellan staterna.[4]

För det andra fäste Jansson under sitt yrkesverksamma liv regelbundet uppmärksamhet vid hur parlamentarismen fungerade i Finlands politiska system där regeringsformen gav presidenten stora maktbefogenheter. Han var inte sen att medge att den finländska parlamentarismens funktionsduglighet kunde förefalla gåtfull för utlänningar, men höll ändå fast vid att den följde ett mönster som var förenligt med regeringsformen. Samtidigt drev han sin tes om att landets utrikespolitik byggde på laglig grund och folkets vilja.[5]

I bägge fallen tangerade Jansson i sin argumentation den på finlandssvenskt håll tidigare så varmt omhuldade laglighetsfilosofin. Det skedde dock utan att

han låste sig vid juridiska principer och en naiv förlitan på rättvisans seger, vilket naturligtvis bottnade i de lärdomar han i likhet med resten av Finlands folk hade fått under andra världskriget. Han lyfte fram den lagliga ordningen och det nordiska rättssamhället som en naturlig värdegrund för landets inrikes- och utrikespolitik. Och eftersom han var en uppskattad ledarskribent och ofta citerad kommentator fick denna tolkning bred spridning långt utanför det svenska Finland.

Även sociologen Erik Allardt fokuserade i sin forskning på samhällsfenomen som berörde en betydligt större andel av befolkningen än den egna språkgruppen. Han tog tidvis ställning i finlandssvenska frågor och sammanfattade sina insikter på detta område i undersökningen *Språkgränser och samhällsstruktur* (1981), som har anförts flitigt också i föreliggande verk. I blickfånget för hans omfattande produktion stod dock på ett eller annat sätt alltid de sociala och politiska konsekvenserna av Finlands snabba strukturomvandling efter andra världskriget. I detta framstod han som en tidstypisk representant för sin vetenskap, som i synnerhet under 1960-talet kom att uppfattas som en instruktion i hur den just då rekordsnabba ekonomiska tillväxten skulle städslas för konstruktionen av ett rationellt välfärdssamhälle.[6]

En av Allardts bärande makrosociologiska teser var att hela samhället gynnades av att utsatta befolkningsgrupper, politiska ytterlighetsrörelser och etniska minoriteter fick sina röster hörda och åsikter beaktade i det rikspolitiska beslutsfattandet. President Kekkonen hänvisade explicit till denna tes i ett stort uppmärksammat linjetal 1967, där han förespråkade att kommunisterna äntligen skulle börja uppfattas som ”fullvärdiga medborgare”. Presidentens inlägg föranleddes av att kommunisterna föregående år hade återinträtt i regeringen efter 18 år i opposition. Allardts tes passade utmärkt in i detta sammanhang, inte minst som den dessutom var i linje med den nationella integrationspolitik Kekkonen talat för sedan trettiotalet, och självklart stärkte detta den finlandssvenske sociologens renommé på riksnivå.[7]

I mitten av 1970-talet publicerade Allardt och hans forskningsgrupp en brett upplagd undersökning om de nordiska välfärdsstaterna, som visade att den personliga känslan av livskvalitet inte kunde mätas enbart med hjälp av BNP och andra materiella faktorer. Minst lika viktigt för den subjektivt upplevda välfärden var de sociala relationerna och möjligheterna att förverkliga sig själv. Denna insikt utmynnade i hans sedermera kända tes om att livskvaliteten hade tre dimensioner som kunde sammanfattas i devisen ”att ha, att älska, att vara”. Tesen låg i tiden. Trots att de nordiska välfärdssamhällena på 1970-talet hade nått en hög materiell nivå fanns det många tecken på att detta inte särdeles väl omsattes i ett subjektivt välbefinnande.

Samtidigt ökade Allardts komparation insikten om att uttryckligen Norden var Finlands väsentliga referensram. Att så var fallet hade under mellankrigstiden inte alls uppfattats som en självklarhet på finskspråkigt håll. Ännu på 1960-talet föreföll Finlands samhällsutveckling i många avseenden följa ett annat mönster än det skandinaviska Norden, men tio år senare hade de materiella skillna-

derna till den grad utjämnats att Finland kunde ses som en variant av den nordiska modellen. I anslutning till detta påvisade Allardt att de alltjämt fattigare finländarna i många avseenden var nöjdare med sitt liv än folkhemssvenskarna. Enligt honom bottnade detta i en av välfärdssamhällets paradoxer. Ju bättre möjligheter medborgarna hade att artikulera sina behov desto benägnare var de också att kritisera sina levnadsförhållanden.[8]

Gemensamt för von Wright, Jansson och Allardt var således att de granskade sin samtid i ett större europeiskt sammanhang och i regel såg den finländska utvecklingen som en variant av det nordiska. En del av deras genomslagskraft sammanhängde naturligtvis med att deras mest innovativa och produktiva år sammanföll med den epok då Finland hade en stark och enhetlig inhemsk offentlighet. Även i övrigt bidrog samhällsutvecklingen till att det fanns en social beställning på breda och långsiktiga perspektiv. Och helt uppenbart hade trion i denna specifika samhällsatmosfär nytta av sina rötter i den finlandssvenska kulturkretsen, som både av tradition och av pur självbevarelsedrift tenderade att gestalta Finland och sin egen språkgrupp som delar av en större västerländsk helhet.

Gränser, grå zoner

Ett annat uttryck för denna gränsöverskridande syn på Finland och dess svenska kulturarv har varit Jörn Donners (f. 1932) förbluffande mångsidiga och över sex decennier långa livsverk som skönlitterär författare, filmregissör, samhällsdebattör och politiker. Hans omfattande produktion av skönlitterära verk och dramafilmer kan som sådan knappast betecknas som ideologiskt medveten eller konstnärligt nyskapande. Men tillsammans med hans skarpögda samhällsreportage och karismatiska profil i offentligheten, som under vissa perioder även innefattade rollen som riksdagsman och kulturdiplomat, ger den en intressant helhetsbild av Donners syn på Finland och dess svenska dimensioner.[9]

Utmärkande för Donner var hans ovilja att definiera sig i första hand som finlandssvensk. Hans samhälleliga uppdrag utfördes huvudsakligen på andra arenor än de snävt finlandssvenska. Även under de år han verkade som ledamot i SFP:s riksdagsgrupp (1987–1995) och flitigt skrev kolumner i *Hufvudstadsbladet* markerade han på olika sätt sin distans till föreställningen om en finlandssvensk gemenskap. Samma skeptiska attityd satte sin prägel också på hans skönlitterära verk. Huvudpersonerna i dem var i regel svenskspråkiga helsingforsare ur den bildade eller kapitalstarka klassen. Men de levde sitt liv på flera språk, hade sina viktigaste kontaktytor i det finska Finland eller på andra håll i Östersjöregionen och fann knappt någonsin anledning att ta ställning till sin språkliga identitet.[10]

Denna ambivalens bidrog tydligt till Donners anseende som frispråkig intellektuell både i finskspråkiga och i rikssvenska medier, samtidigt som den förstås väckte irritation bland dem som var uppfyllda av tanken om en samlad finlandssvenskhet.[11] Men faktum är att hållningen gjorde honom till en idealisk galjonsfigur för den nya form av inkluderande tvåspråkighet som svepte fram på 1980-talet. Ett entydigt tecken på detta trendbrott var att ett växande antal tvåspråkiga familjer val-

de att registrera sina barn som svenskspråkiga och sätta dem i svensk skola. Noteras kan även att SFP efter två årtionden av reträtt märkbart lyckades höja sina röstetal i 1980-talets riksdags- och kommunalval med hjälp av kandidater som appellerade också till landets tvåspråkiga och finsktalande. Det var således ingen slump att den betonat tvåspråkige Donner valdes in i riksdagen 1987.

En inflytelserik uttolkare av och representant för det tvåspråkiga Finland var också Matti Klinge (f. 1936), professor i historia vid Helsingfors universitet. Ett återkommande tema i hans debattinlägg och omfattande idéhistoriska produktion var den kritiska granskningen av både finsksinnade och svensksinnade synsätt på Finlands historia. Å ena sidan poängterade han att ”alla finnar är svenskar” om man granskar deras kultur och samhällsform i ett större och längre perspektiv. Å andra sidan ifrågasatte han den på finlandssvenskt håll allt vanligare föreställningen om att språkgruppen hade existerat som kollektiv gemenskap redan långt innan svenskhetsrörelsen fick vind i seglen i början av 1900-talet.[12]

Till saken hörde att den medialt skicklige Klinge framförde dessa teser med samma skärpa och elegans på landets båda nationalspråk, vilket väckte uppskattning och bidrog till att han svårligen kunde beskyllas för att vara talesman för någondera språkgruppen. Men av samma skäl kritiserades han från båda hållen för att negligera historiska teman och fenomen som av tradition hade spelat en viktig roll i konstruktionen av deras historiska självförståelse. Bland finskspråkiga kritiker var ett återkommande klagomål att Klinge endast var intresserad av samhällseliter för vilka mångspråkighet av naturliga skäl var en självklarhet. I den finlandssvenska offentligheten uttrycktes däremot tidvis irritation över Klinges karakteriseringar av motiven bakom den svenskspråkiga samhällselitens insatser i kampen mot förryskningsåtgärderna kring sekelskiftet 1900 samt för dess engagemang i jägarrörelsen under första världskriget. Enligt Klinge styrdes gruppens agerande också av självviska motiv, det vill säga av en strävan att försvara sina egna resurser och privilegier.[13]

Klinge var långt ifrån ensam om dessa åsikter. Flertalet av de tongivande historikerna i Finland var vid 1980-talets början benägna att se även snävare gruppintressen bakom den så kallade laglighetskampen mot Rysslands maktpolitik i början av det tjugonde seklet.[14] Klinges analyser av 1900-talets svenskhetsrörelse som en ideologisk konstruktion med problematiska förenklingar väckte också gensvar bland hans finlandssvenska kolleger. I början av 1980-talet utgav denna forskarkrets samlingsverket *Svenskt i Finland* i två band, som trots sin smått klassiska titel präglades av en skeptisk inställning till möjligheterna att skriva en samlad redogörelse för svenskhetens historia i Finland.

Enligt verkets huvudredaktör Max Engman hade mobiliseringen av den svenska samlingsrörelsen trots energiska försök inte utmynnat i uppkomsten av en entydig finlandssvensk identitet. Nationalitetsideologernas ”ideal om etnisk renhet är idag, liksom för hundra år sedan, bara en uppsättning värderingar bland andra” konstaterade således Engman, samtidigt som han tillade att det fanns en uppenbar efterfrågan på mer ingående forskning på området. Det gick nämligen inte heller

att förneka att samlingsrörelsen hade varit ytterst framgångsrik, vilket bland annat exemplifierades av att begreppet ”finlandssvensk” trots sin mångtydighet hade slagit igenom i det gängse språkbruket.[15]

Ett senkommet svar på Engmans upprop blev detta samlingsverk, som tillkommit på initiativ av Svenska kulturfonden i början av 2000-talet. Trots initiativtagarens nära koppling till Svenska folkpartiet har bokprojektet genomgående styrts av en strävan att påvisa att svenskheten i Finland inte enbart eller ens i första hand har varit en fråga om modersmål, identitet eller språklagar. Som även detta band vill visa har den i hög grad också handlat om hur landets svenska kulturarv och kontakter med Sverige har format hela det finländska samhället fram till 2000-talet.

Parallellt med att historikernas förståelse av det svenska Finland mognade till denna syntes analyserade etnologen Bo Lönnqvist i ett antal studier finlandssvenskheten som en föreställd gemenskap på ett nydanade sätt. Bland annat påvisade han att beteckningen språkgräns etablerade sig kring sekelskiftet 1900, det vill säga vid samma tid som behovet av en samlande nationalistisk term för landets svenskspråkiga blev akut och gav upphov till begreppet ”finlandssvensk”. Som alternativ till detta dikotomiska tänkesätt tog han därför i början av 2000-talet i bruk metaforen ”gränsfolkets barn” för att framhäva att landets svenskspråkiga befolkning sedan länge har levt i gråzonen mellan två dominerade språkkulturer.[16]

Metaforen var i många avseenden förenlig med den bild som folkloristen Sven-Erik Klinkmann gav i början av 2010-talet i sin breda analys av populärkulturen och dess mentala avspeglingar i det svenska Finland. Enligt Klinkmann öppnade sig den finlandssvenska kulturen i realiteten i flera riktningar, det vill säga inte enbart mot det finska Finland och det svenska Sverige utan även långt utåt i världen och djupt inåt mot de olika schatteringarna av det svenskspråkiga Finland. Enligt Klinkmann har det svenska i Finland därför i mycket handlat om ”kontakt, översättning, översättningsbarhet, kultur(för)medling, kopierande och nykonstruerande”.

Genom denna definition tog Klinkmann också medvetet avstånd från bilder av det svenska Finland som på olika sätt framhävde dess isolerade och instängda karaktär. Till dessa hör bland annat det ironiska begreppet ”ankdammen”, som slog igenom på 1980-talet som en ironisk självdefinition som fångade den känsla av unken slutenhet men också familjära närhet som språkgruppens kultursfär och kontaktnät kunde ge upphov till. Klinkmann beaktar inte att begreppet uttryckligen har fungerat som en skämtsam distansering från finlandssvenskheten som en föreställd gemenskap. Men faktum är att just detta är väsentligt för förståelsen av det godmodigt självreflektiva budskap som begreppet förmedlar.[17]

Symptomatiskt nog slog bilden av finlandssvenskheten som en ankdamm igenom just på åttiotalet och började spridas framför allt via finlandssvenska rockband, standupkomiker och kulturjournalister. I takt med att framtidsvisionerna för språkgruppen ljusnade uppstod inom dess yngre generation ett behov av en mera nyanserad och självironisk finlandssvenskhet, i vilken det fanns utrymme för både en uppskattning och ett ifrågasättande av språkgruppens sammanhållning. Denna

attitydförskjutning gav bland annat upphov till ett antal rockband på olika håll i det svenska Finland som medvetet försökte öka sin svenskspråkiga repertoar. Men eftersom det för många kändes smått patetiskt att ersätta engelskan med modersmålets sång blev lösningen ofta skämtsamma sångtexter med dialektala inslag och groteska överdrifter. När den helsingforsiska artistduon Paleåwille 1988 slog igenom med sin poplåt ”Duckräpp” blev refrängen således: ”Jag e så ankdamm, jag e så ankdamm. Jag e så ankdamm, jag e så ankdamm.”[18]

Enligt Klinkmann reflekterade denna raljerande beskrivning av det finlandssvenska visserligen inte alls stämningarna i svenska Österbotten, där vardagen dominerades av rikssvensk populärkultur och där känslan av språklig isolation och kulturell osäkerhet var markant mindre än i södra Finlands medel- och överklasskretsar. Följaktligen ser han även de två andra kända metaforerna för en instängd finlandssvenskhet, nämligen ”det trånga rummet” och ”Mumindalen”, som artikulationer av en kulturell ångest som existerade närmast inom den snäva kretsen av finlandssvenskar i huvudstadens övre samhällsskikt.

I detta var han väsentligen på samma linje som litteraturvetaren Merete Mazzarella, som 1989 myntade begreppet ”det trånga rummet” i ett verk om den finlandssvenska romantraditionen med denna titel. Mazzarella påpekade att hon inte kunde påvisa att känslan av isolation och klaustrofobi varit särskilt typisk för finlandssvenska författare. Hon såg likväl det trånga rummet som en träffande bild för de stämningar och utblickar som präglade romaner skrivna av sju ledande finlandssvenska manliga författare under de senaste 100 åren.

Thomas Warburton hade redan 1951 i sitt översiktsverk *Femtio år finlandssvensk litteratur* påpekat att den finlandssvenska prosan ”med få undantag blivit starkt miljöbunden, låst vid nationella och regionala motiv”. Genom sin närläsning kunde Mazzarella emellertid påvisa att dessa särdrag var framhävda särskilt hos de manliga författarna, vilket hon förklarade som ett uttryck för att språkgruppens kulturella och politiska marginalisering drastiskt hade försämrat deras karriärutsikter och därmed även framtidstro. Således innefattade Mazzarella i sin litterära metafor också en vag känsla av social bräck-

Titeln på litteraturvetaren Merete Mazzarellas verk *Det trånga rummet* (1989) har blivit ett uttryck för finlandssvensk ångest och inkrökthet.

Författaren och målaren Tove Janssons Mumindal fungerar numera också som ironisk metafor för den finlandssvenska kulturgemenskapens trygga ignorans. Fotografi från 1956.

lighet och ett behov av självbekännelser som utmynnade i antingen melankoliska eller ironiska självreflektioner: ”det trånga rummets litteratur är en ambivalensens litteratur”.[19]

Intressant nog kom även den tredje metaforen för en sluten finlandssvenskhet – Mumindalen – att slå igenom på 1980-talet. Detta kan svårligen tolkas på annat sätt än att språkgruppen nu var mogen för ironiska självreflektioner och i takt med den växande tvåspråkigheten upplevde ett behov av att avdramatisera men samtidigt också synliggöra sin egenart. Det finns visserligen inga bevis på att författaren Tove Jansson skulle ha haft uttryckligen det svenska Finland i tankarna när hon skrev sina romaner om livet i Mumindalen. Men som så ofta är fallet med trendiga litteraturhänvisningar i samhällsdebatten passade hennes fiktiva Mumindal in på den förenklade bild som många hade av det svenska Finland: en gemytligt isolerad dal vid kusten, antydningar om kultur och traditioner i form

av höga hattar och sekelskiftesvillor, en vagt borgerlig familjegemenskap med bohemiska inslag och sist men inte minst lämpligt ofarliga faror att genomleva.

Det är ett missförstånd att tro att alla finlandssvenskar skulle ha läst och präglats av Muminböckerna. Fram till 1990-talet kom de flesta av efterkrigstidens svenskspråkiga barn att växa upp med Astrid Lindgrens barnboksgestalter. Det stora flertalet lärde känna mumintrollen i första hand som seriefigurer eller klumpiga tv-gestalter tolkade av skådespelarna Lasse Pöysti och Birgitta Ulfsson. Visst hade en del läst Mumin-böckerna redan som barn och förmedlade sina läsupplevelser vidare genom finurliga citat och karakteriseringar av sina medmänniskor som hemuler, snusmumrikar och rådd-djur. Men det stora genombrottet i formen av den enormt framgångsrika kommersiella muminboomen skedde först på 1990-talet då en vackert polerad japansk-holländsk animationsserie började visas i finlandssvenska, finska och rikssvenska tv-program för barn.[20]

Vid det laget hade Mumindalen börjat användas också som en pejorativ eller åtminstone smått självironisk sinnebild för det svenska Finland. Tydligast artikulerades denna irritation kanske av den kände finlandssvenske essäisten Johannes Salminen, som i sina publicerade dagboksanteckningar från början av 2000-talet nämnde att blotta skymten av mumin-tv-seriens naiva men språkligt uppstyltade värld fick honom att kväljas, eftersom den påminde om språkgruppens mediokra och inkrökta kulturklimat. Några år senare använde även Bo Lönnqvist Mumindalens karakteristiska gestalter som tillhygge i en kritisk analys av finlandssvenskarnas ändlösa navelskåderi, som hade lett till att de ”ältat sig själva så intensivt, att de blivit – genomskinliga – nej, elektrifierade. Självlysande – som hat(t)ifnattarna!”[21]

Hot, sammanhållning, förnyelse

Hänvisningarna till alla dessa metaforer för finlandssvenskheten var i regel ändå inte ett självändamål utan ett medel att snärtigt förmedla sin syn på svenskhetens tillstånd och framtid i Finland. Lönnqvists ordande om de självlysande hattifnattarna utmynnade till exempel i ett förslag om att den alltmer abstrakta gemenskapen ”Svenskfinland” borde ge vika för en kulturell uppkoppling till Sverige. Ett genomgående mönster i denna finlandssvenska debatt var även under det sena 1900-talet och tidiga 2000-talet en verbal dragkamp om hur starkt och med vilka medel svenskheten skulle försvaras.

Det fanns fortfarande en bred skala av åsikter i denna fråga, men mot varandra stod alltjämt de som ville försvara svenskheten med enspråkiga lösningar och de som ansåg att bejakandet av en levande tvåspråkighet var den rätta vägen. Tvåspråkigheten hade i början av det nya millenniet blivit en så naturlig del av vardagen i många människors liv att de inte alls vantrivdes med den. Ofta negligerade dessa personer hela språkfrågan eller insåg kanske inte riktigt vilka svårigheter svenskans gradvisa reträtt från det offentliga rummet hade medfört för ett betydande antal finlandssvenskar. I bakgrunden skymtade också den traditionella motsättningen mellan huvudstadens och landsortens syn på svenskheten i Finland.

Ofta bottnade de nedsättande gliring-

arna om ankdammar och Mumindalar således i ett ointresse, eller rättare sagt en nonchalant inställning till svenskhetens framtid på riksnivå. I klarspråk innebar detta att många uppskattade sin svenskhet men inte ansåg att den hade företräde framför andra samhällsfrågor. Men förespråkarna för en flexibel tvåspråkighet och tolerans mot olika former av det svenska i Finland hade svårare att få respons på sina idéer, tolkningar och förslag än de som uttryckte sitt missnöje över svenskan ställning och krävde radikala ingrepp till dess försvar.

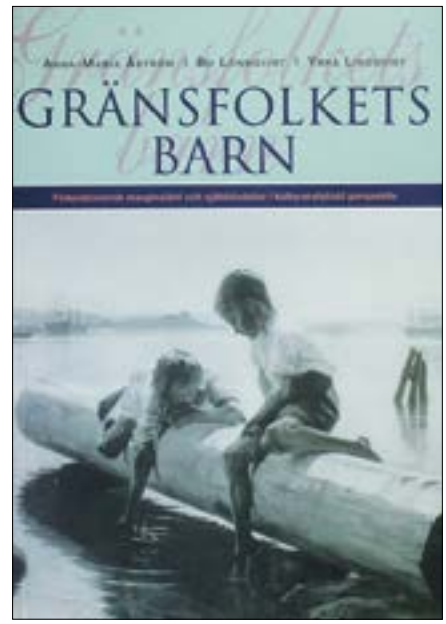
En orsak till denna slagsida var att utredningar och undersökningar kring detta tema i regel var så teoretiska och fyllda med reservationer att de svårligen kunde ge upphov till engagerade medborgardebatter. Ändå är det uppenbart att många av dessa kartläggningar innehöll väsentliga iakttagelser och slutsatser som hade varit värda att diskuteras i offentligheten. Ett bra exempel på detta var en ingående analys av ”Upplevelser av hot mot den finlandssvenska identiteten”, publicerad 2006 av en socialpsykologisk forskargrupp ledd av Karmela Liebkind. Utgående från ett brett empiriskt enkätmaterial kunde forskarna påvisa att finlandssvenskarnas självuppskattning och identitet berodde på hur de såg på språkgruppens aktuella och framtida livskraft. De som såg pessimistiskt på svenskans framtid i Finland reagerade kraftigare på en upplevd språklig diskriminering genom att i högre grad ”minska sin identifikation med finlandssvenskarna” än de som trots upplevd diskriminering såg ljust på språkgruppens förhållanden och framtidsutsikter. En tredje kategori utgjordes av dem som också ansåg sig ha upplevt diskriminering och var missnöjda med sin dåvarande situation men tvärtom identifierade sig starkt med språkgruppen eftersom de ansåg att läget var orättvist och krävde avsevärda förbättringar.

Undersökningen visade också att det fanns betydande regionala skillnader i inställningen till finlandssvenskhetens vitalitet och potential. Nöjdast med språkgruppens existensvillkor var huvudstadsregionens och Mellannylands finlandssvenskar, medan missnöjet var mest utbrett i Sydösterbotten. Samma dualism kunde också skönjas i inställningen till den finskspråkiga befolkningen. Finlandssvenskar bosatta i det finska Finland eller Helsingforsregionen, som varken hade upplevt diskriminering eller identifierade sig starkt med språkgruppen men var nöjda med sina språkliga förhållanden, förhöll sig klart positivare till den finskspråkiga majoriteten än de svenskösterbottningar som hade upplevt diskriminering, identifierade sig starkt med språkgruppen men ansåg att dess vitalitet och existensvillkor krävde förbättringar.[22]

Liebkinds forskargrupp aktade sig för att dra alltför långtgående slutsatser om varför så var fallet och betonade att man inte kunde ”utesluta andra kausala samband än dem som vi framfört”.[23] En del av resultaten krävde inga förklaringar, såsom slutsatsen att upplevd diskriminering ledde till en mindre positiv inställning till landets majoritetsbefolkning. Mest tankeväckande var iakttagelsen att finlandssvenskarna i starkt två- eller finskspråkiga regioner var nöjdare med språkgruppens förhållanden än de som kom från mer svenskdominerade regioner. I sak betydde detta ju att det fanns signifikanta re-

gionala skillnader i hur finlandssvenskarna gestaltade sina språkliga identiteter, existensvillkor och framtidsutsikter. Det hade funnits alla skäl att föra en bredare samhällsdebatt om detta, inte minst för att det hade möjliggjort en ingående diskussion om för- och nackdelarna med mångfalden i vårt lands svenskhet.

Motsvarande svårigheter att nå över nyhetströskeln med forskningsrön trots deras uppenbara samhällsrelevans har nog många vetenskapsidkare haft. Inget tyder heller på att denna kommunikationsbrist mellan forskare och mediefolk skulle vara särskilt stor just i landets svenskspråkiga offentlighet. Att uttrycka sig begripligt och intressant för journalister och en bredare allmänhet är en konst i sig. Men risken med en sådan ömsesidig oförmåga att förstå varandra är att beslutsfattarna och civilsamhället i brist på uppdaterad information upprätthåller en skev och föråldrad bild av finlandssvenskarnas vardag, vilket kan ge näring åt gamla fördomar och leda till misslyckade reformer.

Gränsfolkets barn (2001), en uppmärksammad etnologisk undersökning om finlandssvenskhet, ifrågasatte invanda uppfattningar om språkgruppens kollektiva självförståelse.

En annan djuplodande analys i ämnet som hade varit värd mera uppmärksamhet var en antropologisk undersökning av finlandssvenskarnas marginalitet och självhävdelse publicerad 2001 av en forskartrio ledd av Anna-Maria Åström. Genom fallstudier av ett antal finlandssvenska myter, ritualer, traditioner och ideologiskt laddade platser ringade forskarna in det som formade en finlandssvensk identitet, nämligen en ständigt pågående debatt om gruppens särart samt regelbundet arrangerade möten, fester och evenemang där idén om en finlandssvensk gemenskap på något sätt uttrycktes.

Som exempel på det sistnämnda lyfte Anna-Maria Åström fram en rad finlandssvenska fester och högtider vars funktion av identitetsstärkande ritual inte krävde högtidliga tal, förmaningar om språklig sammanhållning och ”Modersmålets sång” som slutkläm. Det väsentliga var att tillställningen var svenskspråkig, lockade tillräckligt med människor och hade arrangerats så många gånger att minnet av den levde vidare av egen kraft. Eller rättare sagt, minnet av sådana evenemang kom att bli ett allmänt samtalsämne mellan finlandssvenskar från olika regioner och samhällsklasser. Nyckelorden var här diskurs och performance, det vill säga kollektiva samtal och rituella handlingar som inte enbart reproducerade utan också ständigt förnyade den föreställda gemenskapen.[24]

Precis som de flesta andra av 2000-talets tongivande kulturforskare på området såg Anna-Maria Åströms etnologtrio på finlandssvenskheten ur ett konstruktionistiskt perspektiv. I ett avseende avancerade trion emellertid längre än den övriga forskarfronten. I bokens avslutning framkastade Bo Lönnqvist tanken att det systematiska synliggörandet av den finlandssvenska identitetskonstruktionen inte enbart behövde innebära att språkgruppen blev medveten om detta mentala bygge. Insikten kunde även fungera som en frigörelse och möjlighet till ett aktivt omformande av innebörden av finlandssvenskheten:

> Finns det då någon utväg ur den mer eller mindre accepterade eller påtvingade objektsrollen? Svaret är jakande, om nämligen identiteten i upprepningen ges en annan innebörd, om den inrymmer ambivalens, en medvetenhet om att kunna bli något annat. I detta ambivalensens gränsfält finns den öppning där individen har möjlighet att spela ut sin identitet på ett annat sätt och därmed även intaga en maktposition, övergå från objekt till subjekt.[25]

Territoriet, lagen

Begripligt nog har sådana tankegångar inte förekommit bland de ampraste talesmännen för traditionella finlandssvenska lösningar av enspråkig art. Under sjuttiotalet hade de synligaste banerförarna för en kämpande finlandssvenskhet varit den österbottniske poeten Gösta Ågren och den av honom mobiliserade hurrarrörelsen, vars beska karakterisering av helsingforsarnas flexibla tvåspråkighet som en feg undfallenhetspolitik sammanfattades i begreppet hukarmentalitet. Kärnan i deras kritik mot det ledande skiktet av huvudstadens finlandssvenskar var att de hade svikit sitt ansvar för svenskhetens framtid. Sin vana trogen hade de varit mera intresserade av sin fortlevnad som ”tvåspråkiga mandariner” än av att tjäna sina medmänniskor. För denna ståndpunkt stod också hans främste drabant, språkforskaren Ralf Norrman, som efter Ågrens reträtt ur kampen för svenskheten med orden ”oroa dig inte, det ordnar sig aldrig” bland annat engagerade sig i akademiska tvister med forskare från Helsingfors om svenska Österbottens fornhistoria. Norrman förfäktade energiskt tesen om att det fanns empirisk evidens för att landskapet kontinuerligt hade haft en svenskspråkig befolkning, men fick inte medhåll av huvudstadens arkeologer och ortnamnsforskare.[26]

Följande betydande offensiv i denna debatt inleddes på nittiotalet då ett antal akademiker, politiker och journalister på nytt började ta ställning för mer drastiska åtgärder för svenskhetens fortbestånd i Finland. Först ut var sociologen Thomas Rosenberg. Han hade redan på 1980-talet engagerat sig i frågan men lyckades först med verket *Svensk finlands sönderfall* (1994) blåsa liv i debatten genom att återknyta till de två hävdvunna synsätten på det svenska i Finland, nämligen kultursvenskheten och bygdesvenskheten.

Det rådde ingen tvekan om att Rosenberg i likhet med hurrarna företrädde den senare av dessa två svenskhetsideologier. Som samhällsvetare var han visserligen tvungen att medge att finlandssvenskheten var en ideologisk konstruktion, men enligt honom hade denna föreställda gemenskap varit så framgångsrik att den var värd att försvaras med alla tillgängliga medel. Därför betecknade Rosenberg

också den helsingforsiska tvåspråkighetens personifikation Jörn Donner som ett ”dödlig fara” för det finlandssvenska folket, ”eftersom det enligt honom helt enkelt inte existerar”. Just på grund av att språket var det enda som förenade den heterogena språkgruppen behövdes enligt Rosenberg ”ett folk, en territoriell och institutionell förankring som ger den individuella tvåspråkigheten ett rum att röra sig i. En *hembygd*, om ni så vill, en trakt som inte är enbart symbolisk utan också fysisk.”[27]

En annan frejdig debattör med en liknande hållning som Rosenberg var språkvetaren Leif Höckerstedt, som i sin skrift *Fuskfinnar eller östsvenskar?* (2000) också gick ut mot de helsingforsiska medel- och överklassernas aktiva tvåspråkighet som han utan omsvep betecknade som ett svek. Han döpte dem därför till ”fuskfinnar” och förordade i stället en medveten kulturell uppkoppling av det svenska Finland till Sverige. Denna gränsöverskridande lösning inspirerades av ländernas samtidiga anslutning till EU några år tidigare och var även såtillvida tidsenlig att de digitala medierna samtidigt märkbart ökade den rikssvenska kulturens genomslagskraft i Finland. Men som Höckerstedt själv erkände i en senare debattskrift räckte detta inflöde av rikssvensk kultur inte på långt när till för att rädda svenskan som ett offentligt språk i Helsingfors. Som bot mot denna ”hukarism” förordade han därför att den ännu starkt svenskspråkiga västnyländska staden Ekenäs ”kunde bli ett slags svensk huvudort i konkurrens med Åbo och Vasa”.[28]

Även om Höckerstedt torde ha föreslagit denna reträtt till Ekenäs med glimten i ögat var idén typisk för millennieskiftets finlandssvenska språkdebatt, där det territoriella tänkandet återigen började göra sig gällande. Landets språklagstiftning från 1922 beaktade territoriella aspekter endast i klassificeringen av kommunerna som antingen en- eller tvåspråkiga. För övrigt hade lagens tillämpning haltat betänkligt redan i flera decennier. Bäst tillämpades den i skötseln av skolväsendet och kultursektorn, sämst i kommunikationen med myndigheter på orter med finskspråkig majoritet.

Enligt språklagarna hade alla medborgare rätt att kommunicera med myndigheter på finska eller svenska i kommunala och statliga sammanhang. Detta fungerade dock mycket sällan i praktiken eftersom tjänstemannakårens kunskaper i svenska stadigt hade försvagats i brist på övning. Saken blev inte bättre av att allt fler finlandssvenskar inte ens försökte tala svenska med myndigheterna. Delvis berodde detta på en rädsla för att väcka irritation, delvis på att finskan hade en så dominerande roll i deras vardag att det föll sig helt naturligt att tala finska.

Alltsedan början av 1920-talet hade valhänta försök gjorts att motverka denna utveckling genom svenskspråkiga självstyrelseområden efter åländskt mönster. Det mest seriösa av dem var strävan att skapa ett svenskspråkigt län längs den österbottniska kusten strax efter andra världskriget, men förslaget föll på att det inte fick helhjärtat stöd ens inom den egna språkgruppen. Däri skilde sig den finlandssvenska befolkningen från flera andra språkliga minoriteter i Europa, såsom t.ex. walesare och flamländare, vars språkskydd var territoriellt förankrat. I Finland gav lagen däremot den enskilda medborgaren rätt att tala ett av de två na-

tionella språken i hela landet, vilket fungerade bra endast så länge man levde i ett övervägande agrart samhälle.

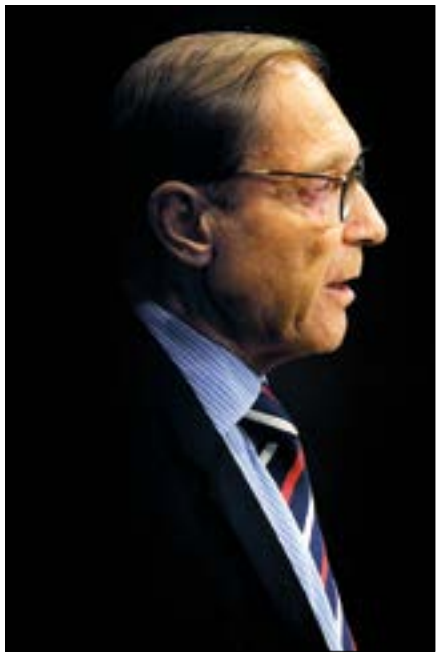
Problemet uppmärksammades även av den kanadensiske forskaren Kenneth McRae, som 1997 publicerade en omfattande komparativ undersökning av den finlandssvenska befolkningens språkliga och sociala förhållanden. Enligt honom höll avsaknaden av ett territoriellt språkskydd stegvis på att utvecklas till ett allvarligt hot mot fortlevnaden av det svenska Finland. Trots att ingen inhemsk forskare hade varit kapabel att genomföra en lika omfattande och täckande analys av finlandssvenskarna som McRae, väckte hans beskrivning av läget ingen debatt. Ett skäl till detta var säkert finlandssvenskarnas benägenhet att notera endast sådana inlägg som gjordes av den egna kretsens språkstrateger. Men antagligen bottnade förtegenheten också i att tanken på en territoriell särlösning helt enkelt inte uppfattades som ett realistiskt alternativ. Merparten av finlandssvenskarna levde vid ingången av 2000-talet sitt liv på två språk och var starkt präglade av tanken om att tillhöra ett folk med två språk.

Men som sagt, i denna fråga lyssnade finlandssvenskarna i första hand på egna auktoriteter. En av dem var Pär Stenbäck, tidigare ordförande för både SFP och Svenska kulturfonden, som i skriften *Vision och verklighet. Handbok i överlevnad för Svenskfinland* (2003) behandlade en fråga som tidigare i regel undvikits i debatten, nämligen det enkla faktum att finlandssvenskarna var en minoritet. Som tidigare har konstaterats bottnade oviljan att använda minoritetsbeteckningen i rättsliga sammanhang i att den var oförenlig med 1919 års regeringsform, i vilken finskan och svenskan definieras som jämlika nationalspråk. Krävde man språkliga särrättigheter och ett territoriellt skydd som en etnisk minoritet kunde denna status på goda grunder ifrågasättas. Minoritetsbeteckningen användes därför i första hand i vardagligt språkbruk eller i sociologiska och demografiska analyser när det gällde att jämföra språkgruppen med andra minoriteter i Europa.

Enligt Stenbäck hade det svenska Finlands reträtt i början av det nya millenniet avancerat så långt att det var en illusion att tala om ett tvåspråkigt Finland. Statusen som ett jämbördigt nationalspråk hade visserligen förblivit intakt i den nya grundlag som trädde i kraft år 2000. Men eftersom denna språkparagraf precis som tidigare till många delar var en död bokstav fanns det enligt Stenbäck skäl att börja diskutera fördelarna med en reform, som kunde gå ut på att finskan förblev ett nationalspråk men svenskan omdefinierades till ett nationellt minoritetsspråk.

Följden vore högst sannolikt att svenskan senast då miste sin ställning som obligatoriskt ämne i skolan. Samtidigt skulle minoritetsstatusen öppna portarna för ”en positiv särbehandling av minoriteten” i grundlagen, som betydligt bättre tillfredsställde dess behov av språklig, kulturell, rättslig och social service samt hälso- och åldringsvård. Ett territoriellt skydd av åländsk modell var i praktiken omöjligt på grund av språkgruppens geografiska utbredning. Däremot såg Stenbäck det som helt möjligt att skapa särskilda svenska lösningar i administrationen av nämnda samhällstjänster som gick över kommun- och landskapsgränserna.

Stenbäck gjorde inte gällande att hans samtid var beredd till en dylik språk-

Pär Stenbäck (f. 1941) inledde sitt yrkesliv som journalist och valdes in i riksdagen 1970 som ledamot i SFP:s riksdagsgrupp. Efter sju år som partiordförande och ministeruppdrag i två regeringar blev han generalsekreterare för Internationella Röda Korset och sedermera också Svenska kulturfondens ordförande.

reform. Tvärtom förutspådde han att det kunde dröja fram till 2020-talet innan flertalet finlandssvenskar var beredda att, i samband med en större revidering av den nationella språklagstiftningen, acceptera rollen som minoritet även i rättslig bemärkelse. Men tids nog kunde en sådan åsiktsförskjutning enligt honom ske om samhällsutvecklingen fortsatte att nagga folkgruppen i kanterna och den tilltagande tvåspråkigheten löste upp finlandssvenskheten som en föreställd gemenskap. Därför gällde det att börja tankearbetet i tid, tyckte Stenbäck.[29]

Stenbäcks visioner fick som väntat tämligen stor uppmärksamhet men avvisades av de flesta som förhastade och orealistiska, som han också själv hade antagit. Till detta bidrog att regeringen följande år (2004) drev igenom en revidering av språklagen, enligt vilken medborgarna hade rätt till service på finska eller svenska hos alla statliga och kommunala myndigheter. Därefter var även helt finsk- eller svenskspråkiga kommuner förpliktade att erbjuda alla medborgare service på båda språken. Reformen stal på så sätt uppmärksamheten av Stenbäcks uppmaning till nytänkande.

Men som många misstänkte fanns det varken resurser eller politisk vilja att verkställa den nya språklagens föreskrifter. Våren 2009 publicerade statsrådet en utredning som visade att lagen sällan hade förbättrat möjligheterna att få service på svenska hos statliga myndigheter och i finskdominerade kommuner. Utredningen utmynnade i ett antal välmenande åtgärdsförslag för att hjälpa upp situationen men lade helt tydligt sordin på nya förslag till språkreformer.[30] Om språklagstiftningen i praktiken hade samma juridiska kraft som rekommendationer hjälpte det föga att försöka förbättra situationen genom en lag som omdefinierade svenskan till ett nationellt minoritetsspråk.

Den kärvaste kommentaren i den sistnämnda riktningen levererades av Kenneth Myntti, journalist på *Vasabladet*, som i debattskriften *Svenskan på offensiven eller på intensiven* (2010) utdömde Stenbäcks förslag som både missriktat och farligt. Missriktat därför att Stenbäck enligt honom inte på någon punkt kunde påvisa att en minoritetsstatus skulle förbättra språkskyddet. Och farligt därför att

även det då snabbt växande protestpartiet Sannfinländarna föreslog att landets förfinskning kunde påskyndas genom en juridisk omdefiniering av svenskan till minoritetsspråk. Myntti fick här uppbackning av sin bror, forskaren Kristian Myntti, som i en utredning gjord på initiativ av Svenska Finlands folkting kom fram till att statusen som en nationell minoritet inte kunde ge det skydd som eftersträvades – i synnerhet inte om de språkliga rättigheterna inte längre var inskrivna i grundlagen. Då skulle de nämligen inte längre skyddas av den prövning som alla ändringar av grundlagen måste genomgå i riksdagens grundlagsutskott.[31]

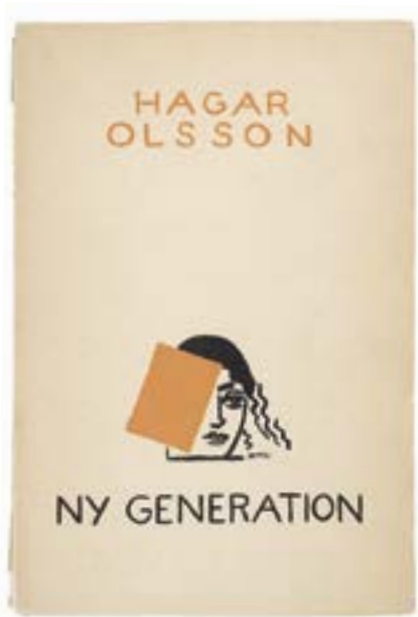
Kenneth Mynttis lösning på problemet var ett skärpt försvar av de i grundlagen fastställda språkliga rättigheterna under ledning av Folktinget samt tydligare territoriella lösningar för skötseln av den svenska servicen. Även om han betecknade denna strategi som en fokusering på det svenska språket påminde den ändå i många avseenden om de visioner som Rosenberg och Höckerstedt i bygdesvenskarnas och hurrarnas efterföljd hade förespråkat. Grunden, ramen och källan för landets svenskhet var och förblev för dessa finlandssvenskar det fysiska rummet med stort S och litet f – Svenskfinland.

Litterära återspeglingar

Det är viktigt att hålla i minnet att dessa översikter, karakteriseringar och debatter sällan väckte något intresse utanför den snäva kretsen av experter och beslutsfattare. Betydligt större genomslag fick i detta avseende epokens på svenska verksamma författare, konstnärer och regissörer, som i sina skildringar och ögonblicksbilder av de finlandssvenska dimensionerna av livet i Finland fångade det som upplevdes som typiskt och väsentligt för språkgruppen.

De skönlitterära författarna gick av två anledningar i täten för dessa konstnärliga speglingar. För det första hade sådana självreflektioner intagit en viktig roll i den finlandssvenska prosan redan på 1910-talet, vilket gjorde att det under andra hälften av 1900-talet fanns en tradition att återknyta till och förr eller senare bryta med. För det andra blev deras texter utgångspunkter och inspirationskällor för ett antal teaterpjäser och filmer samt för bildkonst som skapades av andra konstnärer och fick på så sätt ytterligare spridning.

Inom prosalitteraturen hade framför allt Arvid Mörne, Runar Schildt, Jarl Hemmer och Elmer Diktonius gjort sig namn som skildrare av vardagen, samhället och känslolandskapet ur den svenskspråkiga befolkningens perspektiv före andra världskriget. I de tre förstnämndas fall var perspektivet borgerligt men samtidigt präglat av den snabba politiska och sociala reträtt som samtidens svenskspråkiga över- och medelklass upplevde. Modernisten och socialisten Diktonius stod för motbilden, för den socialt utstötta eller kriminella tillvaron i de politiska ytterligheternas mellankrigstid, där det finlandssvenska folkelementet på intet sätt framstod som en språkligt eller ideologiskt enhetlig grupp utan som djupt oenigt, klassbundet och förljuget. Samma splittrade men också nyfikna perspektiv gör sig gällande även i de andra finlandssvenska modernisternas prosa, inte minst i Henry Parlands och Hagar Olssons texter, där språkfrågan och svenskheten knappt någonsin togs upp.

Hagar Olsson klargjorde i essäsamlingen *Ny generation* (1925) för första gången för en finländsk publik både Apollinaires och sin egen tolkning av modernismen.

I litteraturhistoriska översikter komprimeras beskrivningarna av mellankrigstidens finlandssvenska litteratur ofta till en dragkamp mellan å ena sidan traditionellt rimmande och å andra sidan modernistiskt fritt associerande poeter. Denna motsättning upplevdes dock knappt alls av den breda allmänheten. De ledande finlandssvenska modernisternas diktverk bröt nämligen så starkt med den etablerade smaken att de utgavs i mycket små upplagor och var föremål för återkommande skämt, gliringar och beskyllningar för att de höll på att förstöra lyrikens klangbotten. Andra världskriget ruskade i detta avseende rejält om de litterära finsmakarnas attityder. Till detta bidrog framför allt att Edith Södergran, Gunnar Björling, Rabbe Enckell, Hagar Olsson och Elmer Diktonius hade börjat röna uppskattning i rikssvensk litteraturkritik. Men även i Finland ökade intresset för deras poesi i takt med att en ny generation av litteraturforskare och -kritiker tog över rollen som ledande smakdomare.

Vid ingången av 1960-talet hade denna kanonisering av de finlandssvenska modernisterna dock gått så långt att de i sin tur fick axla rollen som föråldrade traditionalister. I spetsen för dessa kritiker gick en yngre generation av finlandssvenska författare och kritiker, som beskyllde modernisterna för ett totalt ointresse för det omgivande samhällets politiska händelser och motsättningar, som enligt kritikerna inte alls vittnade om en nyskapande hållning utan om stiltje och mental trubbighet. Tydligast på denna punkt var essäisten Johannes Salminen som i sin bok *Levande och död tradition* (1963) slog fast att modernisterna egentligen inte alls var värda sitt namn: ”Från rörelse till stillhet, från ivrig jakt på det moderna till en ny frånvändhet […] – det är det avslutande mönstret både hos Diktonius, Björling och Hagar Olsson.”[32]

I praktiken kom kritiken mot modernisterna ändå inte att utmynna i en ny lyrisk tradition. 1960- och 1970-talens mest samhällsorienterade poeter Claes Andersson och Gösta Ågren tog visserligen ettrigt upp samhälleliga frågor. Men ändå var det deras språkligt nydanande och existentiella poesi som väckte mest uppskattning och i realiteten knöt dem till samma modernistiska tradition som Bo Carpelan, Solveig von Schoultz, Lars Huldén och Tua Forsström höll fast vid och vidareutvecklade fram till början av 2000-talet.

Rabbe Enckell målade 1924 ett porträtt av sin nära vän och inspirationskälla, den modernistiske poeten Gunnar Björling.

För det mest spektakulära uppbrottet från den ”döda traditionen” kom därför snarast att stå en handfull prosaförfattare, som i sina romaner, noveller och essäer började skärskåda och ifrågasätta ett antal etablerade uppfattningar om det svenska Finland och dess kulturarv. En tidig talesman för denna riktning var Johannes Salminen, som med sin åländska bakgrund, akademiska skolning och position som litterär chef på Söderströms förlag var både en outsider och en del av det finlandssvenska etablissemanget.

Mest uppmärksamhet fick kanske hans kritik av det finlandssvenska borgerskapets oförsonliga inställning till inbördeskrigets förlorare, de fängslade och ofta på lösa grunder dömda rödgardisterna och socialisterna. Men med åren skulle Salminens breda kulturhistoriska essäer om Finland i gränslandet mellan två civilisationer få ännu större inflytande på den bild landets svenskspråkiga kulturkrets hade av sig själv och omvärlden. Ett viktigt tema i hans essäistik var de mångspråkiga inslagen och allmäneuropeiska drivkrafterna i Finlands historia. Här öppnades ett betydligt mer sprucket och motsägelsefullt perspektiv på landets svenskhet än den idé om en präktig finlandssvensk gemenskap som hade konstruerats under 1900-talet.[33]

Bland romanförfattarna företräddes denna distansering på 1960-talet framför allt av Marianne Alopaeus och Christer Kihlman, som med sina stilistiskt nyanserade men samtidigt omtumlande skildringar av det från många håll söndervittrande finlandssvenska borgerskapet rönte stor uppmärksamhet också utanför den egna språkkretsen. I Marianne Alopaeus fall handlade det framför allt om romanen *Mörkrets kärna* (1965), vars skildring av en mångdimensionell kvinnlig frigörelse blev en stor kritiker- och försäljningssuccé i både Finland och Sverige. I händelsernas centrum stod en finlandssvensk kvinna som efter att ha brutit sig ur sina snäva borgerliga cirklar i Helsingfors hittade sig själv i Paris där hon konfronterades både med stora känslor och med världspolitik.

Höjdpunkten i Kihlmans författarskap inom denna genre var nog den på sjuttiotalet publicerade romanen *Dyre prins* (1975), som inom ramen för en enda berättelse fångade in ett helt spektrum av ambivalenta pliktkänslor, motstridiga värderingar och sociala motsättningar inom den egna samhällsklassen och språkgruppen: förvaltningen och förskingringen av det ärvda kapitalet, kärnfamiljens svek och dubbelmoral, gapet mellan generationer, politisk idealism kontra cynism. Samma teman är bärande element i den ett drygt decennium senare utkomna, uppföljande romanen *Gerdt Bladhs undergång* (1987), som litteraturkritikern Tuva Korsström har betecknat som en skildring av den finlandssvenska borgerlighetens dödsryckningar.[34]

Hemligheten bakom Alopaeus eller Kihlmans genomslagskraft låg troligtvis i denna kombination av det specifikt finlandssvenska med just då aktuella samhällsproblem och en rad universella frågor om klass, kön och kärlek. Det var nämligen inte enbart det finlandssvenska borgerskapet som på sextio- och sjuttiotalen mentalt bröt sig ur det ”trånga rummet”. Hela epoken genomsyrades av en yvig frigörelseretorik som på finlandssvenskt håll förstärktes av att språkgruppen samtidigt gick igenom en social och kulturell kris,

som gjorde sig starkt gällande även i dess skönlitteratur.

Det mest spektakulära exemplet på denna litteratur var kanske ändå makarna Henrik och Märta Tikkanens fyrverkeri av personliga frigörelser, avslöjanden och avståndstaganden. Fram till 1970-talet livnärde sig Henrik Tikkanen som tecknare och journalist på *Hufvudstadsbladet*. Men efter att han flyttat över till *Helsingin Sanomat* och där fått chansen att utveckla sina cyniska aforismer till illustrerade essäer, tog han i mitten av decenniet steget ut och publicerade en rad självbiografiska verk, i vilka han regelbundet kläckte fräcka sanningar om både sig själv och den finlandssvenska samhällseliten.

Den stilrenaste av de fem böckerna i hans så kallade adressvit var den första – *Brändövägen 8* – vars inledande ord på sitt sätt kom att beskriva hela hans återstående produktion: ”Detta är en gruvlig berättelse om bråd död, ofärd, hor och brännvin. Den handlar om en familjs olycka och om kampen mot olyckan som är livets mening och omöjlighet.” Denna infernaliskt medryckande kombination av träffsäker satir och finlandssvensk dekadens utmynnade i en enorm framgång både hos kritikerna och i bokhandlarna. Men precis som i Alopaeus och Kihlmans fall bottnade Tikkanens succé inte i första hand i att han kackade i eget bo på ett så elegant sätt, utan i att adressviten be-

Författarparet Märta och Henrik Tikkanen levererade på 1970-talet litteratur som tvingade inte minst finlandssvenskarna att se sig i spegeln. Senare har de varit föremål för intensiv forskning – både som par och var för sig.

handlade ett antal universella teman som kändes angelägna och träffande även för de finskspråkiga och rikssvenska läsarna.

Detta blev även nyckeln till Märta Tikkanens stora framgångar som skönlitterär författare, som inleddes med den feministiska romanen *Män kan inte våldtas* (1975) och nådde sin höjdpunkt med diktverket *Århundradets kärlekssaga* (1978), där hon blottade sitt liv med alkoholisten Henrik Tikkanen. Inom några år hade denna till märgen gående självutlämning sålt i över 100 000 exemplar enbart på svenska, och i takt med att den översattes till tyska och andra världsspråk blev Märta Tikkanen något av en ikon för västvärldens alkoholisthustrur. För detta krävdes dock att hon inte enbart skildrade familjehelvetet utan också makens oemotståndliga charm och sensualitet, som utanför diktens värld bidrog till att deras äktenskap höll ihop fram till hans död i cancer 1984.

Vid det laget började marknaden redan vara övermättad av finlandssvenska blottläggningar. En ny generation av romanförfattare tog redan sina första steg som skildrare av finlandssvenska miljöer. Under första hälften av 1990-talet slog den till Sverige överflyttade österbottningen Lars Sund igenom med första delen av en stor emigranttriologi, där individuella människoöden och historiens stora drivkrafter sammanvävs till ett enastående märkligt romanbygge om svenska Österbotten och dess transatlantiska tentakler. För en motsvarande prestation stod också Ulla-Lena Lundberg, i vars rika produktion inte minst Åland och dess sjöfartshistoria bildade en medryckande inramning. I hennes repertoar fanns visserligen också många andra finlandssvenska öden. De knöts i romanerna *Marsipansoldaten* (2001) och *Is* (2012) ihop till en bred skildring av 1940-talets Finland, som utmynnade i att hon fick Finlandiapriset i litteratur i december 2012.

Genom denna framgång sällade sig Ulla-Lena Lundberg till den inte alldeles oävna skaran av finlandssvenska författare som mottagit detta prestigefyllda litteraturpris sedan det började utdelas 1984. Av totalt trettio pristagare har sex skrivit sina verk på svenska. Först bland dem var Jörn Donner med romanen *Far och son* (1984, prisbelönt 1985), tre år senare mottog Gösta Ågren priset för *Jär* (1988), första delen i en dikttrilogi med samma namn, i vilken han skildrade hela sin släkt och uppväxt i den österbottniska bygemenskapen utgående från några enkla men geniala minnesbilder. Näst i tur kom Bo Carpelan, som trots sina framgångar som poet erhöll Finlandiapriset hela två gånger för prosaverk, *Urwind* (1993) och *Berg* (2005). Bägge verken tog avstamp i de övre skikten av landets svenskspråkiga kulturkrets men blickade långt utåt som för att framhäva att dess yttersta gränser sammanföll med den västerländska civilisationens.

Endast ett år efter att Carpelan fått sitt andra Finlandiapris belönades Kjell Westö för sin breda roman *Där vi en gång gått* (2006), som skildrade det tudelade Finland före, under och efter inbördeskriget 1918. I motsats till Väinö Linnas utpräglade torparperspektiv i Pentinkulma-trilogin skildrade Westö kriget genom en dubbelexponering av å ena sidan det proletära och å andra sidan det högborgerliga Helsingfors. Samtidigt tecknade han av huvudstadens levande tvåspråkighet och landets dramatiskt erhållna själv-

ständighet i ömsom rivande, ömsom nostalgiska ordvändningar.

Även i Westös fall kunde Finlandiapriset samtidigt betecknas som en erkänsla för hans tidigare produktion, vars bärande tema i hög grad hade varit brokiga människoöden i 1900-talets tvåspråkiga Helsingfors. I detta avseende gick han hand i hand med årsbarnet Monika Fagerholm, vars genombrottsroman *Underbara kvinnor vid vatten* (1994) utkom två år före Westös första kioskvältare *Drakarna över Helsingfors*. I bägge romanerna förs berättelsen vidare genom levande miljöskildringar av Helsingfors i strukturomvandlingarnas grepp. Fyra år efter genombrottet utkom Monika Fagerholm med romanen *Diva* (1998), där hon bröt med den sävliga realismen och tog språnget ut i den surrealistiska ordkonst som 2005 skulle ge henne Augustpriset för romanen *Den amerikanska flickan*. Sedan dess har Fagerholm haft något av en kultstatus bland rikssvenska läsare.[35]

Litteraturvetarna har inte sett ett mönster i denna förskjutning från skandalomsusade blottläggningar av det finlandssvenska borgerskapet till mera nyanserade skildringar av platsen, minnet och språket. Ändå är det lockande att förklara den som en återspegling av den demografiska stabilisering och stärkta självkänsla som det svenska Finland kom att uppleva från och med åttiotalet. När de värsta farhågorna om språkgruppens snara undergång hade skingrats visade det sig att större och mer fantasieggande berättelser än någon anat låg gömda i det lilla och vardagliga.

Monika Fagerholms nydanande språk och litterära perspektiv har rönt stor uppskattning och popularitet även i Sverige. År 2005 erhöll hon Augustpriset, Sveriges mest prestigefyllda litterära utmärkelse, för romanen *Den amerikanska flickan*.

Språk och gemenskap

Inrikespolitik och ”tvångssvenska”

Parallellt med dessa ibland nog så introverta självreflektioner levde landets svensk- och tvåspråkiga befolkning sin vardag i ett Finland som utvecklades i rask takt både som stat och som samhälle. I mitten av 1970-talet dominerades inrikespolitiken såsom under de föregående två decennierna alltjämt av president Urho Kekkonen. Men efter hans omval till president genom en undantagslag 1974 började partifältet i det tysta förbereda sig för ett presidentskifte. Bakom kulisserna skymtade flera hågade centerpartister och socialdemokrater, vars tålamod sattes på prov när den 77-årige Kekkonen vårvintern 1978 omvaldes till ämbetet för ytterligare en femte period. Klockan tickade dock obönhörligt för den alltmer demente Kekkonen, och efter att han hösten 1981 tvingats avgå gick republiken till presidentval vårvintern 1982.[1]

Detta ställde Svenska folkpartiets ledning inför en ny situation. Partiet hade under Kekkonens maktperiod vant sig vid att stödja hans omval i utbyte mot att det regelmässigt fick plats i regeringen. Nu uppstod en chans att profilera sig med en egen kandidat, som av flera skäl blev partiets tidigare ordförande och *Hufvudstadsbladets* dåvarande chefredaktör Jan-Magnus Jansson. För det första uppskattades statsvetaren Jansson i vida kretsar för sin sakkännedom i inrikes- och säkerhetspolitiska frågor. För det andra hade han som galjonsfigur för Hbl befäst sitt redan starka stöd bland landets svenskspråkiga befolkning, vilket var viktigt med tanke på att presidentvalet kunde återverka på riksdagsvalet 1983. Och för det tredje hade det varit oklokt ställa sig bakom någon av de andra presidentkandidaterna, eftersom detta inte enbart hade splittrat partiet utan dessutom kunde försvåra samarbetet med den nye presidenten.[2]

Trots ett energiskt valarbete också i det finskspråkiga Finland blev Janssons röstetal tämligen anspråkslöst. Många av SFP:s traditionella anhängare gav nämligen sin röst till socialdemokraten Mauno Koivistos elektorskandidater, av vilka många var borgerligt sinnade liberaler med stark trovärdighet också på svenskspråkigt håll. Och mycket riktigt, efter att Koivisto i mitten av februari 1982 hade valts till ny president med bred marginal i första valomgången skedde ett regeringsskifte, som visade att SFP:s aktier stod

högt i kurs också hos det nya statsöverhuvudet. Liksom i många tidigare regeringsbildningar fick partiet två ministerposter och dessutom utsågs partiets ordförande Pär Stenbäck till utrikesminister.

Även om denna prestigefyllda ministerpost redan efter riksdagsvalet 1983 gick förlorad till Centerns ordförande Paavo Väyrynen seglade SFP under 1980-talet i stark medvind. Partiet gick starkt framåt i synnerhet i riksdagsvalen och 1987 erhöll det 30 000 fler röster än i slutet av sjuttiotalet (1979: 122 418 → 1987: 152 597), vilket gav utdelning i form av tre nya riksdagsmandat. Till denna trend bidrog inte enbart att de föregående decenniernas vänstervåg hade ebbat ut och att det nu fanns ett brett borgerligt stöd för välfärdssamhällets inkomstöverföringar. Minst lika betydelsefullt torde ha varit att språkgruppens egen framtidstro vid samma tid ökade, vilket gav utrymme för en mera inkluderande och positiv inställning till den tvåspråkiga vardag som allt fler finlandssvenskar levde i. Noteras bör även att SFP under Christoffer Taxells ordförandeperiod (1985–1990) lyckades rekrytera en handfull riksdagskandidater som av olika anledningar appellerade starkt till södra Finlands tvåspråkiga befolkning.[3]

En av dessa riksdagsledamöter med stor synlighet även på finskspråkigt håll var Elisabeth Rehn. Hon verkade som försvarsminister i början av 1990-talet då Finland i snabb takt avvecklade VSB-fördraget med Sovjetunionen och inledde ett systematiskt samarbete med Nato. Den medialt skickliga ministern blev därigenom något av en frontfigur för Finlands just då intensiva uppkoppling till Europeiska unionens säkerhetspolitik och nominerades till SFP:s kandidat i presidentvalet 1994. Valet utföll överraskande väl. I första omgången konkurrerade Rehn ut Centerns kandidat Paavo Väyrynen och gick till andra omgången med Martti Ahtisaari, som hon slutligen förlorade mot med endast liten marginal.[4]

Valets utgång tolkades inte enbart som en protest mot det politiska etablissemanget från kalla krigets tid utan också som ett tecken på att folket nu var berett att välja både en finlandssvensk och

Försvarsminister Elisabeth Rehn (SFP) 1990 i samspråk med en erfaren soldat i blå barett, en veteran som tjänstgjort i Finlands fredsbevarande FN-trupper.

Tvåspråkigheten i skolorna

I början av 2010-talet framkastades från många håll tanken på att förena svensk- och finskspråkiga grundskolor och gymnasier till gemensamma undervisningsmiljöer. Tanken var inte så ny som många föreställde sig. Mellan åren 1867 och 1874 hade den lärarutbildande Normalskolan i Helsingfors haft en svensk- och en finskspråkig linje, men på grund av den tilltagande språkstriden separerades de till skilda skolor. Denna språkliga separation blev modellen för landets skolväsende fram till 2000-talet även om många skolbarn kom från tvåspråkiga familjer. Argumentet emot tvåspråkiga skolor var att finskan dominerade så starkt både ute i samhället och i de tvåspråkiga familjerna att enspråkigt svensk undervisning behövdes för att eleverna skulle uppnå tillräckligt goda kunskaper i svenska. Förespråkarna ansåg att sådana skolmiljöer tvärtom skulle stärka intresset för och kunskaperna i svenska och samtidigt skingra eventuella fördomar mellan språkgrupperna.

Något som sällan noterades i denna debatt var att tvåspråkig undervisning i form av språkbadsskolor hade introducerats i Finland redan på 1980-talet av språkforskaren Christer Laurén, professor vid Vasa universitet. Systemet gick ut på att finskspråkiga barn fick förskole- och lågstadieundervisning på svenska, varefter de stegvis fick en allt större andel av undervisningen på finska. Sådana språkbadsskolor grundades också i Åbo och Helsingfors och uppnådde snart så stor popularitet att långt ifrån alla hågade elever kunde antas till dem.

Litteratur: Meinander 2014, 5–9; Laurén 2006, passim.

en kvinna till statsöverhuvud. Samtidigt höjde valresultatet förväntningarna inom SFP om att partiet äntligen skulle bli trovärdigt som en tvåspråkig folkrörelse. Men vid de följande tre riksdagsvalen (1995, 1999, 2003) blev det uppenbart att Elisabeth Rehns personliga popularitet inte kunde omvandlas till ett stöd för SFP i brist på verbala och tvåspråkiga profiler från huvudstadsregionen. I likhet med Rehn och Jörn Donner ställde dessa hellre upp som EU-parlamentariker. Partiets röstetal i riksdags- och kommunalval sjönk allt närmare 1970-talets nivå, och i början av 2000-talet antog många att dess långa regeringsansvar snart skulle vara över.[5] Så kom dock inte att ske förrän efter riksdagsvalet våren 2015 då partiet efter 36 år av kontinuerligt regeringsansvar hamnade i opposition.

Inom det socialdemokratiska partiet hade stödet för en levande svensk- och tvåspråkighet långa traditioner, både på grund av de svensktalande arbetarnas stöd för partiet och genom de nära kontakter som upprätthölls med systerpartierna i Skandinavien. En levande ikon för denna socialdemokratiska åskådning var partiets långvarige ordförande Paavo Lipponen, som både under sina år som statsminister och riksdagens talman (1995–2007) och senare som samhällsdebattör systematiskt tog landets tvåspråkighet i försvar. Ett nästan lika starkt stöd erhölls i denna fråga av Vänsterförbundet, vars riksdagsledamöter i flera fall var aktivt tvåspråkiga och markerade sitt stöd för landets svenska strukturer.

På den borgerliga sidan fanns i princip också ett stöd för bevarandet av landets

svenska traditioner och levande tvåspråkighet. Fram till 2010-talet var denna opinion starkast inom Centern, som i regional- och lantbrukspolitiken hade lätt att samarbeta med SFP och även efter Finlands anslutning till Europeiska unionen förblev en varm anhängare av nordiskt samarbete. Samlingspartiets hållning i språkfrågan hade också varit försonlig sedan andra världskriget och många av dess politiker var uttalade nordister. Partiet tog visserligen sällan kollektivt det svenska språket i försvar, vilket framgick i början av 1990-talet när många av dess riksdagsledamöter ställde sig bakom ett lagförslag om att göra svenskan till ett frivilligt undervisningsämne i finskspråkiga grundskolor, med hänvisning till att det skulle frigöra timresurser för studier i världsspråk. Samma tudelade hållning i språkfrågan blottades 2010 då Samlingspartiets partikongress godkände ett principförslag om att göra svenskan till ett valbart ämne i grundskolan. Samtidigt avslog partikongressen med klar majoritet ett förslag om att slopa svenskans status som nationalspråk i grundlagen.[6]

"Bort med tvångssvenskan." Kampanjerna för och emot en levande tvåspråkighet gav upphov till många sloganer och uttryck. Det svenska motargumentet blev "Ota riski – rakastu suomenruotsalaiseen" (Ta en risk – bli kär i en finlandssvensk).

En motsvarande principiellt positiv eller i huvudsak neutral inställning gjorde sig gällande även inom de mindre riksdagspartierna Gröna förbundet och Kristdemokraterna, vars ledamöter i vissa fall aktivt drev på lagförslag och statliga investeringar som tog hänsyn till landets svenskhet. Det enda riksdagspartiet som konsekvent har ställt sig kritiskt till ett bevarande av landets svenskspråkiga offentlighet och kulturarv är Sannfinländarna, som uppstod 1995 ur ruinerna av det likaså ofta öppet antisvenska Finlands landsbygdsparti. Fram till 2010-talet var partiet en av de mindre riksdagsgrupperna, men i valet 2011 mångdubblade det sitt väljarstöd och blev tredje störst på Arkadiabacken med totalt 39 ledamöter. Detta gav mera tyngd åt partiets krav på att minska u-landsbiståndet, begränsa invandringen och göra svenska till ett frivilligt ämne i finskspråkiga grundskolor. Men efter att partiet våren 2015 axlade regeringsansvar skulle språkfrågan snabbt hamna i skuggan av ett antal mer svårlösta samhällsproblem.

I språkfrågan fick Sannfinländarna viktig uppbackning av den 2007 grundade föreningen Vapaa kielivalinta (Fritt språkval), som i motsats till Finskhetsförbundet undvek nationalistiska argument och i stället framhävde behovet av kunskaper i världsspråken. Våren 2013 inledde dessa organisationer insamlingen av stödförklaringar för ett medborgarinitiativ för att göra svenskan till ett frivilligt ämne på alla skolstadier. Ett år senare överlämnades initiativet med sammanlagt 62 158 underskrifter till riksdagen.[7] Lagförsla-

get manglades därefter i olika riksdagsutskott och gick strax före riksdagsvalet i april 2015 till en avgörande omröstning, där förslaget röstades omkull med rösterna 134–48. Samtidigt beslutade riksdagen att utreda möjligheterna att låta elever i östra Finland läsa ryska i stället för svenska.[8]

Frågan debatterades således med växande intensitet i medierna åren 2013–2015 och väckte regelbundet farhågor om att en ny språkstrid var i antågande. En orsak till denna oro var att det offentliga samtalet under 2010-talet i allt högre grad hade börjat splittras och snuttifieras av tidningspressens tillbakagång och de sociala mediernas frammarsch. Sakliga inlägg och längre analytiska samtal fick ge vika för anonyma kommentarer på nätet och korthuggna tweetar, som tillspetsade åsikterna och i värsta fall urartade i hotelser. Till saken hörde att också ledande medier såsom Rundradion och landets ledande dagstidning *Helsingin Sanomat* började använda det av Finskhetsförbundet på 1980-talet lanserade pejorativa begreppet ”tvångssvenska” som beteckning för den obligatoriska skolundervisningen i svenska.

Svenska Finlands folkting hade sedan 1980-talet aktivt spritt information om landets svensk- och tvåspråkighet, men i början av 2000-talet blev det uppenbart att detta inte räckte till. Hösten 2008 grundade därför ett antal finlandssvenska stiftelser med Svenska kulturfonden och Konstsamfundet i spetsen tankesmedjan Magma, vars syfte blev att arrangera seminarier, beställa rapporter och utge publikationer som nådde ut också till landets finskspråkiga befolkning. Initiativet tolkades av många som ett försök att skapa en ny kampanjbyrå för SFP, men även om tankesmedjan ofta haft svårt att få sin röst hörd har en del av dess skrifter och evenemang fått utmärkt publicitet.[9]

Detta gällde inte minst Pasi Saukkonens medieanalys *Mikä suomenruotsalaisissa ärsyttää? Varför irriterar finlandssvenskarna?* (2011), där Saukkonen visade att argumenten för och emot en levande tvåspråkighet är i huvudsak av tre slag.

Finsk och svensk skönlitteratur har under de senaste decennierna lyft fram det komiska och gemytliga men också det ibland oerhört besvärliga med en levande tvåspråkighet.

För det första hänvisade båda parter till språket som en identitetsfaktor. Motståndarna såg finska språket som kärnan i finländarnas nationella identitet medan förespråkarna påminde om att svenskan också är ett inhemskt språk med gamla anor. För det andra anfördes historiska argument. Enligt finskhetsivrarna var svenska språkets starka ställning en kvarleva från svenska tiden som finlandssvenskarna medvetet utnyttjade. Motargumentet var att Finlands utveckling till en modern välfärdsstat hade skett med viktiga insatser av landets svenskspråkiga befolkning och i nära växelverkan med övriga Norden. Den tredje argumentkategorin var av instrumentell art. Motståndarna ansåg att Finlands konkurrenskraft krävde att man lär sig i första hand världsspråk, förespråkarna däremot att svenskan även framöver är nyttig på den nordiska arbetsmarknaden.[10]

Denna klassifikation var belysande så länge det gällde personer som hade en bestämd åsikt i språkfrågan. Flertalet av finländarna var dock i mitten av 2010-talet tämligen ointresserade av eller hade i vart fall inga starka åsikter i frågan. Detta gällde inte enbart den finskspråkiga majoriteten utan även många två- eller flerspråkiga finlandssvenskar som inte personligen kände sig hotade av att svenskan skulle bli ett frivilligt ämne i grundskolan. Tvärtom skulle detta ju ytterligare förstärka svenskkunniga finländares konkurrenskraft på den del av arbetsmarknaden som är kopplad till den nordiska ekonomin.

Våren 2013 publicerade Saukkonen en omfattande undersökning om de utmaningar som Finlands språkliga mångfald framöver kunde vara förknippad med. Enligt honom tydde många saker på att tiden var mogen för att omdefiniera svenska språkets status i grundlagen. Trots 2004 års revidering av 1922 års språklagar, som framhävde medborgarnas rätt att bli betjänade av myndigheterna på landets bägge nationalspråk, fick svenskspråkiga i södra Finland enligt en ingående utredning sällan service på sitt modersmål om de inte uttryckligen bad om det. Detta berodde visserligen, enligt en utredning av Erik Allardt publicerad år 2000, i hög grad också på att de svenskspråkiga i huvudstadsregionen hade en tendens att ”ängsligt låta bli att öppet visa sin språkliga identitet”. Kort sagt undvek helsingforssvenskarna för det mesta att tala sitt modersmål på stan.[11]

Saukkonens förslag följde i viss mån SFP-veteranen Pär Stenbäcks tankar i dennes skrift från 2003, där han kastade fram tanken att svenskan skulle omdefinieras till ett minoritetsspråk och samtidigt garanteras ett starkare territoriellt skydd som offentligt språk. Saukkonen föreslog nämligen att finska och svenska av historiska skäl fortsättningsvis skulle definieras som landets nationalspråk, men att finska skulle vara det enda officiella språket överallt i Finland förutom på Åland, där svenskans status skulle förbli orubbad. På fastlandet kunde svenska däremot få status som officiellt språk endast i de svenskspråkiga landskapen, det vill säga Österbotten, Egentliga Finland och Nyland. Parallellt med detta skulle man förtydliga och skärpa kraven på svenskspråkig service i dessa regioner och stärka hela språkgruppens icke-territoriella kulturautonomi.[12]

Saukkonens förslag väckte dock inte diskussion. Uppmärksamheten var i hög grad fäst vid medborgarinitiativet och

lagmotionen om att göra svenska till ett valbart skolämne, som av både dess anhängare och motståndare bedömdes vara avgörande för behovet av eventuella andra reformer i landets språkpolitik. Lagförslaget röstades omkull våren 2015, men det finns ändå skäl att hålla Saukkonens modell i minnet. Ingenting är bestående, inte ens språkparagrafen i Finlands grundlag.

Finland och Sverige

En viktig men ofta ignorerad kontext för diskussionen om svenskhetens framtid i Finland på 2000-talet var landets anslutning till Europeiska unionen 1995 och den digitala kulturens genombrott, som obönhörligen ändrade på språkbruket i vardagslivet. Finlands anslutning till EU skedde vid samma tid som landets ekonomi gick in i en stark högkonjunktur. Detta ökade i snabb takt finländarnas resor till och kontakter med de övriga EU-länderna och andra världsdelar. Samtidigt vällde en helt ny kultur och ett gytter av digitala gemenskaper in finländarnas liv genom internet, där engelska var det dominerande språket som i all annan internationell kommunikation. Sammantaget innebar detta att den nordiska dimensionens betydelse i det internationella samarbetet minskade och därmed också finländarnas aktiva bruk av svenska.

Finlands starka uppkoppling till EU-ländernas ekonomier genom anslutningen till valutaunionen EMU ökade visserligen tydligt det svenska näringslivets intresse för konkurrenskraftiga finska bolag och ledde till svensk-finska fusioner framför allt inom banksektorn samt skogs- och metallindustrin. Men många av dessa bolag hade sina viktigaste marknader utanför Norden och engelskan hade därför redan länge varit det interna koncernspråket, vilket innebar att svenskans betydelse i finländskt näringsliv inte automatiskt ökade genom dessa fusioner. Många talesmän för större valbarhet i skolornas språkundervisning tog tvärtom dessa fusioner som exempel när de hävdade att kunskaper i svenska inte längre behövdes i kommunikationen med Sverige.

Detta stämde onekligen så länge det gällde kommunikation i koncernernas styrelser, operativa ledning och internationella kontakter. Men för övrigt fanns det fortfarande behov av svenskkunnig arbetskraft inom dessa företag. Det handlade inte enbart om kommunikationen med produktionsenheter i Sverige utan också om informella och personliga kontakter inom företagen, som i hög grad underlättades av ett umgänge på svenska eller andra skandinaviska språk. Samma fördel av ett gemensamt regionalt språk kunde noteras även i samarbetet mellan politiker, administratörer, militärer, vetenskapsmän och konstnärer. Engelskan tog i rask takt över som det formella språket, men i andra sammanhang levde gemenskapen på skandinaviska språk vidare.[13]

Det är svårt att bedöma hur denna tvåspråkighet i nordiska sammanhang i fortsättningen kan upprätthålla de finsktalandes intresse att lära sig och umgås på svenska. Om inga förändringar sker i attityderna till att lära sig svenska eller i finlandssvenskarnas ängslighet för att artikulera sin språkliga identitet är det troligt att det aktiva bruket av språket blir alltmer socialt segmenterat i södra Finland. I praktiken innebär detta att det inom den finskspråkiga befolkning-

en är främst medel- och överklassföräldrar som inser den potentiella nyttan av kunskaper i svenska. Ett tecken på att så är fallet är att en stor del av de finskregistrerade barn som på 2010-talet börjar i språkbadsskolor och svenska lågstadier har denna klassbakgrund.

I Sverige har intresset för och kunskaperna om Finland av naturliga skäl alltid varit klart mindre än vice versa. Detta retar självfallet mången finländare och i synnerhet finlandssvenskarna, vars irritation dock inte är på något sätt unik utan i mycket påminner t.ex. om norrlänningarnas inställning till ”nollåttorna”, det vill säga de förment arroganta stockholmarna. Men faktum är att det alltsedan ländernas påtvingade separation 1809 också har funnits kretsar i Sverige som varit välunderrättade om förhållandena i Finland och tålmodigt har upplyst sina landsmän om grannlandets historia och samhällsutveckling. En naturlig informationskälla har även varit finländska släktingar och vänner samt diverse kulturorganisationer såsom Samfundet Sverige–Finland och Kulturfonden för Sverige och Finland. En strategiskt viktig aktör har sedan slutet av 1990-talet varit Finlandsinstitutet i Stockholm, som är det klart största och inflytelserikaste av de 16 fristående vetenskaps- och kulturinstitut som sprider kunskap om Finland på olika håll i världen.

Finlands och Sveriges samtidiga anslutning till EU och allt närmare samarbete i näringslivet ökade också på olika sätt det ömsesidiga intresset för livet på andra sidan av Bottniska viken. Åren 2000–2003 genomfördes ett stort svensk-finskt forskningsprogram med en budget på närmare 5 miljoner euro kring temat Svenskt i Finland – finskt i Sverige, som utmynnade i ett samlingsverk med analyser av ländernas gemensamma, parallella och disparata samhällsutvecklingar fram till 2000-talet. Vid samma tid publicerade en rad framstående svenska och finländska historiker egna översiktsverk, i vilka de från olika synvinklar lade fram tankeväckande synteser om ländernas inbördes relationer både före och efter 1809.[14]

Till denna skara av skribenter som blickade stadigt över Bottniska viken anslöt sig även enstaka rikssvenskar. Kändast av dem var Sveriges överlägset bästsäljande historieskrivare Herman Lindqvist, vars begeistring över kungar och krig visserligen var något som många svenska yrkeshistoriker fnyste åt. Men eftersom Lindqvists texter appellerade till en bred publik och han hade ett speciellt öga för Finlands historia som en del av Sveriges historia, ökade hans böcker ändå insikterna om ländernas gemensamma kulturarv. Till saken hörde att diplomatsonen Lindqvist hade vuxit upp i Helsingfors på 1950-talet och att flera av hans böcker utkom också på finska, såsom *När Finland var Sverige* (*Kun Suomi oli Ruotsi*).

Den mest uppmärksammade populärvetenskapliga satsningen i denna genre var ändå den tiodelade finskspråkiga tv-dokumentären *Suomi on ruotsalainen* (”Finland är svenskt”), som visades i Finland i början av 2013 och i Sverige påföljande höst. Programledare var läkaren Juhani Seppänen, ett känt tv-ansikte i uppriktiga och djuplodande diskussionsprogram om bland annat alkoholism. Seriens övergripande målsättning var att visa att det finländska samhället ännu i början av 2000-talet var starkt präglat av sitt svenska kulturarv. Eftersom detta

fortfarande var ett kontroversiellt påstående intervjuade Seppänen nästan uteslutande finskspråkiga och rikssvenska historiker, författare och intellektuella för att undvika beskyllningar om att tv-serien var finlandssvensk propaganda. Serien blev en stor publikframgång och ledde till en intensiv debatt i de sociala medierna om hur svenskt Finland egentligen var. De starkaste protesterna kom föga överraskande från finsksinnade nationalister, av vilka en del betecknade de intervjuade personerna som fosterlandsförrädare och som de finlandssvenska stiftelsernas hantlangare.[15]

En av dokumentärens synligaste profiler var författaren Miika Nousiainen, vars skälmroman *Vadelmavenepakolainen* (*Hallonbåtsflyktingen*) från 2007 var en hejdlös drift med finländarnas Sverigekomplex och diverse därmed sammanhängande fördomar länderna emellan. Romanens filmversion hade premiär våren 2014 och var en av årets mest sedda spelfilmer i Finland. Några år senare publicerade Tuomas Kyrö, en annan yngre satiriker, romanen *Kunkku* (2013) i vilken han oförskämt nog föreställde sig Finland som ett glatt kungadöme som livnärde sig på popmusik och vars ständigt klåpande kung slutade sina dagar som förrådsman på en elektronikfirma. I rikssvensk skönlitteratur har den närmaste motsvarigheten till denna avväpnande behandling av ingrodda föreställningar om grannlandets kultur och språk varit tornedalingen Mikael Niemis internationella bästsäljare *Populärmusik från Vittula* (2000). Nämnas bör även rapparen Markoolio och tv-kändisen Mark Levengood, som båda gärna framhäver sitt finländska påbrå med drastiska inslag.

Gemensamt för detta gycklande med stereotypier om grannlandet på andra sidan Bottniska viken är en gemytlighet och nyansrikedom som är internationellt tämligen unik. En orsak till detta är att länderna har sina samhälleliga rötter i en och samma kultur och dessutom aldrig har stridit mot varandra i ett krig. Detta har väsentligt underlättat ländernas växelverkan och bibehållit i synnerhet finländarnas beredskap att förstå grannlandet. Även om kunskaperna om och intresset för Finland är klart mindre i Sverige har inställningen till lillebrodern i öster i regel varit mer överseende och tålmodig än de svenska mediernas bevakning av Danmark, där en undertryckt irritation kan skymta fram.

Frågan är visserligen hur betydelsefulla de traditionella medierna i framtiden kommer att vara som kanal för artikulering av nationella känslor och stereotypier. Den digitala teknologins genombrott har lett till att endast en minoritet av Finlands svensk- och tvåspråkiga befolkning under 45 år numera regelbundet läser tryckta dagstidningar eller följer nyhets- och aktualitetsprogram på tv i realtid. Merparten av den tillgängliga informationen och underhållningen konsumeras via webben vid önskad tidpunkt och genom tips och länkar i sociala medier. Hur detta framöver kommer att forma uppfattningarna om Finland och Sverige är inte lätt att förutse. En möjlig utveckling är att fragmentiseringen av de nationella offentligheterna i digitala subkulturer som varken vill eller kan kommunicera konstruktivt med varandra utmynnar i att olika föreställda nationella och etniska gemenskaper vittrar sönder.[16]

Om så sker står naturligtvis även den finlandssvenska gemenskapen inför nya

utmaningar. Enligt sociologen Kjell Herberts tyder mycket på att den digitala teknologin har stärkt språkgruppens kulturella band till Sverige. Allra starkast har denna uppkoppling gjort sig gällande i Österbotten och på Åland. Även i södra Finland följer en stadigt växande andel av den svensk- och tvåspråkiga befolkningen rikssvenska webbtidningar, bloggar och tv-program. Till det sistnämnda har klart bidragit att en betydande andel av sändningarna på Rundradions svenska tv-kanal Yle Fem numera består av direktsända program från de svenska rikskanalerna. Att denna uppkoppling till ”det femte landskapet” Sverige skulle ha försvagat den finlandssvenska gemenskapen finns det ännu inga tecken på. Av Herberts enkät framgick att närapå fyra femtedelar av finlandssvenskarna 2014 kände mycket eller ganska stor samhörighet med svenskspråkiga på orter i Finland. Även i den starkt tvåspråkiga huvudstadsregionen var närmare 70 procent av språkgruppen av samma mening.[17]

Ebb och flod

Dessa enkäter mäter dock endast samtidskänslan, det vill säga de åsikter, attityder och föreställningar som av olika skäl råkar vara på ytan vid en viss tidpunkt. Vill man se ett långsiktigare mönster i de kollektiva uppfattningar och tankefigurer som pekar fram mot 2020-talet gäller det att kontrastera enkäterna mot de historiska strukturer och trender som har beskrivits i detta samlingsverk i fyra band. Gör man det blir det uppenbart att utvecklingen av den svenska dimensionen av Finland endast delvis har varit avhängig av hur starkt eller svagt dess svenskspråkiga befolkning har identifierat sig som svenskar, finnar, finländare, finlandssvenskar eller européer. Avgörande för hur det svenska i Finland har formats, utvecklats och förändrats har snarast varit de politiska, ekonomiska och kulturella drivkrafter som har sammanflätat landet med den västerländska civilisationen.

En tillbakablick på 1900-talets utveckling visar detta kontextuella beroendeförhållande med all önskvärd tydlighet. Precis som rikssprängningen 1809 kom att bli räddningen för det finska språket i Finland innebar landets frigörelse från det ryska imperiet senhösten 1917 en avgörande vändning också för dess svenska kulturarv och befolkning, eftersom den utmynnade i 1919 års grundlag och 1922 års språklagar som skapade en fast grund för en levande svenskhet i Finland fram till 2000-talet. Lika uppenbart var att Finlands gastkramande överlevnadskamp under andra världskriget var en ödesfråga också för landets svenskhet. Hade Finland ockuperats av Röda armén 1940 eller 1944 hade inte mycket blivit kvar av dess svenska strukturer, vilket är värt att notera på Åland som självklart också blivit en del av sovjet- eller folkrepubliken Finland.

På motsvarande sätt var de utmaningar som landets svenskhet ställdes inför under kalla kriget i huvudsak följdverkningar av den omfattande ekonomiska och sociala strukturomvandling som Finland i likhet med övriga Europa då gick igenom. Urbaniseringen och industrialiseringen ledde inte enbart till att tidigare svenskbygder avfolkades eller omvandlades till finskdominerade förstäder. De bidrog också till att de svenskspråkiga i ännu större utsträckning än den övriga befolkningen emigrerade till Sverige el-

ler på grund av sin tvåspråkighet integrerades så effektivt med den finskspråkiga enhetskulturen att språkgruppens framtidsutsikter var tämligen dystra i mitten av 1970-talet. De två följande årtiondena innebar i de flesta avseenden en förändring. Emigrationen till Sverige ebbade ut samtidigt som den nationella enhetskulturen började vittra sönder under trycket av den kommersiellt drivna och transnationella digitalkulturen, vilket i sin tur minskade skräcken för ”halvspråkighet” och gav plats för en insikt om att tvåspråkighet var ett sätt att bibehålla svenskhetens konkurrenskraft.

Även om Finlands anslutning till Europeiska unionen 1995 ytterligare förstärkte denna trend är det för tidigt att säga vilka effekter EU-medlemskapet har på Finlands svenskspråkiga kultur och befolkning på längre sikt. Ministerrådet och kommissionen har på många sätt signalerat sitt stöd för de närmare 60 minoritetsspråk som vid sidan av de 23 officiella EU-språken talas på olika håll i unionen. Men dessa utfästelser har i praktiken varit endast symboliska. Enhetliga språklagar har hittills varit omöjliga att driva igenom eftersom de förutsätter ett enhälligt stöd av kommissionen. För att få en ändring till stånd på denna punkt krävs inget mindre än en genomgripande politisk integration, det vill säga ett Europas förenta stater vars verkställande makt skulle koncentreras till en regering som åtnjuter EU-parlamentets förtroende.[18]

Det finns inga entydiga tecken på att EU inom den närmaste framtiden skulle stå inför en sådan fördjupad integration. Mera troligt är därför att förändringar som berör Finlands svenskhet även i fortsättningen främst kommer att ha sitt upphov i de geopolitiska, ekonomiska och kulturella drivkrafter som styr utvecklingen i Östersjöregionen och Nordeuropa i allmänhet. Landets språklagstiftning utstakas visserligen av riksdagen, men om dess ledamöter inte lyckas lösa de strukturella problem som man i mitten av 2010-talet tampas med är det troligt att det finska välfärdssamhället står inför omfattande nedskärningar. I farozonen är då utan tvekan det kommunalt finansierade utbildningsväsendet, som sedan 1800-talet har utgjort ryggraden i landets finsk- och svenskspråkiga kultur och offentliga liv.

En sak är hur som helst säker. Framtiden för Finlands svenskhet och nordiska samhällsform kommer även fortsättningsvis att vara avhängig av hur banden till Sverige upprätthålls och utvecklas. Blickar man över ländernas förflutna som gemensamt rike och därefter fristående men nära sammanflätade nationer gestaltar sig denna utveckling i mycket som ebb och flod. Under vissa epoker har geopolitiken, ekonomin och teknologin gynnat Östersjöregionen och stärkt sammanhållningen. Under andra epoker har länderna drivit mera isär, men utan att detta har lett till en slutgiltig separation. Nya förenande krafter har redan börjat göra sig gällande.[19]

Noter

Självständighetens konsekvenser

1. För en översikt av den politiska utvecklingen, se Manninen 1993–1995.
2. Siltala 1985, passim; Roselius 2010, passim.
3. Bondestam & Helsing 1978, 433–442.
4. Bondestam & Helsing 1978, 133–142.
5. Mustelin 1983, 50–70.
6. von Bonsdorff & Jernström 1984, 38–41.
7. von Bonsdorff & Jernström 1984, 21–33.
8. Pietiäinen 1995, 423–436.
9. von Bonsdorff & Jernström 1984, 56–73.
10. von Bonsdorff & Jernström 1984, 51–64.
11. von Bonsdorff & Jernström 1984, 86–95.

Ideologier och ikoner

1. *Helsingin Sanomat* 22.4.1921.
2. Hbl 23.4.1922.
3. Wrede 1999, 392–397.
4. Lindman 1981, 129–159; Meinander 1993a, 275–281.
5. Åström, Lönnqvist & Lindqvist 2001, 149–160.
6. von Bonsdorff 1956, 229–243.
7. Meinander 2009a, 217–219.
8. Barck 1953, passim; Knapas 1991, 655.
9. Salminen 1963, 74–78; von Bonsdorff & Jernström 1984, 155–158.
10. von Bonsdorff & Jernström 1984, 325–328.
11. Alapuro 1973, 17–23.
12. Hornborg 1914, 231–250; Castrén 1914, 99–100; Hämäläinen 1968, 418–419; Nygård 2008, 190–207.
13. Assmann 1999.
14. Kilpi 1917, 89–119, 228–229, 233–235.
15. Kilpi 1918, 126–164.
16. Klinge 1972, 45–112.
17. Puntila 1944; Hämäläinen 1968; Klinge 1972; Uino 1989; Ahti 1991; Lönnqvist i Åström, Lönnqvist & Lindqvist 2001.
18. von Bonsdorff 1956, 118.
19. Meinander 2009b, 367–370.
20. Westerlund 1901–1904.
21. Lönnqvist i Åström, Lönnqvist & Lindqvist 2001, 21.
22. Ekholm 1922, 138.
23. Federley 1940, 104–115.
24. Granit 1944, baksidestext.
25. Lille 1921, 1015.
26. von Bonsdorff 1956, 242; Lille 1921, 944–946, 984–986; Schauman & Lilius 1992, 433–438.
27. Estlander 1926.
28. Hietala 1985, 148–152; Ramsay 2000, 196–198.
29. Lönnqvist 2000, 29–31; Zilliacus 2000a, 33–36.
30. Zilliacus 2000b, 37–38.
31. Mattsson-Eklund 2000, 368.
32. Granit 1929, 38–45.

Språkstridens klimax

1. von Bonsdorff 1929, 69.
2. Klinge 1979, 100–106.
3. Hämäläinen 1968, 90–98; von Bonsdorff & Jernström 1984, 92–95.
4. Granit 1929, 35–39.
5. Alapuro 1973, 91–95.

6. Alapuro 1973, 88–99.
7. Alapuro 1973, 37–45.
8. Alapuro 1973, 58–86.
9. von Bonsdorff 1929, 69, tabell II.
10. von Bonsdorff 1929, 68, tabell I.
11. Uino 1985, passim; 1989, 186–190.
12. Klinge 1979, 121–125.
13. Elmgren 2008, 232–287.
14. Hämäläinen 1968, 127–134; Alapuro 1973, 120–121.
15. von Bonsdorff & Jernström 1984, 325–330.
16. Klinge 1979, 137–143.
17. Hämäläinen 1968, 174–175.
18. Meinander 2012, 68–87.
19. Meinander 1989, 12–41; Bonäs 2012, passim.
20. Schauman & Lilius 1992, 28.
21. Schauman & Lilius 1992, 24–36.
22. Hornborg 1939, 40–41; Hämäläinen 1968, 159.
23. Klinge 1979, 166–172.
24. Meinander 1989, passim.
25. Hämäläinen 1968, 194–196.
26. Klinge 1979, 156–172.
27. Hämäläinen 1968, 198–201.
28. Klinge 1979, 186.
29. Soikkanen 1983, 48–68.
30. Hämäläinen 1968, 200.
31. *Arbetarbladet* 22.2.1932.
32. Alapuro 1973, 19.
33. Klinge 1979, 185–193.
34. *Hufvudstadsbladet* 7.11.1933, 7.11.1934; Hämäläinen 1968, 206–220.
35. Alapuro 1973, 144.
36. Klinge 1979, 193; Soikkanen 1983, 63–69.
37. Adresserna undertecknades av 392 svenska, 232 danska, 116 norska och 16 isländska akademiker; Hbl 27.10.1934.
38. Schauman & Lilius 1992, 192.
39. Kekkonen 1934, 54–77.
40. Hämäläinen 1968, 221–228.
41. Hämäläinen 1968, 229–230.
42. Soikkanen 1983, 69–86.
43. Soikkanen 1983, 106–148.
44. Hämäläinen 1968, 257–260; Klinge 1979, 201–203.
45. Schauman & Lilius 1992, 298–330.
46. Meinander 2012, 129–138.
47. Wahlbäck 2011, 131–142.

Kollektiv och kultur

1. Fougstedt 1951, 14; Sandlund 1985, 272.
2. Virtanen 1979, 225; Sandlund 1981, 215–230; Roinila 2000, 63, 69–71.
3. Fougstedt 1984, 27; *Finlandssvenskarna 2005 – en statistisk rapport*, 8.
4. Fougstedt 1951, 84–85; *Finlandssvenskarna 2005 – en statistisk rapport*, 8.
5. Allardt & Starck 1981, 124–126.
6. Allardt & Starck 1981, 248; *Finlandssvenskarna 2005 – en statistisk rapport*, 40.
7. Waris 1932, 139–149, 308.
8. Waris 1932, 136–143; Allardt & Starck 1981, 184.
9. Alapuro 1973, 224, tabell 2.
10. Alapuro 1985, 96, tabell 2.16; Fellman 2000, passim.
11. Meinander 2011c, 1223–1224.
12. Alapuro 1973, 19, tabell 1; Allardt & Starck 1981, 194–199; Alapuro 1985, 96, tabell 2.16.
13. von Bonsdorff 1929, 69; Bruhn 1940, 284; Alapuro 1973, 19, tabell 1.
14. Allardt & Starck 1981, 144; *Finlandssvenskarna 2005 – en statistisk rapport*, 40.
15. Tudeer 1923, 100–101; Allardt & Starck 1981, 144.
16. *Finlandssvenskarna 2005 – en statistisk rapport*, 21.
17. Allardt & Starck 1981, 144.
18. Allardt & Starck 1981, 248.
19. Allardt & Starck 1981, 184.
20. Kuvaja 2008, 49–54; 2012, 9–30.
21. Jutikkala 1982, 208–221; Bonäs 2012, 43–50.
22. Alapuro 1973, 19, tabell 1.
23. Bonäs 2012, 155–199.
24. Olin 2012, passim.
25. Verkko 1947, 359.
26. Olin 2012, 207–232.
27. Lönnqvist 1980, 157–160; Kuvaja 2008, 49–54.
28. Virtanen 1979, 68, tabell 13, 205–209.
29. Rundt 1992, 252–260; Virtanen 1979, 207.
30. Shenshin 2008, 36–38; 2016, passim.
31. Ekholm 2013, passim; 2016, passim.
32. Forsén 2012, passim.
33. Panu Pulma, muntligt meddelande, januari 2015.
34. Paunonen & Paunonen 2000, passim; Paunonen 2015, passim.
35. Meinander 1993b, 418–427.

Röster och nätverk

1. Wirén 1952, 10–12.
2. Wirén 1952, 14.
3. von Bonsdorff & Jernström 1984, 90–94.
4. Björkstrand 2011, 140–141; Ekstrand 2011, 1676–1678; Mustakallio 2011, 1678–1682.
5. Rosenqvist 1940, 249–252.
6. Klemets 2010, 17–36; Björkstrand 2013, 22–23.
7. Schmidt 1952, 62–71; Sundback 2010b, 186–193.
8. Lauha 2001, 53–55.
9. Sundback 2010b, 189–192.
10. Vikström 2013, 32–38.
11. Sundback 2010b, 188–189.
12. von Bonsdorff & Jernström 1984, 310–317.
13. Bruhn 1940, 263–267, 272.
14. Lindman 1992, 7–19; Nikula 2011, 1584–1586.
15. Nyholm 1999, 120–128; Siltala 1999, 451.
16. Geber 2013, 68–113, om den finlandssvenska ideologin speciellt 87–90, 102–106.
17. Meinander 2014, 66–72.
18. Meinander 2014, 97–118.
19. Elfving 1938, passim; Steinby 1985, passim; Paaskoski 2008, passim.
20. Uino 1989, 215–221.
21. Alapuro 1973, 19, tabell 1.
22. Lindqvist 2006, 155–166.
23. Siisiäinen 1991, 82–90.
24. Ginström 1964, 242.
25. Steinby 1979, 204.
26. Wiik 1996, 42–56.
27. Wiik 1996, 57–78.
28. Vihavainen 1996, 169–219.
29. Wiik 1996, 79–83; Meinander 2009b, 73–77, 90–98.
30. Wiik 1996, 101–125.
31. Bengelsdorff 2012, passim.
32. Nygård 2011, 84–85.
33. Engman 1996, passim.
34. Lönnqvist 2013, 255–262.
35. Holmström 1993, 153.
36. Saarenheimo 1984, passim; Holmström 1993, 239, 296.
37. Saarenheimo 1984, 170–171.
38. Vala 1937. Dikten återges här i den form den har i Valas recension och Pennanens diktsamling. I Diktonius *Min dikt* (1921) ingår den i en version där framför allt slutet är annorlunda: ”Om jag vore stum / […] / När mitt *oskrivna* / står klart för dina ögon, / förstår du mig.”
39. *Finska folksagor*; Meinander 2009, 160–161.

Krigsåren

1. Jansson 2009, passim; Engman 2009, passim.
2. Tuomioja 1982, passim; Majander 2004, 137–184.
3. Majander 2004, 164–180.
4. Wahlbäck 2011, 119–142.
5. Wahlbäck 2011, 143–162.
6. Wahlbäck 2011, 163–184.
7. *Svenska frivilliga i Finland 1939–1944*, 39–202.
8. Meinander 2009b, 14–16, 217–218.
9. Meinander 1995, 181.
10. Söderhjelm 1939, passim.
11. *Svenska frivilliga i Finland 1939–1944*, 170.
12. Björklund 2007, passim.
13. Meinander 2011a, 47–62.
14. Wahlbäck 2011, 185–196.
15. Meinander 2009b, 115–116.
16. Meinander 2009b, 96–108.
17. Kavén 2010, 224–246.
18. Meinander 2009b, 128–132.
19. Meinander 2009b, 232–238.
20. N. Meinander 1977, 40; Meinander 2012, 222–223.
21. Klinge 1979, 225–226.
22. von Bonsdorff 1994, 49–73.
23. Juutilainen 1997, 30–33; Meinander 2009b, 254–259.
24. Juutilainen 1997, 50–51.
25. Juutilainen 1997, 44–50.
26. Juutilainen 1997, 81–88.
27. Stenström 1995, 116–117.
28. Juutilainen 1997, 147.
29. Stenström 1995, 124–125; Meinander 2012, 197–209.
30. Stenström 1995, 126–133; Juutilainen 1997, 154–160; Uitto & Geust 2013, 78–222.
31. Stenström 1995, 124; Juutilainen 1997, 161–197.
32. Mattsson-Eklund 2000, 348.
33. Juutilainen 1997; Mattsson-Eklund 2000, 153–154, 349–350.
34. Juutilainen 1997, 274–277.

35. Stenström 1995, 219–225; Juutilainen 1997, 243–248.
36. Kulomaa 1995, 339–348.
37. Järv 1989, 1991.
38. Meinander 2006a, 19–21; 2006b, 153–157.

Försoning och återhämtning

1. Carl Enckells dagbok 16–17.9.1944, Carl Enckells samling, RA; G. A. Gripenbergs dagbok 12.10.1944, släkten Gripenbergs samling, RA.
2. Meinander 2009b, 299–300.
3. Meinander 2009b, 300.
4. von Bonsdorff 1994, 369–371.
5. *Språkfredskommitténs betänkande*, 94–95.
6. *Språkfredskommitténs betänkande*, 94–95.
7. von Bonsdorff 1994, 239–241.
8. *Språkfredskommitténs betänkande*, 144–147.
9. von Bonsdorff 1994, 225–230.
10. Meinander 2012, 272–276.
11. von Bonsdorff 1994, 204–215.
12. Sirén 1999, 131–141.
13. von Bonsdorff 1994, 215–218
14. Meinander 2006b, 153–157.
15. von Bonsdorff 1994, 218–225.
16. Bonäs 2012, 221–226.
17. von Bonsdorff 1994, 164–167; Meinander 2012, 252–255.

Finland som finskast

1. Tuomioja 2011, 1794–1795.
2. Majander 2004, 225–251.
3. N. Meinander 1977, 123–125.
4. Meinander 2012, 262–265.
5. Söderhjelm 1970, 93–160.
6. von Bonsdorff 1994, passim; Meinander 2006b, 153–157.
7. Fagerholm 1977, 211–232; Majander 2004, 395–411; Meinander 2012, 265–269.
8. Majander 2004, 185–224.
9. Suomi 1990, 15–40.
10. Meinander 2012, 306–309.
11. Rentola 1997, 301–349; Meinander 2012, 315–321.
12. Vladimirov 1993, 41–61; von Bonsdorff 1994, 347–356.
13. Meinander 2006b, 160–172.
14. Meinander 2012, 457–458.
15. Sundberg 2006, 89.
16. Friberg 1988, 329–348.
17. Wendt 1981, 657–661.
18. Janfelt 2005, passim; Wendt 1981, 656–658.
19. Korppi-Tommola 1982, passim; Kavén 2010, 234–285.
20. Meinander 2011b, 89–95.
21. Allardt 1964a, 275–278.
22. von Bonsdorff & Ekberg 1997, 280–284.
23. von Bonsdorff & Ekberg 1997, passim; Stenbäck 2007, 85–100.
24. Jallinoja 1983, 123–177.
25. Jallinoja 1983, 181, 188.
26. Jallinoja 1983, 198–203.
27. Ågren 1974, 88–97, citatet 92; Niemi 2011, 1837–1839.
28. Allardt & Starck 1981, 15–50.
29. Väistö 2012, 16–21.
30. von Bonsdorff & Ekberg 1997, 469–476.
31. Väistö 2012, 19–21.
32. Väistö 2012, 26–28.
33. Kiuasmaa 1982, 492–497.
34. Väistö 2012, 31–32.
35. Meinander 2012, 414–430.
36. Häikiö 1993, 236–321.
37. Stenbäck 2009, 96–99; Keski-Rauska 2014, 274–304.
38. Ehrnrooth 1999, 317–330.
39. Stenbäck 2009, 260–273, 284–296.

Flexibla finlandssvenskar

1. *Finlandssvenskarna 2005 – en statistisk rapport*, 7.
2. Forsberg 1976, 20–24; Sandlund 1985, 288.
3. *Finlandssvenskarna 2005 – en statistisk rapport*, 21–23; *Finlandssvenskarna 2009 – en statistisk rapport*, 19–25.
4. *Finlandssvenskarna 2005 – en statistisk rapport*, 21–23.
5. Finnäs 2000a, 18–32.
6. Finnäs 2000a, 70–71.
7. Allardt & Starck 1981, 288.
8. *Finlandssvenskarna 2005 – en statistisk rapport*, tabell 2.
9. Allardt & Starck 1981, 246–248; *Finlandssvenskarna 2005 – en statistik rapport*, tabell 13.

10. *Finlandssvenskarna 2005 – en statistisk rapport*, tabell 13.
11. Finnäs 1986, 104–105.
12. Finnäs 1986, 82.
13. Finnäs 1986, 97–103.
14. Finnäs 1986, 100; Koskinen 2007, 257.
15. *Finlandssvenskarna 2005 – en statistisk rapport*, 20.
16. Kepsu 2006, 127–132.
17. Kepsu 2006, 132.
18. *Finlandssvenskarna 2005 – en statistisk rapport*, 27.
19. Erola 2010, 37–38.
20. Östberg & Andersson 2013, 84.
21. Erola 2010, 36–41.
22. Bourdieu 2013, 87–95.
23. Finnäs 2010b, 38.
24. *Finlandssvenskarna 2005 – en statistisk rapport*, 50–51.
25. *Finlandssvenskarna 2005 – en statistisk rapport*, 50–51.
26. Ruostetsaari 2014, 68–69, 99–101.
27. Rytsä 2007.
28. Seppänen 2014, 13–44.
29. Seppänen 2014, passim.
30. Fellman 2000, 60–62.
31. Kuisma 2004, 565–606.
32. Ruostetsaari 2014, 68–69, 99–101.
33. Tandefelt 1996, 38–48; *Finlandssvenskarna 2005 – en statistisk rapport*, 24.
34. *Finlandssvenskarna 2005 – en statistisk rapport*, tabellerna 12–14.
35. Sundback 2010a, 71.
36. Liebkind & Sandlund 2006, 320.
37. Siisiäinen 1991, 85–95; Kreander 2006, 52–88.
38. McRae 1997, 206.
39. Sundback & Nyqvist 2010b, 206.
40. Hyyppä 2007, 101–108.

Undantaget Åland

1. Modéen 1969, 161–162.
2. *Finlands författningssamling* 1922, nr 189.
3. Modéen 1969, Annex II: The Aaland Agreement.
4. Mattsson-Eklund 2000, 334.
5. Tudeer 1993, 56–118; Mattsson-Eklund 2000, 366.
6. Gustavsson 2015, 317–341.
7. Carl Enckells dagbok 16–17.9.1944, Carl Enckells samling, RA; G. A. Gripenbergs dagbok 12.10.1944, släkten Gripenbergs samling, RA.
8. von Bonsdorff 1994, 234–239.
9. *Finlands författningssamling* 1952, nr 5.
10. Modéen 1973, 175–209.
11. Paasikivi 1986, 17.6.1952; *Finlands författningssamling* 1954, nr 17.
12. Saraviita 1976, 331–341.
13. *Finlands författningssamling* 1991, nr 1144.
14. Mattsson-Eklund 2000, 368–369.
15. Fougstedt 1984, 20; Statistikcentralens PX-Web-databaser, ”Befolkningen efter språk samt antalet utlänningar och landareal efter område 1980–2015”; Mattsson-Eklund 2000, 354.
16. Ålands statistik- och utredningsbyrå, ”Invånarantalet 31.12.2010”.
17. Mattsson-Eklund 2000, 354.
18. *Finlandssvenskarna 2005 – en statistisk rapport*, 50–51.
19. Tudeer 1993, 40; Mattsson-Eklund 2000, 358–361; Holmén 2015, 212.
20. *Finlandssvenskarna 2005 – en statistisk rapport*, 50–51.
21. Mattsson-Eklund 2000, 352; *Finlandssvenskarna 2005 – en statistisk rapport*, 47, 51.
22. Mattsson-Eklund 2000, 364.
23. *Åland* 24.6.1921.
24. Sandholm 2006, passim.
25. Mattsson-Eklund 2000, 339; Gullberg 2011, 116–118.
26. von Bonsdorff 1956, 169; Uola 2011, 1509–1510.
27. Edgren 2011, 224–227; Holmén 2015, 184–189.
28. Salminen 1979; Lindh 1984; Svensson 1997; Mattsson-Eklund 2000.
29. Jenkins 2003, 22; Meinander 2011d, xi–xii.
30. Holmén 2015, 143–241.
31. Söderhjelm 1928; McRae 1997, 322–330.
32. *Finlandssvenskarna 2005 – en statistisk rapport*, 8.

Det finska Sverige

1. Bring 2008, 250–268; Holmström 2011, passim; Meinander 2012, 530–545.
2. Wahlbäck 2011, 242–245, 302–303.

3. Meinander 2008, 84–86.
4. Meinander 2012, 430–438.
5. Agrell 2002, 250–258.
6. Aunesluoma 2006, 190–191.
7. Aunesluoma 2006, 181–192.
8. Majander 2007, 168–227; Östberg & Andersson 2013, 245–246.
9. Aunesluoma 2006, 195–197, 202–203.
10. Meinander 2012, 339–340.
11. Aunesluoma 2006, 197–200.
12. Andersson & Krantz 2006, 37–56.
13. Hagberg, Jonung, Kiander & Vartia 2006, 86–150.
14. Meinander 2008, 127–135, 171–183.
15. Elenius 2001, 19.
16. Elenius 2001, 240–243.
17. Elenius 2001, 258–271.
18. Tenerz 1963, 313.
19. Elenius 2001, 292.
20. Huss & Wande 2006, 244–246.
21. Wande 1996, 232–235.
22. Vaattovaara 2009, 97–108.
23. Wande 1996, 250.
24. Reinans 1996, 77.
25. Enbuske 2009, 83–95.
26. Reinans 1996, 66.
27. Reinans 1996, 100–105.
28. Reinans 1996, 70–77.
29. De Geer 2004, 25–29.
30. Snellman 2003, passim; Snellman 2006, 103–123.
31. Tarkiainen 2011, 1420–1421.
32. minoritet.se, ”Förvaltningsområdena växer stadigt”.
33. Ekwall & Karlsson 1999, 96–98.
34. Hedberg 2006, 174–175.
35. Hedberg 2006, 159–161.
36. Hedberg 2006, 174–179.
37. Donner 1973, 102–111.
38. Donner 1973, 71–72.
39. Alopaeus 1983, 219.

Utbildningen

1. *Finlands officiella statistik X. Statistik över folkundervisningen 1950–51*, 7; Kiuasmaa 1982, 398, 495; Kivinen 1989, 35, 50.
2. Kiuasmaa 1982, 398–402; Alestalo 1985, 185.
3. *Finlandssvenskarna 2005 – en statistisk rapport*, 26.
4. *Befolkningens utbildningsnivå kommunvis 2001*, 5, 13.
5. *Befolkningens utbildningsnivå kommunvis 2001*, 5, 13; *Finlandssvenskarna 2005 – en statistisk rapport*, tabell 23; *Läroanstaltsstatistik 2012*, figur 3.3.
6. Ahonen 2012, 153–157.
7. Kiuasmaa 1982, 458–460; Ahonen 2012, 153.
8. Ahonen 2012, 158–160.
9. *Läroanstaltsstatistik 2012*, tabell 14.
10. *Utbildningens anordnare och läroanstalter 2012*, kod 42.
11. Taxell 1993, passim.
12. Wiik 1995, 57–58.
13. Wiik 1995, 55–60.
14. von Bonsdorff & Ekberg 1997, 476–480.
15. Wiik 1995, 69–91.
16. *Finlands författningssamling* 1971, nr 844.
17. Wiik 1995, 98; ”Onödig dragkamp”, *Nya Pressen* 18.10.1971.
18. *Nya Pressen* 28.2.1974.
19. Cederlöf 1996, 15–20.
20. Cederlöf 1996, 20–26.
21. Cederlöf 1996, 27–31.
22. K. K. Meinander 1929, 95–96.
23. Visuri 2010, 150–154.
24. *Uppslagsverket Finland*, ”Nylands brigad”.
25. McRae 1997, 281–282.
26. Hoikkala, Salasuo & Ojajärvi 2009, 402–448.
27. Meinander 1996, passim.

Civilsamhället

1. von Bonsdorff 1994, 67–68.
2. von Bonsdorff 1994, 175.
3. McRae 1997, 215–217.
4. Folktingets webbplats, hämtad 22.10.2013.
5. McRae 1997, 217; Folktingets webbplats, hämtad 22.10.2013.
6. *TV-överföring mellan Sverige och Finland*.
7. Lindberg & Måtts 1985, 2.
8. *Finlandssvenskarna – en statistisk rapport 2005*, 3–4.
9. Herberts 1995, 37–38.
10. McRae 1997, 216–217.
11. Jernström 1987, 10–21.
12. Ulfvens 1987, 77–78.
13. Jernström 1987, 110–112.
14. Jernström 1987, 60–66.

15. Jernström 1987, 120–125.
16. Lindqvist 2000, 16–29.
17. Lindqvist 2000, 38–41, 53–58.
18. Lindqvist 2000, 61, 65; Konstsamfundets webbplats, hämtad 30.11.2013.
19. Sandlund 1985, 276–277.
20. Kreander 2006, 82–84, figur 11.
21. Siisiäinen 1991, 92.
22. Kreander 2006, 84.
23. Liebkind & Sandlund 2006, 312–331.
24. Liebkind & Sandlund 2006, 330.
25. McRae 1997, 307, tabell 34.
26. Wiik 1996, 187–194; Salokangas 1996, 411–412; Wägar 2011, 48–73.
27. Salokangas 1996, 411–412.
28. Wiik 1996, 197–199.
29. Wiik 1996, 199–2001; Salokangas 1996, 411–412.
30. *TV-överföring mellan Sverige och Finland*; Lundström 1996, 57–58; Wiik 1996, 200.
31. Moring & Wiik 2007, 426–446.
32. Moring & Godenhjelm 2011, 197.

Medierna

1. Salminen 1988, 207, 223.
2. Salminen 1988, 207; Ginström 1964, 242; Hbl:s webbplats, hämtad 9.11.2013.
3. Lönnfors 1986; Widén 2000.
4. Bruun 1971, 138.
5. Jansson 1981; Lönnfors 1986, 172–188.
6. Salminen 1988, 207; HSS Medias webbplats, hämtad 9.11.2013.
7. Wester 2007, 45–48.
8. McRae 1997, 320–331.
9. McRae 1997, 321.
10. Knapas 2000, 362–363.
11. Törnudd 2001, 83–98; Allardt 2007, 205–208.
12. Knapas 2000, 364.
13. Notera att det i det totala antalet i Finland utkomna boktitlar även fanns litteratur publicerad på andra språk. Dess procentuella andel av alla boktitlar fördubblades 1950–2000 från drygt 6 till drygt 15 procent; McRae 1997, 322, tabell 39; Statistikcentralens webbplats, ”Boken i Finland: en succé med lång historia”.
14. Statistikcentralens webbplats, ”Boken i Finland”.
15. Stjernschantz 1991; Ekberg 2013.
16. Salokangas 1996, 34–34; Wiik 1996, 134–135.
17. Wiik 1996, 136–137.
18. Wiik 1996, 138–139.
19. Alasuutari 1996, 204–208.
20. McRae 1997, 307, tabell 34.
21. Meinander 2012, 401–402.
22. Wiik 1996, 129; *Ny Tid* 20.2.1952.
23. Wiik 1996, 128–135.
24. Wiik 1996, 10.

Självreflektioner

1. Salmela 2011, 1801–1807.
2. von Wright 1953; 1978; 1993.
3. Allardt 1989, 9–34; Jansson 1996, passim.
4. Jansson 1968, 130.
5. Jansson 1992.
6. Alestalo 2011, 58–60.
7. Allardt 1964b; Meinander 2012, 350.
8. Allardt 1975, passim.
9. Kalemaa 2011, 219–221; Meinander 2012, 369.
10. Korsström 2013, 38–52.
11. Rosenberg 1991.
12. Meinander 2011e, 721–725.
13. Klinges översiktsverk om Finlands historia åren 1808–1917 från 1996 gav bland annat upphov till motskriften *Niccolò och Nikolaj* av journalisten Mårten Ringbom, som försvarade det äldre laglighetssinnade paradigmet i fråga om ofärdsåren 1899–1905; Ringbom 1999.
14. Meinander 2006c, 179–191.
15. Engman 1983, 17.
16. Åström, Lönnqvist & Lindqvist 2001.
17. Klinkmann 2011, 315–317, citatet 316.
18. Klinkmann 2011, 216–217.
19. Warburton 1951, 10; Mazzarella 1989, 261–262.
20. Klinkmann 2011, 262–268.
21. Klinkmann 2011, 274.
22. Liebkind, Teräsaho & Jasinskaja-Lahti 2006, 106–115.
23. Liebkind, Teräsaho & Jasinskaja-Lahti 2006, 116.
24. Åström, Lönnqvist & Lindqvist 2001, 273–277.
25. Åström, Lönnqvist & Lindqvist 2001, 449.

26. Norrman 1986a, 1–10; 1986b, 118–121; Klinkmann 2011, 285.
27. Rosenberg 1994, 103–105, 111.
28. Höckerstedt 2000; 2010, 156.
29. Stenbäck 2003, 103–113.
30. *Statsrådets berättelse om tillämpningen av språklagstiftningen 2009*.
31. Myntti 2010; 2009.
32. Söderling 2000, 262–266; Salminen 1963, 118.
33. Salminen 1963; Korsström 2013, 213–216.
34. Korsström 2013, 16–29.
35. Korsström 2013, 480–484.

Språk och gemenskap

1. Meinander 2012, 442–448.
2. Stenbäck 2009, 274–278.
3. Sundberg 2006, 88–98.
4. Meinander 2012, 521–526.
5. Sundberg 2006, 89–91.
6. Saukkonen 2011, 185–186.
7. Saukkonen 2011, 107; medborgarinitiativ.fi, ”Ruotsin kieli valinnaiseksi oppiaineeksi kaikilla kouluasteilla”.
8. Karlsson & Sjöholm 2015.
9. von Wright 2012.
10. Saukkonen 2011, 186–96.
11. Allardt 2000, 7–14; Saukkonen 2013, 106.
12. Saukkonen 2013, 205–207.
13. Kangas & Kangasharju 2007, passim.
14. Bladh & Kuvaja 2005; Aunesluoma & Fellman 2006; Junila & Westin 2006; Kangas & Kangasharju 2007.
15. Tv-dokumentären omarbetades sedermera till en bok med samma titel: Vilkko 2014. Året därpå belönades arbetsgruppen bakom tv-serien och boken med finska statens pris för informationsspridning.
16. Moring 2014; Koivunen 2014.
17. Kjell Herberts 11.10.2014, presentation i Vasa.
18. *Svenskt i Finland*, 3.
19. Meinander 2000b, 701–706.

Källor och litteratur

Arkivkällor

Riksarkivet, Helsingfors (RA)
Carl Enckells samling, Carl Enckells dagbok 1944
Släkten Gripenberg samling, G. A. Gripenbergs dagbok 1944

Officiellt tryck

Befolkningens utbildningsnivå kommunvis 2001, Helsingfors: Statistikcentralen 2003.
Finlands författningssamling, Helsingfors 1922, 1952, 1954, 1971, 1991.
Finlands officiella statistik X. Statistik över folkundervisningen 1950–51, Helsingfors: Statistikcentralen 1952.
Läroanstaltsstatistik 2012, Helsingfors: Statistikcentralen 2013.
Språkfredskommitténs betänkande, Kommittébetänkande 1, Helsingfors: Språkfredskommittén 1945.
Statsrådets berättelse om tillämpningen av språklagstiftningen 2009, Helsingfors: Justitieministeriet 2009.
Utbildningens anordnare och läroanstalter 2012, Helsingfors: Statistikcentralen 2013.

Förkortningar i litteraturförteckningen

BLF *Biografiskt lexikon för Finland* 1–4, Helsingfors 2008–2011, SSLS 710:1–4. Även i digital form: www.blf.fi
SSLS Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsingfors

Litteratur

Agrell, Wilhelm 2002, ”Finis Finlandiae”, i Tapani Suominen (red.), *Sverige i fred. Statsmannakonst eller opportunism? En antologi om 1812 års politik*, Stockholm.
Ahonen, Sirkka 2012, ”Yleissivistävä koulutus hyvinvointiyhteiskunnassa”, i Pauli Kettunen & Hannu Simola (toim.), *Tiedon ja osaamisen Suomi. Kasvatus ja koulutus Suomessa 1960-luvulta 2000-luvulle*, Helsinki.
Ahti, Martti 1991, *Aktivisterna och ”Andersson”. Konspirationer och krigsplaner 1919, skyddskårskonflikten 1921, Mäntsäläupproret 1932*, Helsingfors.
Alapuro, Risto 1973, *Akateeminen Karjalaseura. Ylioppilasliike ja kansa 1920- ja 1930-luvulla,* Helsinki.
— 1985, ”Yhteiskuntaluokat ja sosiaaliset kerrostumat 1870-luvulta toiseen maailmansotaan”, i Valkonen et al. 1985.
Alasuutari, Pertti 1996, *Toinen tasavalta. Suomi 1946–1994*, Tampere.
Alestalo, Matti 1985, ”Yhteiskuntaluokat ja sosiaaliset kerrostumat toisen maailmansodan jälkeen”, i Valkonen et al. 1985.
— 2011, ”Erik Allardt”, i BLF 3.
Allardt, Erik 1964a, ”Svenska folkpartiet och finlandssvenskarnas framtid”, *Nya Argus* 19/1964.
— 1964b, *Yhteiskunnan rakenne ja sosiaalinen paine*, Helsinki. Även i svensk övers. av Bertel Kihlman: *Samhällsstruktur och sociala spänningar*, Helsingfors 1965.
— 1975, *Att ha, att älska, att vara. Om välfärd i Norden*, Lund.
— 1989, ”Forskaren och läraren”, i Erik Allardt et al., *Jan-Magnus Jansson. Ett multiporträtt*, Helsingfors.

— 2000, *Svenska på stan. En attitydundersökning*, Helsingfors.
— 2007, ”Kulturanalys och samhällskritik”, *Nya Argus* 11/2007.
Allardt, Erik & Starck, Christian 1981, *Språkgränser och samhällsstruktur. Finlandssvenskarna i ett jämförande perspektiv*, Stockholm.
Alopaeus, Marianne 1983, *Drabbad av Sverige*, Stockholm.
Andersson, Lars Fredrik & Krantz, Olle 2006, ”Tillväxt och konvergens. En jämförelse av den ekonomiska utvecklingen i Finland och Sverige under 1800- och 1900-talen”, i Aunesluoma & Fellman 2006.
Assmann, Dietrich 1999, ”Volter Kilpi”, *Kansallisbiografia*, webbupplaga, Helsinki 1997–, URN:NBN:fi-fe20051410.
Aunesluoma, Juhana 2006, ”Sverige, Norden och Finlands ekonomiska västintegration 1944–1973”, i Aunesluoma & Fellman 2006.
Aunesluoma, Juhana & Fellman, Susanna (red.) 2006, *Från olika till jämlika. Finlands och Sveriges ekonomier på 1900-talet*, Svenskt i Finland – finskt i Sverige III, SSLS 682:3.
Barck, P. O. 1953, *Arvid Mörne och sekelskiftets Finland*, Helsingfors.
Bengelsdorff, Anna Lena 2012, *Eirik Hornborg. Orädd sanningssägare och rättskämpe*, Helsingfors.
Björklund, Eric 2007, *En mur mot öst. Svenska arbetskåren i Finland*, Danderyd.
Björkstrand, Gustav 2011, ”Max von Bonsdorff”, i BLF 3.
— 2013, ”Borgå stifts tillkomst och utveckling”, i Ingvar Dahlbacka (red.), *Med sikte på framtiden – Borgå stift 90 år*, Helsingfors.
Bladh, Gabriel & Kuvaja, Christer (red.) 2005, *Dialog och särart. Människor, samhällen och idéer från Gustav Vasa till nutid,* Svenskt i Finland – finskt i Sverige I, SSLS 682:1.
Bondestam, Anna & Helsing, Alf-Erik 1978, *Som en stubbe i en stubbåker. Finlands svenska arbetarförbund 1899–1974*, Helsingfors.
von Bonsdorff, Bertel 1929, ”Finländska studentförhållanden i statistisk belysning”, i *Svenskt studentliv i Finland 1909–1929*, Helsingfors.
von Bonsdorff, Göran 1956, *Svenska folkpartiet. Bakgrund, tillblivelse och utveckling till 1917*, Helsingfors.
— 1994, *Svenska folkpartiet. IV, 1939–1956. Krigstid och återuppbyggnad*, Helsingfors.
von Bonsdorff, Göran & Ekberg, Henrik 1997, *Svenska folkpartiet. V, 1956–1970. Kriser och välfärdsbyggande*, Helsingfors.
von Bonsdorff, Göran & Jernström, Frank 1984, *Svenska folkpartiet. II, 1917–1929. Från självständighet till Lappo*, Helsingfors.
Bonäs, Johanna 2012, *Kommunistskräck, konservativ reaktion eller medveten bondepolitik? Svensksterbottniska bönder inför Lapporörelsen sommaren 1930*, Åbo.
Bourdieu, Pierre 2013, ”Symbolinen pääoma ja yhteiskuntaluokat”, *Sosiologia* 2/2013.
Bring, Ove 2008, *Neutralitetens uppgång och fall – eller den gemensamma säkerhetens historia*, Stockholm.
Bruhn, Karl 1940, ”Undervisningsväsen och vetenskaplig forskning”, i Finn. E. Sommerschield (red.), *Den svenska folkstammen i Finland*, Helsingfors.
Bruun, Kettil 1971, ”Förbjudet område”, i Kettil Bruun, Ove Knekt & Kristina Rotkirch (red.), *Hufvudstadsbladet. Partilös partitidning*, Helsingfors.
Castrén, Gunnar 1914, ”Svenskt i Finland”, *Nya Argus* 11/1914.
Cederlöf, Henrik, *Finlandssvenskt försvar. Nylands brigad och Dragsvik garnison. En historisk översikt 1940–1995*, Ekenäs 1996.
De Geer, Eric 2004, *Den finska närvaron i Mälarregionen. En geografisk-statistisk studie över de finsktalande i Sverige*, Eskilstuna.
Diktonius, Elmer 1921, *Min dikt*, Stockholm.
Donner, Jörn 1973, *Sverigeboken*, Stockholm.
Edgren, Torsten 2011, ”Matts Dreijer”, i BLF 3.
Ehrnrooth, Georg C. 1999, *Simma med krokodilerna. En oliktänkare i Kekkonens republik*, Helsingfors.
Ekberg, Henrik 2013, *Frisinne och kvalitet. Ett sekel med Schildts*, Helsingfors.
Ekholm, Hugo J. 1922, ”Nyland”, i Gabriel Nikander (utg.), *Det svenska Finland. Senare delen. Folket och odlingen. Första bandet*, Helsingfors.
Ekholm, Laura 2013, *Boundaries of an Urban Minority. The Helsinki Jewish Community from the End of Imperial Russia until the 1970s*, Helsinki.
— 2016, ”Mellan öst och väst. Finlands judiska historia under 1800- och 1900-talet”, i Mats Wickström & Charlotta Wolff (red.), *Mångkulturalitet, migration och minoriteter i Finland under tre sekel*, SSLS 803.

Ekstrand, Sixten 2011, ”Erik Vikström”, i BLF 4.
Ekwall, Anita & Karlsson, Svenolof 1999, *Mötet. En bok om kulturskillnader och ledarskap. Svenskt och finskt*, Larsmo.
Elenius, Lars 2001, *Både finsk och svensk. Modernisering, nationalism och språkförändring i Tornedalen 1850–1939*, Umeå.
Elfving, Fredrik 1938, *Finska Vetenskaps-Societetens historia 1838–1938*, Helsingfors.
Elmgren, Ainur 2008, *Den allrakäraste fienden. Svenska stereotyper i finländsk press 1918–1939*, Lund.
Enbuske, Matti 2009, ”Befolkningsutveckling och migration i norra Finland och Tornedalen”, i Lars Elenius (red.), *Fredens konsekvenser. Samhällsförändringar i norr efter 1809*, Luleå.
Engman, Marja 1996, *Det främmande ögat. Alma Söderhjelm i vetenskapen och offentligheten*, Helsingfors.
Engman, Max 1983, ”Vad är ett vi i historien?”, i Max Engman & Henrik Stenius (red.), *Svenskt i Finland. 1, Studier i språk och nationalitet efter 1860*, SSLS 511.
— 2009, *Ett långt farväl. Finland mellan Sverige och Ryssland efter 1809*, Stockholm.
Erola, Jani 2010, ”Luokkarakenne ja luokkiin samaistuminen”, i Jani Erola (toim.), *Luokaton Suomi? Yhteiskuntaluokat 2000-luvun Suomessa*, Helsinki.
Estlander, Bernhard 1926, ”Finne och finländare”, *Nya Argus* 11/1926.
Fagerholm, K.-A. 1977, *Talmannens röst*, Helsingfors.
Federley, Harry 1940, ”Antropologi och demografi”, i Finn. E. Sommerschield (red.), *Den svenska folkstammen i Finland*, Helsingfors.
Fellman, Susanna 2000, *Uppkomsten av en direktörsprofession. Industriledarnas utbildning och karriär i Finland 1900–1975*, Helsingfors.
Finlandssvenskarna 2005 – en statistisk rapport, Finlandssvensk rapport 43, Helsingfors 2007.
Finlandssvenskarna 2009 – en statistisk rapport, Finlandssvensk rapport 44, Helsingfors 2010.
Finnäs, Fjalar 1986, *Den finlandssvenska befolkningsutvecklingen 1950–1980. En analys av en språkgrupps demografiska utveckling och effekten av blandäktenskap*, SSLS 533.
— 2000a, *Tvåspråkiga familjer i statistikens ljus*, Vasa.
— 2000b, ”Befolkningsutvecklingen i Svenskfinland”, i Sundback & Nyqvist 2010a.
Finska folksagor, på svenska av Katri Vala och Henry Peter Matthis, Helsingfors 1944.
Forsberg, Karl-Erik 1976, *Prognos för den finlandssvenska befolkningen. 1, Folkmängd*, Helsingfors.
Forsén, Annette 2012, *Deutschland, Deutschland über alles. Tysk föreningsverksamhet i Finland och Sverige 1910–1950*, Helsingfors.
Fougstedt, Gunnar 1951, *Finlands svenska befolkning åren 1936–1945. En demografisk undersökning*, Helsingfors.
— 1984, ”Finlandssvenskarna under 100 år,” i Max Engman & Henrik Stenius (red.), *Svenskt i Finland. 2, Demografiska och socialhistoriska studier*, SSLS 519.
Friberg, Ralf 1988, ”K.-A. Fagerholm och Norden”, *Nordisk Tidskrift* 4/1988.
Geber, Erik 2013, ”De finlandssvenska folkskolseminarierna som kulturhärdar”, *Skolhistoriskt arkiv* 34, Helsingfors.
Ginström, Eigidus 1964, *Hufvudstadsbladet under 50 år 1864–1914*, Helsingfors.
Granit, Ragnar 1929, ”Samlingssträvanden bland svenska studenter”, i *Svenskt studentliv i Finland 1909–1929*, Helsingfors.
— (utg.) 1944, *Finlandssvenskarna*, Stockholm.
Gullberg, Tom, ”Carl Björkman” 2011, i BLF 3.
Gustavsson, Kenneth 2015, ”Ahvenanmaan uusi demilitarisointi 1940”, i Henrik Meinander (toim.), *Historian kosto. Suomen talvisota kehyksissään*, Helsinki.
Hagberg, Thomas, Jonung, Lars, Kiander, Jaakko & Vartia, Pentti 2006, ”Den stora ekonomiska krisen i Finland och Sverige”, i Aunesluoma & Fellman 2006.
Hedberg, Charlotta 2006, ”Finlandssvenska 'ansikten'. Migrationskulturer och livsbanor”, i Junila & Westin 2006.
Herberts, Kjell 1995, *Finlandssvenskarna i det europeiska folkhavet*, Finlandssvensk rapport 31, Helsingfors.
Hietala, Marjatta 1985, ”Rotuhygienia”, i Aira Kemiläinen, Marjatta Hietala & Pekka Suvanto (toim.), *Mongoleja vai germaaneja? Rotuteorioiden suomalaiset*, Helsinki.
Hoikkala, Tommi, Salasuo, Mikko & Ojajärvi, Anni 2009, *Tunnetut sotilaat. Varusmiehen kokemus ja terveystaju*, Helsinki.

Holmén, Janne 2015, ”Åland – navigating between possible identities, 1852–2012”, i Samuel Edquist & Janne Holmén, *Islands of Identity. History-writing and identity formation in five island regions in the Baltic Sea*, Stockholm.

Holmström Mikael 2011, *Den dolda alliansen. Sveriges hemliga NATO-förbindelser*, Stockholm.

Holmström, Roger 1993, *Hagar Olsson och den öppna horisonten. Liv och diktning 1920–1945*, Helsingfors.

Hornborg, Eirik 1914, ”Ras, språk och nation”, *Finsk Tidskrift* 1/1914.

— 1939, *På vallen. Uppsatser och tal*, Helsingfors.

Hurmerinta, Ilmari & Viitanen, Jukka 1994, *Suomen puolesta. Mannerheim-ristin ritarit 1941–1945*, Helsinki.

Huss, Leena & Wande, Erling 2006, ”Emancipation i vardande? Drag i tornedalingarnas och sverigefinnarnas språkpolitiska utveckling”, i Junila & Westin 2006.

Hyyppä, Markku T. 2007, *Livskraft ur gemenskap. Om socialt kapital och folkhälsa*, Stockholm.

Häikiö, Martti 1993, *Presidentin valinta. Miten valtiomiehet on Suomessa valittu, millaisiin poikkeusmenetelmiin valinnoissa on turvauduttu ja miksi presidentin toimikautta jatkettiin kokonaan ilman vaalia vuonna 1973*, Helsinki.

Hämäläinen, Pekka-Kalevi 1968, *Kielitaistelu Suomessa 1917–1939*, Helsinki.

Höckerstedt, Leif 2000, *Fuskfinnar och östsvenskar? En debattbok om finlandssvenskhet*, Helsingfors.

— 2010, *Svenskan på plats! Helsingforssvenskan visar vägen – födelse, liv och död*, Helsingfors.

Jallinoja, Riitta 1983, *Suomalaisen naisasialiikkeen taistelukaudet. Naisasialiike naisten elämäntilanteen muutoksen ja yhteiskunnallis-aatteellisen murroksen heijastamana*, Helsinki.

Janfelt, Monika 2005, *Att leva i den bästa av världar. Föreningarna Nordens syn på Norden 1919–1933*, Stockholm.

Jansson, Jan-Magnus 1968, ”Paasikivilinjen”, i Ilkka Hakalehto (red.), *Finlands utrikespolitik 1809–1966*, Stockholm.

— 1981, *Ledare. Ett urval ledande artiklar i Hufvudstadsbladet 1974–1981*, Helsingfors.

— 1992, *Från splittring till samverkan. Parlamentarismen i Finland*, Helsingfors.

— 1996, *Tidiga möten. Litteratur och politik från 30-tal till 60-tal*, Esbo.

Jansson, Torkel 2009, *Riksspräng ningen som kom av sig. Finsk-svenska gemenskaper efter 1809*, Stockholm.

Jenkins, Keith 2003, *Re-thinking History*, London.

Jernström, Frank 1987, *Svenska kulturfonden 1908–1984. I, För kultur och framtid*, Helsingfors.

Junila, Marianne & Westin, Charles (red.) 2006, *Mellan majoriteter och minoriteter. Om migration, makt och mening,* Svenskt i Finland – finskt i Sverige III, SSLS 682:2.

Jutikkala, Eino 1982, ”Omavaraiseen maatalouteen”, i Jorma Ahvenainen, Erkki Pihkala & Viljo Rasila (toim.), *Suomen taloushistoria. 2, Teollistuva Suomi*, Helsinki.

Juutilainen, Antti 1997, *Suomenruotsalaisten joukkojen sotatiet 1939–1944*, Helsinki.

Järv, Harry (red.) 1988, *Finland 1939–1945. Debatten i Vasabladet 1987–1988*, Vasa.

— (red.) 1991, *Finland 1939–1945. Debatten i Vasabladet och andra tidningar. 2, 27/10 1988–21/6 1991*, Vasa.

Kalemaa, Kalevi 2011, ”Jörn Donner”, i BLF 3.

Kangas, Olli & Kangasharju, Helena (red.) 2007, *Ordens makt och maktens ord,* Svenskt i Finland – finskt i Sverige IV, SSLS 682:4.

Karlsson, Linn & Sjöholm, Peter 2015, ”Klart ja för fortsatt skolsvenska”, Svenska Yle 6.3.2015, http://svenska.yle.fi/artikel/2015/03/06/klart-ja-fortsatt-skolsvenska

Kavén, Pertti 2010, *Humanitaarisuuden varjossa. Poliittiset tekijät lastensiirroissa Ruotsiin sotiemme aikana ja niiden jälkeen*, Hanko.

Kekkonen, Urho 1934, *Demokratian itsepuolustus*, Porvoo.

Kepsu, Kaisa 2006, ”Finlandssvenska flyttningsmönster och språkgränser”, i Junila & Westin 2006.

Keski-Rauska, Riku 2014, *Kekkosta ja kommunismia vastaan. Georg C. Ehrnroothin poliittinen toiminta vuosina 1945–1982*, Helsinki.

Kilpi, Volter 1917, *Nationell självprövning*, Helsingfors.

— 1918, *Tulevaisuuden edessä*, Helsinki.

Kiuasmaa, Kyösti 1982, *Oppikoulu 1880–1980. Oppikoulu ja sen opettajat koulujärjestyksestä peruskouluun*, Oulu.

Kivinen, Osmo, Rinne, Risto & Ahola, Sakari 1989, *Koulutuksen rajat ja rakenteet*, Helsinki.

Klemets, Bengt 2010, *Kommunreformens konsekvenser för församlingarna. Om församlingsidentitet och strukturer i de nya kyrkliga samfälligheterna*, Magma-studie 2/2010, Helsingfors.
Klinge, Matti 1972, *Vihan veljistä valtiososialismiin. Yhteiskunnallisia ja kansallisia näkemyksiä 1910- ja 1920-luvuilta*, Helsinki.
— 1979, *Studenter och idéer. Studentkåren vid Helsingfors universitet 1828–1960. 4, 1917–1960*, Helsingfors studentkårs historia 8, Helsingfors.
— 1996, *Finlands historia. 3, Kejsartiden*, Esbo.
Klinkmann, Sven-Erik 2011, *I fänrikarnas, martallarnas och dixietigrarnas land. En resa genom det svenska i Finland*, SSLS 754.
Knapas, Rainer 1995, ”Nya kulturbilder”, i Manninen 1993–1995, del 2.
— 2000, ”Tidskrifterna under 1900-talet”, i Clas Zilliacus (utg.), *Finlands svenska litteraturhistoria. Andra delen: 1900-talet*, Helsingfors.
Koivunen, Anu, ”Jag, vi och den föreställda gemenskapen”, *Hufvudstadsbladet* 6.12.2014.
Korppi-Tommola, Aura 1982, *Vänskapsband över Bottenhavet. Fadderortsrörelsen Sverige–Finland 1942–1980*, Helsingfors.
Korsström, Tuva 2013, *Från Lexå till Glitterscenen. Finlandssvenska tidsbilder, läsningar, författarporträtt 1960–2013*, Helsingfors.
Koskinen, Seppo et al. (toim.) 2007, *Suomen väestö*, Helsinki.
Kreander, Maria 2006, ”De svenska och tvåspråkiga föreningarna”, i Liebkind & Moring 2006.
Kuisma, Markku 2004, *Kahlittu raha, kansallinen kapitalismi. Kansallis-Osake-Pankki 1940–1995*, Helsinki.
Kulomaa, Jukka 1995, *Käpykaartiin? 1941–1944. Sotilaskarkuruus Suomen armeijassa jatkosodan aikana*, Helsinki.
Kuvaja, Christer 2008, ”Språkgräns och tvåspråkighet i östra Nyland 1750–1850”, *Källan* 2/2008.
— 2012, ”Både finska och svenska. Tvåspråkighet i Egentliga Finland på 1830-talet”, *Finsk Tidskrift* 5–6/2012.
Lauha, Aila 2001, ”Finland. Ansvar för folket förblir kyrkans kallelse”, i Jens Holger Schjørring (red.), *Nordiske folkekirker i opbrud. National identitet och international nyorientering efter 1945*, Aarhus.
Laurén, Christer, *Tidig inlärning av flera språk. Teori och praktik*, Vasa 2006.
Liebkind, Karmela & Moring, Tom (red.) 2006, *Räcker det med svenskan? Om finlandssvenskarnas anknytning till sina organisationer*, SSLS 684.
Liebkind, Karmela & Sandlund, Tom, ”Sammanfattning och diskussion”, i Liebkind & Moring 2006.
Liebkind, Karmela, Teräsaho, Mia & Jasinskaja-Lahti, Inga, ”Upplevelser av hot mot den finlandssvenska identiteten – orsak till identitetsförstärkande strategier?”, i Liebkind & Moring 2006.
Lille, Axel 1921, *Den svenska nationalitetens i Finland samlingsrörelse*, Helsingfors.
Lindberg, Dag & Måtts, Inger 1985, *Finlandssvenskarna – en statistisk rapport*, Finlandssvensk rapport 8, Helsingfors.
Lindh, Kurt 1984, *Det åländska samhället*, Esbo.
Lindman, Sven 1981, *Män och idéer. Historiska uppsatser*, Åbo.
Lindman, Åke 1992, *Åke ja hänen maailmansa*, toim. Heikki Eteläpää, Helsinki.
Lindqvist, Anders G. (red.) 2000, *Ett arv som bär frukt. Föreningen Konstsamfundet 60 år*, Helsingfors.
— 2006, *En folkrörelse väller fram. De finlandssvenska ungdomsföreningarna, deras uppkomst, verksamhet och samarbete under de första femtio åren, 1888–1938*, Helsingfors.
Lundström, Stig 1996, ”Invandrarpolitikens framväxt och svensk-finskt migrationssamarbete”, i Jarmo Lainio (red.), *Finnarnas historia i Sverige. 3, Tiden efter 1945*, Stockholm.
Lönnfors, Per-Erik 1986, *Mannerheimvägen 18. Tragisk fars i sjutton tablåer*, Helsingfors.
Lönnqvist, Bo 1980, ”Skärgårdsbebyggelse och skärgårdskultur i Nyland”, i *Kustbygd*, Folklivsstudier XIII, SSLS 489.
— 2000, ”Folket genom litteraturen”, i Clas Zilliacus (utg.), *Finlands svenska litteraturhistoria. Andra delen: 1900-talet*, Helsingfors.
— 2013, *Alma Söderhjelm. Ett litteraturantropologiskt porträtt*, Helsingfors.
Majander, Mikko 2004, *Pohjoismaa vai kansandemokratia? Sosiaalidemokraatit, kommunistit ja Suomen kansainvälinen asema 1944–1951*, Helsinki.
— 2007, *Demokratiaa dollareilla. SDP ja puoluerahoitus pulataloudessa 1945–1954*, Helsinki.

Manninen, Ohto (huvudred.) 1993–1995, *Finland 1917–1920*. I–III, Helsingfors.
Mattsson-Eklund, Benita 2000, *Alla tiders Åland. Från istid till EU-inträde*, Mariehamn.
Mazzarella, Merete 1989, *Det trånga rummet. En finlandssvensk romantradition*, Helsingfors.
McRae, Kenneth D. 1997, *Conflict and Compromise in Multilingual Societies. Vol. 3, Finland*, Waterloo, Ontario.
Meinander, Henrik 1989, "Aktiva Studentförbundet. En högerradikal sammanslutning 1931–1945", *Historiska och litteraturhistoriska studier* 64, SSLS 556.
— 1993a, "Svartingarna eller Aktiva Studentförbundet", i Joakim Hansson & Lars-Folke Landgrén (red.), *Stark ström med egna vågor går genom hafvet. Nylands Nations historia 1643–1993*, Helsingfors.
— 1993b, "Bilingual Sportsmen. Swedish-Speaking Sports Culture in Interwar Helsinki", *International Journal of the History of Sport* 3/1993.
— 1995, "Vinterkrigets lärdom*", Historiska och litteraturhistoriska studier* 70, SSLS 590.
— 1996, *Lik martallen, som rågfältet. Hundra år finlandssvensk gymnastik*, Helsingfors.
— 2000a, "När äktfinnen blev farbror Kekki", *Svenska Dagbladet* 28.10.2000.
— 2000b, "Integration, separation, diffusion. Kommentar till Torkel Jansson", *Historisk tidskrift* (utg. av Svenska historiska föreningen) 4/2000.
— 2006a, "Svenska folkpartiet och Finland", i *Svenska folkpartiet genom 100 år. 1906–2006*, Helsingfors.
— 2006b, "Urho Kekkonen och Sfp. Några episoder och personrelationer, i *Svenska folkpartiet genom 100 år. 1906–2006*, Helsingfors.
— 2006c, "Ryska tiden idag", i *I trädgården, i biblioteket, i världen. Festskrift till Rainer Knapas den 19 februari 2006*, Helsingfors.
— 2008, *Kekkografi och andra historiska spånor*, Helsingfors.
— 2009a, "Artur Eklund", i BLF 2.
— 2009b, *Finland 1944. Krig, samhälle, känslolandskap*, Helsingfors.
— 2011a, "I stormakternas grepp. Finland under andra världskriget", i Paul Fogelberg (red.), *Finland mellan öst och väst*, Helsingfors.
— 2011b, "Ett och annat om året 1968", i Peter Stadius, Pirkko Hautamäki och Stefan Nygård (red.), *Opera et dies. Festskrift till Lars-Folke Landgrén*, Helsingfors.
— 2011c, "Henrik Ramsay", i BLF 4.
— 2011d, *A History of Finland*, London.
— 2011e, "Matti Klinge", i BLF 3.
— 2012, *Republiken Finland i går och i dag*, Helsingfors.
— 2014, *Lysande exempel. Svenska normallyceum i Helsingfors 1864–2014*, Helsingfors.
Meinander, K. K. 1929, "Suomen vanhat sotilasliput", *Itsenäinen Suomi* 6/1929.
Meinander, Nils 1977, *Insyn och efterklokhet. Politiska minnen 1940–1962*, Helsingfors.
Modéen, Tore 1969, *The International Protection of National Minorities in Europe*, Åbo.
— 1973, "The International Protection of the National Identity of the Åland Islands", *Scandinavian Studies in Law* 17.
Moring, Tom 2014, "Vad är en dagstidning?" *Hufvudstadsbladet* 23.11.2014.
Moring, Tom & Godenhjelm, Sebastian 2011, "Broadcasting for minorities in big and small countries", i Gregory Ferrell Low & Christina S. Nissen (eds.), *Small Among Giants. Television Broadcasting in Smaller Countries*, Göteborg.
Moring, Tom & Wiik, Jan-Erik 2007, "Suomalaisen television kaksikielisyys. Ruotsinkielinen ohjelmisto Suomessa", i Juhani Wiio (toim.), *Television viisi vuosikymmentä. Suomalainen televisio ja sen ohjelmat 1950-luvulta digiaikaan*, Helsinki.
Mustakallio, Hannu 2011, "John Vikström", i BLF 4.
Mustelin, Olof 1983, "'Finlandssvensk' – kring ett begrepps historia", i Max Engman & Henrik Stenius (red.), *Svenskt i Finland. 1, Studier i språk och nationalitet efter 1860*, SSLS 511.
Myntti, Kenneth 2010, *Svenskan på offensiven eller på intensiven*, Helsingfors.
Myntti, Kristian 2009, *Nationalspråk och minoritetsspråk i ljuset av finländsk lagstiftning och internationella konventioner*, Helsingfors.
Niemi, Juhani 2011, "Gösta Ågren", i BLF 4.
Nikula, Riitta 2011, "Gunnar Taucher", i BLF 4.
Norrman, Ralf 1986a, "Tomrumshypotesen felaktig", *Horisont* 33:1/1986.
— 1986b, "Ett vikingafynd från Kronoby", *Studia archaelogica ostrobotniensia* 1986.
Nygård, Stefan 2008, *Filosofins renässans eller modern mystik. Bergsondebatten i Finland*, SSLS 745.

— 2011, ”Kulturradikal internationalism som nationell strategi”, *Historiska och litteraturhistoriska studier* 86, SSLS 756.

Nyholm, Bertel 1999, *”Vår uppgift är den högsta i lifvet …”. Studier i den finlandssvenska folkskollärarkåren 1871–1971 ur pedagogikhistorisk och utbildningssociologisk synvinkel*, Åbo.

Olin, K.-G. 2012, *Brännvinskriget. Sprit, smuggling och samhällsförfall under Finlands förbudstid 1919–1932*, Jakobstad.

Paasikivi, J. K. 1986, *Paasikiven päiväkirjat 1944–1956. Toinen osa*, Helsinki.

Paaskoski, Jyrki 2008, *Oppineiden yhteisö. Suomalainen Tiedeakatemia 1908–2008*, Helsinki.

Paunonen, Heikki 2015, ”Svenska i finsk Stadislang”, *Gruppspråk, samspråk, två språk*, Svenskan i Finland – i dag och i går I:2, SSLS 799.

Paunonen, Heikki & Paunonen, Marjatta 2000, *Tsenaaks Stadii, bonjaaks slangii. Stadin slangin suursanakirja*, Helsinki.

Pietiäinen, Jukka-Pekka 1995, ”Den finska utrikespolitikens begynnelse”, i Manninen 1993–1995, del 3.

Puntila, L. A. 1944, *Ruotsalaisuus Suomessa. Aatesuunnan synty*, Helsinki.

Ramsay, Alexandra 2000, ”Det socialmedicinska folket”, i Derek Fewster (red.), *Folket. Studier i olika vetenskapers syn på begreppet folk*, SSLS 626.

Reinans, Sven Alur 1996, ”Den finländska befolkningen i Sverige – en statistisk-demografisk beskrivning”, i Jarmo Lainio (red.), *Finnarnas historia i Sverige. 3, Tiden efter 1945*, Stockholm.

Rentola, Kimmo 1997, *Niin kylmää että poltaa. Kommunistit, Kekkonen ja Kreml 1947–1958*, Helsinki.

Ringbom, Mårten 1999, *Niccolò och Nikolaj. Ofärdsårens Finland i Machiavellis perspektiv*, Helsingfors.

Roinila, Mika 2000, *Finland-Swedes in Canada. Migration, Settlement and Ethnic Relations*, Turku.

Roselius, Aapo 2010, *Kiista, eheys, unohdus. Vapaussodan muistaminen suojeluskuntien ja veteraaniliikkeen toiminnassa 1918–1944*, Helsinki.

Rosenberg, Thomas 1991, ”Donner en fara för svenskheten”, *Nya Argus* 9/1991.

— 1994, *Svenskfinlands sönderfall. Texter till minnet av ett folk*, Vasa.

Rosenqvist, G. O. 1940, ”Kyrkolivet”, i Finn E. Sommerschield (red.), *Den svenska folkstammen i Finland*, Helsingfors.

Rundt, Dennis 1992, *Munsalaradikalismen. En studie i politisk mobilisering och etablering*, Åbo.

Ruostetsaari, Ilkka 2014, *Vallan sisäpiirissä*, Tampere.

Rytsä, Paavo 2007, ”Kristiina Halkola: Laulu 20 perheestä”, Yle.fi, Elävä arkisto 30.4.2007. http://yle.fi/aihe/artikkeli/2007/04/30/kristiina-halkola-laulu-20-perheesta

Saarenheimo, Kerttu 1984, *Katri Vala. Aikansa kapinallinen*, Helsinki.

Salmela, Mikko 2011, ”Georg Henrik von Wright”, i BLF 4.

Salminen, Esko 1988, ”Kielivähemmistön puolesta”, i Päiviö Tommila (päätoim.), *Suomen lehdistön historia. 3, Sanomalehdistö sodan murroksesta 1980-luvulle*, Kuopio.

Salminen, Johannes 1963, *Levande och död tradition*, Helsingfors.

— 1979, *Ålandskungen*, Stockholm.

Salokangas, Raimo 1996, *Yleisradion historia 1926–1996. 2, 1949–1996. Aikansa oloinen*, Helsinki.

Sandholm, Jan 2006, *Edvard Westermarcks verksamhet som Svenska Finlands folktings representant vid behandlingen av Ålandsfrågan i Nationernas förbund 1920–1921*, otryckt pro gradu-avhandling i historia vid Helsingfors universitets humanistiska fakultet.

Sandlund, Tom 1981, ”Patterns and reasons in emigration of Swedish Finns”, i Michael G. Karni (ed.), *Finnish Diaspora. Papers of the Finn Forum Conference*. I, Toronto.

— 1985, ”Suomenruotsalaiset”, i Valkonen et al. 1985.

Saraviita, Ilkka 1976, ”Synpunkter på skyddet för Ålands språk- och kulturförhållanden”, *Tidskrift utgiven av Juridiska föreningen i Finland* 1976.

Saukkonen, Pasi 2011, *Mikä suomenruotsalaisissa ärsyttää? Selvitys mediakeskustelusta Suomessa. Varför irriterar finlandssvenskarna? En medieanalys med sammandrag på svenska*, Magma-studie 1/2011, Helsingfors.

— 2013, *Erilaisuuksien Suomi. Vähemmistö- ja kotouttamispolitiikan vaihtoehdot*, Helsinki.

Schauman, Henrik & Lilius, Patrik 1992, *Från Lappo till vinterkriget. Svenska folkpartiet 1930–1939*, Helsingfors.

Schmidt, W. A. 1952, ”Det svenska Finlands religiösa geografi”, i *Borgå stift och dess herde. Festskrift tillägnad biskop Max von Bonsdorff 23 augusti 1952*, Helsingfors.
Seppänen, Esko 2014, *Suomen rikkaat. Kuka kukin on*, Helsinki.
Shenshin, Veronica 2008, *Venäläiset ja venäläinen kulttuuri Suomessa. Kulttuurihistoriallinen katsaus Suomen venäläisväestön vaiheista autonomian ajoilta nykypäiviin*, Helsinki.
— 2016, ”Den ryskspråkiga befolkningens historia i Finland”, i Mats Wickström & Charlotta Wolff (red.), *Mångkulturalitet, migration och minoriteter i Finland under tre sekel*, SSLS 803.
Siisiäinen, Martti 1991, *National and International Factors in the Development of Voluntary Associations in Finland*, Jyväskylä.
Siltala, Juha 1985, *Lapuan liike ja kyyditykset 1930*, Helsinki.
— 1999, *Valkoisen äidin pojat. Siveellisyys ja sen varjot kansallisessa projektissa*, Helsinki.
Sirén, Olle 1999, *Pernå sockens historia. IV, Tiden ca 1920–1999*, Lovisa.
Snellman, Hanna 2003, *Sallan suurin kylä – Göteborg*, Helsinki.
— 2006, ”Lapplandsborna i Göteborg”, i Junila & Westin 2006.
Soikkanen, Timo 1983, *Kansallinen eheytyminen – myytti vai todellisuus? Ulko- ja sisäpolitiikan linjat ja vuorovaikutus Suomessa vuosina 1933–1939*, Turku.
Stafettkarnevalen. 25 år i ord och bild, Helsingfors 1986.
Steinby, Torsten 1979, *Amos Anderson*, Helsingfors.
— 1985, *Forskning och vitterhet. Svenska litteratursällskapet i Finland 1885–1985. Del 1, Det första halvseklet*, SSLS 523:1.
Stenbäck, Pär 2003, *Vision och verklighet. Handbok i överlevnad för Svenskfinland*, Helsingfors.
— 2007, *När världen öppnade sig. En sextiotalskrönika*, Helsingfors.
— 2009, *Kriser och katastrofer. Politiskt och humanitärt arbete*, Helsingfors.
Stenström, Lars 1995, *Krigsvägar. Finlandssvenska fältförband 1939–44*, Helsingfors.
Stjernschantz, Göran 1991, *Ett förlag och dess författare. Söderström & C:o Förlags Ab 1891–1991*, Helsingfors.
Sundback, Susan 2010a, ”Etnicitet och sammanhållning”, i Sundback & Nyqvist 2010a.
— 2010b, ”Borgå stift som förvaltare av socialt kapital”, i Sundback & Nyqvist 2010a.
Sundback, Susan & Nyqvist, Fredrica (red.) 2010a, *Det finlandssvenska sociala kapitalet. Fakta och fiktion*, SSLS 734.
— 2010b, ”Fakta och fiktion om det finlandssvenska sociala kapitalet”, i Sundback & Nyqvist 2010a.
Sundberg, Jan 2006, ”Svenska folkpartiets väljarstöd under hundra år”, i *Svenska folkpartiet genom 100 år. 1906–2006*, Helsingfors.
Suomi, Juhani 1990, *Kuningastie. Urho Kekkonen 1950–1956*, Helsinki.
Svenska frivilliga i Finland 1939–1944, Stockholm 1989.
Svenskt i Finland, broschyr utgiven av Svenska Finlands folkting 2010. Även i digital form: www.folktinget.fi > Publikationer > Svenskt i Finland.
Svensson, Hasse 1997, *Åland från insidan*, Mariehamn.
Söderhjelm, Henning 1939, *Finlands svenska arv. Tal vid Folkpartiets i Göteborg Finlandsafton den 26 oktober 1939*, Göteborg.
Söderhjelm, J. O. 1928, *Démilitarisation et neutralisation des Iles d'Aland en 1856 et 1921*, Helsingfors.
— 1970, *Tre resor till Moskva*, Helsingfors.
Söderling, Trygve 2000, ”Litterär debatt på sextiotalet”, i Clas Zilliacus (utg.), *Finlands svenska litteraturhistoria. Andra delen: 1900-talet*, Helsingfors.
Tandefelt, Marika 1996, *Om tvåspråkighet och språkförlust i Helsingforsregionen,* Helsingfors.
— 2002, ”Fyra språk på en marknad”, i Marika Tandefelt (red.), *Viborgs fyra språk under sju sekel*, Esbo.
Tarkiainen, Kari 2011, ”Artturi Similä”, i BLF 4.
Taxell, Lars Erik 1993, ”Åbo Akademis förstatligande”, i Solveig Widén (red.), *Åbo Akademi 1918–1993. Forskning och institutioner. 1, Verksamhetens bakgrund och förutsättningar*, Åbo.
Tenerz, Hugo 1963, *Folkupplysningsarbetet i Norrbottens finnbygd under förra hälften av 1900-talet jämte språkdebatten*, Stockholm.
Tikkanen, Henrik 1996, *Brändövägen 8, Brändö, tel. 35*. Helsingfors (originalupplaga 1975).
Tudeer, A. E. 1923, ”Suomen sivistyneistön kielisuhteet”, *Ylioppilaslehti* 7/1923.

Tudeer, Erik 1993, *Det åländska folkets historia. 5:1, Det åländska folkets historia 1920–1990*, Mariehamn.
Tuomioja, Erkki 1982, *K. H. Wiik. Puoluesihteeri ja oppositiososialisti. 2, Elämäkerta 1918–1946*, Helsinki.
— 2011, "Atos Wirtanen", i BLF 4.
TV-överföring mellan Sverige och Finland. Programpolitik och tekniska lösningar. En rapport från seminariet i Stockholm den 9:e juni 1986, Finlandssvensk rapport 10, Helsingfors 1986.
Törnudd, Klaus 2001, "Utrikespolitiken i Nya Argus", i Trygve Söderling (red.), *Ögonen upp! Nya Argus första sekel*, Helsingfors.
Uino, Ari 1985, *Nuori Urho Kekkonen. Poliittisen ja yhteiskunnallisen kasvun vuodet (1900–1936)*, Helsinki.
— 1989, "Kielitaistelu ja uusi suomalaisuusliike 1918–1939", i Päiviö Tommila (päätoim.), *Herää Suomi. Suomalaisuusliikkeen historia*, Kuopio.
Uitto, Antero & Geust, Carl-Fredrik (red.) 2013, *Hangö i andra världskriget*, Stockholm.
Ulfvens, Levi 1987, *Svenska kulturfonden 1908–1984. II, Att förvalta och förkovra*, Helsingfors.
Uola, Mikko 2011, "Julius Sundblom", i BLF 4.
Vaattovaara, Johanna 2009, "Språk och identitet i svenska och finska Tornedalen", i Lars Elenius (red.), *Fredens konsekvenser. Samhällsförändringar i norr efter 1809*, Luleå.
Vala, Katri 1937, "Eräs moderni tilitys", *Tulenkantajat* 46/1937.
Valkonen, Tapani et al. 1985, *Suomalaiset. Yhteiskunnan rakenne teollistumisen aikana*, 4. painos, Porvoo.
Verkko, Veli 1947, "Treårskrigets och vapenstilleståndets verkningar på brottsligheten i Finland", i *De nordiska kriminalistföreningarnas årsbok* 1944–1945, Stockholm.
Vihavainen, Timo 1996, "Sodan ja vaaran vuodet", i Kari Ilmonen, *Yleisradion historia. 3. osa, 1926–1996. Tekniikka, kaiken perusta*, Helsinki.
Vikström, John 2013, "Borgå stift och Svenskfinland", i Ingvar Dahlbacka (red.), *Med sikte på framtiden. Borgå stift 90 år*, Helsingfors.
Vilkko, Marjo 2014, *Suomi on ruotsalainen*, Helsinki.
Virtanen, Keijo 1979, *Settlement or Return. Finnish Emigrants in the International Overseas Return Migration Movement*, Helsinki.
Visuri, Pekka 2010, *Idän ja lännen välissä. Puolustuspolitiikka presidentti Kekkosen kaudella*, Espoo.
Vladimirov, Viktor 1993, *Näin se oli … Muistelmia ja havaintoja kulissien takaisesta diplomaattitoiminnasta Suomessa 1954–84*, Helsinki.
Väistö, Janne 2012, *Maailma muuttuu – "pakkoruotsi" pysyy. Ruotsin kieli pakollisena aineena peruskoulussa ja ylioppilaskirjoituksissa. Argumentit puolesta ja vastaan vuosina 1967–2011*, otryckt pro gradu-avhandling i politisk historia vid Åbo universitets samhällsvetenskapliga fakultet.
Wahlbäck, Krister 2011, *Jättens andedräkt. Finlandsfrågan i svensk politik 1809–2009*, Stockholm.
Wande, Erling 1996, "Tornedalen", i Jarmo Lainio (red.), *Finnarnas historia i Sverige. 3, Tiden efter 1945*, Stockholm.
Warburton, Thomas 1951, *Femtio år finlandssvensk litteratur*, Helsingfors.
Waris, Heikki 1932, *Työläisyhteiskunnan syntyminen Helsingin Pitkänsillan pohjoispuolelle*. 1, Helsinki.
Wendt, Frantz 1981, "Nordic Cooperation", i Erik Allardt et al. (ed. board), *Nordic Democracy*, Copenhagen.
Wester, Holger 2007, *Vasabladet. En österbottnisk historia*, Vasa.
Westerlund, F. W. 1901–1904, "Studier i Finlands antropologi", *Fennia* 1/1901, 2/1903 och 5/1904.
Widén, Gustaf 2000, *Vem älskar HBL? En bok om tidningen och livet*, Helsingfors.
Wiik, Camilla 1995, *Tidningspressen och lärarhögskolan. En studie av debatten i finlandssvensk tidningspress 1965–1971 kring den svenska lärarhögskolans placering*, Vasa.
Wiik, Jan-Erik 1996, *Vidgade vyer, raserade gränser. Finlandssvensk radio och TV i 70 år*, Helsingfors.
Wirén, Werner 1952, "Det svenska stiftets tillkomst och omfattning", i *Borgå stift och dess herde. Festskrift tillägnad biskop Max von Bonsdorff 23 augusti 1952*, Helsingfors.
Wrede, F. A. 1946, *Finlands utmärkelsetecken. En redogörelse för Finlands officiella och halvofficiella utmärkelse- och minnestecken*, Helsingfors.
Wrede, Johan 1999, "Svensk kulturell mobilisering", i Johan Wrede (utg.), *Finlands*

svenska litteraturhistoria. Första delen: 1400–1900, Helsingfors.
von Wright, Elin 2012, ”Magma 4 år – väcker fortfarande kritik”, Svenska Yle 5.10.2012. http://svenska.yle.fi/artikel/2012/10/05/magma-4-ar-vacker-fortfarande-kritik
von Wright, Georg Henrik 1953, *Tanke och förkunnelse*, Helsingfors.
— 1978, *Humanismen som livshållning*, Helsingfors.
— 1993, *Myten om framsteget*, Helsingfors.
Wägar, Mats 2011, *Omtvistad yttrandefrihet. Dagspressens syn på den parlamentariska radio- och televisionmskommittén 1979–1980*, otryckt pro gradu-avhandling i historia vid Helsingfors universitets humanistiska fakultet.
Zilliacus, Clas 2000a, ”Modersmålets sånger”, i Clas Zilliacus (utg.), *Finlands svenska litteraturhistoria. Andra delen: 1900-talet*, Helsingfors.
— 2000b, ”I martallskogen”, i Clas Zilliacus (utg.), *Finlands svenska litteraturhistoria. Andra delen: 1900-talet*, Helsingfors.
Ågren, Gösta (red.) 1974, *Hurrarna. En stridsskrift om finlandssvenskarnas nutid*, Vasa.
Åström, Anna-Maria, Lönnqvist, Bo & Lindqvist, Yrsa 2001, *Gränsfolkets barn. Finlandssvensk marginalitet och självhävdelse i kulturanalytiskt perspektiv*, SSLS 633.
Östberg, Kjell & Andersson, Jenny 2013, *Sveriges historia. 1965–2012*, Stockholm.

Dagstidningar

Arbetarbladet
Helsingin Sanomat
Hufvudstadsbladet (Hbl)
Nya Pressen
Vasabladet
Åland

Webbplatser och databaser

Folktingets webbplats, www.folktinget.fi, hämtad 22.10.2013.
HSS Medias webbplats, www.hssmedia.fi, hämtad 9.11.2013.
Hufvudstadsbladets webbplats, www.hbl.fi, hämtad 9.11.2013.
Konstsamfundets webbplats, ”Stipendier”, www.konstsamfundet.fi/stipendier, hämtad 30.11.2013.
medborgarinitiativ.fi, ”Ruotsin kieli valinnaiseksi oppiaineeksi kaikilla kouluasteilla”, 4.3.2013. https://www.kansalaisaloite.fi/sv/initiativ/131
minoritet.se, ”Förvaltningsområdena växer stadigt”, minoritet.prod3.imcms.net, Förvaltningsområden > Fakta förvaltningsområden, hämtad 10.9.2015.
Statistikcentralens PX-Web-databaser, www.stat.fi, Produkter och tjänster, Statistikdatabaser > StatFin > Befolkning > Befolkningsstruktur > Befolkningen efter språk samt antalet utlänningar och landareal efter område 1980–2015, hämtad 26.4.2016.
Statistikcentralens webbplats, www.stat.fi, Produkter och tjänster > Temasidor > Boken i Finland: en succé med lång historia, senast uppdaterad 16.4.2007.
Ålands statistik- och utredningsbyrå, ”Invånarantalet 31.12.2010”, Statistikmeddelande/Befolkning 2011:2, 1.3.2011, www.asub.ax/files/inv2010.pdf

Bildkällor

Amos Andersons konstmuseum, Helsingfors
245 (Museokuva)

Arbetarmuseet Werstas, Tammerfors
100 (Eino Finne)

Bukowskis, Helsingfors
66 (Johannes Söderström © Kuvasto 2016)

Finlands Järnvägsmuseum, Hyvinge
124, 141

Finska Litteratursällskapet (SKS), Helsingfors
98 (Atelier Universal)

Folkets Arkiv, Helsingfors
207, 262 (Yrjö Lintunen)

Försvarsmaktens bildarkiv (SA-kuva)
102, 106, 109, 115, 116, 118, 121, 191, 196

Helsingfors stadsmuseum
51, 54 (A. Rönnberg), 85 (Pietinen Aarne Oy), 94

Lehtikuva, Helsingfors
136 (TT), 139, 142 (Hans Paul), 143 (AP Photo/John McConnico), 149 (Heikki Kotilainen), 157 (Ari Ojala), 202 (Lasse Holmström), 210, 213 (Martti Kainulainen), 219 (HS/Hannele Rantala), 253 (Aleksi Tuomola), 287 (Reino Loppinen), 294 (Mikko Stig), 299 (TT)

Museiverket, Helsingfors
17, 35, 41 (Aarne Pietinen), 44–45 (Pietinen Aarne Oy), 80 (övre bilden, Kuvasiskot), 101, 120 (A. Pietinen), 164 (Teuvo Kanerva), 181 (Kuvasiskot), 193, 256 (Leif Weckström), 303 (Lauri Sorvoja)

Nationella audiovisuella institutet (KAVI), Helsingfors
78

Nordkalottens kultur- och forskningscentrum, Övertorneå
206

Nylands brigad, Dragsvik
233

Närpes stad, Föreningsregister (www.narpes.fi)
249

Otavamedia, Helsingfors
96 (Gustaf Velin), 137

Foto Ida Pimenoff
301

Samfundet Folkhälsan, Helsingfors
32

Schildts & Söderströms (www.sets.fi)
265

Suomen Kuvalehti 21.6.1947
129

Svenska centralarkivet, Helsingfors
22 (Janne Rentola), 70–71, 89, 132

Svenska Finlands folkting, Helsingfors
240 (Janne Rentola)

Svenska handelshögskolan, Helsingfors
228–229 (Victor de Saint Etienne)

Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsingfors
Foto Janne Rentola och arkivbilder om inte annat nämns. 10 (ur *Fyren* 18.5.1912), 25, 29, 36, 73, 74, 76–77, 80 (nedre bilden, Georg von Wendt), 88 (Viktor Nylund), 90, 92 (Rafael Olin), 95, 103 (Erik Hägglund), 126–127 (Erik Hägglund), 150, 152, 161 (ur *En statistisk rapport om finlandssvenskarna* [1981]), 168 (Karl Alfred Nyström), 178, 222, 223 (Rafael Olin), 225, 229 (Kai Martonen), 236 (Rafael Olin), 246–247, 258 (Rafael Olin), 263, 270 (Rafael Olin), 274 (Rafael Olin), 275 (Rafael Olin), 280 (Göran Schildt), 286, 290, 296

Tammerfors museer
46 (E. M. Staf)

Foto Matias Uusikylä
© Rabbe Enckells rättsinnehavare
297

Varkauden museon kuva-arkisto, A. Ahlström Osakeyhtiön kokoelma
67 (Ivar Ekström), 176–177 (Ivar Ekström)

Wikimedia Commons
305

YLE
267, 269, 272 (övre bilden, Seppo Sarkkinen), 277 (Ann-Catrin Rosenberg)

Åbo Akademis studentkår
173 (Matias Kallio)

Ålands museum, Mariehamn
37 (Uno Markström), 187 (D. N.), 188

Österbottens museum, Vasa
146–147

Privat ägo
110, 235, 306

KARTOR OCH DIAGRAM

Enligt Martin Klövekorn, *Die sprachliche Struktur Finnlands 1880–1950* (1960) och *Statistisk årsbok för Finland 2011*
12–13

Enligt *Statistisk årsbok för Finland 2011*
60

Enligt Martin Klövekorn, *Die sprachliche Struktur Finnlands 1880–1950* (1960)
61

Enligt *Helsingfors statistiska årsbok 2010*
63

Enligt Martin Klövekorn, *Die Sprachliche struktur Finnlands 1880–1950* (1960); *Helsingfors områdesvis 2013* (2014), https://www.avoindata.fi/data/sv/dataset/vantaa-alueittain [Vanda områdesvis] och http://www.hri.fi/fi/dataset/espoon-vaesto-aidinkielen-ja-ian-mukaan-tilastoalueittain-vuodenvaihteessa-2013-2014 [Statistikområden i Esbo. Befolkningen efter modersmål och ålder, årsskiftet 2013/2014]
166–167

Enligt *Finlandssvenskarna 1990. En statistisk översikt* (1992) och *Finlandssvenskarna 2012. En statistisk rapport* (2013)
217

Personregister

Ahlström, Antti 177
Ahlström, släkten 67, 175, 177
Aho, Juhani 36
Ahti, Martti 27
Ahtisaari, Martti 143, 303
Airo, Aksel Fredrik 114
Alakoski, Susanna 212
Alapuro, Risto 40
Alasuutari, Pertti 268
Allardt, Erik 68, 149, 151, 162, 230, 242, 263, 279, 282, 283, 307
Alopaeus, Marianne 220, 298, 299
Aminoff, släkten 175
Anderson, Amos 57, 90, 91, 232, 244–246, 257, 269
Andersson, Claes 150, 151, 296
Andersson, Jenny 171
Andersson, Otto 86
Antell, Kurt 128
Aschan, doktor 90
Asplund, Allan 262

Babitzin, Kirill (Kirka) 181
Berndtsson, Bo 275
Björkman, Carl 193–195
Björkstén, Elli 34
Björling, Gunnar 97, 296, 297
Björnberg, släkten 175
Blomqvist, Anni 191
von Bonsdorff, Henrik 92, 232
von Bonsdorff, Johan 150
von Bonsdorff, Max 18, 80, 81
Bonäs, Johanna 69
von Born, Ernst 17, 90, 110, 121, 128, 131
Bourdieu, Pierre 171
Broända, Johan 17
Bruun, Kettil 257

Brännäs, Tauno, se Palo, Tauno
Bärlund, Gunnar 94

Carl XVI Gustaf 156
Carola, se Standertskjöld, Carola
Carpelan, Bo 296, 300
Cavonius, Gösta 230, 231
Colliander, Rafael 17
Collin, Marcus 66
Cronstedt, Carl Olof 103

Danielsson-Kalmari, Johan Richard 137
Danny, se Lipsanen, Ilkka
Diktonius, Elmer 95, 97, 98, 295, 296
Donner, Jörn 135, 150, 218–220, 259, 283, 284, 292, 300, 304
Donner, släkten 175
Dreijer, Matts 197

Edgren, Harri 269
Ehrnrooth, Georg Carl 158, 159
Ehrnrooth, Henrik 179
Ehrnrooth, Leo 123
Ehrnrooth, släkten 175
Ekblad, Stina 212
Ekhammar, Hugo, se Ekholm, Hugo J.
Ekholm, Hugo J. 29
Eklund, Artur 17, 21, 24
Elmgren, Ainur 42
Enckell, Carl 120, 186
Enckell, Rabbe 296, 297
Engman, Max 99, 284
Erikson, Gustaf 192
Eriksson, Lars David 150
Erkko, släkten 175
Erlander, Tage 136
Erola, Jani 171

Estlander, Bernhard 94
Estlander, Carl Gustaf 262, 279, 280
Estlander, Ernst 17, 132

Fagerholm, Karl-August 100, 136
Fagerholm, Monika 301
Fazer, släkten 175
Federley, Harry 30
Fellman, Susanna 176
Finnäs, Fjalar 162, 167
Forsberg, Karl-Erik 161
af Forselles, Arthur 17
Forsström, Tua 296
von Frenckell, Erik 90
Frenckell, släkten 175
Freudenthal, Axel Olof 31
Friberg, Ralf 150
Furuhjelm, Annie 17
Furuhjelm, Ragnar 17

Gartz, Åke 131
Ginström, Egidius 90
Grandell, Åke 271
Grandell, Åsa 272
Granholm, Olof 259
Granlund, Mikael 253
Gripenberg, Bertel 95
Gripenberg, Georg Achates 120
Grönblom, släkten 175
Gustav II Adolf 52
Gustav V 101
Gustav Vasa 198
Günther, Christian 105

Haataja, Kyösti 123
Haavio, Martti 48
Hackman, släkten 175
Hackzell, Antti 90

Hagman, Kaj 258
Hakkarainen, Rafael 90
Hansson, Per Albin 121
Hartwall, släkten 175
Heikel, Armas 97
Helanen, Vilho 53
Helenelund, Edvard 17
Hellberg, släkten 175
Helsing, Alf-Erik 13
Hemánus, Pertti 257
Hemmer, Jarl 295
Herberts, Kjell 242, 311
von Herder, Johann Gottfried 20
Hitler, Adolf 30, 53, 56, 105, 107, 130, 133, 200
Hoikkala, Tommi 237
Holmén, Janne 198
Homén, Carl-Olaf 224
Honka, Olavi 142
Honkajuuri, släkten 175
Hornborg, Eirik 17, 48, 92, 94, 95, 279, 280
Huldén, Lars 296
Hulkko, Antti, se McCoy, Andy
Hyyppä, Markku T. 183
Håkon VII 101
Hämäläinen, Pekka Kalevi 27
Hästbacka, Johan Emil 17, 132
Höckerstedt, Leif 292, 295
Höckert, Gunnar 94

Jakobson, Max 281
Jakobsson, Ole 92
Jansson, Jan-Magnus 143, 158, 231, 256–259, 279, 281, 283, 302
Jansson, Torkel 99
Jansson, Tove 135, 287
Jenkins, Keith 197
Julin, släkten 175
Jung, Aagot 271
Juutilainen, Antti 112, 117
Järv, Harry 118, 259, 263
Järvinen, Anna 212

Kallia, Rauno 41
Kallio, Kyösti 57, 101, 105
Karjalainen, Ahti 157, 202
Kekkonen, Urho 55, 119, 126, 131, 134, 138–144, 155–159, 201, 203, 204, 244, 258, 268, 281, 282, 302
Kekoni, Heikki 104
Kepsu, Kaisa 170
Kevin, Pelle 258
Kihlman, Christer 298, 299
Kilpi, Volter 24–26
Kirka, se Babitzin, Kirill
Kivekäs, släkten 175
Kivimäki, Toivo Mikael 50, 53, 55, 56
Klimenko, Viktor 181
Klinge, Matti 26, 27, 259, 284, 319
Klinkmann, Sven-Erik 285, 286
Koivisto, Mauno 142, 145, 158, 159, 302
Korsström, Tuva 298
von Koskull, Casper 178
Kosola, Vihtori 14, 46, 47
Kosola, Väinö 14
Kristian X 101
Kvikant, Carl-Birger 114
Kyrö, Tuomas 310

Lagerborg, Rolf 49, 86, 279
Lauha, Aila 82
Laurén, Christer 304
Laurén, Karl 17
Lehtosalo, Marko (Markoolio), 212, 310
de Lerche, kammarherre 90
Leskinen, Väinö 145
Levengood, Mark 212, 310
Liebkind, Karmela 254, 289
Lilius, Carl-Gustaf 159
Lille, Axel 31
Lindgren, Astrid 288
Lindholm, Ralf-Henrik 181
Lindman, Åke 84, 191
Lindqvist, Herman 309
Lindroos, Fredrik 270
Linna, Väinö 300
Lipponen, Paavo 145, 304
Lipsanen, Ilkka (Danny) 181
Lundberg, Ulla-Lena 300
Lybeck, Mikael 36
Lönnfors, Per-Erik 257
Lönnqvist, Bo 21, 27, 285, 288, 291

Mannerheim, Gustaf 94, 104, 105, 109, 111, 114, 130, 140
Markoolio, se Lehtosalo, Marko
Markström, Uno 37
Mattsson-Eklund, Benita 197
Mazzarella, Merete 286
McCoy, Andy (Antti Hulkko) 199
McRae, Kenneth 182, 242, 293
Meinander, Nils 108, 138, 231
Mickwitz, Margaretha 151
Miemois, Johan 17
Miesmaa, Tauno 95
Molotov, Vjatjeslav 137
Myntti, Kenneth 294, 295
Myntti, Kristian 295
Mörne, Arvid 21, 22, 36, 295

Niemi, Mikael 212, 310
Niska, Algoth 74
Niukkanen, Juho 128
Nix, Oskar 17
Norrman, Ralf 291
Nousiainen, Miika 310
Nurmi, Paavo 94
Nyberg, Lars 93
Nygård, Stefan 95
Nyman, bankdirektör 90

Odelberg, Wilhelm 103
Olsson, Hagar 97, 295, 296

Paasikivi, Juho Kusti 15, 58, 119, 125, 126, 128, 129, 131, 133–143, 156, 186, 188, 189, 268, 281
Paavolainen, Olavi 95, 97
Palme, Olof 203, 212, 219
Palmgren, Axel 17
Palo (Brännäs), Tauno 78
Parland, Henry 295
Parland, Ralf 135
Paunonen, Heikki 77
Pekkala, Mauno 137
Pennanen, Jarno 98
Procopé, Hjalmar 17
Puntila, Lauri Aadolf 27
Pusa, Eeno 128
Pöysti, Lasse 288

Ramsay, August 17
Ramsay, Henrik 65
Rehn, Elisabeth 303, 304
Relander, Lauri Kristian 90
Repo, Eino 268
Rettig, släkten 56, 175
Ringbom, Mårten 319
Romberg, Margareta 262

Roos, Samuel Wilhelm 17
Rosenberg, Thomas 291, 292, 295
Rosenlew, släkten 175
Rundt, Dennis 75
Runeberg, Johan Ludvig 218
Rung, Marion 181
Ruostetsaari, Ilkka 175, 177, 179
Ryti, Risto 108, 119

Sahlberg, Asko 212
Saijonmaa, Arja 212, 215
Salminen, Johannes 194, 288, 296, 298
Sandlund, Tom 254
Sasi, Kimmo 259
Saukkonen, Pasi 306–308
Schauman, August 23
Schauman, Georg 17, 23
Schauman, Sigrid 245
Schauman, släkten 175
Schildt, Göran 280
Schildt, Runar 295
Schlimowitsch, Hanna, se Taini, Hanna
von Schoultz, Solveig 296
Seppänen, Esko 175, 176
Seppänen, Juhani 309, 310
Serlachius, släkten 175, 177
Setälä, Emil Nestor 38, 39
Sevón, Enzio 93
Sibelius, Jean 94
Siisiäinen, Martti 89, 251
Siltala, Juha 84
Similä, Artturi 213, 214
Slotte, Alexander 34
Snellman, Hanna 212
Snellman, Johan Vilhelm 40, 43, 104
Sontag, Susan 219
Stalin, Josef 56, 133, 137, 138, 200
Standertskjöld, Carola 181
Starck, Christian 68, 162, 242
Steinby, Torsten 91
Stenbäck, Pär 145, 149, 159, 273, 293, 294, 303, 307
Stenius, Eva 93
Stenström, Bo 259
Stubb, Alexander 259
Ståhlberg, Kaarlo Juho 39, 129
Sund, Alf 259
Sund, Lars 300
Sundback, Susan 82
Sundblom, Julius 185, 186, 193–197
Sundquist, Edvin 258
Sundqvist, Ulf 145, 151
Sundström, Marina 151
Svensson, Hasse 194
Svinhufvud, Pehr Evind 15, 49, 57, 90, 94
Södergran, Edith 97, 98, 296
Söderhjelm, Alma 86, 95–97
Söderhjelm, Henning 104
Söderhjelm, Johan Otto 123, 138
Söderman, Jacob 145

Taini (Schlimowitsch), Hanna 78
Tanner, Väinö 14, 100, 103, 136, 139–141
Taucher, Gunnar 84
Taxell, Christoffer 303
Taxell, Lars Erik 231
Teir, Harald 231
Tenerz, Hugo 206
Therman, Tor 134
Thunberg, Clas 94
Thölix, Birger 258, 259
Tiilikainen, Pekka 93
Tikkanen, Henrik 299, 300
Tikkanen, Märta 299, 300
Topelius, Zacharias 29, 104, 218
Tulenheimo, Antti 90
Tuomioja, Erkki 145
Tuomioja, Sakari 119
Törngren, Ralf 131, 138, 139, 142, 145

Uino, Ari 27
Ulfsson, Birgitta 288

Vala, Erkki (Erik Wadenström) 97
Vala, Katri (Karin Wadenström) 97, 98
Valros, Fredrik 90, 268
Vennamo, Veikko 128, 144
Vikström, Björn 81
Vikström, Erik 81
Vikström, John 80–82
Virkkunen, släkten 175
Virolainen, Johannes 155
Virtanen, Keijo 74
Väistö, Janne 154
Väyrynen, Paavo 303

Wadenström, Erik, se Vala, Erkki
Wadenström, Karin, se Vala, Katri
Wahlforss, släkten 175
Wahlroos, Björn 178
Walden, Rudolf 109
Walden, släkten 175
Warburton, Thomas 286
Waris, Heikki 64
Wasastjerna, släkten 175
von Wendt, Georg 17
Westermarck, Edvard 86
Westö, Kjell 300, 301
Wichman, Eva 262
Widén, Gustaf 257
Wihuri, släkten 175
Wiik, Camilla 232
Wiik, Karl Harald 51, 100
Wirtanen, Atos 135, 136
Witting, Rolf 90
von Wright, Georg Henrik 279– 281, 283
Wuolijoki, Hella 93, 266, 267

Zilliacus, Clas 35
Zilliacus, Jutta 258

Ågren, Gösta 153, 291, 296
Åkerblom, Kristian Wilhelm 17
Åström, Anna-Maria 224, 290, 291

Öflund, Oskar 90
Öhquist, Harald 112
Ölander, Ragnar 268
Österholm, Johan 17